

Európai utas

AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER KILENCEDIK ÉVFOLYAM-1998. 2. ÁRA: 535 Ft

**EURÓPA • UNIÓ • MAGYARORSZÁG
RÉGIÓK • HAGYOMÁNYUK • KAPCSOLATOK
TÖRTÉNET • GAZDASÁG • KULTÚRA
TÉNYEK • KÉRDÉSEK • ELEMZÉSEK • INTÉZMÉNYEK
SOKSZÍNŰ KONTINENS:
PORTUGÁLIÁTÓL FINNORSZÁGIG**

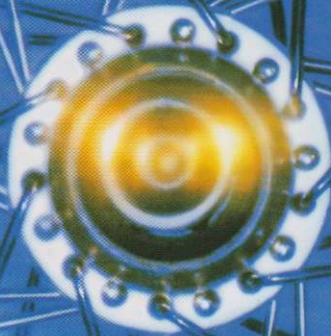
31

**BŐVÍTETT TERJEDELME
EUROPA
KÜLÖNSZÁM**

**A középpont
mindent összeköt:
Frankfurt**

Lufthansa

Bárhonnan indul és bármerre tart, a legjobb útvonal alighanem központi repülőterünkön, Frankfurton keresztül vezet. Innen, Európa szívéből, a kontinens legkiterjedtebb légihálózata több mint 90 úticélt kínál Önnek. Manchester, Málta, Dublin vagy Nyizsnij Novgorod-járataink között biztosan talál megfele-

lőt. Az új Lufthansa terminál kényelmes Business várói pedig gondoskodnak arról, hogy Ön kellemes emlékekkel távozzon Frankfurtból. Ezért már-már szomorú, hogy a gyors csatlakozások miatt Ön csupán rövid ideig marad nálunk - akár Frankfurtból, akár müncheni csomópontunkról repül tovább.

Európa legkiterjedtebb légihálózata →

Business várók →

Kiszolgálás

TARTALOM

Európa, Unió, Magyarország, csatlakozás 2

ÁTALAKULÓ EURÓPA

Gazdag Ferenc: Európai integráció: Honnan hová? 3
Szent-Iványi István: Európa és Magyarország 15
Európaiak az Unió kapuja előtt
Balogh Andrással beszélget Papp Gábor 18
Nyitott végű kaland. Beszélgetés Gombár Csabával
és Lengyel Lászlóval (Szénási Sándor) 23

TRANZITBAN

Antal László: Félúton az Unió felé 27

ÉVFORDULÓK

Emil Brix: 1848 osztrák tanulságai 38
Vujicsics Sztoján:
A márciusi szerb ifjúság mozgalma Pesten 40

SOKSZÍNŰ KONTINENS

Sárközi Mátyás: Anglia ragaszkodik a görbe banánhoz ... 42
Udvarhelyi Szabolcs: Hamburger knédlivel 45
Kai Torvi: Finn gazdaság: a mérleg kedvező 48
Bogdan Góralczyk:
Ne feledkezzünk meg a szomszédokról! 52
Szívós felvilágosító munkára van szükség.
Beszélgetés Josef Ducháč-csal (Kalász Márton) 55
Karl-Peter Schwarz:
Keleti bővítés, osztrák félelmek 58
Lenkei Júlia: Luxemburgi színek 61
Muharay Katalin: Ország a nyugati végeken
Portugália és az Európai Unió 66

VÁROSOK, RÉGIÓK

Schiffer János: Város - határok nélkül 70
Csatári Bálint: Regionális „utak” Európába 74

MŰHELYEK

Pók Attila: A Budapesti Európa Intézetéről 78
Olter László: Információs központ a Margitszigeten 81
Granasztói György: A Közép-Európa Intézet 84
Papp Gábor:
Körkép a kontinensről - szemle Európának 86
Barabás Miklós: Hazánk, Európa 89
Stratégiai kutatások az integrációról 90
Európa Fórum 91

A KULTÚRA TEKINTÉLYE

Floora Ruokonen: Európai kulturális identitás 92
Pomogáts Béla: Európai mozaik 97
Levendel Ádám:
Magyarország kulturális hozománya 101
Módos Péter: Európa, nemzet, jogállam
Martonyi János könyvéről 108
Rockenbauer Zoltán: Trisztán a romok közt 109

A KISEBBSÉGEK GONDJA

Santiago Petschen
Alapszerződések és kisebbségi jogok 114
Magyar-magyar csúcs a stúdióban (Csáky Zoltán) 117
Remények és aggodalmak. Három vélemény a határon
túlról (Gálfalvi György, S. Kepes Lili és Dobos László) ... 124
Számunk szerzői 127
Summary 128

Az Európai Utas egyes írásai 1998 márciusától interneten is elérhetőek.

A cím: <http://www.europaiutas.hu>

e-mail címünk: europaiutas@inventra.hu

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:

Pomogáts Béla

Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:

Farkas János László

Jovánovics György művészeti vezető

Molnár Andrea

Módos Márton

Újvári Imréné tervezőszerkesztő

Vas János (fotó)

Vujicsics Sztoján főmunkatárs

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 322-5164, 342-1978

Az Európai utas Alapítvány
megbízásából kiadja a Budapest Kft.

Felelős kiadó:

a Budapest Kft. igazgatója
Terjeszti a HELP, a HIRKER Rt.,
az NH Rt., a kiadó és alternatív terjesztők.

Előfizethető a Budapest Kft.-nél
(1462 Budapest, Pf. 779),
a hírlapképzésítő postahivatalokban,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-
előfizetési és Lapellátási Irodában
(HELIR, Budapest VIII., Orczy tér 1. 1900)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-961 162
pénzforgalmi jelzőszámára

E bővített szám ára: 535 Ft
Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft

Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149

Révai Nyomda Kft.
1037 Budapest, Kunigunda útja 68.
ISSN: 0866-272X

E számunk a Budapest Bank Budapestért
Alapítvány, az Európai utas Alapítvány, az
Európa Biztosító, a Külügyminisztérium,
a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt., a
MOL Rt., a Nemzeti Kulturális Alap és
a Soros Alapítvány támogatásával készült

Címképünkön: István király születése.
Miniatúra a Gesta Hungarorumból

Európai utas | 1

EURÓPA, UNIÓ, MAGYARORSZÁG, CSATLAKOZÁS

Újság, könyv, tévé, plakát, politikusi megnyilatkozás szoktatja és koptatja a címbeli fogalmakat, amelyeket lehet ugyan unni, de valószínűleg életünk, országunk legalapvetőbb, korszakos lehetőségét és kényszerét fedik. Halljuk a fogalmakat, de a tartalmukat, a lehetőségeket és kényszereket ismerjük-e? Szerencsésebb történelmű országokban is megosztottságot, ellenállást vagy csalódottságot váltott ki az állampolgárokból a bekövetkezett vagy elhalasztott csatlakozás. Így nálunk, ahol rengeteg váltás és változás vagy éppen be nem következett váltás és változás tette és teszi ingerültté és elhárítóvá az embereket, igen szerencsés volna ezúttal nem csalódnunk. Ehhez

pedig minimum tudni kéne, mit is takarnak a fenti fogalmak.

„Az egységes Európa szerintem az európai történelem legnagyobb, leg-

A MEGOLDÁS

vakmerőbb, legmerészebb és legígéretesebb kalandja” - jelentette ki legutóbbi lapszámunkban

Kosáry Domokos, hozzátéve: „Fontos, hogy hozzáértéssel kiköveteljük magunknak a megfelelő helyet az európai integrációban. Csak így fognak minket tisztelni, csak így fognak nekünk jó helyet adni.”

„Az euro-atlanti integrációs intézmények nem azt várják el hazánktól, hogy a taggá válás után elzárkózzon szomszédaitól, hátat fordítson térsége sajátos problémáinak. Ellenkezőleg, arra számítanak, hogy kétoldalú politikai-gazdasági és civil kapcsolatrendszerünk révén járuljunk hozzá a demokratikus stabilitáshoz, segítsük megelőzni az újabb választóvonalak kialakulását Európa e térségében.” - ezt Kovács László külügyminiszter nyilatkozta lapunknak.

Mádl Ferentől idézem 29. lapszámunkból: „Európa egysége mindenekelőtt a kultúra folytán létrejött európai közösség, amelynek kohéziós ereje nélkül nem tudna létezni a mai, most már egy működő gazdasági integrációba áttért rendszer”.

„...A jövő Európája legalább annyira lesz a nemzetek Európája, mint a régiók Európája. És nekünk, magyaroknak... a régiók Európája némileg talán oldani fogja a frusztráltságunkat, azt a kettősséget,

hogy egyszerre vagyunk kulturális nemzet, a 15 millió, különböző országokban élő magyar nemzete és politikai nemzet, a tíz és fél millió magyarországi magyarnak és kisebbségnek politikai nemzete...” - ez a gondolat Tabajdi Csaba előadásából való.

De nem sorakoztatom az idézeteket. Folyóiratunk folyamatosan közöl írásokat e témakörben, tudósok, politikusok, írók, történészek mondják el véleményüket, találkozókat szervezünk, s járjuk az egyetemeket szerzőinkkel, illetve e témában jártas előadókkal, hogy találkozzunk azokkal, akik a nagy váltás nyertesei és beteljesítői lesznek - középiskolás és egyetemi diákokkal.

E számunkat teljesen e témának szenteljük. Elnézést kérünk azoktól, akiknek az írása az ezúttal bővített terjedelemben sem fért be, igyekszünk a továbbiakban a legfontosabb írásoknak helyet találni.

Mit tartalmaz ez az összeállítás?

Történelmi előzmény, gazdasági lehetőségek, határon túli kisebbségek kérdése; ez mind szerepel. Bemutatjuk azokat az intézményeket, műhelyeket, amelyek Európa nevét viselik címükben. Minden „névjegy” eredeti, hozott anyag. Szerkesztőségünk legfeljebb apró, stiláris változtatást eszközölt. Nemzetközi körképünk Portugáliától Finnorszáig terjed - így is hiányos.

Fekete-fehér fotóink csak látszólag függetlenek az „európai gondolatától”. Ezek a tárgyiasult emlékek is hozzátartoznak, a „kik vagyunk, honnan jövünk, hová megyünk” aktuális kérdéséhez.

Köszönjük az ISM (Integrációs Stratégiai Munkacsoport) munkatársainak s más közreműködő szakértőinknek is az összeállításához nyújtott segítséget.

Tisztelt Olvasó! Tekintse az összeállítást forrásnak és dokumentumnak. Ez gyűlt össze 1998 tavaszán e kérdésekről.

A magyar eurokampány eddigi alapvető mondata; EURÓPA - A MEGOLDÁS. Közzöljük a logót, a Rubik-kockával. Fontos a kocka. Szimbolizálja a magyar szellemi teljesítményt. Nyilvánvaló, az Unió csak akkor megoldás, ha mi körültekintően, lehetőségeinket felismerve és kihasználva a magunk számára azázzá tesszük. A jó csatlakozás alapfeltétele a helyzetfelismerésből következő józan, tárgyyszerű, céltudatos, sikeres cselekvés. Közösségként, egyénként egyaránt.

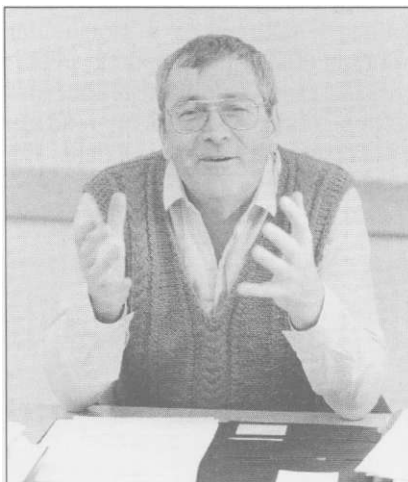
E különleges lapszám az Európai Utas 1990 óta tartó tevékenységében egy láncszem. Van előzménye, lesz folytatása.

Várjuk, kérjük észrevételeiket. Fényezés volna nem tájékozódni, mérlegelni és jól cselekedni.

M. P.

EURÓPAI INTEGRÁCIÓ: HONNAN HOVÁ?

Közhely a történettudományban, hogy az egyetemes történelem nem egymás mellé rakott országtörténe-
tekből áll. Adott korszakoknak sajátos problémái és sajátos megoldásai vannak. Az elmúlt fél évszázad európai fejlődésében is több olyan kérdéskör van, amely csak regionális, vagy akár globális dimenziókban vizsgálható. Az integráció is ezek közé tartozik, s miután Magyarország 1994-ben benyújtotta csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz, számunkra e kérdésnek egyidejűleg vannak történelmi és aktuálpolitikai vonatkozásai.

Előzmények

Napjainkig húzódoan folyik az elméleti (és természetesen a politikai) vita arról, hogy milyen cél felé is halad az európai integráció. Megvalósítható-e az egységes európai állam víziója, vagy legalábbis megindítható-e az európai fejlődés egy olyan úton, amely kivezet a nemzetállamok működése által létrehozott csapdából? A vita két nagy vonulatát a föderalisták és az úgynevezett funkionalisták (rajtuk kívül közel tucatnyi más iskola létezik a rezsimmeléletektől az interdependencia-
teóriáig) argumentumai képezik. Ez a vita részben arról szól, hogy milyen államokat álmodtak az egységes Európa elgondolói Victor Hugótól - aki az Európai Egyesült Államok kifejezést bevitte a köztudatba - egészen Jacques Santerig, aki viszont épp napjainkban az Unió Bizottságának elnökeként a mindennapi tennivalókat vezényli, s próbálja az Unió történetének legnagyobb kihívását, a kibővülés-elmélyülés egyidejű megvalósítását megoldani. Részben pedig arról szól a vita, hogy az államokkal milyen természetű kérdésekre keresték a választ, s e kérdéseket hogyan vélték meg-

valósíthatónak. Közös bennük az a meggyőződés, hogy Európának túl kell valahogy lépni a nemzetállamiság fejlődési szakaszán, viszont hatalmasak a viták, hogy ez milyen irányban és miképpen történjen.

Az első gond terminológiai természetű, s azt a bizonytalanságot jelöli, amellyel Európa fogalmát használjuk. A földrajzi jelentés mellett ugyanis elsősorban sajátos gazdasági és társadalmi viszonyokat, civilizációt és kultúrát, társadalmi és emberi magatartásformákat értünk rajta. Ugyanakkor mind földrajzilag, mind pedig történelmileg egy változó kategóriáról van szó, amely ráadásul fejlődéstörténeti értelemben is szétágazó, habár régiói minden különbözőségük és határaik folytonos változásai ellenére egy egységet alkotnak. Európa sok vonatkozásban kivételes szerepet játszott a történelemben, s különösen így volt ez az újkori fejlődésben, amikor kontinensünk mintegy fókuszba gyűjtötte az emberiség addigi társadalmi-gazdasági-kulturális fejlődésének eredményeit, s ennek alapján minőségre új szintet ért el. A belülről nézve szélsőségesen bonyolult és sokrétű Európa mindazonáltal a kívülállók

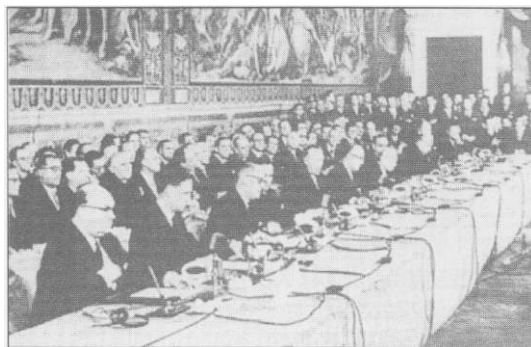
szemében többé-kevésbé homogén térségnek tűnik, ahol a homogenitást olyan tényezők hordozták és hordozzák, mint a modern nagyipari termelés, a társadalmi közösségek szerveződésének a természeti-prímér közösségeken túlmutató formái, a nemzet és a nemzeti államok kifejlődése s a demokrácia princípiumának kialakulása. Európa egység, de a sokféleség egysége, s ez a vonása sokban megkülönbözteti más kontinensektől.

A második kérdéskör a gondolati előzmények ügye. Nagyon sokan voltak, akik a késő középkortól valamiképp szószólói voltak az európai egységnek. Feltétlenül meg kell említeni Saint-Pierre abbét, a filozófus Immanuel Kantot, századunkból pedig a spanyol filozófus Ortega y Gassetet. Ez utóbbi *A tömegek lázadása* (1930) című könyvében az összeurópai intézmények szükségességét vetette fel a haladás gátjává vált régiek helyett. Az Osztrák-Magyar Monarchiában született, később csehszlovák, majd svájci és amerikai állampolgárrá lett Richard Coudenhove-Kalergi (1894-1972) Páneurópai Unió elnevezéssel mozgalmat indított a húszas években Európa egységének megteremtése érdekében. Ez a mozgalom legnagyobb sikerét 1929-ben érte el, amikor az elképzeléseikre épített javaslatot Aristide Briand francia külügyminiszter előterjesztette a Népszövetségben. E tervzetben szó esett a vámhatárok és a politikai határok fokozatos lebontásáról, a gyarmatok közös hasznosításáról, egy közös európai pénz lehetőségéről, s végső célként egy európai konföderációról, amelyben garantálnák minden állam szuverenitását, biztonságát és egyenlőségét. A Briand-javaslat olyan európai struktúrát vázolt fel, amely a francia-német együttműkö-

désen alapul, a Szovjetunió kivételével összefogja Európa valamennyi országát, biztosítja az angol hozzájárulást, s végül, de egyáltalán nem utolsósorban - a francia hegemoniát a kontinensen. Lényegében ezen a ponton bukott el a javaslat: a gyarmatokhoz fűződő kapcsolatokat preferáló s a hatalmiegyensúly-politika tradícióit továbbéltető Angliának nem tetszett ez a szereposztás, a Rajna-vidék megszállási rendszerének befejeződése (1930) után a nemzeti öntudatban erősödő Németország számára pedig elfogadhatatlan volt a francia vezető szerep. Az európai nagyhatalmak eltérő érdekein és az érintett országok ellenállásán buktak el a harmincas évek más tervezetei is: az osztrák-német vámunió, a közép-európai térség rendezését célzó Benes-javaslat, az angol Vansittart-Sargent-féle tervezet a dunai államok vámuniójáról s az 1932-es Tardieu-terv is. Az összképen nem sokat változtattak a tagjait elsősorban az értelmiség köreiből toborzó különféle egyesületek sem, amelyek közül az Európai Vámunió és az 1926-ban Genfben alapított Európai Együttműködési Egyesület érdemel említést. E szervezeteknek jelentősebb társadalmi támogatás nélkül nem volt igazi politikai befolyásuk, viszont támadások céltáblái lettek mind bal-, mind pedig jobboldalról.

Harmadjára: Európa még gondolatilag sem tudta feldolgozni az első világháború utáni időszak belső ellentmondásait. Az antanthatalmak győzelme után Versailles-ban az expansionizmus jegyében írták a békeszerződéseket, amelyek megszületésük pillanatától magukban hordták egy újabb háború lehetőségét. Ezen semmit nem változtatott az amerikai elnök, W. Wilson 1916-os ígérete, miszerint háborúba lépésükkel egyáltalán a háborúknak kívánnak véget vetni. Nemcsak ez nem sikerült. Nem sikerült egy új világrendet kialakítani - a Népszövetség működési elvei ezt szinte kizárták -, nem sikerült politikailag az USA-ban otthon „eladni” a békeszerződést, de ami igazán kétes értékűnek bizonyult, az maga a nemzeti önrendelkezés elvének érvényesíté-

se volt. Ezzel egyfelől ugyan sikerült az európai politikát megszabadítani a dinasztikus elv terheitől - egyidejűleg lépett le a történelem színpadáról a Romanov, a Habsburg és a Hohenzollern család -, ugyanakkor az európai fejlődésben végletesen felerősítette a nemzeti alapú irányzatokat. Különösen a kevésbé fejlett területeken, ahol az újonnan alakult államok politikájának a nemzeti kizárólagosság vált a credójává. Ebben a tekintetben a monarchiák romjain kialakult állapotok inkább visszaesésnek, mintsem fejlődésnek tekinthetők, a kialakult új rendszer zűrzavarosabb lett, mint valaha. Bár felére, azaz 60-ról 30 millióra csökkent az etnikai kisebbségek létszá-

A római szerződés aláírása (1957. március)

ma Európában - nekünk magyaroknak külön pechünk, hogy esetünkben épp ellenkező történt -, de az etnikai elvek mellőzésével kialakított új európai határok ugyancsak meghosszabbodtak, s így újabb akadályok keletkeztek a gazdasági és más együttműködés lehetőségei előtt. A gazdaságában kivérzett, lakosságában megtizedelt, a nemzetállamok új határaival szétszabdalt s a vesztesek revansvágyával megterhelt Európa világpolitikai és világgazdasági térvesztése felgyorsult. „Wilson otromba tréfának is rossz örökséget hagyott Európára” - írta a szarkazmusáról ismert F. Lewis. A nemzeti ellentétekkel megterhelt struktúra adaptációs hátrányai azonban igazán a világgazdasági válság éveit s a második világháború után váltak láthatóvá.

1919 és 1939 között az USA ipari termelése 150 százalékkal, a Szov-

jetunióé mintegy 600 százalékkal nőtt. Ugyanezen időszak európai átlaga csak 40 százalék, ami jól mutatja a kontinens térvesztésének mértékét. A nemzeti ellentétekkel küszködő, a világválság gazdasági terheivel sújtott, a belpolitikájukban paralizált országok európai összefogás híján sorban estek a fasizmus áldozatául. A fasizmus elleni koalíció is a Szovjetunió és az USA vezetése győzelemre. Csakhogy az első világháborútól eltérően a két nagyhatalom újbóli európai intervenciója immár a helyszínen maradás szándékával történt, s az Európa sorsára vonatkozó döntések központjai Washingtonba és Moszkvába kerültek át.

A világháború után

Mihelyt a stratégiai elemzések a szövetségesek győzelmét mutatták, megkezdődött a gondolkodás arról, hogyan kerülhetők el az új rendezés során az előzőekben elkövetett hibák. Az erről elmélkedő európai vezetők generációjának még közvetlen tapasztalatai voltak az első világháborúról,

a húszas évek illúzióiról, a liberalizmus rendszerének összeomlásáról a harmincas évek világgazdasági válságában, a parlamentarizmus megroggyanásáról s a nemzetállamok reménytelen ellentmondásairól (különös tekintettel a francia-német viszonyra), a nemzetállami keretek közé zárt gazdaságok napvilágra került fejlődési korlátairól. Mindezen gondokhoz adódtak a második világháború után keletkezett újabb problémák (a legnagyobb maga a kelet-nyugati szakítás lett), s mindezekre egy lehetséges megoldásnak kínálkozott a föderalizmus felé mutató integráció.

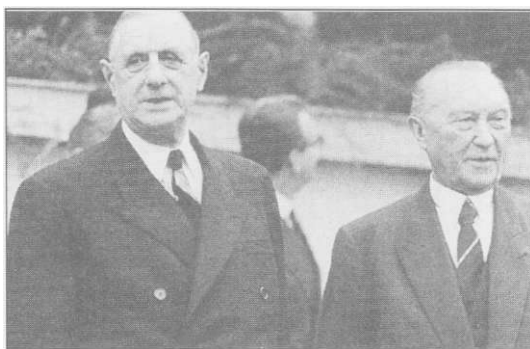
Az integráció felé mutató motívumok ugyanakkor több forrásból táplálóztak. Az ellenállási mozgalmak tervezeteinek középpontjában érthetően olyan elképzelések álltak, amelyek képesek egy újabb háború kitörését megakadályozni, s elsősorban a nemzetállamok szuverenitásának korlátozásával kívánták ezt elérni. Az emigráns kormányok (belga, holland, norvég) londoni képviselői szinte természetesnek vették Anglia

vezető szerepét a háború utáni Európában, s az angol külügyminisztériumban gyakori gondolat volt, hogy a háború után létrehozandó nyugati blokk nemcsak Németországot lesz képes ellenőrzés alatt tartani, hanem egyúttal Angliát is segíti nagyhatalmiságának megőrzésében. A britiek elsősorban katonai szövetségre gondoltak, míg mások, például a belga P. H. Spaak inkább gazdasági együttműködést képzeltek el. Sorban fogalmazódtak meg a javaslatok a Benelux vámunióról, s a de Gaulle vezette Szabad Franciaország kebelén belül is az európai együttműködés háború utáni lehetőségeit taglalták.

Minden felismerés és javaslat dacára 1945-ben Európa a korábbi útra látszott visszatérni. Az európai béke és együttműködés szempontjából kulcsországnak tekinthető Anglia és Franciaország érdekei nyíltan ütköztek mind a Közel-Kelet, mind pedig a Németországgal aláírandó békefeltételek kérdésében. A két ország közötti közeledési kísérletre 1947 márciusáig, a dunkerque-i egyezményig kellett várni. A Benelux vámuniót is nagy gyanakvásokkal fogadták, főként Belgiumban, s az egyezmény 1948-as aláírása után jó tíz évet kellett várni, míg a gazdasági unió ténylegesen létrejött. Közvetlenül a háborút követően az európai politikusok nagyon tartózkodóak voltak bárminemű tömörülés létrehozását illetően, részint mert a Szovjetuniót nem kívánták ingerelni, részint pedig az amerikai fenntartások miatt, hisz Washington ekkor még inkább az „egységes világ” (one world) koncepció talaján állt, s ellenezte a befolyási zónák és a zárt kereskedelmi blokkok rendszerét.

Az amerikai külpolitika fordulata csak súlyos belső viták után, 1946 végén, 1947 elején következett be, s ekkortól vált Nyugat-Európa a Szovjetunióval konfrontáló amerikai politika egyik nagyon felértékelte színterévé. Alapvetően Európacentrikus szemlélettel született meg az USA első átfogó katonai koncepciója, a *containment* doktrínája is, s ugyanezen stratégia keretében folyt a polgári pártok támogatása Olaszországban és Franciaországban, a délkelet-európai térség átvétele az

angoloktól (Truman-doktrína), s ugyanezen logika alapján ösztönöztek Washingtonból a nyugat-európaiakat regionális védelmi struktúra kiépítésére. Mivel amerikai oldalról a világháború kirobbanását döntően a szűk nemzeti piacok miatti ellentéteknek tudták be, kézenfekvőnek mutatkozott az integrációt zászlajukra tűző politikai erők támogatása és felkarolása is. Ezen elképzelések materiális megalapozását jelentette G. Marshall külügyminiszter terveze (1947. június 5.). A Marshall-terv Európa országainak szólt, s egyik feltétele volt az érintettek anyagi igényeinek közös előterjesztése. Az amerikaiak egyrészt arra gondoltak, hogy az ily módon bein-

De Gaulle francia államfő és Adenauer német kancellár első hivatalos találkozása (1958. szeptember)

duló gazdasági együttműködés kiválóan alkalmas lesz a kommunizmus terjedésének megfékezésére, másrészt pedig úgy kalkuláltak, hogy a mintegy 13,6 milliárdos dollárinjekcióval meghatározó lökést adnak egy gazdasági-politikai-katonai integrációs fejlődésnek is. Ennek értelmében nagy szerepet szántak a segély szétosztását és az igények összegyűjtését végző Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetének (OEEC), amelyben szívesen látták volna Nyugat-Európa első föderatív vezető testületét.

A nyugat-európai hatalmak számára is több keserű felismerés kellett, hogy közeledjenek az integráció gondolata felé. Angliában e gondolat fő szószólója W. Churchill volt, aki 1945 nyarától ellenzékben volt ugyan, de változatlan erővel

harcolt Anglia világpolitikai pozícióinak megőrzéséért. 1946 márciusában az amerikai Fultonban, majd szeptemberben Zürichben elmondott beszédében egyaránt az európai integráció s az ehhez feltételként szükséges francia-német kibékülés mellett érvelt. Ezt ekkor Párizsban még ugyan teljes abszurditásnak tartották, s hasonlóan Angliához, Franciaországban is valamiféle harmadik erő létrehozásáról gondolkodtak a Szovjetunió és az USA között. 1947 szeptemberében az angol külügyminiszter E. Bevin és P. Ramadier francia miniszterelnök még arról tárgyalt, hogy a két hatalom gyarmatainak egyesítésével adhatnának nyomatókat a szovjet kommuniz-

mus és az amerikai imperializmus között a liberális politikai jogokat radikális társadalmi reformokkal párosító harmadik erő gondolatának. Ezek a gondolatok azonban illúzióknak bizonyultak mind belpolitikai, mind külpolitikai szempontból. A nagyhatalmak éleződő vitájában Európa 1947 nyarára kettészakadt: nyugati fele amerikai segítségért és katonai védelemért folyamodott, keleti felét pedig a szovjet biztonsági igények egy szervesen integrációs modellbe kényszerítették (KGST. Varsói Szerződés).

Bár 1946-tól nagyon sokféle integrációt támogató szervezet, csoport, mozgalom alakult Európaszerte, de távolról sem volt köztük egység a tekintetben, hogy a létrehozandó egységnek kontinentális méretűnek vagy kisebbnek, föderálisnak kell-e lennie. A közös parlamentet, kormányt és gazdaságpolitikát követelő föderalisták tábora hangos, de összességében kicsi volt. A többség, élén Angliával, a skandináv államokkal és Portugáliával nem kívánt túlmenni a tradicionális kormányközi megállapodás keretén, s meg kívánta őrizni a tagállamok függetlenségét és szuverenitását. Az ő véleményük győzedelmeskedett már a Marshall-terv lebonyolítását végző OEEC megalakulásakor (1948. április), valamint az egy hónappal később Hágában rendezett első Európa-kongresszus vitáiban is. Ez utóbbi eredményeképp alakult meg 1949. május 9-én az Európa

Tanács (Council of Europe). A föderalisták és a „funkcionalisták” közötti széles körű vitából 1950 végére nyilvánvalóvá vált, hogy mindössze néhány állam - mindenekelőtt Franciaország, Olaszország és a Benelux-államok - állnak készen a szuverenitás egy részéről való lemondásra a létrehozandó szupranacionális intézmények javára. Ők sem valami idealista nekibuzdulásból, hanem mindenekelőtt mert nemzeti érdekeik ezt kívánták. A három Benelux-állam már megtette az első lépéseket a vámunió felé, s úgy találták, hogy közösen cselekedve nagyobb befolyással vannak a nemzetközi eseményekre, mint külön-külön. Az 1948-as brüsszeli egyezmény esetében ezt már gyakorlati oldalról is tapasztalhatták. Az olaszok A. de Gasperivel az élen mindenekelőtt az ország nemzetközi reputációjának helyreállításán gondolkodtak a Mussolini-éra után, s az aktív európai együttműködéssel vélték ezt elérhetőnek, ugyanúgy, mint az ország gazdasági fellendítését. Ami Franciaországot illeti, a IV. Köztársaság éveiben meghatározó szerepet játszó kereszténydemokraták (MRP) és a szocialisták (SFIO) egyaránt integrációpártiak voltak, s az európai szélesebb együttműködéstől várták lerombolt iparuk újrastrukturálását, a folyamatos nyersanyagellátást és a felvevőpiacot egyaránt. De ami Franciaországot igazán az integráció vonalán tartotta, az a német kérdés volt. A németektől elszenvedett katonai vereség, az ország hatalmi státusának megrendülése, a német kérdés háború utáni kezelésében a francia kívánságok sorozatos figyelmen kívül hagyása a nagyhatalmak részéről a francia külpolitikai gondolkodásban folyamatosan az első helyen tartották a Németország háború utáni sorsával kapcsolatos aggodalmakat. Franciaországnak az angolszász németpolitikához kellett alkalmazkodnia, el kellett fogadnia Nyugat-Németország létrehozását, a német ipar helyreállítását a Marshall-terv segítségével. Ebben a helyzetben a franciák számára az európai egység gondolata kínálkozott megoldásnak. Eszerint Németország és Franciaország egyenlőként csatlakozna az európai intézményekhez, s ez esetben

nincs szükség speciális, csak a németeket felügyelő rendszerre. Ugyanakkor korlátoznák Németország gazdasági önállóságát, s a német forrásokat egy szélesebb közönség javára hasznosítanák. Az eltorzult német nemzeti ambíciókat ezzel eltértenék a nacionalizmustól az európaiság felé, s ugyanakkor a nyugat-európai együttműködés megakadályozná, hogy a németeket átcsábítsák a szovjet táborba. A galleista intranzigenciát képviselő G. Bidault-t tehát eltávolították a francia külügyminisztérium éléről (1948. július), s a francia-német közeledés irányvonalának képviselőivel a francia-német határ közelében nevelkedett Robert Schumant bízták meg. Az ő nevéhez fűződik a Montánunió javaslata (1950. május 9.).

A Kis-Európa koncepció

Schuman javaslatának szellemi atyja Jean Monnet, a francia gazdasági modernizáció felelőse, a keynesi gazdaságpolitika lelkes híve volt. Az alapötlet egy szupranacionális főhatóság létesítése volt, amely ellenőrzi a francia és német szén- és acéltermelést, valamint természetesen azon országokéit is, amelyek csatlakoznak a tervezethez. A tervet több francia célkitűzést kívánt egyidejűleg elérni. A nehézipar kulcsszektorainak egyesítése egyfelől gyakorlatilag lehetetlenné teszi a háborút a két fél között, más oldalról viszont materiális alapot szolgáltat a két ország közeledéséhez. Garantálná a német szenet a lotaringiai francia acélipar számára, ráadásul önkéntes alapon, a németek egyenrangú csatlakozása alapján. A tervvel továbbá Franciaország ismét kezdeményező szerepet kap a német kérdésben. Végül a Schuman-tervezet szélesebb távlatokat is kínál: jelentős lépést jelent a szupranacionális együttműködés felé. ráadásul egy olyan intézmény formájában, amely alapvetően különbözik a hidegháború intézményeitől. Franciaország alternatívát is nyújt ily módon Németországnak, mégpedig a tradicionális történelmi orosz-német szövetségtől s az újszülött amerikai szövetségtől egyaránt különböző mintát. Végül, de egyáltalán nem utolsósorban

a Schuman-javaslat nem igényelte a britek részvételét, akik semmilyen formában nem kívántak túlmenni a hagyományos kormányközi együttműködés keretein.

Olaszország és Belgium azonnal jelezte érdeklődését, s némi habozás után a holland kormány is. Az angolokkal keserves tapasztalatokat szerzett amerikaiak erőteljesen támogatták a tervet. Ezek után már csak a németek voltak hátra. Adenauer kancellárnak sikerült meggyőznie kormányát, s Bonn ugyancsak támogatásáról biztosította a Schuman-tervet. Jelentős szerepet játszott a döntésben, hogy a francia Schumanhoz, az olasz de Gasperihez hasonlóan Adenauer is kereszténydemokrata párt (CDU) élén állott, s a kereszténydemokraták egyik közkezdelt argumentációja - az európai keresztény kultúra megvédése a keleti barbárságtól - immár politikai cselekvéssé emelkedett. Az angolok csatlakoztatására tett kísérletek nem vezettek eredményre. Ezek után a Hatok képviselői 1950. június 20-án ültek tárgyalóasztalhoz Párizsban, s a Montánunió szerződését 1951. április 18-án írták alá. A ratifikálási eljárások után az egyezmény 1952. július 25-én lépett életbe. Első elnöke Jean Monnet lett.

A Montánunió alapokmánya előírta, hogy a tagállamok az egymás közötti forgalomban töröljék el a szénre, a kocszra, a vasra és az ócskavasra kivetett behozatali és kiviteli vámokat, a mennyiségi korlátozásokat, a termelők, vásárlók, illetve fogyasztók közötti megkülönböztető rendszabályokat, különösen az árak, a szállítási feltételek és a fuvardíjak tekintetében. A főhatóságnak a nemzeti kormányokra kötelező döntései alapjaiban érintették a részt vevő országok termelését, és végeredményben sikeressé tették a Montánunió egész tevékenységét. 1958-ra a hátrányos kereskedelmi megkülönböztetések eltűntek a hat állam forgalmából, és a tagállamok közötti acélforgalom 157 százalékkal, az acéltermelés pedig 65 százalékkal nőtt.

A nyugatnémetek gazdasági beillesztésének folyamata csak felerősítette a németekkel elmaradt békeszerződés hiányából fakadó zavart. Ezen a téren a nézeteltérések

még jelentősebbnek bizonyultak. Az amerikaiak az NSZK 1949-es megalakulásától kezdve sürgették a nyugatnémetek helyzetének rendezését, s ezen belül azt is, hogy a nyugatnémetek járuljanak hozzá saját biztonságuk megteremtéséhez. Azonban az újrafelfegyverzés javaslata heves ellenállásba ütközött mind francia, mind pedig angol részről. Az impulzus ezúttal is a nemzetközi helyzet elmozdulásából adódott. 1950 nyarán kitört a koreai háború: a kommunista Észak-Korea szovjet és kínai támogatással kísérelte meg az ország

oldással igyekezett helyettesíteni, amely a legfontosabb kérdésben eleget tett az amerikai kívánságoknak (a nyugatnémeteket bevonták és felfegyverzték), de emellett garanciákat is tartalmazott Franciaország számára a német militarizmus esetleges újjáéledése ellen. A javaslat egyúttal felhívás volt a politikai integráció beindítására is, tekintve, hogy az integrált haderő ugyancsak integrált kormányt feltételezett. Az 1950 ősztől beindult tárgyalások nem hoztak eredményt, mindegyik fél ragaszkodott álláspontjához: az

legfőbb támogatói, a kereszténydemokraták. Az egymást sűrűn váltó koalíciós kormányok egyszerűen nem merték a Nemzetgyűlés elé vinni a tervezetet. Változott a tervet inspiráló nemzetközi helyzet is: véget ért a koreai háború, Sztálin halálával csökkent a félelem Nyugat-Európa előzönlésétől, az indokínai háborúban lekötött francia hadsereg mögötti hátországban inkább a felfegyverzett németektől aggódtak volna. Ráadásul az 1951-es választásokon az EVK-t hevesen ellenző gaullisták szép számmal kerültek be a parlamentbe. Végül Mendes-France vitte az EVK-t a Nemzetgyűlés elé, ahol 1954. augusztus 30-án leszavazták. A konfliktust az 1954. október 20-23. között Párizsban tartott konferencián oldották meg, ekkor írták alá a második világháború utáni Nyugat-Európa egyik legfontosabb szerződésrendszerét: megállapodtak a megszállási rendszer megszüntetéséről, immár az angolok részvételével létrehoztak egy új szervezetet, a Nyugat-európai Uniót, amelybe bevonták az NSZK-t s Olaszországot is, felvették az NSZK-t a NATO-ba, s megállapodás jött létre a Saar-vidék sorsáról is.

A föderalisták táborának a kudarc nem szegte kedvét. J. Monnet ugyan lemondott a Montánunió elnöki tisztéről, viszont megalakította az *Action Committee for the United States of Europe* nevű szervezetet. A politikai és katonai integráció terén túl ambiciózusnak bizonyult tervek kudarcra után a hangsúly a gazdaság területére helyeződött át. Változtak ismét a nemzetközi feltételek is. Míg közvetlenül a háború utáni időszakban az integrációs lépéseket olyan külső motívumok siettettk, amelyek nagyságuknál fogva visszaszorították a meglévő nemzeti ellentéteket, az ötvenes évek közepére ez az ösztönző erő gyengült. Új jelenség körvonalai is kezdtek kirajzolódni: a két szuperhatalom között létrejövő stratégiai egyensúly első információi mind evidensebbekké váltak, és a fokozatosan erősödő nyugat-európai gazdasági teljesítmények pedig lehetővé tették, hogy Nyugat-Európa politikusai kritikussabban újragondolják az USA-tól való függésüket. Erősítette ezt a hangulatot a Dulles nevével fémjel-

Az Európa Parlament ülésterme, Strasbourg

egyesítését. A háború kitörése fordulatot hozott az amerikai külpolitikában és Nyugat-Európában is. A brüsszeli szerződés államainak külügyminiszterei aggodalommal állapították meg, hogy Nyugat-Európának nincs elégséges fegyveres ereje egy esetleges háborús konfliktus rendezéséhez, s hogy érdemben csak az amerikaiak tudnak segíteni. Ez utóbbiak viszont ismét a nyugatnémetek felfegyverzését javasolták. A reménytelennek tűnő helyzetből a francia kormány ismét csak előre menekült, s 1950. október 24-én a Schuman-terv analógiájára bejelentették a Pleven-tervet. Ennek értelmében a francia kormány javasolta az európai politikai intézményekhez kapcsolódó Európai Hadsereg feállítását.

A Pleven-terv az eredeti amerikai elképzeléseket láthatóan olyan meg-

amerikaiak az újrafelfegyverzéshez, az angolok a szupranacionális testületekből való kimaradáshoz, s a franciák azt konstatálhatták, hogy az Európai Védelmi Közösségnek keresztelt struktúrát legfeljebb ugyanazon államokra lehet kiterjeszteni, amelyek a Schuman-tervet is elfogadták. Tovább nehezítette a tárgyalásokat, hogy a hadsereg ügyeinek megoldása mellett párhuzamosan ki kellett volna dolgozni egy nemzetek feletti politikai szerkezet körvonalait, hisz felelős kormány nélkül illúzió lett volna európai hadseregről beszélni. Intenzív tárgyalások után végül az Európai Védelmi Közösség tervezetét 1952. május 27-én Párizsban ugyanaz a hat állam írta alá, mint amely elfogadta a Montánuniót. Azonban a ratifikációs eljárás során kiderült, hogy a tervet magában Franciaországban nem tudják elfogadtatni. A francia politikai életben az ötvenes évek elejére visszaszorulóban voltak a szupranacionalizmus

hető amerikai külpolitika durvasága, de különösképp 1956 történései. Az angol-francia-izraeli közös kalandot Szuennél szovjet és amerikai felhívás állította meg, s ezek közül érthetően az amerikai volt a fájdalmasabb Londonban és Párizsban. Az Amerika-erőd minősítés felbukkanása pedig ugyancsak afelé tolta Nyugat-Európa államait, hogy újból átgondolják az egymás közötti együttműködés lehetőségeit. Az integráció előrelendítésében a stafétabotot a Benelux-államok vették át a franciáktól. 1955-ben a Montánuni-

mind a hat állam ratifikálta is azokat.

Európai Gazdasági Közösség 1958-1972

Az 1958. január 1-jén életbe lépett római szerződés legelső célja egy vámunió létrehozása volt, szabad és egyenlő versennyel a hat tagállam között, s egy „közös külső tarifarendszerrel” a kívülállókkal szemben. A *közös piac* kiépítését tizenkét évre, három periódusból álló időszakra tervezték. A vámunió lét-

mok egy nagyobb egységbe olvadnak össze.

A hatvanas években több gazdasági célkitűzést sikerült is elérni. 1958 és 1970 között a kereskedelmi forgalom a Hatok között ötszörösére növekedett, míg az EGK-n kívülre irányuló export csak két és félszörösére nőtt. Az EGK-n belül a GDP növekedése ugyanezen időszakban elérte az évi 5 százalékot. Természetesen nem minden pozitív eredmény írható kizárólagosan az EGK javára: Nyugat-Európa az ötvenes évekre helyreállította gazdaságát, s a gaz-

ón belül dolgozták ki az úgynevezett Beyen-tervet, amelynek során abból indultak ki, hogy ha a politikai unió belátható időn belül nem is lehetséges, mégis mód nyílna a gazdasági összefogásra, amely hosszú távon valószínűleg ismét megnyitja az utat a politikai integráció felé is. A Montánunió miniszteri tanácsa 1955 júniusában az olaszországi Messinában tartott tanácskozásán elfogadta a Beyen-tervet, s a belga P. H. Spaak egy szakértői bizottságot bízott meg a részletes javaslatok kidolgozására. Természetesen Angliát is felkérték, de London néhány hónap múlva visszalépett. A Spaak-féle kormányközi szakértői bizottság intenzív tevékenység után 1956 áprilisában terjesztette jelentését a kormányok elé, s ebben javasolta az Európai Gazdasági Közösség, valamint az Euroatom megalakítását. A szerződéseket 1957. március 25-én írták alá Rómában, s még az év vége előtt

Az amszterdami kormányfői értekezleten megszületik az új uniós szerződés

rehozása gyorsabban ment a vártnál, s 1968. július 1-jével nagy elégedettséggel ünnepelték elérését. A Közösség építésének módszere nagyon pragmatikus volt, de jelentős célkitűzéseket követett. Gazdasági tekintetben azt remélték, hogy a vámunió dinamizáló hatással lesz az egész gazdaságfejlődésre, mert egészséges versenyhelyzeteket teremt és nagyszériás termelést tesz lehetővé. Politikai oldalról pedig a föderalisták arra gondoltak, hogy a döntéshozatal fokozatosan az európai intézményekhez megy át. mert a gazdasági kooperációnak direkt politikai hatása is van, minden szinten - gazdaság, társadalom, pénzügyek, külügyek - az egység felé hajt, egészen addig a pontig, amíg az álla-

dasági fellendülés szélesebb nemzetközi kontextusban is érvényesült. A kereskedelem bővülése is eléggé általánosnak tekinthető a GATT-on belüli „Kennedy-round” eredményei következtében. Másfelől viszont a római szerződés előírásai sem valósultak meg maradék nélkül, s a személyek, javak, tőkék teljesen szabad mozgását távolról sem sikerült a Hatok között biztosítani. A létrehozott szociális alap túl szűkre sikeredett a munkanélküliség kezeléséhez, s a szerződés szociális, regionális és szállítási politikájában is csak az első lépéseket tették meg.

Volt egy terület, amelyről a római szerződés meg nem tett említést, viszont ahol a Hatok közös politikát valósítottak meg. Ez pedig a mezőgazdaság volt. 1958-ban az EGK munkaerő-állományának körülbelül 20 százaléka dolgozott a mezőgazdaságban, de a többieknél arányaiiban jobban érintett Franciaország

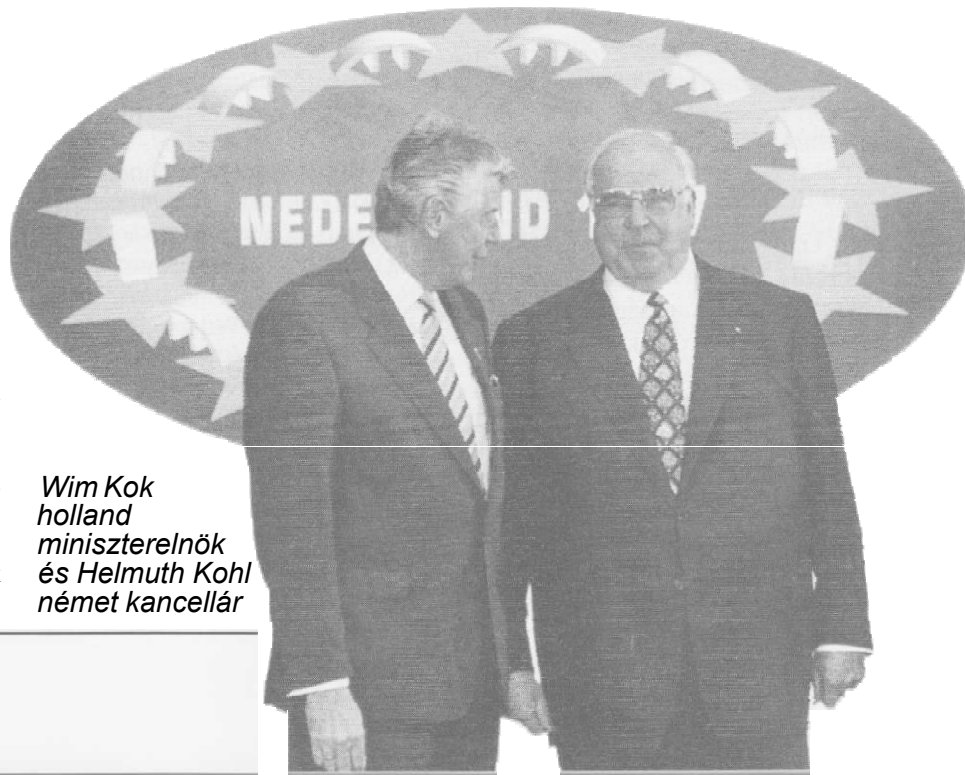
erőltette a közös mezőgazdasági politika (CAP) bevezetését, s az 1958-ban Franciaország elnökévé választott de Gaulle a CAP megvalósítását szabta feltételül a további részvételhez. Az első rendszabályokat 1962 januárjától vezették be, s az egész rendszer 1968-ra épült ki. A CAP bevezetésének sok pozitív vonatkozása volt: magasabb életszínvonalat biztosított a parasztnak, elősegítette az EGK egy kevésbé hatékony, de annál munkaigényesebb ágazatának fejlődését, s jelentősen növelte a mezőgazdasági önellátás szintjét. A CAP politikai vetülete még ennél is lényegesebb: bebizonyította, hogy a Hatok egy nagyon kényes területen is képesek együttműködni, még ha a terhek megoszlása egyenlőtlen volt is (elsősorban az NSZK rovására és Franciaország javára). Az EGK sikereinek egyik legközvetlenebb jele a brit politika attitűdjének megváltozása volt. 1958-ban Anglia még a Hatok és az OEEC-országok szabadkereskedelmi övezetbe tömörítésében reménykedett, amelyet legerősebben De Gaulle ellenzett, hisz egy szabadkereskedelmi megállapodás laza kerete nem nyújtott volna semmiféle speciális koncessziót a francia mezőgazdaság számára. Anglia ezért az EGK megalakulása után hozzáállott az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) megszervezéséhez. Az 1960. januári stockholmi megállapodást végül Nagy-Britannia, Dánia, Norvégia, Svédország, Svájc, Ausztria és Portugália írta alá, amelyekhez 1970-ben Izland s 1985-ben Finnország is csatlakozott. Az EFTA ambíciói jóval mérsékeltebbek voltak, mint az EGK-éi, kevesebb fogyasztót is jelentett, földrajzilag szórta a szervezetet (Anglia adta a szervezet ipari termelésének kétharmadát). A Birodalom elvesztésének, a Commonwealth jelentősége csökkenésének, valamint az amerikaiakkal való *special relationship* nehézségeivel küzdő angol politika hamar felmérte a két szervezet egyenlőtlenségét, s 1961 júliusában H. Macmillan konzervatív kormánya csatlakozási szándékát jelezte az EGK-hoz.

Az angol belépési szándék hatalmas politikai vitát váltott ki a Hatok

között a közösség jövőjéről. 1960 májusában ugyanis a Hatok elhatározták a gazdasági együttműködés felgyorsítását, így az EGK-n belüli vámtarifák 1962 júliusára már a felére csökkentek. Az integráció első látványos sikerei jó alapot adtak azon reményeknek, hogy a Hatok nagyobb politikai szerepet játszhatnak világpolitikában, ugyanakkor felszínre hozta azt is, hogy meg kellene határozni ezen közös külpolitika milyenségét. A teljes egységhez vezető „közösségi megközelítéssel” szemben De Gaulle a „nemzetek Európájának” elvét s a nemzetállamok elsőbbségét vallotta. Kiterjedtebb együttműködést akart a hat tagállam között politikai területen is, de nem kis részben az amerikai befolyás elensúlyozása, valamint Nyugat-Európa (értsd: Franciaország) nagyobb világpolitikai szerepe érdekében. De Gaulle mindenestre az együttműködés fejlesztését kormányközi, nem pedig integrációs szervezeten keresztül kívánta fokozni. Partnerként azt az államot kívánta megnyerni, amely első látásra a legkevésbé tűnt erre alkalmasnak: az NSZK-t. Adenauer kancellár ugyan inkább a szupranacionális megoldások felé hajlott, s aggódott De Gaulle heves Amerika-ellenessége miatt, de reálpolitikusként felismerte, hogy a francia-német együttműködés az alapja a német Európa-politikának is, és egyébként is gesztusokat kívánt tenni a tábornoknak az 1958-61-es berlini válság során ka-

pott támogatásért. 1962 során a viták folytatódtak, s mindenki előtt világossá vált, hogy De Gaulle egyetlen területen sem kívánja alkalmazni a „közösségi megközelítést”. Sőt, a szupranacionalizmust egyszerűen „mítosznak és fikciónak” minősítette, míg vitapartnerei továbbra is a gazdasági egységet emlegették. A brit belépési szándék ekkor érkezett, s jó ürügynek bizonyult az EGK továbbfejlesztését célzó, úgynevezett Fouchet-tervezetek teljes félretolására, valamint az angol belépés visszautasítására.

De Gaulle 1963 januárjában azzal utasította el az angolok felvételi kérelmét az EGK-ba, hogy rajtuk keresztül valójában az amerikaiak fogják lábukat betenni az európai szervezetbe. A vétó hatalmas vitákat váltott ki, különösen Belgiumban és Hollandiában. De Gaulle egyébként az ellensúlyt Adenauer kancellárnál kereste és találta meg. Ugyancsak 1963 januárjában írták alá a francia-nyugatnémet szerződést, amely kialakította a két ország külön együttműködésének kereteit. Valamit enyhült a Hatok közötti válság áprilusra, mikor megállapodtak a vámunió létrehozásának gyorsításáról, de ismét éleződtek a viták 1964 elejétől, a mezőgazdasági politikára vonatkozó Mansholt-terv kudarcától. Adenauer visszavonulása, majd az új kancellár, L. Erhard érdeklődése az amerikaiak által kínált „Multilateral Nuclear Force” iránt szöges ellentétben állt De Gaulle-nak az

Wim Kok
holland
miniszterelnök
és **Helmut Kohl**
német kancellár

önálló francia atomtűzre kiépítésére vonatkozó elképzeléseivel. A francia ellenállást látva az amerikaiak végül is elálltak a tervtől, s 1964 végére bizonyos haladást a CAP tárgyalásokon is elértek. De Gaulle-t nem annyira az EGK általános gazdasági együttműködése, hanem a közös mezőgazdasági politika, valamint az amerikai befolyás visszaszorítása érdekelte. Ez utóbbi irányba mutatott az európai tudományos együttműködésre vonatkozó javaslata, s az az intézkedéssorozat, amelynek keretében Franciaország 1966-ban kilépett a NATO katonai szervezetéből, s a szervezet intéz-

ez elfogadhatatlan volt. Tehát mikor a Bizottság német elnöke, Walter Hallstein a közös agrárpolitika finanszírozásának reformjára tett javaslatot, amelynek értelmében az agrárkiadásokat az EGK már saját bevételekből finanszírozta volna, De Gaulle ismét nemet mondott. 1965 júliusától Franciaország képviselői nem vettek részt az EGK testületi ülésein. Az üres szék politikájának hat hónapja bizonyult az EGK legsúlyosabb válságának.

A megoldást végül is az 1966. januári luxemburgi külügyminiszteri ülésen sikerült megtalálni. Franciaország visszatért az ülésekre, ugyanakkor De Gaulle-nak sikerült elérnie a Bizottság hatalmának újabb korlátozását, a Hallstein-terv elejtését, a CAP bevezetésére egy ütemterv elfogadását és végül azt az elvet, hogy az egyhangúság elve továbbra is érvényben marad, ha a tárgyalás kérdés egy tagállam szempontjából „nagyon fontosnak” minősül. Ez utóbbi formulát emlegetik „luxemburgi kompromisszumként”.

Az EGK túlélte a válságot, s a római szerződés lényegében érintetlen maradt, még akkor is, ha a luxemburgi kompromisszummal egyfajta vétőjogot vezettek be. A válság nyomán csökkent a csúcstalálkozók gyakorisága is. 1967-68 folyamán ugyanakkor jelentős változtatásokra is sor került: összevonták a három meglévő integrációs intézmény, az EGK, az Euroatom és a Monatanunión addig párhuzamosan működő szerveit (Miniszteri Tanács, Bizottság, Parlament), s ekkortól használatos az *Európai Közösségek* elnevezés. 1967-ben az immár H. Wilson által vezetett brit kormány újból belépésért folyamodott, amit De Gaulle újból visszautasított. Wilson nem vonta vissza a kérelmet, de annak érdemi tárgyalására csak 1969 végétől került sor. Ez év elején ugyanis De Gaulle lemondott, s utódja, Georges Pompidou enyhíteni kívánta a feszült viszonyt mind az EK-partne-

rekkel, mind pedig az USA-val. Pompidou az angol csatlakozásban nemcsak új kihívást látott, hanem egyfajta ellensúlyt is a gyorsan növekvő német gazdasággal, valamint a francia *détente* politikáját továbbfejlesztő Willy Brandt-féle *Ostpolitik* sikereivel szemben is. A De Gaulle-i politika szűbától megszabadult EK 1969 decemberi hágai csúcstalálkozásán lényeges döntések születtek az integráció újraillesztése és dinamizálása szándékával. Megállapodtak Anglia és más csatlakozni kívánók felvételében, a CAP finanszírozásában a közösség saját forrásaiból, valamint az együttműködésbe bevonandó új gazdasági és politikai területekről.

A tárgyalások Anglia, Dánia, Írország és Norvégia csatlakozásáról 1970 júniusában kezdődtek. Természetesen a belépő új tagoknak el kellett fogadniuk az EK addigi egyezményeit - ezt hívják integrációs szakzsargonban *acquis communautaires*-nek -, de kaptak öt év haladékot a hozzájuk való alkalmazkodásra. 1971 májusára sikerült megoldást találni a britekkel a Commonwealth kereskedelemre, a font helyzetére és a CAP finanszírozására is. A norvégekkel folytatott tárgyalások a halálsruól ugyancsak sikeresek voltak, s így a csatlakozási egyezményt sikerült aláírni 1972 januárjában. Általános megrökönyödésre azonban a kilenc hónappal később tartott norvég referendum során a lakosság nemet mondott a csatlakozásra.

Az együttműködés új területekre való kiterjesztését az úgynevezett Davignon-jelentés nyomán 1970 novemberétől beindult külügyminiszteri találkozók jelzik, amely az Európai Politikai Együttműködés elnevezést kapta. Formailag ez kívül állt a meglévő közösségi intézményeken, de egyértelműen azt várták tőle, hogy ezen keresztül könnyebb lesz közös külpolitikai és biztonságpolitikai álláspontokat kialakítani. Az európai biztonsági és együttműködési értekezlet előkészítő tárgyalásai igazolták ezen elvárásokat.

Közvetlen hatásaiban jelentősebb volt 1970 októberében a luxemburgi miniszterelnök, Pierre Werner vezette munkacsoport jelentése a gazdasági és pénzügyi unióról (EMU).

Új arcok az EU-csúcson: a nemrég megválasztott Lionel Jospin francia és Tony Blair angol miniszterelnök

menyeinek el kellett hagyniuk Franciaország területét. A tábornok-elnököt az EGK kapcsán aggasztotta továbbá, hogy a római szerződés értelmében 1966 januárjára át kellett volna térni a többségi elv alkalmazására a döntéshozatalban. Ez esetenként nyilván olyan döntésekhez való alkalmazkodást jelentett volna Párizs számára is, amelyekkel nem értett egyet. A nemzeti elvet minde nek fölé soroló De Gaulle számára

Különösen a németek voltak érdekelték az EMU kialakításában, amely szorosabb európai együttműködést, a tagállamok egyenjogúságát jobban kifejező viszonyrendszert s a valuták közötti stabilitást előremozdító keretet ígért. A francia frank és a német márka közötti erőviszonyok 1969-es drasztikus változásai után az EK belső kereskedelmének stabilizálása igazolta a Werner-jelentés javaslatait, a tagállamok közötti gazdasági, adózási és költségvetési politikák fokozatos harmonizálását. 1972 októberében a tagállamok vezetői a párizsi csúcstalálkozón elhatározták az EMU bevezetését, ami nagy vonalakban a nyolcvanas évek elejére realizálódott. Ugyancsak elhatározták közös kereskedelempolitika folytatását Kelet-Európával és a harmadik világgal szemben, valamint hogy közös akciókat kezdeményeznek a tudományos együttműködés s a környezetvédelem területén. Vagyis három évvel a hágai csúcs után úgy tűnt, hogy az EK új nekilendülés előtt áll.

Az első kibővülés után

A brit, a dán és az ír kibővülés 1973. január 1-jétől az EK lakosságának lélekszámát mintegy 60 millió fővel növelte, s így az elérte a 250 milliót, amely már a Szovjetunió és az USA nagyságrendjét jelentette. A kibővült közösség mondhatta magáénak a világkereskedeleme egyötödét, s így az ötvenes és a hatvanas évekhez képest radikális arányváltozások következtek be. Az elmozdulások jelentősége jól érzékelhető az amerikaiak reagálásain, akik a második világháború utáni helyzettel eltérően immár inkább fenntartásokkal fogadták az EK erejének növekedését, tartva az európai protekcionizmustól. A közös politikai értékek s a biztonságpolitikában meglévő függőség, valamint az európai biztonsági és együttműködési folyamatban meglévő minden együttműködés ellenére az USA, Japán és az EK mindinkább kereskedelmi riválisokká váltak. Különösen kifejezett volt az EK előnye a kommunista blokkal való kereskedelemben. Az NSZK-val az élén az EK vette fel a keleti tömb nem kommunista exportjának a felét, s vált a tömb leg-

fontosabb technológia-szállítójává. Gyors ütemben bővült az EK forgalma a fejlődő világgal is. 1963-ban, a yaounde-i konvencióban még csak a korábbi francia és belga afrikai gyarmatokról volt szó, 1975-ben az első loméi konvencióban viszont már a korábbi brit gyarmatokról is. A hosszú tárgyalások után megszületett megállapodás 46 afrikai, karibi és csendes-óceáni fejlődő országra (ACP-országok) terjedt ki. Ezt a megállapodást még két alkalommal (1980 és 1985) újratárgyalták és kibővítették. A III. loméi konvencióban már 66 AC-ország vesz részt. A megállapodás alapját a kereskede-

ileti, komoly nézeteltérések keletkeztek. Az állandóan panaszkodó Anglia 1983-ra így is megkapta a halászati kvóta egyharmadát. 1974-ben hozták létre olasz és ír kezdeményezésre a regionális fejlesztési alapot. A regionális egyenlőtlenségek csökkentése egyébiránt szerepelt a római szerződésben is, de ez a tevékenység a hatvanas évek során a tagállamok hatáskörében messze nem érte el a remélt eredményeket, s a tagállamokon belüli fejlettségbeli különbségek nem csökkentek. A regionális fejlesztési alap beindítása eleinte nem okozott jelentős változásokat, s a Bizottságnak csak

A luxemburgi EU-csúcstalálkozón (1997) döntés született a bővítés üteméről. Pos luxemburgi külügyminiszter Emil Constantinescu román és Václav Havel cseh elnök társaságában

lem liberalizálása képezte, amikor is az EK a kedvezményezett fejlődő országok exportjának 90 százalékára terjesztette ki a liberalizálást.

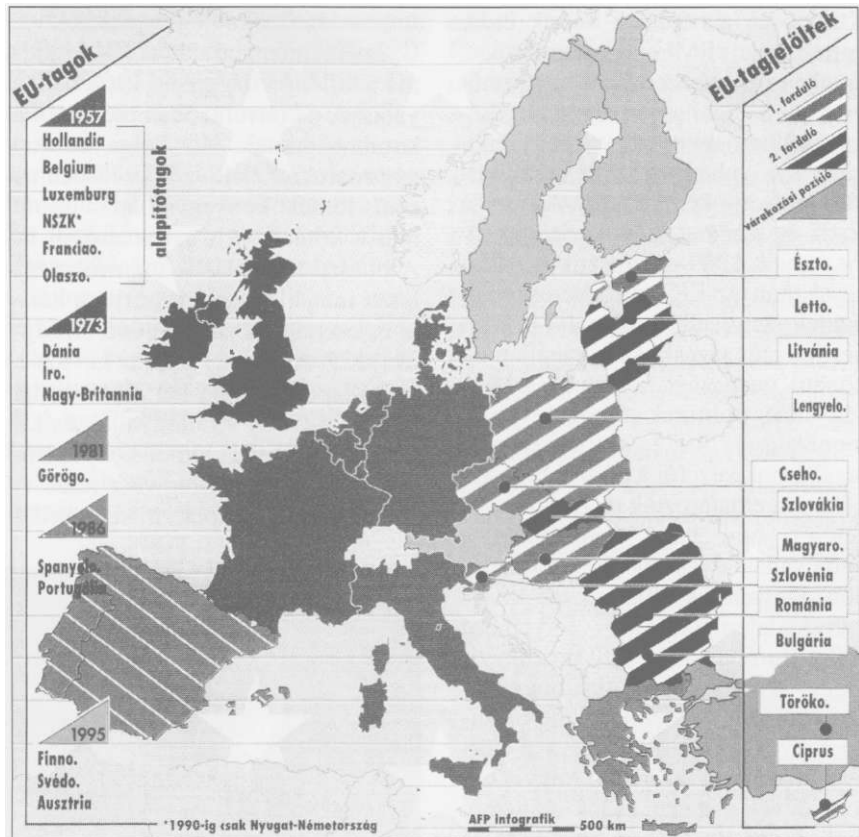
A kereskedelmi sikereket nem követte az EK világpolitikai szerepének arányos növekedése. A gazdasági és a politikai unió mozgása jelentette a fő akadályt. A kibővüléssel, közte a semleges Írország befogadásával a védelmi együttműködés lehetőségei csak fogyatkoztak. A közös halászati politikában, különösen ami a kifogható halmennyiséget, illetve az 1977-től újonnan megállapított halászati övezeteket

1984-ben sikerült az alap felhasználásának tényleges irányítását magához vonnia.

A kudarcok sorában a legsúlyosabbnak az EMU bizonyult. Az 1972-es párizsi csúcstalálkozón hozott ambicizózus döntés az EMU 1980-as megvalósításáról már a következő években kudarcba fulladt a világgazdaságot megrendítő olaj- és nyersanyagár-robbanás következményei miatt. A frissen kreált valutakígyó az 1973-as arab-izraeli háború után felszökött olajárak miatt gyakorlatilag összeomlott, s ezen nem tudott segíteni az 1973 áprilisában felállított pénzügyi együttműködési alap sem. A nemzetközi pénzügyi rendszer zavarai folytatódottak, s az EK-országok sorban elszakították a dollárhoz való kötődésüket. A közös lebegtetés feloldott ugyan egy sor feszültséget, de Anglia, Olaszország és Írország kívül maradt a közös piaci valutakígyón,

Franciaország pedig egyszerűen in-gázott, hol kilépve, hol pedig belép-ve a rendszerbe. Ez a megoldás gyakorlatilag a német márkának kedvezett, s erősítette az NSZK helyzetét a többi tagállammal szemben. A tagállamok valutáinak egymáshoz való viszonyát rendezni hivatott elgondolások iránt a figyelem csak a hetvenes évek végén élénkült fel, s 1979-ben alkották meg az európai pénzügyi rendszert (EMS), valamint az European Currency Unitot (ECU). A fő elem az EMS-ben az átváltási mechanizmus volt, amelyben a tagállamok pénzeiket az ECU százalékában fejezheték ki. E rendszeren belül az erős fizetőeszközzel rendelkező tagállamoknak segíteniük kellett a gyengébbeknek. Ez a rendszer túlélte a második olajárrobbanást is (1979-1981), és bizonyos stabilitást jelentett a nyolcvanas évek folyamán. Írországnak és Olaszországnak különleges engedményeket kellett biztosítani a részvétel biztosítása érdekében, a britek egyszerűen nem kívántak benne lenni, míg a frissen győztes francia szocialista kormányzat kockázatos gazdaságpolitikájával több alkalommal is változásokat erőszakolt ki 1981 és 1983 között. Hogy végül a Mitterrand-vezetésnek egész gazdasági filozófiáját meg kellett változtatni 1983 során, az részben épp az EMS miatt volt, hisz Franciaországnak elemi érdeke volt a rendszerben domináns helyet betöltő NSZK-val való kapcsolatok szintjének megtartása. Az 1988-as hannoveri csúcstalálkozó bízta meg J. Delors-t, a brüsszeli Bizottság elnökét egy újabb és átfogó pénzügyi konstrukció megtervezésével. Az 1989-ben elkészült jelentés ugyancsak egy európai pénzügyi rendszer megvalósítását vázolta fel hosszabb távon, teljesen szabad tőke mozgással, rögzített átváltási árfolyamokkal és esetleg egy közös fizetési eszközzel, valamint egy közös központi pénzügyi intézménnyel. Az 1989 júniusi EK-csúcs jóváhagyta a Delors-jelentést.

Nem bizonyult könnyebbnek az EK politikai helyzetének erősítése sem. Ehhez a tervezési munkálatok még a hetvenes évek közepén kezdődtek, mikor felkérték Leo Tindemans belga miniszterelnököt, hogy készítsen jelentést az Európai Unió

jövőjéről, benne az Európa Parlament szerepéről is. Ezen az 1974. decemberi párizsi csúcstalálkozón hozták létre Giscard d'Estaing francia elnök javaslatára az Európa Tanácsot, amely azóta az EK legfontosabb döntéshozó szerve, s amelynek keretében az állam- és kormányfők, valamint a külügyminiszterek évi három alkalommal találkoznak. Lényegében a nemzeti kormányok súlyának növeléséről volt szó a miniszteri tanáccsal és a brüsszeli „technikokraták” Bizottságával szemben. Az 1976 januárjában közzétett Tindemans-jelentés az EK tevékenységének kiszélesítését javasolta a gazdaság, a társadalmi kérdések és a regionális politika területén. Javasolta továbbá egy közös EK-külpolitika megfontolását, az állampolgárok Európájának kiépítését a mozgásszabadság kiszélesítésével, valamint a Bizottság szerepének növelését. A jelentést a föderalisták nagy örömmel üdvözölték, de végrehajtása komoly nehézségekbe ütközött. A gazdasági válság éveiben a kormányok erősen vonakodtak bármilyen további hatalmat adni a Bizottságnak. Nem is történt semmi érdemleges. Az 1981-es Genscher-

Colombo-terv az EK átstrukturálásáról is mindössze az 1983-as *Solemn Declaration on European Union*-nal végződött, gyakorlatilag megismételve a korábban is hangoztatott hangzatos elveket. A politikai unió kérdésében a hetvenes és nyolcvanas években inkább csak szavakban, mint tettekben volt fejlődés. A nemzeti kormányok hatalma a közösségi testületekhez képest nem változott. Az Európa Parlament közvetlen választása 1979-től hozzájárult a testület befolyása növekedéséhez a Bizottsággal szemben, de egyáltalán nem elégitette ki az Európa Parlament szerepét a tagállamok parlamentjeihez mérő föderalista ambíciókat.

Kibővülés és elmélyülés

Amint az előzőkből is kitűnhetett, az EK intézményi reformjait sok belső és külső tényező inspirálta. Közöttük az egyik hangsúlyos elem volt a déli kibővülés Görögországgal, Spanyolországgal és Portugáliával. Ez a három gazdaság az EK tagállamokhoz képest mind szegényebb volt, gazdaságuk fejletlenebb, iparuk

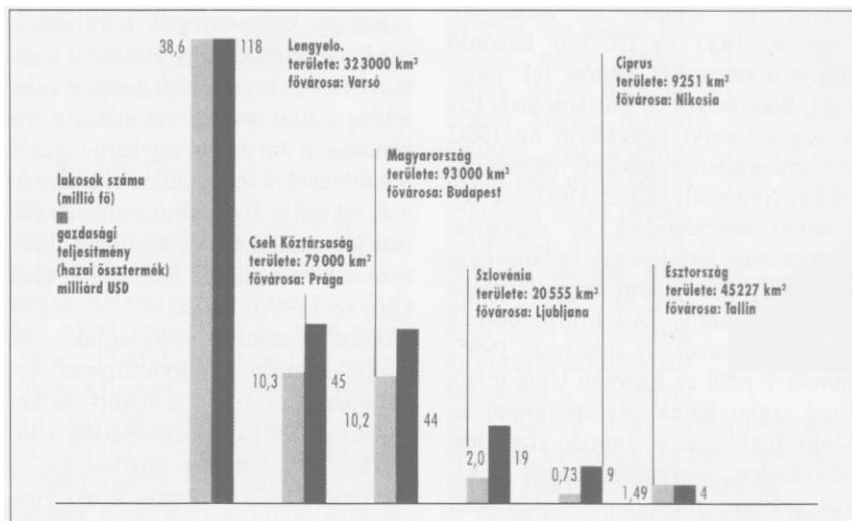
gyengébb, s politikai struktúrájuk is törekeny. Görögország volt az első közülük, amellyel az EK már 1962-ben társulási egyezményt kötött. Ebben az egyezményben már voltak előírások a harmonizációra. A kapcsolatokat a görög katonai junta 1967-74 közötti uralma lerombolta, s ezért az 1979-ben aláírt csatlakozá-

kereskedelmi deficit mellé a görög szocialista kormányok erősen negatív, helyenként nyíltan EK-ellenes attitűdjé járult, komoly zavarokat keltve az EK-intézmények működésében. Spanyolországgal és Portugáliával kevesebb volt a gond, de mint várható volt, mindhárom ország jelenléte azonnal nyomásban jelentke-

kompetenciáit. Megerősítették az EMU létrehozásának szándékát, meghatározták a regionális rlap tevékenységi köreit, az EK-kompetenciát kiterjesztették olyan területekre, mint a környezetvédelem, a technológiai együttműködés és a szociális politika, bevonták az EK-ernyő alá az EPC külügyminiszteri tanácskozásait, kiterjesztették a többségi szavazási eljárással eldönthető kérdések körét, s végül, de nem utolsósorban a Bizottság erős nyomására elhatározták „egy igazi közös piac” létrehozását 1992-re, ahol is megvalósul az EK eredeti célja: a személyek, javak, szolgáltatások és tőkék teljesen szabad forgalma.

A SEA ugyan sok föderalistának csalódást okozott, akik szerint a dokumentum mindössze a meglévő gyakorlatot formalizálta, s nem hozott radikális előrelépést. Ugyanakkor látni kell, hogy a SEA volt az első érdemi egyezmény a stagnálás, az europesszimizmus évei után, s felgyorsította az európai intézmények, különösen a Bizottság munkáját. A Bizottság Fehér könyve mintegy háromszáz konkrét feladatot tűzött ki, s ezek végrehajtásának határidejét 1992. december 31-ben állapította meg. Az addig terjedő időszakra pontos menetrendet állapított meg a szükséges intézkedésekről, a fizikai, technikai és pénzügyi akadályok felszámolása terén. A beindult munkálatok mozgásba hozták a tagállamok kormányzati és nem kormányzati szerveit s a gazdasági résztvevőket egyaránt. 1988 tavaszán pedig közzétették azokat a számításokat is, amelyekkel megkísérelték az 1992-re megvalósuló egységes belső piac várható hatásait is felmérni. Az úgynevezett Cecchini-jelentés a várható nyereségeket az EK egészére vetítve a GDP 4,3-6,4 százalékára becsülte, ami hatalmas összeg, több mint 200 milliárd ECU-t jelent.

Az integrációs folyamat újbóli meglendülése felgyorsította a vitás kérdésekről folyó tárgyalásokat is. A Közösség külügyminiszterei 1991 novemberében tárgyalták meg a holland elnökség által betervezett szerződéstervezetet a politikai unióról. Ez a tervezet volt az 1991. december 11-i, Maastrichtban tartott csúcstalálkozó témája, ahol a követ-

Az EU-bővítés első várományosai 63 millió lakossal és 239 milliárd dollárnyi gazdasági teljesítménnyel járulnak hozzá az unióhoz

si szerződésnek nem kis részben stabilizációs funkciója is volt. Görögország 1981-ben, nagyon rövid átmeneti periódus után lett az EK tagja. A diktatúrák alól a hetvenes évek közepén kiszabadult Spanyolország és Portugália esetében már hosszabb igazodási időt hagytak, s ez a két állam 1986-ban vált taggá. A déli kibővülés sikeresnek mondható a szélesebb piacok megteremtése s a friss demokráciák politikai stabilizálása szempontjából. Ez utóbbi pontnál feltétlen meg kell említeni az EK szociáldemokrata és szocialista pártjai, elsősorban a német SPD és a francia Szocialista Párt szerepét, amelyek politikai megfontolások alapján támogatták a hatalomra került testvéralakulatokat. De a kétségkívül sikernek számító területeken túl rengeteg probléma is keletkezett. A görög gazdaság számára az átmeneti idő túl rövid volt az EK versenyére való felkészülésre. A nagy

zett a szociális és regionális alap irányában, valamint a CAP megnövekedett kiadásaiában.

Az integráció lelassult folyamata a nyolcvanas évek közepétől gyorsult fel ismét. 1985-ben mind a Bizottság, mind pedig az Európa Parlament kezdeményező lépéseket tett. A legfontosabb közöttük az ír szenátor, James Doodge által vezetett bizottság létrehozása volt, amelynek az EK intézményi vizsgálata volt a feladata. A tagállamok kormányzati szerveitől álló bizottság 1985-ös jelentésében egy kormányközi konferencia összehívását javasolta, részint az EK intézményi reformját, részint pedig az EK célkitűzéseinek kiszélesítését megtárgyalandó. Ugyan a britek, a dánok és a görögök nem lelkesedtek a bizottság jelentésében foglaltakért, de az 1985. nyári milánói csúcstalálkozón elhatározták egy kormányközi konferencia összehívását. Több előkészítő tárgyalási forduló után 1986. februárban írták alá a Single European Act (Európai egységokmány, SEA) című dokumentumot. A dokumentum lényegében az addig kötött egyezményeket harmonizálta, s ugyanakkor kiszélesítette az EK

kező kérdésekben született döntés:

■ az integráció új fokára lépő Európai Közösségek elnevezés helyére az Európai Unió elnevezés lép,

■ a gazdasági integráció megvalósítása érdekében legkésőbb 1999-ig közös európai valutát vezetnek be, s létrehozzák az ehhez szükséges intézményeket is,

■ az Európai Uniónak közös kül- és biztonságpolitikája lesz, amelynek irányairól ugyan továbbra is egyhangúlag határoznak, de bizonyos kérdésekben - például a helsinki folyamat, illetve a leszerelés kérdései - immár kétharmados többség is elegendő lesz,

■ önálló védelmi politikát építenek ki, amelynek szerve a Nyugat-európai Unió lesz. Az immár integráción belülre került szervezet azonban továbbra is szorosan együttműködik a NATO-val, mintegy annak európai pilléréként fog szolgálni,

■ az Európa Parlament jogköre valamelyest szélesedik, mindenekelőtt a tudomány, a kultúra, az egészségügy terén folyó törvényhozási feladatokban,

■ az Európai Unió tagállamai közös vízümpolitikát fejlesztenek ki, habár a bevándorlás és menekültügy továbbra is a nemzeti kormányok közötti tárgyalások témája marad.

Az angol ellenkezés miatt nem sikerült megállapodni a közös szociálpolitikában.

Az Európai Unióról szóló szerződést végül 1992. február 7-én írták alá. A hosszú alkudozások után megszületett dokumentum bonyolult kompromisszumok terméke az integráció, a közös pénzügyi és védelmi politika hívei, valamint az integrációs folyamatot lassítani kívánó tagállamok között.

Maastrichttől Amszterdamig

Az Európai Unió eddigi története során kétféle módon reagált a kihívásokra: belső megújulással - elmélyülés illetve taglétszám növelésével, azaz kibővüléssel. Négy kibővülés után a kilencvenes évek teljesen új helyzetet teremtettek, hisz az EU ezúttal egyidejűleg kötelezte el magát mind az elmélyülés, mind a kibővülés mellett. Az Unió kibővülésének kérdésében a jelent-

kezők két csoportját kell megkülönböztetni. Az egyszerűbb ügynek az EFTA-országok bizonyultak. A szervezeti szinten folyó tárgyalások sikere után 1994. január 13-án életbe lépett az EK és az EFTA térségét lefedő Európai Gazdasági Térség megállapodás, amely a gyakorlatban a közösségi szabályozások átvételét jelentette az EFTA-tagállamok részéről. Jól mutatja az analógiát, hogy az EGT az EU-hoz hasonló irányító szervezetet állított fel: tanácsot, bizottságot és parlamentet. Ezt az egyezményt egyébként az 1992 decemberében rendezett népszavazáson Svájc elvetette. 1993-94 folyamán befejeződtek az Ausztria, Finnország, Svédország és Norvégia belépéséről folytatott tárgyalások, s az 1994. június 24-i korfui döntés értelmében ezek az országok 1995. január 1-jétől az Európai Unió teljes jogú tagjai lettek. Belépésükkel az Unió taglétszáma immár tizenötre növekedett. Norvégia ezúttal is kívül maradt, mert a csatlakozásról rendezett népszavazáson (1994. november 28.) az ország lakossága elutasította a belépést. Mindenesetre a három csatlakozó állam gazdasági fejlettsége felette van az Unió átlagának, a nettó befizető pozícióval belépő országokat szívesen látja a tagállamok többsége. A 15 tagúra bővült Unió belső egyensúlyának megváltozása ugyanakkor heves belső vitákat váltott ki, s csak egy részükre sikerült megoldásokat kidolgozni az 1996-ban kezdődött kormányközi konferencia tárgyalásai során.

Ami pedig a további kibővülést illeti, a kelet-közép-európai országok belépési szándékával kapcsolatban még kiélezettebbek a viták. Közülük Lengyelország benyújtotta csatlakozási kérelmét (1994. április) az Unióhoz. A visegrádi négyekkel, valamint a Bulgáriával és Romániával kötött társulási egyezményeket a csatlakozni kívánó országok kivétel nélkül az Unió „előszobájának” tekintik, a bevallott céljuk a teljes jogú tagság mielőbbi elérése. A Tizenötök hozzáállása kettős a közösség keleti terjeszkedésével kapcsolatban. Egyik oldalon elismerik a keleti bővülés szükségességét, mint az USA-val és a Japánnal folytatott világpolitikai és világgazdasági ver-

seny egyik feltételét, tekintve, hogy a térség mind a felvevő piacok, mind pedig a munkaerő tekintetében háttországként szolgálhat. Az új demokráciák bevonásával egyúttal konszolidálnák is a demokratikus rendszereket, mint az történt Görögország, Portugália és Spanyolország esetében is. Hans van de Broek, a sörös EK-külgügyminiszter 1993 márciusi kelet-európai körútján is azt hangoztatta, hogy Brüsszel segíteni kívánja a visegrádi csoport mielőbbi csatlakozását. Azonban a Tizenötök a társulási egyezményeket inkább csak a felkészülés okmányainak tekintik. Egyébiránt ami általában a csatlakozási feltételeket illeti, ezeket tartalmazza a Bizottság Fehér könyve (1995. május 3.). A másik oldalon viszont nem kívánják - A. Juppé francia külgügyminiszter fogalmazása szerint - a közép- és kelet-európai térség megoldatlan vitás kérdéseit bevinni a közösségbe, s szeretnék, ha az egymás közti vitákat az érintettek maguk rendeznék. A Fehér könyv mindenesetre a konkrét feltételek kidolgozását az 1996-os kormányközi konferenciára hagyta. A kormányközi konferencia 1997 júliusában az amszterdami szerződéssel zárult, s ebből a dokumentumból kiviláglik, hogy az EU a bővítést folyamatnak tekinti, amely az összes jelentkezőt érinti. Ugyanakkor az is nyilvánvalóvá vált, hogy a konkrét csatlakozási tárgyalásokat csak a legfelkészültebb országokkal - Csehország, Észtország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia, Ciprus - lehet megkezdeni 1998 áprilisában.

Az amszterdami szerződés az integráció belső intézményi reformjára egy minimalista programot fogadott el. Ebben a tekintetben folyamatosság mutatható ki az Unió eddigi hasonló rendezvényeivel: az európai integráció fejlődési folyamatában mindig csak olyan lépések megtételére van mód, amelyekben valamennyi tagállam egyetért. A legkisebb közös többszörös elve ugyanakkor biztosítja, hogy a résztvevők egyike se érezze magát kényszerhelyzetben. Minden jel szerint ez az elv volt az EU eddigi sikereinek és kudarcainak titka.

EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG

Európa, akiről földrészünk nevét kapta, nem volt európai. Ha hihetünk a mitológiának, Agénor király leánya Föniciában született, ott is nevelkedett, és ott érte utol a görög főisten cselvetése. A rá leselkedő veszélyről mit sem sejtve játszadozott Európa a kis-ázsiai tengerparton, amikor szemet vetett rá Zeusz, és bika képében elragadta. Meg sem állt vele Kréta szigetéig, ahol a boldog nászt megülték, és ahol megszülte a királylány közös fiúgyermeküket, Minósz, Kréta első királyát, akit igazságos természete és nyughatatlan lányai - Ariadné és Phaidra - miatt tartott megörökítésre érdemesnek a görög regevilág. Mondanom sem kell, hogy mindez jóval a Schengen előtti Európában történt. Az efféle kaland a mai Európában sokkal több előírásba és nehézségbe ütközne. Ha történetesen ma egy Zeusz nevű, görög állampolgárságú fiatal ember a libanoni tengerparton beleszeretne egy ott játszadozó helyi szépségbe, és őt magával szeretné vinni Kréta szigetére, összehasonlíthatatlanul nehezebb dolga lenne, mint egykor a görög főistennek. Európát a mai Európai Unió területére egyszerűen nem engednék be. Ezen azért jó lenne elgondolkodni. De erre írásom végén még visszatérek.

Európa nevének eredetét ugyancsak homály fedi. Többféle magyarázat is kínálkozik, engedtessek meg nekem, hogy ezek közül azt válasszam, amelyik a későbbi kifejtés szempontjából számomra a legtöbbet ígéri. Sokak fejcsóválását, esetleges rosszállást is vállalva én azt a verziót tartom a legvalószínűbbnek, hogy Európa a sémi eredetű *este* szó megfelelője, amely természetesen nem csak napszakot, hanem égtájat is jelöl: mégpedig azt az égtájat, ahol a nap lenyugszik, azaz Nyugatot. Ezt a feltevést látszik alátámasztani az a tény is, hogy a királylány föníciai eredetű volt, márpedig a hellénizmust megelőzően a föníciai-

ak egy sémi eredetű nyelvet beszéltek. Érdekesebb, hogy földrészünk nevét nem a kóitól kapta, hanem azoktól, akik a felfedezés és a meghódítás feladatát látták benne. Ez persze különösebben ne hasson meg minket, mert az összes többi földrésznek az európai hódítók adtak nevet - itt csupán

az a különös, hogy a rátartai európaiak saját földrészüket mai napig másoktól származó névvel illetik.

A név eredeténél persze fontosabb annak tartalma. Nekünk, magyaroknak könnyű elfogadni, hogy Európa voltaképpen jelentése a Nyugat, hiszen a mi felfogásunkban ez mindig is azonos volt. Törekvéseink mindvégig ambiciózusabbak voltak annál, hogy csupán a földrajzi Európa részei lehessünk. Számunkra Európa mindig is egy szubsztancia volt, program és célkitűzés, saját cselekedeteinkre alkalmazott mérce. Szent Istvántól a reneszánsz királyokon, a felvilágosodás és a reformkor törekvésein át a mai integrációs folyamatig a cél mindig ugyanaz volt, a komországot kikötni a nyugati partokon, és a fejlett Nyugat részévé válni. Számunkra tehát Európa a Nyugat, éppúgy, mint az egykori kis-ázsiai görög és föníciai hódítók és kereskedők számára. A történet kétségtelen iróniája, hogy legalábbis a mitológia szerint Európa élete során soha nem jutott el Krétánál nyugatabbra, és az ókori görögök számára is Európa elsősorban a mai Görögország szárazföldi területeit jelentette. Csak fokozatosan terjesztették ki - a felfedezések és gyarmatosítások hatására - a fogalom tartalmát a mai Európa előbb középső, később nyugati területeire. Európa birtokbavétele tehát tükörképszerű megfordítása volt az Unió mai bővü-

lésének. Az akkori Európa egyértelmű súlypontja a Földközi-tenger keleti medencéjében volt, a mai Európáé viszont a földrész nyugati, atlanti térségében. Az Unió bővítése nagyszabású kísérlet arra, hogy Európa politikai, gazdasági és kulturális határait Európa földrajzi határaihoz közelítsük.

A legkevesebb vita kétségkívül azt a kérdést övezi, hogy hol húzódnak Európa földrajzi határai. Bár ez a kérdés sem olyan egyértelmű, mint Amerika, Ausztrália vagy akár Afrika esetében. Európa és Ázsia elvileg fölfogható lenne egyazon óriási földrésznek is, de ezt az álláspontot csak néhány különc képviseli. Az ókori földrajztudósok szerint ugyan a földrészeket tengerek vagy legalábbis folyók választják el egymástól, és ez a mi esetünkben nem alkalmazható. Közmegegyezés alapján a hozzáértők az Urál-hegységet választották földrészünk keleti határaként. Ezért tehát De Gaulle elnök meghatározását, miszerint Európa az Atlanti-óceántól az Urál-hegységig terjed, földrajzi értelemben kevesen vitatják. A vita akörül folyik, hogy vajon ez a kétségtelenül önkényes földrajzi keret kellő alap-e arra, hogy politikai, gazdasági és kulturális egységre vagy legalábbis magasabb szintű integrációra törekedjünk. Van-e bármiféle imperatívusza annak a ténynek, hogy mi Európá-

ban élünk, és következik-e ebből, hogy akár kormányközi, akár szövetségi (föderális) alapon nekünk össze kell fognunk vagy szorosán együtt kell működnünk? Több közösséget érzünk-e egymás iránt, több megfogható közös érdekünk van-e és közelebb vagyunk-e egymáshoz, mint Ázsia vagy Afrika népei? Aki „objektív”, megfellebbezhetetlen választ vár ezekre a kérdésekre, az csalódni fog. Európa népeiben nem azért erősödik az összefogás igénye, a szolidaritás egymás iránt, mert ezt valaki a természetörvények megkérdőjelezhetetlenségével előírta számukra, hanem azért, mert a földrész szellemi, gazdasági és politikai vezetőiben egyre erősebb az a felismerés, hogy minket sokkal több érték és érdek köt össze, mint amennyi szétválaszt, és hogy együtt sokkal sikeresebbek és eredményesebbek lehetünk valamennyien, mint bármelyikünk önmagában. De mindez még nagyon kevés ahhoz, hogy biztosak lehessünk e célkitűzés sikerében. Európában és persze a világ minden más táján nagyon erős az ellentét a hosszú távú és általános érdekek, valamint a rövid távú és partikuláris érdekek között. Azt szokták mondani, hogy míg az államférfiak az előbbieket, a politikusok az utóbbiakat képviselik. A kérdés persze korántsem ilyen egyszerű. Mielőtt állást foglalnánk Európa kívánatos jövőjét illetően, vizsgáljuk meg, hogy mi szól az egységes Európa, a páneurópai gondolat mellett, és mi szól ellene.

Mint láthatjuk, Európa földrajzi határai - legalábbis Keleten - egy közkeletű megállapodáson alapulnak. De még ha világos földrajzi határokkal rendelkezne is ez a kontinens, önmagában ez szerény ösztönzést jelentene az európai egység létrehozására. Történelme során Európa soha nem volt egységes: egyetlen uralkodója sem volt olyan erős, hogy jogara alatt egyesítse a földrész népeit. Bár sokan nem jártak messze céljaik teljesítésétől, azaz Európa meghódításától, hosszabb-rövidebb idő után valamennyi kísérlet elbukott. Nagy Károly, a német-római császárok, Napóleon vagy a legújabb korban Hitler és Sztálin törekedtek Európa leigázására, szerencsére sikertelenül. Szükségszerű bu-

kásuk oka, hogy hódításaik a leigázott népek beleegyezésének a minimumát is nélkülözték. Az önkénteségen és az egyenrangú kapcsolatokon alapuló európai együttműködés gondolata a szentszövetségi erőegyensúlyi rendszer felbomlását követően fogalmazódott meg. De a húszas években megerősödött Páneurópa-gondolatnak sem volt semmi esélye a sikerre a hidegháború létrejöttéig.

Az európai egységesülés folyamata az erős külső kényszerek és belső készletések együttes hatására vett igazi lendületet. Kétségkívül sokat köszönhet annak, ami a legnagyobb fenyegetést jelentette rá nézve: a Szovjetunió és szövetségeseinek. Aligha lett volna olyan általános és elemi erejű a felismerés, hogy Európa szabad és demokratikus nemzeteinek össze kell fogniuk, ha nem kellett volna szembenézniük a kommunista világrend kihívásával. Ha tehát az európai egység történelmi gyökereit kutatjuk, nagyobb szerepet vagyunk kénytelenek tulajdonítani az elmúlt ötven évnek, mint a megelőző ötszáznak. A második világháború borzalmai, majd a hidegháborús fenyegetettség együttesen vitathatatlanul fermentáló hatású volt az Unió kialakulására. Látszólag ellentmond ennek az a tény, hogy a valódi politikai egységesülés igazából csak a szovjet világrend hanyatlása idején gyorsult fel, és annak szétesését követően teljesedett ki. Való igaz, hogy az Európai Egység-okmányt 1986-ban fogadták el, míg a maastrichti szerződést csak 1991 decemberében írták alá. De ezek a tények ne vezessenek tévútra minket: a mai és jövőbeli Európa megálmodói, Jean Monnet, Robert Schuman, De Gasperi, Adenauer és De Gaulle kezdetektől a szoros politikai együttműködés gondolatát dédelgették keblükön. A majdani Unió terve hamarabb öltött testet a távolba látó államférfiak fejében, mint az okmányokban és szerződésekben. Természetesen nem hagyhatjuk említetlenül azt a tényt, hogy a szovjet katonai kihívással szemben kellő és hatékony védelmet jelentett az USA-t is magában foglaló NATO, amelyet idejekorán, még 1949-ben létrehoztak. Az pedig hamar bizonyosodott, de úgy is fogalmazhatnánk,

hogy egy pillanatig sem volt kétséges, hogy az úgynevezett szocialista tábor soha nem jelentett igazi gazdasági versenytársat a nyugat-európai országok számára. Ezért a külső kényszerek inkább a lassú érlelődés, mintsem a gyors cselekvés forgatókönyvét helyezték előtérbe.

Ha az Unió kialakulásának csak külső, és azon belül legfőképpen az imént említett okai lettek volna, akkor alighanem keresztet vethetnénk a folyamat jövőjére. Úgy vélem, hogy az egységfolyamatnak legalább annyira belső okai is vannak, és ezért bizalommal tekintek az Unió jövője elé. Az európai egység igazi kötőanyagát nem egy átmeneti érdekazonosság, hanem az értékek, normák, kulturális és társadalmi mintázatok közössége, illetve hasonlatossága alkotják. Csak azért lehet tartós és eredményes ez az együttműködés, mert szilárdak azok az alapok, amelyekre Európa új architektúrája jön létre. A Montánuniót, e gondolat első megvalósulását, majd a Közös Piacot azok a nemzetek hozták létre, amelyek történelmük során legszorosabban kötődtek egymáshoz, és kulturális hagyományaikban is legtöbb volt az interdependencia. Akik a jelenben mindig a múlt valamilyen továbbélését látják, nem mulasztják el megjegyezni, hogy az integráció útján a Karoling-Európa országai indultak el elsőként. Az integráció története a hólabdahalással jól szemléltethető: minél több ország csatlakozott a közösséghez, annál nagyobb a vonzereje, annál többen szeretnének az együttműködés résztvevői lenni. Hat ország hozta létre a Közös Piacot, ma már tizenöt tagállama van az Uniónak, újabb tizenegy kezdte meg a tárgyalásokat, és még jó néhány ország sóvárogva nézi a bővülés reményeit szerint majdan rájuk is kiterjedő folyamatát.

Az európai egységfolyamat ma két meghatározó, korábban többször szembeállított, ma mégis párhuzamosan megvalósuló pilléren nyugszik: a bővülés és a mélyítés kettőségén. E folyamatokat korántsem csak az inercia tartja életben, bár nem tagadható szerepet játszik ebben. A mai folyamatokra a külső és belső kényszerek és készletések egyaránt ösztönzőleg hatnak. A vi-

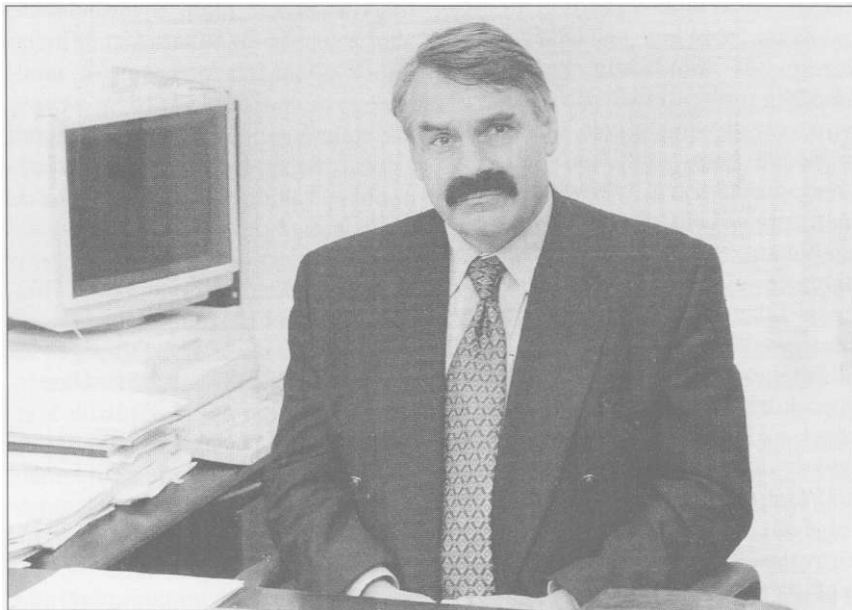
lágazdaságban lejátszódó globalizáció, a gazdasági erőcentrumok közötti egyre éleződő verseny az európai nemzeteket arra bátorítja, hogy együttműködésüket hatékonyabbá tegyék, küszöböljék ki a felesleges korlátokat és akadályokat, hozzák létre a közös fellépés intézményes kereteit. Az EMU harmadik szakaszának siettetett bevezetése, az intézményi reformok sürgetése, egyezmény a mélyítési programja arra irányul, hogy az Unió válaszolni tudjon a globalizációból fakadó kihívások egy részére. A kihívások másik részére a bővítés jelenti az adekvát választ. Hiszen az erőközpontok közötti verseny az új piacokért, új erőforrásokért, új és kedvezőbb versenyfeltételekért is folyik. A fejlődés egyik motorja az expanzió, amely azt jelenti, hogy folyamatosan új termelőket és fogyasztókat kell bevonni az adott együttműködés érdekkörébe. Amennyiben a bővítési folyamat fokozatos lesz, és csak az adaptáció bizonyos szintjén álló országokat vonja be a teljes jogú tagok közé, de a többi is az együttműködés kiterjedt és kifinomult rendszerén belül tartja, hatékonyan segítheti az Uniót abban, hogy sikeresen megállja a helyét a globalizációs verseny korában is. A bővítés tehát korántsem csak az arra ácsingózó kívülállók érdeke (bár tagadhatatlanul nekik is az), hanem legalább annyira a már bent lévőké is. Természetesen vannak rövid távú, partikuláris érdekek, amelyek nagyon is ellentmondanak a bővítés hosszú távú szempontjainak, és nincsenek intézményes biztosítékaink arra nézve, hogy ez utóbbiak a természeti törvények bizonyosságával érvényesülnek. A folyamatok mégis óvatos optimizmussal töltenek el engem. A kormányközi konferencia, ha nem is áttörő eredménnyel és számos nyitva hagyott kérdéssel, de határidőre lezárult. Az amszterdami szerződés minden vitatható gyengéje ellenére működőképes kereteket hozott létre, és megnyitotta az utat mind a bővítés, mind pedig a flexibilitás elveit is elfogadó mélyítés előtt. A csatlakozási tárgyalások az essen Európai Tanács-ülés óta remélt, Madridban konkrétan is megígért, de azért sokak által nagy szépséggel fogadott határidőn belül megindultak. A bővítési folyamat

jövőjét és különösen időtartamát illetően ma is sok lehangoló állásfoglalás és elkedvetlenítő jóslat hangzik el. A csatlakozó országok komoly hibát követnek el, ha hagyják, hogy rájuk is átragadjon a csüggedés és beletörődés hangulata. Külügyi államtitkárként szerzett tapasztalataim egyik fontos tanulsága volt, hogy érdemes érdekeinket világosan megfogalmazni, azokhoz szövetségeseket keresni és mindaddig képviselni, ameddig a siker reménye végképp el nem veszett, vagy egyéb érdekeinkre nézve nem válik károsná vagy kontraproduktívvá. A bővítési folyamat forgatókönyvére, illetve módszertanára vonatkozó álláspontunk helyzete gyakran tűnt átmenetileg kilátástalannak, mégis a végén hasonló vagy a miénkkel éppen azonos álláspontot fogadott el az Unió. Ez vonatkozik a tárgyalások megkezdésének az időpontjára (csak emlékeztetőül: az amszterdami szerződés aláírását és nem ratifikálását követő fél éven belül kell megkezdenni), a tárgyalások metodikájára (csak a legfelkészültebb országokkal folytatásnak párhuzamos és intenzív tárgyalásokat) vagy éppen a tárgyalások hozzávetőleges időtartamára, azaz a csatlakozás első lehetséges időpontjára vontakozóan (az *Agenda 2000* című bizottsági dokumentum 2002-től tartja ezt lehetségesnek). Mindenfajta kincstári optimizmus nélkül mondom, hogy a bővítés ügye általában és ezen belül Magyarország csatlakozása az általunk is elfogadott és valamennyi résztvevő számára előnyös ütemtervnek megfelelően zajlik. Ez pedig jó hír mindazok számára, akik Európa jövőjét az egységfolyamat kiteljesedésében, a valódi politikai unió létrejöttében látják. Még nem dőlhetünk kényelmesen hátra a karosszékünkben, a munka neheze hátra van. Az Unió jelenlegi tagjainak és a csatlakozásra váró országoknak egyaránt sok feladata van. Az Unió soron következő erőpróbája az EMU harmadik szakaszának a bevezetése, a közös fizetőeszköz debütálása, az intézményi reformok végigvitele, a pénzügyi transzferek és támogatási alapok átfogó reformja, a második pillér (a közös kül- és biztonságpolitika) valódi tartalommal történő megtöltése, a fokozatos bővítésre

történő felkészülés. A csatlakozó országok feladata a közösségi vívmányok átvétele, a belső piaci alkalmazkodás felgyorsítása, a gazdasági versenyképesség javítása, a jogharmonizáció kiteljesítése, az állampolgárok tájékoztatása, az egyes szakmai célcsoportok módszeres és alapos felkészítése, az alkalmazkodás felgyorsítása azokon a területeken, ahol jelentős az elmaradás. Minden félnek olyan feladatai vannak, amelyek nem csupán az európai egység követelményeiből fakadnak, hanem a józan belső érdekekből is. Ez adhat okot valódi bizakodásra: mert ez azt jelenti, hogy az európai egység gondolatát nem csupán néhány politikai ábrándozó és gondolkodó ideológiai voluntarizmusa, hanem az európai nemzetek és közösségek és egyének jól felfogott önérdeke is motiválja. Nem vállalom túlzott kockázatot azzal a kijelentéssel, hogy az Unió bővítési és mélyítési folyamata egyaránt a kezdeteknél tart, és a következő évek során nagy és jelentős fejlemények tanúi lehetünk.

Végezetül javaslok, hogy térjünk vissza az első bekezdések gondolatmenetéhez. Európa nem volt európai, földrészünk nevét egy nem európai nyelvből kölcsönözte, e név eredetileg nyugatot jelentette, és mai lakóinak túlnyomó többsége kívülről érkezett jövevény. Tehát az az Európa, amelyre - okkal vagy ok nélkül - oly büszkék vagyunk, nem öröktől fogva való és nem örökkön-örökig tartó. Mi hoztuk létre a közös örökség alapjait, mi viseljük a felelősséget a jelenéért és jövőjéért. Az európai egység az a keret, amely a nyugodt, kiszámítható jövő, a jólét ígéretét jelenti a földrész nemzetei, régiói, kisebb-nagyobb közösségei és polgárai számára. A magába forduló, elzárkózó, a kívülállók szemében bizalmatlan vagy ellenséges Európa saját hivatásának mond ellent. Az az Európa, amelyet mi a szívünkben hordunk, terveinkben és cselekedeteinkben követünk, méltó kell hogy maradjon földrészünk névadójához, a nem európai, de mégis büszkén vállalt szépséges királylányhoz, Európához. Ha nem értjük a görög regevilág üzenetét, akkor végzetesen elhibázzhatjuk a saját jövőnket is.

EURÓPAIAK AZ UNIÓ KAPUJA ELŐTT

Beszélgetés Balogh András professzorral, a Magyar Külügyi Intézet főigazgatójával

- Március végén az Európai Unió - öt másik pályázó országgal egyetemben - Magyarországgal is megkezdte a kétoldalú csatlakozási tárgyalásokat. A tárgyalások a legderülátóbb előrejelzések szerint is legkevesebb négy-öt év múlva fejeződhetnek be hazánk uniós felvételével. Jóllehet a tényleges, konkrét feltételekről szóló tárgyalások jóformán meg sem kezdődtek, máris föllángoltak a viták: a mielőbbi befejezést szorgalmazó, alkalmazkodó tárgyaló partnerek legyünk-e, avagy kemény, feltételeket támasztó és kölcsönös engedmények kicsikarására törekvő alkupozíciót kövessünk-e? Ön szerint elsősorban szakmai vagy politikai viták ezek?

- Az Európai Uniónak minden tagjával szemben vannak olyan követelményei, amelyek kötelezőek. Ezek a követelmények kiterjednek fontos politikai és gazdasági területekre, és egy részük az úgynevezett közösségi vívmányok (acquis communautaire) kategóriájába tartozik. A felvételükért folyamodóknak ezeket tudomásul kell venniük. Az is kétségtelen, hogy az Unió a nemzetállamok hagyományos hatásköreinek egy részét átveszi, és elfogadott célja szerint a nemzetekfelettség eszméjét egyre több területre akarja terjeszteni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az újonnan jelentkezőknek csak alkalmazkodniuk

kell, és a tárgyalásoknak nem az a célja, hogy a nemzeti tárgyaló delegációk mindössze megismerjék és elfogadják az Unió követelményeit. Fontos konkrét kérdésekben van mód a nemzeti érdekérvényesítésre. Nem sokat segítenek ebben az olyan frázisok, mint hogy „nem lehetnek olyan rosszak a feltételek, hogy azokat ne fogadjuk el”, vagy „mára, egy globalizált világban a szuverenitás már idejétmúlt fogalom lett”. Meggyőződésem, hogy Magyarországnak ugyan nincs semmiféle más alternatívája, mint az európai integrációhoz való csatlakozás, de semmi sem indokolja a nemzeti érdekek feladását, már csak azért sem, mert olyan közösséghez kívánunk csatlakozni, amelyben a lehető legtermészetesebbek az érdeklönbségek és állandóak az érdekösszeütközések. Fel kell tehát készülnünk már a tárgyalási folyamat során a vitákra és konfliktusokra, s tudomásul kell vennünk, hogy tagként is folyamatosan újabb és újabb kihívásokkal fogjuk szembetalálni magunkat.

- *Ha nincs más alternatíva, mint az uniós csatlakozásra való törekvés, akkor vajon ebből az a következtetés vonható le, hogy a nemzeti érdekek feloldódnak az európai integrációban, és a magyar külpolitikában sokszor emlegetett hármast - egyenrangú - prioritásban is módosulás következik be az integráció javára?*

- Az európai integrációval összefüggő külpolitikai feladatok előtérbe kerülése a prioritás-vitát valóban kiélezte; egyesek örömeiket fejezik ki, mások sajnálkozva veszik tudomásul, hogy az „európai politika” fölébe kerekedett „a nemzeti politika” megfontolásainak. Mindkettő eléggé érthetetlen, külpolitikai szakmai szempontból nézve kifejezetten ostobának minősíthető nézőpont, amely sokkal inkább a magyar szellemi élet öröklött megosztottságá-

ban, mint a magyar külpolitika problémáinak, elemzésében és tenivalóinak érdemi megvitatásában gyökeredzik. Az Európai Unióhoz való csatlakozás valóban felvet alapvető nemzeti megfontolásokat, mint amilyen a szuverenitás korlátozása. Ezzel a problémával Európa valamennyi országa szembetalálta és szembe találja magát, és minde-
nütt ellentétes és erőteljes reagálások alakultak ki. Mindazonáltal az európai és a nemzeti érdekek merev szembeállítása súlyos hiba, amely megengedhetetlen bármilyen megfontolásból, bármilyen hagyományok alapján és ürüggyel is követik el. Nemzetközi tapasztalataink és ismereteink szerint az európai integrációtól való távolmaradás vagy a távolmaradás melletti fellépés, akár milyen nemzeti jelszavakkal is történjék, alapvetően a magyar nemzeti érdekekkel ellentétes törekvéseket fejez ki. A másik oldalról viszont az az érvelés, amely szerint az európai integrációhoz való csatlakozás folyamatában értelmüket veszítik a nemzeti érdekek, elvesztette jelentőségét a nemzeti szuverenitás fogalma, és a nemzeti érdekek képviselőite ma már időszerűtlen követelmény, úgyszintén tarthatatlan. Ezeknek a nézeteknek semmi közük sem az európai, sem a magyar realitásokhoz, szellemi ficam, amely azokat erősíti, akik a nemzeti érdekekre hivatkozva az Európától való elzárkózás hívei. Európára, az Európai Unióra - többek között - a nemzeti érdekek érvényesítése érdekében van szükség. Az európai uniós tagság éppen a kis országok számára jelenti azt az érdekképviselői keretet és lehetőséget, amelyet kívülről soha nem tudnának megszerezni. Felfogásunk szerint a tagság melletti magyar elkötelezettség az értékek és érdekek hasonlóságából, illetve közösségéből adódik. A csatlakozási tárgyalások során Magyarországnak ki kell nyilatkoztatnia, hogy kész elfogadni azokat az elveket, normákat, döntéseket, amelyek az Európai Unió tagországaira érvényesek, és a tagság esetén ezeket be kell tartania. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy Magyarországnak akár a csatlakozási tárgyalások során, akár később automatikusan le kell mondania sajátos helyzetéből, hagyományaiából és lehetőségeiből adódó ér-

dekeiről. Magyarországnak nem érdekei feladására, hanem hatékony érvényesítésére kell felkészülnie. Az érdekek feladása egyébként nem kíván különösebb felkészülést és erőfeszítést.

A fölteszt kérdés második részére válaszolva úgy gondolom, hogy a magyar külpolitika három fő iránya, azaz az EU-hoz való csatlakozás, jószomszédságra törekvés, politikai és morális felelősség vállalása a határon túli magyarok iránt, továbbra is meghatározó.

E célok közötti hierarchikus viszony nem állapítható meg, egyik cél sem követhető vagy valósítható meg a másik elhanyagolásával vagy annak kárára. Nem lehet az Európai Unió felé döntő lépéseket tenni a rendezetlen szomszédsági viszonyokkal, ugyanakkor nem lehet a határon túli magyarok pozícióit sem javítani az európai struktúrákhoz való csatlakozás, illetve az azokra történő támaszkodás nélkül. Ez azt is jelenti, hogy Magyarország pozícióit a közeledés és az esetleges tagság javítja, ám ezzel együtt Magyarországnak nem érdeke egy új keleti-nyugati szakadék kialakítása, vagy a meglévő különbségek elmélyítése saját keleti határainál. Természetesen Budapestnek nincs meghatározó szerepe abban, hogy a kelet- és délkelet-európai országok közül melyek és milyen ütemben csatlakoznak a különböző integrációs szervezetekhez. Lehetőségeihez képest azonban a magyar külpolitikának azokat a törekvéseket kell támogatnia, amely a kelet- és délkelet-európai országok demokratizálódásához, piaccgazdaságuk kiépítéséhez és az európai intézmények keleti kibővítéséhez járulnak hozzá.

- *Az európai intézmények nyilvánvalóan nyugat-európai intézmények. Történelmileg belátható időn belül van-e realitása annak, hogy Közép- és Kelet-Európa államai ennek az intézményrendszernek az integrált térségévé váljanak? Egyáltalán indokolt-e - a földrajzit kivéve - bármilyen értelemben közép- és kelet-európai térségről beszélni? Kialakulhat-e egyáltalán olyan együttműködés az itt élő nemzetek között, ami javítaná földrajzi térségünk vonzerejét Nyugat-Európa számára?*

- Kétségtelen, hogy mind a nyu-

gati megfigyelők körében, mind a közép-európai közvéleményben az az általános benyomás alakult ki, hogy Közép- és Kelet-Európa nem mutatja az egyneműség semmilyen jelét: az itteni társadalmakat megosztják a hagyományok, a kulturális, nyelvi és vallási különbségek, nem képesek egy szilárd együttműködési szervezet kiépítésére, és bár állandóan az európai egységről szónokolnak, lényegében még a saját eddig létező integrációs intézményeiket és egyes esetekben saját soknemzetiségű, szövetségi államaikat is szétverték. Ezek a nyugat-európaiakban élő benyomások azonban - legalábbis Közép-Európa esetében - nem teljesen megalapozottak.

A történelmi hagyományok Közép-Európában ugyanis nem azonosíthatók a széthúzás és az elzárkózás erőinek állandó diadalával. Minden közép-európai nemzet ezer éven át szerves része volt az európai kultúrának, gazdaságnak és politikának. Magyarok, szlovákok, horvátok, románok évszázadokon át éltek a Magyar Királyság, később az osztrákokkal és csehekkel együtt a Habsburg Birodalom keretei között. Így a soknemzetiségű és sokvallású együttélés hagyománya nem rövidebb vagy gyengébb, mint a kontinens nyugati felén.

- *Lehet, hogy az együttélés hagyománya nem gyengébb, ám a széthúzás hagyománya is jóval erősebb...*

- Minden tekintetben szembe-
ötölő, hogy ebben a térségben a nemzetek törekvése a saját nemzetállam létrehozására a nyugat-európaiktól teljesen eltérő körülmények között, kezdettől fogva súlyos konfliktusoktól kísérve bontakozott ki. Tagadhatatlan, a német vagy olasz egység megteremtése is európai átrendeződéssel, háborúkkal járt. A német és olasz nemzetállamok azonban Európa keleti feléhez képest könnyen teremtdtek meg: ezek az államok nemzetiségileg alapvetően homogének, egykori alkotórészeik politikai közvéleménye pedig természetes folyamatnak élte meg az egyesítést. Közép- és Kelet-Európa helyzete ettől lényegesen különbözött. Sorolhatjuk az okokat: az itt élő nemzetek többnyire csak korlátozott állami szuverenitást élveztek, vagy teljesen hiányzott szuverenitásuk; a la-

kosság etnikailag, vallásilag, kulturálisan vegyes volt; az egyes etnikumok jogállásában, társadalmi státusában és gazdasági helyzetében lényeges különbségek mutatkoztak; a nemzetválás és a nemzeti öntudatra ébredés különböző időszakokban és különböző intenzitással köszöntött be az egyes népeknél; olyan nemzeti tudat alakult ki, amely a riválisok történelmi szerepét degradálja vagy egyenesen kétségbe vonja; a nemzeti aspirációk kiteljesedése csak egymás rovására mehetett végbe, méghozzá szélsőséges esetekben a szomszéd közösség teljes negligálásával, háttérbe szorításával vagy felszámolásával; a külső hatalmak kritikus időszakokban meghatározó szerepet játszottak. Európa nyugati részéhez képest permanensen jellemezte a térséget a gazdasági elmaradottság vagy az anyanyelv használatának korlátozott volta, amely a nemzeti ébredés első számú és legfontosabb jelentkező kérdésévé vált.

Úgy gondolom, kijelenthetjük, hogy a homogén nemzetállam nyugat-európai modelljének megvalósítására irányuló törekvések kezdettől fogva és mind a mai napig csak erőszakkal, más nemzetek kárára váltak érvényesíthetővé. Egy ilyen típusú nemzetépítés jobb esetben erősza- kos asszimilációt, rosszabb esetben a kisebb vagy gyengébb közösség elűzését vagy megsemmisítését jelenti. A XIX. és XX. században Közép- és Kelet-Európában mindkét alternatívát többször is kipróbálták - katasztrófális következményekkel.

- *Érveiből az a következtetés szűrhető le, hogy Közép- és Kelet-Európában a nemzeti és kisebbségi konfliktusok föltámadása történelmi jelenség, tehát aligha haladható meg a politikában még számíthatónak tekintett időn belül.*

- Igen, így gondolom. Azok, akik e földrajzi és politikai térség történelmének mélyebb ismerői, tudatában vannak a fennálló nemzetállamok törekenységének. Ennek számos oka van, közülük különösen figyelemre méltó a nemzettudat, a nemzeti nyelv és a nemzetállamok megkésett fejlődése. Közép- és Kelet-Európában a nemzettudat soknemzetiségű birodalmat - Habsburg-, majd az Osztrák-Magyar Monarchia, az orosz és az ottomán

birodalom - keretei között fejlődött. Ezen államalakulatok sok népe, így például az észt, a lett, a litván, a szlovák, a szlovén, a macedón soha nem alkotott államot, mások, mint a horvátok, a csehek, a szerbek, a bolgárok évszázadokkal ezelőtt elvesztették függetlenségüket. Legtöbbjüknek nyelvük pusztán fennmaradásáért, később hivatalos nyelvvé tételéért kellett harcolni. Sok esetben a független vagy félig független államiség nagyon késői jelenség, csak a XIX. század végén vagy a XX. században jelent meg.

Ugyancsak fontos tényező a nemzetállamok létrehozására mániákusan törekvő államok soknemzetiségű jellege. A közép-európai országok, kevés kivételtől eltekintve, mindig soknemzetiségűek voltak, és a különböző nemzeti és etnikai csoportok a legtöbb esetben más nyelvű, kulturájú és vallású közösségekkel éltek együtt. Lengyelországban a lengyelek, németek és ukránok, Csehországban csehek és németek, az első világháború előtti Magyarországon magyarok, románok, németek, szlovákok és horvátok éltek egymás mellett. Az első világháború után keletkező új államok éppúgy soknemzetiségűek lettek, mint ahogy elődeik is voltak. A XIX. századi nyugat-európai nemzetállam-modell elfogadása a mi régióinkban teljesen más történelmi társadalmi és nemzetközi feltételek között történt meg. A XIX. századi Nyugat-Európa túlnyomórészt nemzeti keretek között fejlődött. A közép-európaiak számára legnagyobb hatású és legvonzóbb politikai példa a német és olasz egységért folytatott hosszú harc volt. Szemükben Nyugat-Európa homogén nemzetállamokból állt, és meg voltak arról győződve, hogy ez a nemzeti homogenitás a gazdasági fejlődés, a társadalmi és politikai stabilitás, valamint a katonai potenciál legfontosabb tényezője. Ez tehát az a modell, amelyet másolniuk kell, az egyedüli kérdés, ami vita tárgyát képezhetette, a hosszú ideje dédelgett álom, a homogén nemzetállam elérésének módja és eszközei.

- *Amelyekhez, ugye, az első és a második világháború utáni békék sem vittek közelebb.*

- Nem. Ezek a rendezések irracionálisak voltak, nem feleltek meg

sem Wilson amerikai elnök idealizmusának, sem a nemzeti önrendelkezés elfogadott alapelveinek, sem a tartós béke elemi követelményeinek. Közép-Európa elnyomó soknemzetiségű birodalmait felszámolták, nyomukban még inkább elnyomó és ugyanúgy soknemzetiségű kisállamokat kreáltak. Ezek a békeszerződések nagyban hozzájárultak a nemzeti gyanakvás és gyűlölet állandósulásához, a fasizmus térnyeréséhez és a második világháború kitöréséhez. A második világháború utáni békeszerződések visszaállították Jugoszlávia és Csehszlovákia területi integritását. Mára azonban nyilvánvalóvá vált, hogy ezek az országok nemcsak születésüket köszönhették különleges nemzetközi feltételeknek, azaz a térségünkben meghatározó súlyú nagyhatalmak szándékainak, hanem stabilitásukat és integritásukat is csak különleges nemzetközi feltételek mellett voltak képesek megőrizni. Az az ár, amelyet ezek az országok fizettek a befolyási övezetekre törekvő nagyhatalmak bölcsnek nem mondható nemzetközi kompromisszumaiért, túl magas ahhoz, hogy figyelmen kívül hagyjuk tanulságait Európa jövőjének tervezésekor.

- *Európa, avagy az Európai Unió jövőjének tervezéséről van-e szó? 1989 óta és főképp az integráció kibővítésének fölmerülésétől ugyanis kontinensünk nevét egyre többször az Unió szinonimájaként használjuk. Egyáltalán: az integráció kibővülésével helyreáll-e Európa egysége, avagy éppenséggel most születik meg?*

- Induljunk ki a közép-európai életérzésekből. Minden egyes közép- és kelet-európai náció szilárdan hiszi, hogy az európai kultúra keleti előőrsét képezi, hogy történelme nem más, mint végtelen végvári harc és szenvedés Európáért, amit Európa boldogabbik fele tudatlanságából nem honorál, szomszédai pedig alantas megfontolásokból elvitatnak. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy Európa keleti határáról igen sok elképzelés látott már napvilágot. Van, aki az Alpoknál, van aki a Kárpátoknál, van aki az Uralnál, van, aki a Csendes-óceánnál húzza meg Európa tényleges politikai, kulturális, gazdasági és egyéb határait.

Ha az elmúlt századok összeurópai államalakulatait és azok határait vesszük szemügyre, azonnal nyilvánvaló, hogy soha nem állt fenn olyan európai birodalom, amely az egész kontinenst felölelte volna. A Római Birodalom még a Duna-Tisza közére sem terjedt ki, Nagy Károly a Kárpát-medencében csak a Dunáig jutott el, a Német-római Birodalom pedig addig sem terjesztette ki fennhatóságát. Talán többre megyünk, ha szellemi áramlatok közössége felől közelítjük az európai egységet. A kereszténység valóban összeurópai jelenség, de egyben túl is mutat az európai földrészen. A modern európai egység nem esik egybe a kereszténység határaival. Egyes vélemények szerint talán szerencsésebb a nyugati kereszténység elterjedési határainál megvonni a modern európai gazdasági, politikai, kulturális határokat. Ezt a felfogást támasztja alá az, hogy olyan áramlatok, mint a humanizmus és a reneszánsz, kizárólag a nyugati kereszténység által befolyásolt területen hódítottak tért, vagyis sohasem jutottak át a Keleti-Kárpátokon. A francia forradalom eszméi is lényegében ezen a területen fejtették ki hatásukat. Az effajta megközelítés vitathatatlanul fontos fogódzókat kínál, vitathatatlanul közös kulturális gyökerek meglétére utal. Hangsúlyozása azonban politikailag félreérthetetlen üzenet egész Kelet-Európának: nem vagytok részesei az európai örökségnek. Mellesleg ezen az alapon nemcsak a keleti szlávok és románok kapnak elutasító üzenetet, hanem azok a görögök is, akiknek ősei az egész európai civilizáció megalapozói és magának a földrésznek névadói voltak, jelenleg pedig - eltérően a közép-európaiaktól - tagjai minden létező európai intézménynek.

Aligha vitatható tehát Európa keleti határainak bizonytalansága. De gondolunk-e arra, hogy Európa nyugati határainak egyértelműségét is megvizsgáljuk? Tudomásunk szerint ezt a kérdést nem szokták felvetni. Pedig érdemes ezen is elgondolkozni. Az Atlanti-óceán ugyanis csak földrajzi határ, az európai kultúra, a gazdasági, a védelmi és a politikai intézmények azonban nyilvánvalóan nem torpantak meg és ma sem áll-

nak meg az Atlanti-óceán partjainál. Van valaki, aki tényleg azt hiszi, hogy Anglia bármilyen tekintetben közelebb van Bulgáriához vagy Romániához, mint az Egyesült Államokhoz, kivéve a légvonalban számított földrajzi távolságot? Ha a gazdasági fejlettségre utaló mutatókat vagy a társadalmi struktúrát vizsgáljuk, nem kétséges, hogy Nyugat-Európa Észak-Amerikához áll közelebb, míg a kelet-európai országok egy része a fejlődő országokra hasonlít.

A földrajzi Európa tehát nem esik egybe sem a történelem során valaha is létezett államalakulatokkal, sem a kulturális, sem a vallási határokkal, különböző térségein pedig teljesen eltérő gazdasági és társadalmi struktúrák alakultak ki - és természetesen nem feledkezhetünk el a gazdasági mutatók szembeötlő különbségeiről.

- *Ennek ellenére talán az integráció akarása az egyetlen olyan stratégiai kérdés, amelyben Közép- és Kelet-Európa valamennyi államában szinte tökéletes egyetértés van a politikacsinálók és a közvélemény körében egyaránt. Jóllehet ennek sok kézenfekvő oka van, mi az a döntő érv, amely az összes kívülről a bejáratú ajtó elé csoportosítja?*

- Teljesen nyilvánvaló, hogy térségünk minden országának tőkére, modern technológiára, infrastruktúrára, hatékony kommunikációs rendszerre és nem utolsósorban biztonságra van szüksége. Ezeket az igényeket csak az Európa nyugati felével való szoros együttműködés keretében lehet kielégíteni.

- *Az egyik oldalon van az Unió a maga szigorú feltételeivel, a másik oldalon vannak a tagságért folyamodók a maguk külön igényeivel. Miért lennének tekintettel az Unióban bent lévőkre a bejutni akarók sajátos helyzetére és igényeire?*

- Kétségtelen, hogy a bejutni akaróknak bizonyos erkölcsi pozícióik vannak múltbéli érdemeikre tekintettel. Ezen érdemeknek a modern politikában való szerepe azonban meglehetősen csekély, és valószínűleg a térség valamennyi országára nem alkalmazható. Ugyanakkor mégsem lehet azt mondani, hogy a közép-európaiak teljesen nélkülözik a jobb pozíciók eléréséhez szükséges érveket. A közép-eu-

rópaiaknak hangsúlyozniuk kell, hogy a kontinens biztonsága a közép- és kelet-európai stabilitás és az integrációs folyamatok előrehaladása nélkül nem garantálható hosszabb távon. Európa nyugati felének alapvető érdeke, hogy a hozzá földrajzilag és kulturálisan legközelebb álló térségre terjessze ki befolyását. Világosan rá kell mutatnunk, hogy Európa csak akkor lehet versenyképes és a jelenleginél önállóbb a XXI. században, ha fokozatosan és folyamatosan bevonja, mégpedig egyenrangú és egyenjogú partnernek a kontinens középső, később keleti részének népeit. Közép-Európa gazdasági modernizálása és felzárkóztatása nélkül Európa nem terjesztheti ki határait.

A jelenlegi nyugat-európai integráció keleti irányú kiterjesztésének azonban a hasonló szintű és egyenrangú partnerek kapcsolatát kell eredményeznie, ugyanis ha az integráció első és másodrangú európaiak, gazdag és szegény európaiak közösségét jelenti, akkor ennek destabilizáló hatása nemcsak a kontinens középső és keleti, hanem nyugati részét is érinteni fogja.

Nyugat-Európa politikai, kulturális, gazdasági és tudományos elitjeinek igen komoly feladatai lennének abban, hogy megfogalmazzák a hosszabb távú célokat az európai integráció kiterjesztése terén, és igyekezzenek meggyőzni saját közvéleményüket annak szükségességéről, hogy a közép-európaiak bevonása nélkül igen komoly veszélyekkel kell szembenézniük, úgymint egy potenciálisan Keletről kiinduló terjeszkedéssel, a beláthatatlan következményekkel járó keleti belső feszültségekkel, tömegmétréti és nem könnyen feltartóztatható migrációval, a keleti területek elszegényedéséből következő terrorizmussal, bünnözéssel, járványokkal, kábítószerkereskedelemmel és nem utolsósorban környezeti szennyeződéssel.

Felfogásom szerint az Európa nyugati és középső része közötti fokozatos integráció kölcsönös, közös érdek. Együttesen kell munkálkodnunk azon, hogy Nyugaton ne uralkodjék el a vállveregető arrogancia és kirekesztés irányzata, Keleten pedig az elzárkózás és a nyugatellenes nacionalizmus.

Papp Gábor

**JELENTŐSEN KIBŐVÍTETT TARTALOMMAL,
HATÁLYOSÍTVÁ KAPHATÓ A**

16. kötetes

EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK JOGSZABÁLYAINAK GYŰJTEMÉNYE

(11 alap + 5 pótkötet)

A gyűjtemény magyar nyelven, az időközi módosításokkal egységes szerkezetben tartalmazza az Európai Unió legfontosabb jogszabályait, köztük az ún. Fehér Könyvben felsorolt rendeletek és határozatok döntő többségét, valamint a magyar—EU jogszabályok teljes körét.

Az egyes kötetek tartalma:

1. *Alapintézmények*
2. *Versenyjog. Szellemi alkotások joga*
- 3-3/1. *Vámjog*
4. *Gazdaságpolitika. Munkaerő*
- 5-5/1. *Gazdasági társaságok. Külkapcsolatok*
6. *Szolgáltatás. Vállalkozás*
- 7-7/1. *Közlekedés. Biztonságtechnika. Energiapolitika*
- 8-8/1. *Mezőgazdaság I.*
- 9-9/1. *Mezőgazdaság II.*
10. *Oktatás. Kutatás*
11. *Környezetvédelem*

A jogszabálygyűjtemény cserelapok segítségével folyamatosan nyomon követi az uniós joganyag változásait, ideértve a jogszabály-módosításokat is. Használatát az egyes kötetekhez tartozó tartalom-, szám- és tárgymutató, továbbá ezek összesített változata könnyíti meg.

A kiadvány ára az 1997. december 31-ig megjelent pótlapcsomagokkal együtt 64 600 Ft.

A cserélhető pótlapok ára: 14,50 Ft/lap. A pótkötet árak: 2000 Ft/db.

Amennyiben számítógépen szeretné kezelni a sorozatban szereplő EU-jogszabályokat, ez is megoldható. A Magyar Törvénytár CD-lemez ugyanis tartalmazza az Európai UNIO válogatott jogszabályainak folyamatosan hatályosított magyar nyelvű szakfordítását is!

**Ára: belépés a rendszerbe 8500 Ft + áfa,
6 db CD-lemez előfizetési ára félévente: 19 800 Ft + 12% áfa.**

*Megrendelhető: UNIO Kiadó 1139 Budapest, Hajdú u. 42-44.
Fax: 350-8312 vagy 349-3373*

UNIO

NYITOTT VÉGŰ KALAND

Beszélgetés Gombár Csabával és Lengyel Lászlóval

- *Megítélésük szerint létezik-e valamiféle Európa-kép az emberek fejében, és ha igen, milyen változatokat mutat a különféle társadalmi rétegeknél?*

Gombár Csaba: Erre nem lehet egyszerűen válaszolni. Valamennyiünk feje egy nagy szemétláda, tele gondolatforgácsokkal, képekkel, szimbólumokkal, legendákkal és más egyebekkel. Az értelmiség esetében bizonyára más a helyzet, náluk határozottabban körvonalazódnak előítéletek, prekoncepciók, az európai egyesülés mellett vagy ellene szóló érvek. De persze csak beszélék-beszélek, mert hogy Európáról a társadalom tagolt szerkezetében milyen kép él, nem tudom. Jelen pillanatban az a nagyobb kérdés, hogy egyáltalán milyen a magyar társadalom szerkezete. de hát ezt sem tudjuk.

- *Magyarán, nem is tudjuk, hogy miről beszélünk, vagy úgyis csak az számít, hogy a politikai elit mit gondol az európai folyamatokról?*

G. CS.: Ezzel kapcsolatban egy csomó közvélemény-kutatás készült, csak ezekkel az a probléma, hogy falusiak, városiak, fiatalok, idősek, középiskolát végzett és nem végzett kategóriában mutatnak ki véleményképet. Viszont egyáltalán nem biztos, hogy a társadalom struktúrája azonos azzal, aminek alapján a közvélemény-kutatók dolgoznak. Persze

minden kockázat nélkül lehet beszélni bankárokról, vállalkozókról, favágókról és mészégetőkről, ami azért érdekes, mert az uniós tagság közeledtével politikai súllyal jelennek meg a problémák, a mészégetők hangulatát pedig az szabja meg, hogy ők elvihat-e a mészüket Németországba, vagy sem. Lehet, hogy ők ordítani fognak, míg mondjuk a méhészek boldogok lesznek.

- *Ráadásul lehetnek olyan társadalmi csoportok is, amelyeket egyáltalán nem érint az egyesülés, tehát nem is kell, hogy viszonyuk legyen az egészhez.*

G. CS.: Persze. Ha a munkanélkülieket vagy a nyugdíjasokat nézzük, egyszerűen a fejük felett történnek a dolgok. Számukra a megélhetés a fontos és a közbiztonság. Ebben pedig az Európai Unió semmi kézzelfogható javulást nem hoz. Az Európai Unió a népesség többsége számára pillanatnyilag érdektelen.

Lengyel László: Mégis úgy tűnik, hogy ez a többség inkább szeretne Európához tartozni, mint kimaradni az egyesülésből. Részint mert fátumszerűen belenyugodott abba, hogy ennek a kis országnak mindig tartoznia kell valahova, és most Európa az „erősebb kutya”, részint meg már a Kádár-korszakban kialakult az emberek fejében, hogy az ő szerény kis

gazdagodásuk nem a szovjet modell következménye, sőt ezt a nagy Szovjetunió időről időre veszélyezteteti is. míg a Nyugat ennek a kis gazdagodásnak a logikus folytatása, csúcspontja, non plus ultrája. Még a NATO-népszavazást is e vélekedés próbájának, ráadásul sikeres próbájának tekintem.

- *Közben azért az eliteken belül megindult bizonyos differenciálódás, már vannak pártvezérek, akik azt ajánlják, hogy ne csupán diplomáciai, hanem valódi üzleti csatlakozásról legyen szó, ezen belül a magyar érdekek következetesebb képviselétéről.*

L. L.: 1990-ben vagy 94-ben ekörül még nem voltak komoly viták, ezek csak akkor erősödtek fel - 95-96 táján -, amikor a csatlakozás kézzelfogható közelségbe került. Mára pedig kormány és ellenzéke között valóságos háború alakult ki. Ez nemzeti kérdésként is megjelent, miután kiderült, hogy az uniós tagság egyik előfeltétele az alapszerződések aláírása a környező országokkal. A magyar-szlovák szerződés körül többet csatáztak, mint a Bokros-csomag ürügyén, és elmentek egészen a hazárulás vádjáig is. Még nagyobb összeütközésre került sor 1997-ben, amikor a földkérdésről indult el a háború, ami a parlamentben választóvonnallá vált, miközben szerintem mellé-

kes dolog, mint ahogy én az alapszerződéseket is másodlagos ügynek gondoltam. A csaták emlékét a felek máig őrzik.

G. CS.: Szerintem két vonatkozásban lehet a dolgról beszélni. Egyrészt él a fejünkben egy általános, homályos és szabados Európa-képzet, míg ott a Kádár-rendszeren túlmenően sokkal mélyebb történelmi tartalma van az egész históriának.

Untig idéztük Bibót, aki szerint felmás nyugati vágyainkkal kelet-európai konstrukciók közé szorultunk. Mármost az emberek többsége vagy ismeri ezt az idézetet, vagy nem, de kedvezően fogadja azt, hogy nem kell kelet-európai konstrukciók közé szorulnunk, tehát valóban része lehetünk Európának. A kérdés másik része, hogy az ország a csatlakozási tárgyalásokon mit érhet el és mit nem. Itt csaphatnak össze a különféle stratégiák keménységéről, előnyökről, kivívott pozíciókról, aminek az lehet a következménye, hogy a csatlakozás 10-15 évig is elhúzódhat, egészen addig, amikor már nem is beszélhetünk igazi csatlakozásról. Ennek az lenne az elmentéje, hogy haptákban állunk a Nyugat előtt, minden követelésre fejet hajtunk, és aláztatosan viselkedünk. A múltkor egy tanácskozáson tréfásan azt mondtam, hogy én ennek a második álláspontnak vagyok a híve.

- *Magyarán: éljen a behódolás?*

G. CS.: Azt mondtam az ott ülő szabadelvűeknek, hogy bizony ész nélkül, amilyen gyorsan csak lehet, kerüljünk a limesek mögé, mert akkor nektek, kedves liberális barátaim, nem lesz módotok teljes egészében lesoványítani az államháztartást. Mert az igaz, hogy az unió szerint nem kell a mostani mértékben segíteni a munkanélkülieket, a nyugdíjasokat, a szegényeket, abban a klubban azonban, az Európai Unióban tehát, amelynek a tagjai igyekszünk lenni, Németországnak vagy Franciaországnak esze ágában nincs eleget tenni a globális pénzgazdaságban megfogalmazott igényeknek, hogy az állami gyámkodást teljes mértékben meg kell szüntetni.

- *De hát a jóléti államot minde nélkül lebontják, nem?*

G. CS.: Bontogatják, csakhogy egyáltalán nem olyan mértékben, mint amennyire nálunk a bekerülés reményében arra a liberális gazdaságpolitika el van szánva.

- *Van ezek szerint egy doktriner liberализmus, amely túlteljesít?*

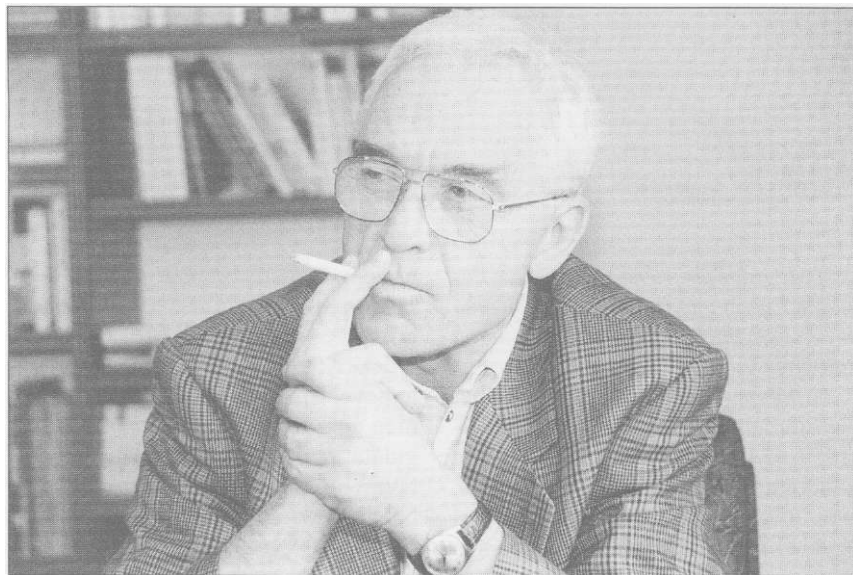
G. CS.: Pontosan. Mert miről is írnak a német vagy a francia lapok? Arról például, hogy csökkentik a munkaidőt ugyanazzal a bérrrel. Hát ez rettentő távol van attól, amit persze a Nyugat keményen nekünk szegez, hogy az állam költségeit abba kell hagynunk, hogy a termelékenységet növelni kell, hogy még olcsóbbak legyünk stb.

- *Összefoglalva: eladom én a hazámat, csak már vegye meg tőlem valaki?*

G. CS.: Hát bizony. Kívül lehet maradni persze az Unión, megőrizhetjük a szuverenitásunkat, amit eb-

dig ezeknek egy részére a Nyugat azt fogja mondani, hogy lokális ügy.

G. CS.: Szó sincs arról, hogy az Európai Unió valamiféle predestinált mennyország lenne. Az én megfogalmazásom szerint a bekerülés nem elsősorban gazdasági, hanem politikai előny, ami védettséget jelent nekünk a világgazdasági és világpolitikai mozgásokkal szemben. Egy védelmi kör tagjai leszünk. Az Európai Unió, akár Közös Piacnak nevezték, akár Montánuniónak, kezdettől politikai képződmény, amelyet politikusok találtak ki a béke és a biztonság érdekében, és ez szerencsésen egybeesett praktikus, gazdasági érdekekkel. Éppen ezért beszélünk annyit a szuvere-

ben az esetben azonnal a fejünkre is kenhetünk. Ha bekerülünk, egy szupranacionális képződmény része leszünk, ha kimaradunk, akkor a transznacionális vállalatok keresztül-gázolnak Magyarországon, mert országunk nem tényező a világgazdaságban. Akkor csak prédák leszünk.

- *De mindez nem jelenti-e azt is, hogy az Európai Unió a jóléti állam maradékainak megőrzésével, illetve azzal, hogy nem szól bele torz magyarországi struktúrák átszervezésébe, konzervál is? Ha bevesz bennünket, de ettől nem csökken a korrupció, nem alakul ki legalább részben független sajtó, ha nem csökken a bűnözés, ha érdektelenségben tart több millió embert, akkor mi változik? Hiszen Európa a szelíd, de biztos kényszerítés álmát is jelenti sokak számára, a feudális és szocialista-feudális hagyományok feloldásában. Márpe-*

nitásról is. Ennek egy részét Magyarország is fel kell adnia. De a szuverenitás nemcsak fölfelé csúszik, Brüsszel irányába, hanem lefelé is, vagyis az Unió szándékainak megfelelően a regionalitás fog erősödni a nemzeti parlamentek és kormányok rovására.

- *Szóval egy hasonlattal élve, lesz király, lesznek földesurak és lesznek nagyhatalmú faluközösségek.*

L. L.: Ha már a hasonlatoknál tartunk, az Unió 1997-es döntése a csatlakozási tárgyalásokról civilizációs döntés. A bekerülő és kimaradó országok között pillanatok alatt civilizációs szakadékok húzódnak majd. Ha akarjuk, ha nem, egy bizonyos értelemben a hanyatló vagy kevésbé hanyatló dicsőséges Római Birodalomhoz csatlakozunk, amelynek légiói eljöttek ideig. A népesség nagyrésze persze nem latinul beszél, zömük

barbár, gótokból, alánokból és vandálokból áll, éppen úgy, mint ahogy a Birodalom új határán túl élő népesség is, mégis a határokon innen egy hatalmas fordulat érlelődik.

- *Milyen fordulatra kellene még itt számítani civilizációs szempontból? A századfordulós palotákba beköltözött a McDonald's, a mozikban a Titanic megy, a tévében Walt Disney, a szappanoperák, a belek kiontásának újabb és újabb megfilmesítése, és a fiatal újságírók azt mondják, hogy a hír nem más, mint a show business része.*

G. CS.: Ez igaz, de ha nem kerülnék az Unióba, ez az amerikai popkultúra ugyanúgy előnt bennünket, mint ahogy Nyugat-Európát is előntötte, csak hogy az Unió nem kevés pénzt költ arra, hogy a „sogenannte” európai kultúrát támogassa a filmtől a könyvkiadáson keresztül az operaházakig. Van tehát egy hatékony rendszer az amerikai kulturális imperializmussal szemben. Ha kívül maradunk az Unión, akkor ez a Kentucky Fried Chicken meg az összes vonzata elnyel bennünket.

- *Biztosan a kádárizmussal való fertőzöttség beszél az emberből, amikor úgy érzi, hogy ez az európai védelmi kör, ha más szempontból is, de rokon lelkű a KGST-vel, amely mondjuk az olajárak begyűrűzésétől óvta meg a létező szocializmust. Magyarán: a politikai óvatosság, a jóléti állam maradványai meg a kulturális barrikádok kiépítése egy múzeum hangulatát teremti meg.*

L. L.: Már a Kádár-rendszerben is úgy volt, bármennyire is úgy gondolták az emberek, hogy a kommunisták mindehol kommunisták, azért mégis szívesebben éltek Budapesten, mint mondjuk Szófiában. Most is arról van szó, hogy az európai civilizációhoz való kapcsolódás napi élményt jelent. Gyakorlatilag azt: túlélhetem a 65. életévemet, hogy nem visznek el járványok és más tömegbetegségek, míg tőlünk pár száz kilométerre, Ukrajnában az nagyon is elképzelhető. Amiről Csaba beszélt, hogy eladná-e magát szívesen, csak vegyék meg, ez az uniós kereteken belül azt jelenti, hogy a Nyugat mindennap belekényyszerít minket egy olyan civilizációs szabványrendszerbe, amelyet maga miatt talált ki, és azt abszolút önérdékből fogja kiterjeszteni. A dolog lényege, hogy ha én brit vagy francia, vagy belga polgár vagyok, és Buda-

pestre jövök, a következőket várhatom el: ha odalépek a falhoz és benyomom a hitelkártyámat egy gépbe, egy fél pillanat alatt legyen ott a pénzem. Ha belépek egy boltba, válaszoljanak angolul. Ha eszem egy étteremben, ne mérgezzenek meg gyanús csirkékkel és romlott tojásokkal. Ha kórházba kerülök, olyan gyógyszerekkel gyógyítsanak, amelyek Nyugaton ismertek és elfogadottak. Hogy ez micsoda különbség, azt akkor érti meg az ember, ha átmegegy Kijevbe, és hiába megy oda a falhoz, hogy benyomja a hitelkártyáját, mert...

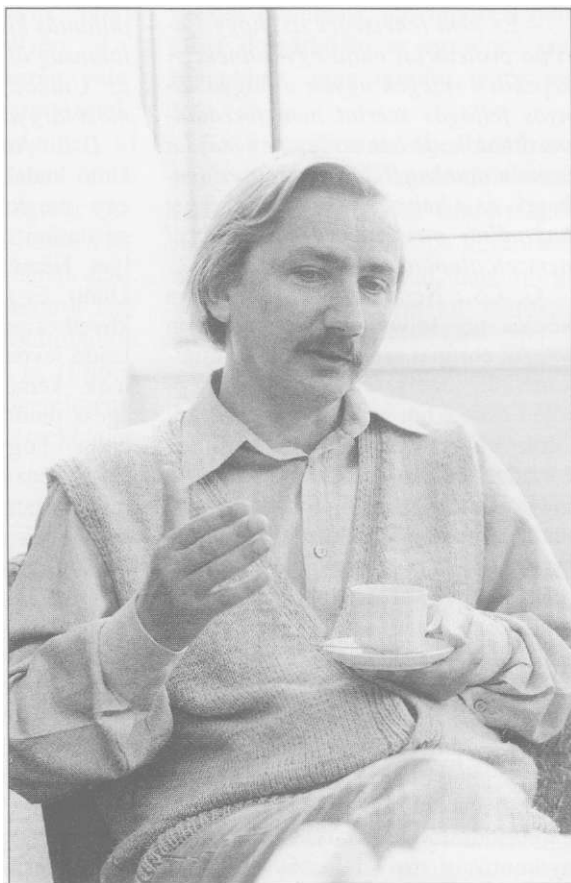
- *Mert márfal sincs...*

L. L.: Így van, és a fal megléte, amit a Csaba politikai védelemként írt le, egy olyan biztonságot jelent, amelyben ott van persze a McDonald's is, de az is, hogy a McDonald'sban minden ételt biztonsággal meg lehet enni. Az a Shell, amely világméretben vállal garanciát az árujáért, nem engedheti meg magának, hogy a rendszer egy-két pontján hamisított benzint adjon el. Ez egy multinacionális cég esetében tartósan kizárt. Márpedig a hamisított benzin Magyarországon és Szerbiában természetesen volt, sőt Szerbiában az is valószínű, hogy még ötven év múlva sem lesz más benzin. Egy bizonyos osztrákosodás vár ránk, az az élet, ahol a feleségem csupán titkárnő, én a vasútnál vagyok, de lehet egy kis házuk, és az életünket jól-rosszul, de le tudjuk élni. Ez a magyar álom is, ez az alsó-ausztriai, burgenlandi álom, amely nem nagy álom, nem sok báj van benne, de amelyben az ember elkap valamit Európából.

- *No de mi ennek az ára? Hiszen itt nem a jótékony nagybácsiról és egy csipkefodros grazi tantikáról beszélünk, hanem egy üzletet kötő szupranacionális szervezetről. Mit kell adnunk, a szuverenitás leadásán vagy azon kívül, hogy a mi uborkánk is szabványos lesz majd, nem olyan összevissza, kicsi is, meg*

nagy is, egyenes is, meg görbe is, ami a keleti uborkának kétségkívül némi archaikus báj kölcsönzött.

L. L.: Azt gondolom, hogy egy részét már megfizettük, a helyőrség bizonyos szakaszai már megérkeztek, itt vannak azok a nagy vállalatok, amelyek a magyar ipari, kereskedelmi és pénzügyi szolgáltatások átszervezését már megkezdték. Azokat az embereket, akiknek a munkáját feleslegesnek ítélték, már eltávolították, és nem hiszem, hogy egy esetleges 2004-ben bekövetkező csatlakozás után ebben újra drámai fordulatok várhatók. Legalábbis ahhoz képest, hogy addig nekünk kemény versenyhelyzetben kell helytállnunk Európában. Nem a munkanélküliség növekedése a veszély, hanem az, ami Nyugaton is megoldatlan, hogy tudniillik mi a csudát csinálunk majd azokkal az emberekkel, akik már most munkanélküliek, képzetlenek és iskolázatlanok és felhasználhatatlanok. Ezt a népességet a szocializmus vagy a harmadik világbeli ország eddig valamilyen módon felszívta. A cigányságot betanított munkásként használta, a női munkaerőt textilgyárakban és máshol. Arról a gyakorlatról már tudjuk, hogy a nemzeti jöve-

delmet inkább elvitte, mintsem hogy hozzáadott volna, de ezek a rendszerek munkahelyeket biztosítottak. Ebből a képzetlen rétegből azonban, amely ráadásul folyamatosan újra is termeli magát, sem regionálisan, sem európai méretekben nem lehet majd munkaerőt teremteni. Ez a drámája Nyugat-Európának is, ahol 18 millió munkanélküli van. Magyarországon is állandóan majd egy tíz-tizenöt százalékos arány. Ma a politikai válságok és a baloldal előretörése pontosan annak köszönhető, hogy Európa nem tudta megoldani ezt a kérdést, és fogalma sincs, mit tegyen. De fordítsunk egyet a dolgon. Mit kapunk mi? Amikor előretolt helyőrségről beszéltem, arra gondoltam, hogy bizony a Siemens, a Volkswagen, az Opel nem Kelet-Németországban teremtett munkahelyeket, hanem ide jött, és üzemeket telepített a magyarok szakértelmére és olcsó béreire. Vagyis miközben Kelet-Európában százezreknek adnak kenyeret, a német szakszervezetek ordítanak. Tehát mi fizettünk a nyugati tőkének az olcsóságunkkal, a tőke fizet nekünk a munkahelyekkel, de a nyugat-európai munkaerőnek mi még nem fizettünk. Számukra tehát a bővítés egyáltalán nem üzlet.

- És nem lehetséges az, hogy Európa proletárjai majd egyesülnek? A képzetlen rétegek ugyan a hagyományos felfogás szerint nem forradalmasíthatók, de hát ott lesznek majd a szintén munkanélküli szakképzett emberek, és a helyzetet balról is ki lehet használni, meg jobbról is, jobbról nemzeti alapon.

G. CS.: Nem hiszem, hogy ez a kérdés így felvethető lenne, hiszen létezik európai szociális charta, munkanélküli segély, tehát bizonyos népjóléti csapokból azért csöpög valami. Akik ebben részesülnek, nemigen forradalmasíthatók. Azt nem tudom megmondani, hogy mennyire nő majd a munkanélküliség Magyarországon, abban viszont biztos vagyok, hogy a magyarországi órabérek a csatlakozás után sem verik majd a svédországit például. A robbanás és az emelkedő jólét között inkább egy underclass, egy osztály alatti réteg alakul ki, amely melegágya a bűnözésnek meg mindenfajta társadalmi nyavalyának. Nem a baloldali forradalmasodástól kell tartani, hanem a nyomorúság nagy tehertételétől. De

ez egy olyan kérdés, amin a világon soha sehol senki nem jutott túl, és ezt nem is varrnám az európai egységesülés nyakába. Ami Európában lázokat okoz, az a schengeni határok mögé bekivánczó mobilis népesség, az új népvándorlás hulláma. Ezek azok az emberek, akikkel a szegényeket, a társadalmi betegségekkel küszködőket fel lehet ingerelni, akik miatt az idegenellenesség jelszavai kiadhatók. Hozzáteszem, hogy az idegengyűlölet Magyarországon anélkül is megtalálható, hogy tagjai lennének Schengennek. Ami nehéz kérdés Magyarország számára, az részint a határon túli magyarokkal való kapcsolattartás, másrészt mindazoknak a diplomáciai és politikai viszonyoknak a fenntartása, amelyeket eddig a környező országokkal kialakítottunk. De hát itt sem kell az ördögöt a falra festeni, hiszen az Ausztriával kialakított jó kapcsolataink, amelyeket most Schengen igencsak megterhel, sem jutottak el a szakításig vagy mondjuk a vízumkényszer bevezetéséig.

- Nem tűnhet-e úgy, hogy az az Európa, amelyhez csatlakozni kívánunk, mostanában igencsak elmosódott arculatú? Megmaradtak persze markáns vonásai, de mintha az arc egyes részei homályba vesznének, a pillantás kivehetetlen, valami bizonytalanság ül a vonásokon. Ugyanabba az Unióba lépünk mi be, amellyel most tárgyalunk?

L. L.: Amikor 1990-ben, 91-ben az Unió kialakította új stratégiáját, még egy meglehetősen biztos politikai, gazdasági szövetségről volt szó, amelyet Németország és Franciaország kötött, és amelyben a német egység következményeit senki nem volt hajlandó levonni. A maastrichti kritériumok keményen vezérelték ezt az egész rendszert, és az Unió úgy gondolta, hogy Keletre terjeszkedhet. Egy offenzív, egyre inkább nagyhatalmi szerepet játszó Európában gondolkodtak. Ez a terv azonban megdőlt. A német egység és a délszláv háború, valamint a német-francia szövetség zavarainak hatására kiderült, hogy Európa nem nagyhatalom és nem offenzív. Békét csinálni az amerikaiakat kellett behívni, sőt tulajdonképpen a NATO kibővítéséhez is az Egyesült Államok jóváhagyását kellett kérni elsősorban, vagyis Washington mondta meg, hogy kit kell bevinni és kit nem. Szerintem 1997 óta az Unióban

új szelek fújnak. Eléggé egyértelműen áttértek egy „mag-Európa” tervre, amelyet a közös pénzre alapoznak és az ezzel összefüggő nagyon szigorú gazdaságpolitikai kényszerekre. A bővítést a lehető legóvatosabban kezelik. Szó sincs arról, hogy lehetne majd egy második kör, sőt a már felkért országok csatlakozása is kétséges. Azt gondolom, hogy Európa tudatosította magában, hogy most a konszolidáció és a belső problémák rendezése zajlik, és nem a nagyhatalmi szerepvállalásé. Mármost Magyarország 1989 óta rengeteg ígéretet kapott, főleg a németektől, azt mondták, hogy pillanatok alatt bejutunk, már a kapuknál vagyunk, majd utána hirtelen elkezdődött egy futóverseny azért, hogy egyáltalán jelöljenek bennünket. Világos, hogy egy másik Európához kell csatlakoznunk, mint amire mi gondoltunk. Felkészültünk például arra, hogy az agrárgazdaságunkat derogációkkal kell védeni, eközben az Unióban éppen most verik le a mezőgazdaságot, nagy átalakulásokra lehet számítani, és mire mi eljutunk a kapukig, az egész felkészülésünk valószínűleg nem sokat ér majd. Ezt az elcsúszást a korábbi és a most alakuló Unió képe között vagy nem hozták világosabban tudomásunkra, vagy a magyar politikai elit nem mondta meg a magyar társadalomnak, hogy itt egy zárt klubba óhajtanak minket beengedni, egy aprócska résen keresztül. Ez pedig ugye egészen más gesztus, mint amikor Helmut Kohl kitérte felénk a karját 1989-ben. Ezért hallgatom derűsen azokat a kijelentéseket, hogy keményen kell tárgyalni, hogy menjünk neki az Uniónak az érdekeink védelmében. Mintha olyan nagy örömmel fogadnának minket. Mintha azon igyekeznének, hogy még több tagot vegyenek fel, hogy még több keleti igényt elégítsenek ki... Nos, ennek az ellenkezője igaz. Mi az utolsó becsúszó egerek leszünk az ajtórensen át, és szó sincsen győzelmes, fanfáros bevonulásról.

G. CS.: A kérdés úgy fogalmazódott meg, hogy Európa arculata mint ha elmosódna kissé. Persze, az európai egységesülés nyitott végű kaland. Ha ebből kimaradunk, behúzódhatunk gyepűink mögé, nézhetjük a köldökünket, szegényen avasodhatunk. De én inkább azt gondolom, hogy részt kell venni ebben a kalandban.

Szénási Sándor

Antal László

FÉLÚTON AZ UNIÓ FELÉ

Ma méltán a legdivatosabb közgazdasági téma - nemcsak a szakirodalomban, de talán már a tömegtájékoztatásban is - az Európai Unió. Most kezdődtek meg a csatlakozási tárgyalások Magyarországgal és a további öt országgal. Napirenden van a közös pénz, az euró bevezetése. Reális közelségbe került az egységes Európa, amely igen rövid időn belül egységes pénzzel, egyetlen központi jegybankkal (ez a frankfurti székhelyű ECB lesz) fog gazdálkodni. Az Unió szigorú szabályai *kötelezően* érvényesek a tagországokra. (Ezek a szabályok nemcsak a szűkebb gazdaságra terjednek ki, de a tudományos kutatástól avagy a kisebbségi politikától a környezetvédelmen keresztül az egyeztetett kül- és biztonságpolitikáig vagy a diplomák kölcsönös elfogadásáig a társadalmi lét szinte minden területére vonatkoznak, amióta az érintett országok együttese nemcsak gazdasági közösségnek, de uniónak minősül.) A korábban mereven nemzeti keretek között tartott döntési hatáskörök mind nagyobb része csoportosul át az Unió szupranacionális szervezeteihez, amelyek ily módon egyre szűkebb körre szorítják a szuverén nemzeti döntések érvényességi körét.

Nem is olyan régen még megfellebbezhetetlen tételnek, evidenciá-

nak minősült, hogy a nemzeti gazdaságpolitikának korlátoznia vagy legalábbis ellenőriznie kell a külföldi tőke behatolását a bankszektorba mint stratégiaileg kiemelt fontosságú területre, ma viszont ez egyszerűen nem döntés kérdése. Nemcsak a tagországok, de a társult országok is (mint például Magyarország) kötelezettséget vállaltak arra, hogy nem gördítenek semmilyen akadályt, ha a többi tagország valamelyikében működő pénzügyi intézetek, hitelintézetek tevékenységüket ki kívánják terjeszteni a többi uniós vagy társult országra is.¹ A teljes jogú tagországokban nincs helye a tulajdonszerzési korlátozásoknak sem. Vonatkozik ez természetesen a legkényesebb kérdésre, a földtulajdon vagy ingatlan szerzésére is. (Éppen ez az egyik olyan követelmény, amely minket különösen érzékenyen érint.)

Szigorú szabványok, minőségi előírások vonatkoznak az Unió területén forgalomba hozott termékekre és szolgáltatásokra, beleértve az előállító országot is. Magyarán, ha egy

termék vagy szolgáltatás nem üti meg az uniós normákat, akkor nemcsak exportálni nem lehet, de belföldön forgalmazni sem, azaz nem az importverseny, hanem a szigorú közösségi előírások szoríthatnak ki a hazai piacról produktumokat. Ez a veszély leselkedik Magyarországra is (különösen az élelmiszeripari termékek esetében), amennyiben nem képes felzárkózni az egységes szabályokhoz, még mielőtt uniós tag lesz.

Ez a korántsem teljes körű, inkább csak példálózgató felsorolás talán elégséges annak illusztrálására, hogy a közös Európa korántsem egy jelszó a sok közül, hanem egy olyan történelmi léptékű változás, amelyet néhány évtizeddel korábban az utópiák körébe soroltam volna, jóllehet az Unió elődje, az EGK már akkor is létezett. Ami most közvetlenül előttünk áll, az a valóban határok nélküli Európa kialakulása, amely a közös pénz 1999. évi bevezetésével minőségileg új szakaszába lép. A nagy változás mint már szó volt róla, a szupranacionális döntési szint felértékelődése, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy a szuverén nemzeti gazdaságpolitika szerepe legalábbis másodlagossá válik, vagy a másik oldalról megközelítve: az egyik uniós tagországban elkövetett gazdaságpolitikai hibák követke-

¹ Lásd erről Coopers and Lybrand: *The single passport* (1977): „Ha egy bank fel van hatalmazva egy uniós tagországban banktevékenység folytatására, akkor fiókot alapíthat bármely más tagországban, vagy folytathat határokon átnyúló tevékenységet, anélkül, hogy szükség lenne a célország bármilyen hatósági engedélyére.” (106. old.)

ményei most már a közösség egészére kihatnak. Gyakorlati példával, ha valamely tagország költségvetése erősen eladósodik, akkor ez könnyen a közös valuta, az euró gyengüléséhez vezethet. Sőt, már a közös valuta bevezetését megelőző fázisban is igaz, hogy „... legalább két fontos feltételnek teljesülnie kell. Egyrészt, mivel a résztvevők kölcsönösen és véglegesen rögzítettek az árfolyamokat, szükség van egy közös monetáris politika folytatására. *Különbö a rögzített árfolyamrendszeren belül a többieknél nagyobb inflációs rátával rendelkező ország többlet áruhoz és szolgáltatáshoz juthat a többiekhez képest:* a fedezetlen pénzkiáramlás a többiek rovására juttat nagyobb vásárlóerőt a túlköltekező régió rezidenseinek kezébe (potyautas probléma). Ennek megnyilvánulása a többiekre a közös valután keresztül rájuk kényszerített inflációs nyomás az övezeten belül.”² Ezért nem csoda, ha közösségi szinten igyekeznek gátat vetni a tagországok költségvetései túlzott eladósodásának, ami viszont ismét durván korlátozza a nemzeti gazdaságpolitikák autonómiáját.³ A nemzeti önállóság további korlátozását jelentik a szigorú és aprólékos versenyjogi előírások, a szintén közös környezetvédelmi, szabaldalmi stb. szabályok, általában az úgynevezett jogharmonizáció követelménye.

Az alaphelyzet első pillantásra igen egyszerűnek látszik. A kínálko-

² Lásd erről Horváth Ágnes-Szalai Zoltán: *Gazdasági és monetáris unió* (1997. január, kézirat 41-42. old.)

³ Erre irányul az 1997-ben bevezetett - és nemcsak a monetáris unióhoz csatlakozott, de a közösség egészére érvényes - szabály, amely a „túlzott deficit” kezelésére vonatkozik. Az Európa Tanács (Ecofin) megvizsgálja, illetve a gazdasági és pénzügyi bizottság ajánlása alapján minősített szavazással eldönti, hogy egy ország gazdaságának konjunktúris állapotát (van-e súlyos recesszió vagy sem) mérlegelve lehet-e túlzott deficitről beszélni, vagy a magas költségvetési hiány rendkívüli helyzetnek minősül. Ha a deficit túlzottnak minősül, akkor a bizottság négy hónap alatt megteendő intézkedésekre szólítja fel az érintett országot. Ha erre nem kerülne sor, a tervezet szankciókat helyez kilátásba. (MNB Tájékoztató az új európai valuta bevezetésére történő közösségi felkészülés néhány kérdéséről. 1998.)

zó előny az egységes, nagy piac, amelytől Európa, melleleg ma a világ leglassabban fejlődő régiója, a gazdasági növekedés felgyorsulását, a világgazdaság más régióival szembeni versenyképességének javulását és nem utolsósorban a most születő valutájának erős nemzetközi tartalékvalutává válását várja.

A közösség együttes fejlődése - ami ezt az alkalmazkodást valószínűleg kikényszerítette - az elmúlt három és fél évtizedben a következő, egyáltalán nem optimista képet mutatta:⁴

GDP-növekedés változatlan (1985. évi) áron (%)	
1961-73	4,8
1974-86	2,1
1987	2,9
1988	4,3
1989	3,5
1990	2,9
1991	1,7
1992	1,0
1993	-0,5
1994	2,5
1995	2,8

Az 1990-95 közötti recesszió megerősítette azokat az álláspontokat, amelyek a hatékony expanzív piac mellett szóltak és a Közösség több éves stagnálás után - a tagországok között továbbra is fennálló kemény érdekellentétek ellenére - újra fejlődésnek indult, unióvá mélyült. A nagy piac és a négy tényező (árak, szolgáltatások, munkaerő és tőke) szabad áramlása által remélt előnyökért cserébe viszont le kell mondani a gazdaságpolitika (és más részpolitikák) szuverenitásáról, el kell felejteni néhány olyan eddig megfellebbezhetetlennek tűnő gazdaságpolitikai alapaxiómát, mint a gazdaság kulcspozícióinak (mezőgazdaság, pénzügyek, infrastruktúra stb.) feltétlen szuverén irányításának követelménye.

A hosszú távú előnyök ebben a „képletben” nyilván nagyobbak a meghozandó áldozatoknál. Mégis,

⁴ *European Economy. Annual economic report for 1995* (Brüsszel, 1995)

tipikusan az ilyen elképzelések szoktak megfenekleni az érintett országok passzív ellenállásán, időhúzó döntésein, a status quo-hoz való ragaszkodásán. Ez érthető, a közösségi döntések másként érintik a különböző erejű és típusú (fejlett vagy kevésbé fejlett, jelentős mezőgazdasági termeléssel rendelkező vagy kisebb mezőgazdasági kapacitású) tagországokat, vagyis egyes országok az uniós közös alapokba nettó befizető, mások pedig kapnak onnan. Így is történt. Az érdekellentétek, nem is beszélve most a presztízsellentétekről, nem voltak elhanyagolhatóak az elmúlt évek során. Másfelől a közös döntések mechanizmusa eleve olyan, hogy a potenciálisan rosszul járóknak eléggé nagy lehetőségük van arra, hogy megakadályozzák, vagy legalábbis időben elhúzzák az olyan döntések meghozatalát, amelyeket maguk számára hátrányosnak vélnék⁵. Ha ez így van, akkor meg is teszik. Ezen a tényen még az sem változtat, hogy az Unió közös pénzügyi alapjai - amelyek igencsak tetemes összeget tesznek ki a GDP-hez viszonyítva is - legalább részben arra hivatottak, hogy a közös elhatározással elfogadott új szabályokhoz való alkalmazkodás terheit átmenetileg - meghatározott időtartamra - enyhítsék.

A fordulatot valószínűleg az a felismerés hozta meg, hogy az öreg kontinens gazdasági teljesítménye hosszú távon gyengébbnek bizonyult a világ más régióinál, s ez kényszerű reformokhoz (egyebek között a jóléti állam koncepciójának feladásához,

⁵ Mancur Olson („A kollektív cselekvés logikája”, *Szociológiai füzetek*, 1982) bizonyítja, hogy a kollektív döntések körében - ellentétben az egyéni döntésekkel (tipikusan ilyenek a piaci döntések) - nagy valószínűséggel nem születnek racionális döntések. Ha van kis számú erősen ellenérdekeltek, aki egy döntéstől jelentős veszteséget (vagy hasznot) remélhet, miközben a többieknek egyenként kisebb, de együttesen nagyobb előnye származna, akkor többnyire az erősen érdekelt kisebbség kerekedik felül. De még egy adott döntésben érdekelt fél stratégiája is gyakran olyan, hogy lehetőleg nem vállalja a ráeső költségeket, bízva abban, hogy helyette a többi partner megteszi azt. (Ez a potyautas-probléma.)

továbbá az állami tulajdon vissza-szorításához, privatizációs hullám kibontakozásához) vezetett.

Részletek az Unió történetéből⁶

Az előzmények közel fél évszázaddal korábbra nyúlnak vissza. 1951-ben létrejön a Montánunió (Európai Szén- és Acélközösség) Franciaország, Németország, Olaszország és a Benelux-államok részvételével. A két stratégiai iparágban kialakult együttműködés után Messinában 1955 decemberében az érintett hat ország külügyminisztere úgy határozott, hogy létrehoznak egy új, szintén stratégiai iparágra vonatkozó együttműködési rendszert, az Euratomot; továbbá létrehozzák az általános gazdasági integrációt, az Európai Gazdasági Közösséget (EGK). Ugyanakkor kérték fel Nagy-Britanniát is a Közösségben való részvételre.

Az EGK létrehozását az 1957. március 25-én elfogadott római szerződés deklarálta. Célja a dokumentum szerint: „a közös piac megteremtésével, valamint a tagállamok gazdaságpolitikájának fokozatos egymáshoz közelítésével az egész Közösségben a gazdasági tevékenység harmonikus fejlődésének előmozdítása, fokozatos és kiegyensúlyozott bővítése, stabilitásának erősítése, az életszínvonal gyors ütemű emelése, valamint a Közösséghez tartozó országok szorosabb kapcsolatainak kiépítése.”⁷

A diplomatikus megfogalmazás háttérben hosszú távon egy *vámunió* létrehozásának szándéka húzódik meg.⁸ Ez azután, igaz tizenegy évvel később, de másfél évvel az előre kitűzött határidő előtt meg is

valósult. Már 1967-ben beolvadt a két ágazati specifikus integrációs szervezet, az Euratom és a Montánunió az EGK-ba, majd 1968-ban létrejön a vámunió és létrejön a munkavállalók közös piaca is. Ugyanakkor fogadják el a liberalizált agrárpiacra vonatkozó javaslatokat és térnek át a közös mezőgazdasági árak rendszerére. A Közösség ekkor már kilenc tagot számlál, egy évtizeddel később a tagok száma már eléri a tizenkettőt.

1968 júliusában *eltörlik a belső vámhatárokat*, 1975-77-ben kéri felvételüket a mediterrán országok, majd 1979 márciusában döntenek az árfolyam-stabilitáson alapuló Európai Monetáris Rendszer (EMS) létrehozásáról. 1981-ben Görögország, 1986-ban pedig Spanyolország és Portugália lesz tagja a közösségnek. 1989-ben határoznak az EBDR (European Bank for Development and Reconstruction) létrehozásáról, londoni székhellyel. Ez már a következő nyitás, a kelet-európai régióval való kibővülés előszele. 1992 februárjában írják alá az Európai Unió létrehozásáról szóló okmányt (Treaty on European Union), népszerű nevén a *maastrichti szerződést*. (Az unióról szóló ünnepélyes nyilatkozatot már jóval korábban, 1983 júniusában deklarálják, de a konkrét tartalommal kitöltött szerződés, amely a gazdasági és pénzügyi uniót körvonalazza, csak 1992-ben fogalmazódik meg.) Ez már az egységes európai pénz bevezetésének előhírnöke és egyben az együttműködés kiterjesztése a gazdaságon kívüli területekre (külügy, biztonságpolitika, bűnüldözés). A lényeg azonban a teljes gazdasági integráció, a közös valuta bevezetése. Ez mindennek az alapja.

A híres *maastrichti kritériumok* azt a felismerést tükrözik, illetve konkretizálják, hogy *a közös pénz létrehozása csak akkor lehetséges, ha valamennyi tagország gazdasága rendkívül stabil, különben a gyenge gazdaságok profitálnának a stabil gazdaságok teljesítményéből inflációs pénzkibocsátás révén*. Ezen a ponton minden visszajára fordul. Az elmelet valaha azt mondta, hogy egy vámunió az erősebb országnak kedvez, mert a gyengébb ország így meg van fosztva egyetlen fegyverétől,

amellyel a fejlettebb ország versenyképesebb iparával szemben képes lenne megvédeni a saját, még csak fejlődésben lévő iparát. (Kossuth Lajos 1848-ban azért harcol, hogy a honi ipar megkapja az átmeneti, de erős vámvédelemmel azt az esélyt, hogy kifejlődhessen és felzárkózhasson a környező fejlettebb világhoz.)

A maastrichti kritériumok az infláció mértékére, az államháztartás pénzügyi egyensúlyára (államadósság és deficit), a hosszú lejáratú kamatokra, végül az árfolyamstabilitásra vonatkoznak. Az államadósság nem haladhatja meg az ország éves összjövedelmének (a GDP-nek) a 60 százalékát, az éves deficit pedig nem lehet nagyobb a GDP 3 százalékánál. Az infláció esetében a követelmény az, hogy a ráta nem lehet magasabb, mint az e tekintetben legjobb teljesítményt nyújtó három ország átlaga plusz 1,5 százalék. A hosszú lejáratú kamatok esetében hasonló a követelmény: a három legkisebb inflációt produkáló ország átlagos kamatlába plusz 2 százalék az a szint, amelyet a kamatláb nem haladhat meg. Végül az árfolyamot illetően a szabály az, hogy már a közös pénzügyi rendszerhez (EMS) való csatlakozást megelőző két évben stabil árfolyamot kell produkálni. (Hozzá kell tenni, viszonylag széles ingadozási sávval, ami lehetővé teszi a piaci változásokhoz való rugalmas alkalmazkodást, a jelentősebb tartós elmozdulásokat azonban nem.)

A felsorolt követelményeknek ma még a tagországok egy része sem tud maradéktalanul megfelelni, és e tekintetben a közeljövőben sem várható nagy változás. Kétségtelen azonban, hogy a jelenlegi tagországok sikerrel törték le az inflációt, ami a közös pénzügyi rendszer legfontosabb előfeltétele, bár hozzá kell tenni, azon az áron, hogy a munkanélküliség rátája magas maradt, sőt emelkedett.⁹

⁹ A két kritérium között összefüggés van. Az infláció letörése szigorú (keresletszükitő) monetáris és fiskális politikát igényel, ami viszont nem kedvez a munkahelyek bővítésének. Ezért dolgoznak ki olyan modelleket, amelyekkel meg lehet határozni, hol van a munkanélküliségnek az a minimumszintje, amely mellett még nem fenyeget az infláció felgyorsulása. Ez az ún. NAIRU (Non-Accelerating Inflation Rate of Unemployment) modell alapfeltevése.

⁶ Ez a rövid fejezet a Magyar Közigazgatási Intézet Az Európai Unió intézményi szemmel c. kiadványán (Szerkesztette: Forgács Imre, 1998) és Horváth Ágnes-Szalai Zoltán Gazdasági és Monetáris Unió (MNB, 1997. január) c. tanulmányán alapul.

⁷ A Római Szerződés második cikkelye.

⁸ A Római Szerződés 9. cikkelye szerint „A közösség alapja a vámunió, amely a teljes árucserre-forgalomra kiterjed és magában foglalja a tagállamok közötti behozatali és kiviteli (azaz belső) vámok, valamint a vámmal azonos hatású díjak kivonásának tilalmát, illetve egységes vámtarifát bevezetését harmadik országokkal szemben.”

**A konvergenciakritériumok teljesülése a 15 tagországban
1995-ben és 1997-ben¹⁰**

	Infláció		Deficit*		Államadósság		Hosszúlejáratú kamat	
	1995	1997	1995	1997	1995	1997	1995	1997
Referenciaérték	3,0	2,7	3	3	60	60	10,4	7,8
Belgium	1,6	1,4	4,5	2,1	134,4	122,2	7,9	5,7
Németország	2,2	1,9	2,0	-0,7	73,6	65,1	6,6	6,2
Dánia	2,2	1,4	2,9	2,7	58,8	61,3	7,1	5,6
Görögország	9,9	5,2	9,3	4,0	114,4	108,7	18,4	9,8
Spanyolország	4,7	1,8	5,9	2,6	64,8	68,8	11,5	6,3
Franciaország	1,7	1,2	5,0	3,0	51,5	58,0	7,8	5,5
Írország	2,6	1,2	2,7	-0,9	85,9	66,3	8,5	6,2
Olaszország	4,7	1,8	7,4	2,7	124,9	121,6	12,3	6,7
Luxemburg	2,1	1,4	-0,4	-1,7	6,4	6,7	6,2	5,6
Hollandia	2,2	1,8	3,1	1,4	78,4	72,1	7,2	5,5
Ausztria	2,5	1,1	5,5	2,5	68,0	66,1	7,3	5,6
Portugália	4,2	1,8	5,4	2,5	70,5	62,0	11,7	6,2
Finnország	1,3	1,3	5,4	0,9	63,2	55,8	9,4	5,9
Svédország	2,6	1,9	7,0	0,8	81,4	76,6	10,7	61,5
Anglia	3,3	1,9	5,1	1,9	52,5	53,4	8,4	7,0
EU-átlag	3,0	1,6	4,7	2,4	7,1	72,1	8,1	6,1

*A GDP %-ában

Amint az adatokból kitűnik, különösen az államadósságot nézve maguk a tagországok is távol állnak a kritérium teljesítésétől, de látszik, hogy az előrehaladás azért mind a deficit, mind pedig az infláció tekintetében jelentős. A felismerés világos: pénzügyi uniót csak akkor lehet létrehozni, ha a valuták szilárdak, ha az inflációs ráták közötti eltérés nem nagy, és nem kell attól tartani, hogy az államháztartás deficitje, illetve felhalmozott adóssága a jövőben generál majd súlyos inflációs különbségeket a tagországok között. Úgy tűnik, van erejük ahhoz, hogy e szándékot - mélyen belegázolva a nemzeti gazdaságpolitikák szuverenitásába - keresztül is vigyék.

Másfelől a történet rólunk is szól. Az (szerencsére) nem áll fenn, hogy a maastrichti kritériumokat még a taggá válás előtt el kellene érni (ennek valószínű, de inkább optimistán becsült időpontja 2002), de az tény, hogy számunkra is ez a mérce, amelyet gyors ütemben közelíteni kellene, tekintet nélkül arra, hogy ez még

számos uniós országnak sem sikerült maradéktalanul. Magyarország egyelőre még távol áll attól, hogy minden tekintetben képes legyen teljesíteni ezeket a követelményeket.

A maastrichti konvergenciakritériumok teljesítése Magyarországon és az EU-tagállamokban 1995-ben¹¹

	Infláció	Államháztartási hiány a GDP %-ában	Államadósság a GDP %-ában	Hosszú lejáratú hitelek átlagos nominális kamata
Magyarország	28,2	6,5	86,1	31,6
Maastrichti kritérium	2,9	3,0	60	9,5
EU-átlag	3,1	4,8	71	9,2
Három leggyengébb				
EU-tagállam átlaga	6,3	7,9	124,6	14,0

Éven túli lejáratú hitelek kamata (december)

1997-re valamelyest javult a magyar gazdaság helyzete mind az infláció mértékét, mind pedig az adósságmutatókat tekintve (az inflációs ráta már 18,3 százalék, míg az államháztartás deficitje a GDP 4,6 százaléka, az államadósság rátája pedig 1998-ban már lecsökken a kritikus 60 százalékra). Ma úgy tű-

nik, hogy az inflációs rátától eltekintve a magyar gazdaság valamennyi kritériumnak képes eleget tenni a tagság elnyerésének remélt időpontjáig (sőt, meglehet, hogy az ezredfordulóig). Az infláció letörése viszont komoly erőfeszítéseket igényel, mert a gazdaságpolitika el kívánja kerülni, hogy ez növekedési áldozattal járjon. A jelenlegi prognózisok szerint az ezredfordulóra az egy számjegyű infláció elérése látszik reálisnak, és ez is nehézségekbe ütközik. Az inflációs ráta süllyedésétől viszont sok minden függ: az államháztartás deficitje (a kamatterhek ugyanis éppen az infláció miatt igen magasak, ma elérik a GDP 7 százalékát), de a hosszú lejáratú kamatok alakulása, sőt az is, hogy elérhető-e az árfolyam stabilitása.

Visszakanyarodva az EU történetéhez, 1988-89-ben a *Delors-bizottság* jelentése már a monetáris uniót készíti elő. Ennek három feltétele van: a valuták konvertibilitása, a tőke mozgások korlátozásának teljes

megszüntetése és a keresztárfolyamok - a különböző nemzeti valuták egymáshoz viszonyított árfolyamarányai - végérvényes rögzítése. (Ez utóbbi tulajdonképpen már az egységes pénz bevezetését jelenti.) 1994-ben már létrehozzák az Európai Monetáris Intézetet, amely kidolgozza az új közös valuta bevezetésének a részletes működési, elszámolási szabályrendszerét és a bevezetés egymást követő fokozatainak időbeni ütemezését. 1998-ban vég-

¹⁰ Források: Directorate General for Economic and Financial Affairs Report and Convergence in the European Union in 1995, (1995. november) és Convergence Report 1998 (European Commission, 1998. január)

¹¹ A magyar gazdaság stratégiai lehetőségei 1996-2000-ben, különös tekintettel a maastrichti szerződés konvergencia-kritériumainak teljesítésére (Gazdaságkutató Rt., 1996. július)

érvényes döntés születik (minősített szavazással) a bevezetést részt vevő államokról. (Görögországot nem ítélik alkalmasnak, Anglia és Svédország viszont nem kívánt az első körben csatlakozni.) 1999-2002 között teljeskörűen átállnak a közös valuta alkalmazására: megszűnik (már 1999-ben) az ECU, és rövid átmeneti időszak után - amikor párhuzamosan funkcionálnak a nemzeti valuták és az euró - 2002 végéig a rendszerhez csatlakozó országokban megszűnik a nemzeti valuták használata. Ez már a monetáris unió létrehozásának záróakkordja. Megalakul a közös jegybank, az ECB, illetve az európai jegybankok közös rendszere a mai jegybankokból. Az egyes országok államadosságait pedig már a közös valutában fogják meghatározni és mérni (redenominálni).

Megkezdődik az euró-értékpapírok kibocsátása és kereskedelme. Ezzel megszűnik a közös valuta alkalmazóinak körében a nemzeti árfolyamok ingadozásának kockázata, s ezzel együtt a valutaspekuláció mint üzletág is. (A dollárral és más eurón kívüli valutákkal szemben persze továbbra is helye lesz az ilyen üzleteknek.) A Monetáris Unió tagállamai közös devizatartalék-politikát fognak folytatni, és az euró, amennyiben szilárd valutának bizonyul, a dollár első számú vettéltársává válhat a nemzetközi tartalékvaluták körében. Ez az egyértelmű és visszavonhatatlan változás igen rövid idő, mindössze három év alatt fog lezajlani, de az előkészületek, mint már szó volt róla, évtizedekkel ezelőtt megkezdődtek.¹²

Az euró bevezetése természetesen azonnal hat a rendszeren kívül álló országokra, köztük a kelet-európai országokra is. Nemcsak az eu-

rókötvények megjelenése és az árfolyamkockázatok változása bír jelentőséggel a kívülállók számára. De a kelet-európai országokban, így hazánkban is folyamatban van az „előcsatlakozás” (pre-accession). E folyamatban a központi kérdés szintén a gazdasági pénzügyi együttműködésre való felkészülés. Az ehhez szükséges gazdasági stabilitás biztosítása egyfelől, másfelől a hazai jogrend és döntési kompetenciák hozzáigazítása az Unió keretei között megszokott normákhoz. (Ez utóbbi igen jelentős körben már meg is történt a legutóbbi három esztendőben.)

Ennek a logikának a jegyében szűnt meg például Magyarországon a bankszektorban a külföldiek 10 százalékot meghaladó tulajdonszerzésének a kormányzati engedélyhez kötése. Ezért teszik lehetővé a fióknitást is. Ennek jegyében módosult a magyar hitelintézeti törvény is az EU-normákhoz való igazodás jegyében a betétesek védelmét, illetve a hitel-igénybevevőkkel szemben a hitelnyújtók védelmét szolgáló bankbiztonsági előírások szigorítása irányában, vagy válik fokozatosan teljesen szabadabbá a nemzetközi tőke mozgás (beleértve például a magyar állampolgárok külföldi ingatlanszerzését vagy devizakülföldieknek azt a jogát, hogy - egyelőre csak hosszú lejáratú - magyar állampapírt vásárolhassanak, vagy Magyarországon forgalmazhassanak külföldi pénznemben denominált értékpapírokat stb.).¹³

Tény, hogy a közös valuta bevezetésével új korszak kezdődik, és a közös jegybank létrehozásával - és az ehhez tapadó kötelezettségvállalásokkal (például költségvetési fejelem valamennyi tagországban) - a szuverén nemzeti gazdaságpolitika utolsó letéteményese is eltűnik a színről (a nemzeti jegybankok meg-

szűnnek önálló jegybanknak lenni, hiszen nem határozhatnak önállóan a kibocsátott pénzmennyiségről, a tartalékpolitikáról vagy a kamatpolitikáról). 2002 második felében, az 1999-től átmenetileg még párhuzamosan használni engedélyezett, de már az egymáshoz képest rögzített árfolyamú nemzeti valuták tulajdonképpen kiiktatják a nemzeti valutákon alapuló elszámolások rendszerét. Ezzel valóra válik az egységes integrált európai piac, amely a jelenleginél dinamikusabb, ugyanakkor kiegyensúlyozottabb fejlődés reális esélyét teremti meg. Alighanem történelmi jelentőségű fordulópontra állunk.

Az Unió kapujában - esélyek és kockázatok

Magyarország 1991 decemberében írta alá a társulási megállapodást az Unióval, majd 1994 márciusában benyújtotta hivatalos tagfelvételi kérelmét, hasonlóan más kelet-európai országokhoz. Így az Unió egyik kulcskérdése most az integráció bővítése (a másik a ma számos ellentmondással küzdő Unió működésének megreformálása).

A csatlakozási tárgyalások megindításával lezárult az a korábban hosszú időn át húzódo vita, amely azt a kérdést feszegette, hogy nem lenne-e célszerű előbb végrehajtani az Unió reformját, és csak ezt követően napirendre tűzni a bővítést. A kelet-európai országok számára viszont a kulcskérdés most alighanem az uniós követelményeknek való megfelelés. Ez sokkal bonyolultabb feladat, mint a már említett mastrichti kritériumok teljesítése. (Ezt egyébként nem kell a csatlakozás időpontjáig elérni, *közelíteni* viszont feltétlenül kell.)

A feladat a csatlakozni kívánó országok számára nem kevesebb, mint egy szerteágazó normarendszerhez, az Európai Unió közösségi vívmányaihoz (acquis communautaire) való alkalmazkodás, illetve az erre való képesség bizonyítása. (A közösségi vívmányok viszont hónapról hónapra gyarapodnak, a csatlakozásra váró országok így „mozgó cél-

¹² Az euró bevezetéséről alaposabb ismereteket nyújtanak az alábbi tanulmányok: MNB Tájékoztató az európai valuta bevezetésére történő felkészülés néhány kérdéséről (1998 *European Monetary Institute* „The single monetary policy in stage three” (sept 1997); KPMG Management consulting „Europe's preparedness for EMU” (research report 1997), valamint az *Euro money* 1997 augusztusi számában („Life under euro”) megjelent cikke.

¹³ Lásd ezekről a kérdésekről bővebben a következő tanulmányokat: Várhegyi Éva és Gáspár Pál: A tőke mozgások liberalizálásának célszerű lépései az EU-csatlakozás előkészítése során. (Pénzügykutató Rt., 1991. június) és Kelen Zsuzsa: Az Európai Unió egységes pénzügyi piaca és az ahhoz való csatlakozás kérdései. (MNB műhelytanulmányok 8. sz.)

pontra lőnek".) Ez a jogrend harmonizálására vonatkozó előírások tömegén túl termékminőségi szabályok betartását, valamint környezetvédelmi követelmények érvényesítésétől és az európai szabványok honosításától a vasút korszerűsítéséig vagy a vízi közlekedés nemzetközi összehangolásáig és a határország információs rendszerének modernizálásáig (lásd schengeni egyezmény) sok mindent jelent. Jelenti továbbá a támogatáspolitikai döntési rendszerének gyökeres átalakítását, a régiókban való tervezési, döntési és finanszírozási rendszer bevezetését, és ezen kívül mindez egyrészt óriási költség- és befektetésigénnyel, másrészt - mint már szó volt róla - lényegében a szuverén nemzeti gazdaságpolitika feladásával jár. Sem az egyik, sem a másik nem viselhető el könnyen. A sok száz milliárdos költség-, illetve befektetési teher a gyenge akkumulációs képességű kelet-európai országok számára óriási, ma még pontosan aligha felmérhető súlyú. Eközben sajnos az is igaz, hogy az ágazati tárcák Magyarországon biztosan, de feltehetően a többi kelet-európai országban is ki kívánják használni az alkalmat arra, hogy a szigorú - majd időről időre felpuhuló - stabilizációs programok szorításában korábban nem érvényesíthető igényeket, beruházási elképzeléseiket most majd uniós lobogóval végre realizálják. Az ilyen lobbyk igen jól szervezettek, sikeresen lépnek fel a csatlakozásra való felkészülés jegyében, már csak azért is, mert egyelőre senki sem érzi azt, hogy a többi hasonló érdekcsoport törekvései éppen a sajátjának realizálását szoríthatják ki, nem érvényesül tehát a rivalizálás ellenőrző hatása.

A helyzet szerencsére nem ennyire nehéz. A belépni szándékozó országok kérhetnek *derogációt*, azaz átmeneti felmentést a követelmények némelyike alól, amennyiben képesek letenni az asztalra egy programot arra vonatkozóan, hogy hány év alatt és milyen módon képe-

sek ledolgozni a hátrányt. (Ez utóbbi persze ismét tetemes pénzbe kerül, újabb befektetésekkel jár.) Magyarország esetében az agrárgazdaság, közlekedés és környezetvédelem lehet elsősorban az a terület, ahol a leginkább felmerülnek derogációs igények.

Számolni kell sajnos azzal is, hogy az EU-normákhoz való alkalmazkodás szigorúan vett követelményei *piacvesztéssel* járhatnak a belépni kívánó országok számára, ami elvben ugyan csak átmeneti, gyakorlatilag viszont részben végleges veszteséggel jár (amennyiben a piac visszahódítása tetemes többletköltségeket igényelhet).

Másfelől - jóllehet be nem vallott propagandisztikus célból rendszerint erősen eltúlozzák ezeket a lehetőségeket, de - tény, hogy a csatlakozás, sőt már az a státus is, hogy egyike vagyunk annak a hat társult országnak, amely a legnagyobb eséllyel néz a csatlakozás elé, jelentős többletforrásokat biztosít az uniós közös kasszából az aspiránsoknak, illetve később az újdonsült tagországoknak.

Az Unió rendelkezésére álló pénzügyi alapok legjelentősebb tételét a közös agrárpolitika (CAP) költségei jelentik. Erre fordítják az uniós kiadások mintegy felét. Ez egyszerűen az agrárországok erőteljes támogatását jelenti. (Ez ideig

legfőbb haszonélvezője, legalábbis az egy lakosra vetített uniós transferek alapján Írország volt.) Emellett léteznek strukturális alapok, amelyek hat alapvető célkitűzést vannak hivatva finanszírozni. (Ezek: az elmaradott régiók, divatból kimenőfélben lévő hagyományos iparágak, hosszú távú munkanélküliség, fiatal munkanélküliek beilleszkedése, mezőgazdaság korszerűsítése, a vidéki nem iparosodott régiók felzárkóztatása, valamint a ritkán lakott területek fejlesztése.)

Az 1997 júliusában nyilvánosságra hozott *Agenda 2000* című dokumentum, amely egyfelől minősíti a jelentkező országokat az uniós érettség tekintetében,¹⁴ továbbá állást foglal abban a kérdésben is, hogy a tagjelölt országokat nem csoportosan, hanem egyedileg bírálják el, ad némi képet azokról a potenciális forrásokról, amelyeket a tagjelölt országok még taggá válásuk előtt, illetve az unióba való remélt bekerülésük után igénybe vehetnek majd (persze hangsúlyozni kell, csak akkor, ha képesek eleget tenni a szigorú feltételeknek).

Eszerint a csatlakozásra váró országok támogatására 1999-ig évi másfél milliárd ECU-t szánnak (ez az úgynevezett Phare-program), 2000 után pedig a lehetőségek tágulnak.

¹⁴ Lásd: *Agenda 2000 - Summary and conclusions of the opinions of Commission concerning the Applications for Membership to the European Union presented by the candidate Countries (Strasbourg-Brussels 15th July 1997.* - Ez a dokumentum valamennyi tagjelölt országot külön-külön tételesen a politikai rendszer, a gazdasági stabilitás, az uniós követelményekhez való alkalmazkodás képessége, valamint a közigazgatás és jogrend alapján konkrétan minősítette. Az érintett országok: Magyarország, Csehország, Lengyelország, Szlovénia, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Bulgária és Szlovákia. Erősen leegyszerűsítve az országértékelések főbb következtetését az alábbi kép rajzolódió ki: (A „+” pozitív, a „-” negatív, a „?” pedig bizonytalan értékelést jelez):

	Politikai	Gazdasági alkalmasság	Jogharmonizációs
Magyarország	+	+	+
Csehország	+	+	+
Lengyelország	+	+	+
Szlovénia	+	+	
Észtország	+	+	+
Lettország	+	?	?
Litvánia	+	?	?
Románia	?	?	-
Bulgária	?	-	-
Szlovákia	-	+	?

Magyarország értékelése a dokumentumban az alábbi megállapítással zárul: „Az előbbi megfontolások fényében a bizottság javasolja, hogy a csatlakozási tárgyalások nyiljanak meg Magyarországra számára.”

	Támogatási keretek	
	Évi összeg	Összesen 7 év alatt
	(md ECU)	
Phare-keret	1,5	10,5
CAP (mezőgazdaság)	0,5	3,5
Strukturális és kohéziós alap	1,0	7,0
Strukturális alap (csak a belépést elértéknek!)	-	38,0
CAP (csak a belépést elértéknek)	2-4,5	14,0-31,5
Közös politikák alapja	-	1,0-2,0

Eszerint a csatlakozásra váró országok a 2000-2006-os periódusban összesen 74-92 milliárd ECU-ra (vagy másképp ugyanennyi euróra) számíthatnak.¹⁵

Többféle előzetes kalkuláció készült már arról, hogy vajon milyen támogatásban részesülhetnek majd a belépő (illetve csatlakozni szándékozó) országok. Az egyik ilyen lehetséges kiinduló hipotézis szerint a kelet-európai országok a jelenlegi négy legkevesbé fejlett uniós tagország egy főre jutó átlagos támogatását kaphatnák meg (ez 212 ECU egy főre jutó támogatást jelentene). E számítás szerint évi 20 milliárd ECU támogatási igény körvonalazódna, ami az Unió közös költségvetésének 25 százalékos, ezen belül a strukturális alapok 75 százalékos növelését tenné szükségessé. Még kritikusabb lenne a helyzet, ha a legmagasabb (írországi) támogatási szintet (egy főre 272 ECU) vetítenék ki az új tagországokra. Ez esetben arra is szükség lenne, hogy a jelenleg támogatott régióknál mintegy egynegyedével csökkentsék a támogatásokat, ami ellen az Unió jelenleg legfejlettebb tagjai nyilván tiltakoznak. Az előbbi szerényebb feltételezés esetén Lengyelország évi 8,1, Magyarország és Csehország pedig 2,2-2,2 milliárd ECU támogatásban részesülne, ami a vásárlóerőparitáson számított GDP-nek Lengyelországban 5,6, Magyarországon 4,9, Csehországban 3,8 százalékát tenné ki.¹⁶

De ismétlem, mindezek csak józan kalkulációk, amelyekből két

egyértelmű következtetés vonható le. Először: *az Unió számára a bővítés mindenképpen komoly terhet jelent*, és természetesen kiváltja azoknak az országoknak a vonakodását, amelyek joggal tartanak attól, hogy a kilátásba helyezett bővülés rontja az esélyeiket, illetve hozzáférési lehetőségüket a közösségi forrásokhoz. A jelenleg támogatott országok transzfereinek megcsapolása nélkül viszont igen csak növelné a „gazdagok” közös kasszába befizetendő átutalásait. Ebből adódik a második következtetés: *nem szabad arra számítanunk, hogy ugyanolyan mértékű támogatásban, valamint a hosszú idősakra vonatkozó átmeneti szabályozási eltérési igények iránti toleranciában részesülünk, mint az előttiünk belépő mediterrán országok.*¹⁷ (Ellenben attól sem kell tartanunk, hogy a felkészülési tárgyalások elhúzódnak majd egy évtizeden keresztül.)

Mérlegkészítés helyett megfontolások

Az eddigi fejtegetések alapján talán nyilvánvaló: Magyarország és a többi viszonylag fejlett kelet-európai ország számára nem mérlegelés kérdése, hogy előnyökkel vagy hátrányokkal jár-e az uniós csatlakozás. Hosszú távon a mérleg nyilvánvalóan az előnyök javára billen, rövid tá-

¹⁷ „Feltételezhetően a kelet-közép-európai országok tárgyalási pozíciója meglehetősen gyenge lesz, összehasonlítva az EU helyzetével. A tárgyaló felek kölcsönös fontosságának aszimmetriája bármelyik vonatkozó statisztikai adatból kiolvasható.” Richter Sándor: Előnyök, hátrányok, dilemmák. Goldolatok a kelet-közép-európai országok csatlakozásáról az Európai Unióhoz (Külgazdaság, 1995/12)

von viszont tetemesek a költségek, mi több, ma még nem is egészen világos, hogyan képes az ország az alkalmazkodáshoz szükséges tőkeakkumulációt biztosítani, még akkor is, ha a jövőben is számíthatunk a külföldi működőtőke gyors beáramlására (persze amennyiben sikerrel őrizzük meg a gazdaság stabilitását), valamint - de illúziómentesen, csak járulékos tényezőként - a közösségi forrásokra is.

Más kérdés, hogy az EU-követelményekhez való felzárkózás feladatai igen nagymértékben átfedik a magyar gazdaság (ezen belül az infrastruktúra, környezetvédelem stb.) modernizációs követelményeit. Ennélfogva nem egészen indokolt az összes felmerülő befektetéseket az EU-hoz való csatlakozás költségének tekinteni. Másfelől az EU szabályaihoz való alkalmazkodás akkor is szükségszerűség lenne, ha történetesen nem válnánk teljes jogú taggá (ne feledkezzünk meg róla: az EU a meghatározó külkereskedelmi partnerünk, a külkereskedelemnek több mint 50 százaléka ezzel a régióval bonyolódik le), csak azzal a különbséggel, hogy akkor nem élvezhetnénk a „kerítésen belülség” előnyeit (így például a vámmentes agrárexportot, továbbá az uniós forrásokat). „Ezért veszélyes illúzió az az álláspont, amelyik a csatlakozás időpontját tetszés szerint halaszthatónak véli, s a megfelelő előnyök meglététől tenné függővé. Ezek ugyanis az idő múlásával monoton csökkennek, míg a követelmények tovább nőnek, vagyis az álláspont önkizáró hatású.”¹⁸ Mindezt figyelembe véve magyar oldalról nem mérlegelés kérdése, hogy akarjuk-e a tagságot vagy sem, mi több, az sem, hogy gyorsabban vagy lassabban érdeemes-e tagnak lenni. (Amennyiben az első körben nem sikerülne csatlakozni, akkor 2006-ig, azaz az Unió következő költségvetési ciklusának végéig erre aligha nyílik lehetőség.)

Ebben a helyzetben a magyar

¹⁸ Lásd: Csaba László: Amszterdam után, bővülés előtt (Jogtudományi Közöny, 1998. január)

¹⁵ Lásd: Forgács Imre (szerk.): Az Európai Unió intézményi szemmel 1998)

¹⁶ Kengyel Ákos: Jusskutatás (Figyelő, 1997. nov. 6.)

gazdaságpolitikának méltán központi kérdése az uniós csatlakozás követelményrendszerének megközelítése, de tudomásul kell vennünk, hogy az uniós tagság elnyerése, „*a végkifejlet szempontjából az Unió belső fogadókészsége sokkal fontosabb, mint az átalakuló országok összes reformja együttvéve, azok eredményével vagy eredménytelenségével együtt.*”¹⁹ Más szóval, az Unió bővítésének gyorsasága és kiterjedése nem elsősorban a felzárkózás és a reformok előrehaladásán múlik (noha az az ország, amely e tekintetben nem mutat fel eredményt, bizonyosan hátrányos helyzetbe kerül), hanem a másik oldalon. Ezért bár nagyon fontos az ügyes, de főleg az átfogó stratégiai koncepció, a kevés, ám súlyponti kérdésben derogációt kérő tárgyalási diplomácia, de számolni kell azal, hogy a csatlakozási tárgyalásokon az erőviszonyok aszimmetrikusak, és nemigen lesz mód a mediterrán országokhoz hasonló nagyvonalú bánásmód elérésére.

Mindezek után, úgy vélem, egyetlen súlyos elvi kérdés marad nyitva, amelynek megítélése ma elmentmondásos, és amely befolyásolhatja akár a konkrét tárgyalások menetét is. Ez a kelet-európai régió viszonylagos elmaradottsága.

Tény, hogy Kelet-Európa az Unió jelenlegi tagjaihoz képest szegény. Egy korábbi, még a mind a tizenkét jelentkezőre vonatkozó összehasonlítás szerint az érintett kelet-európai országok mintegy 20 százalékkal növelnék az Unió népességét, ám csak alig több, mint 5 százalékkal az integráció összjövedelmét.²⁰ Az agrárnépesség is az átlagosnál na-

¹⁹ V.ö.: Csaba László: *Közép-Európa uniós érettségéről* (K. Szemle, 1998. január)

²⁰ V.ö.: Havasi Béláné: *Az EU Kelet-Európa stratégiája és a tagság feltételei* (*Külgazdaság*, 1996/3)

²¹ Ausztriában és Finnországban - amelyek nemrég csatlakoztak a közösséghez - évi 0,8% körülire becsülik az integrációhoz való csatlakozás addicionális növekedést gyorsító hatását. V.ö.: Körösi István: „Ausztria, Finnország és Svédország az Európai Unióban” (*Külgazdaság*, 1995/12) Mindehhez hozzá kell tenni, hogy pl. a kevésbé fejlett Portugáliában is gazdaságfelfutató hatás érvényesült már a csatlakozást megelőzően is.

gyobb arányú Kelet-Európában. Magyarország egy főre jutó GDP-színvonala csak az uniós átlag 37-38 százaléka, és ha feltételezzük, hogy az Unió fejlődési tempója évi 2 százalék, Magyarországé pedig 5 százalék (ez lehet körülbelül a sebességkülönbség maximuma), 2010-ben akkor is még mindig csak az Unió átlagos fejlettségének 60 százalékát érjük el.

A relatív elmaradottság tényéből és abból, hogy ez a helyzet még jó néhány évtizeden keresztül fenn fog maradni, sok minden következik. Az integráció nyújtotta kölcsönös előnyök leginkább a hasonló fejlettségű országok között bontakoznak ki automatikusan.²¹ A nagy fejlettségi különbség mellett a piacok kölcsönös megnyitása legalábbis elvileg az erősebb gazdaságoknak kedvez, amelyek a kereskedelmi és tőkeáramlási korlátok lebontásával jobban ki tudják használni nagyobb gazdasági erejüket (ezen tőkeerőt, versenyképességet, a kínálati alkalmazkodásra való képességet és tőkevonzási képességet együttesen érték).²²

²² A „képlet” azonban szerencsére nem ennyire egyértelmű. A kisebb gazdasági erővel szemben a másik oldalon a kelet-európai országok alacsonyabb bérköltségéből fakadó költségverseny-képességi előnyök állnak.

Az egy teljesített ipari munkáóra jutó munkaerőköltségek 1995-ben néhány országban:

(Magyarország - 1,00, hivatalos ECU-árfolyamon)

Ausztria	8,73
Dánia	8,04
Franciaország	7,71
Görögország	2,91
Hollandia	8,02
Írország	4,70
Nagy-Britannia	4,80
Németország	6,58
Olaszország	5,50
Portugália	2,09
Csehország	0,84
Szlovénia	2,69

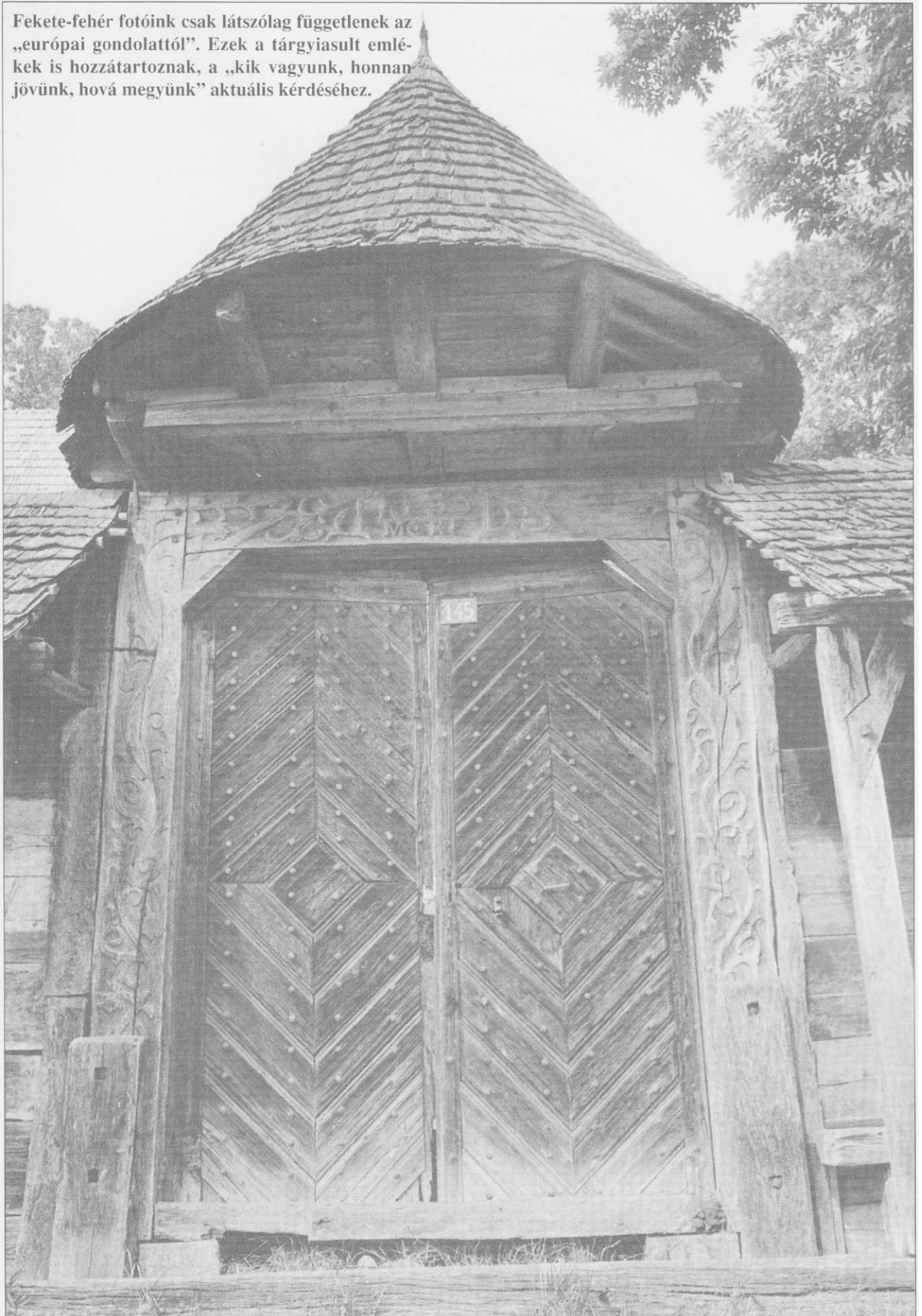
A munkaerőköltségek az összehasonlításban szereplő országokban tehát az egyetlen Csehország kivételével többszörösen magasabb, mint Magyarországon (Csehországban is csak azért mutatkoztott alacsonyabbnak a munkaerőköltség, mert a cseh korona túlértékelt volt.) Ez számos iparágban komoly versenyelőnyt jelenthet.

²³ Ezeket a kérdéseket vetik fel pl. Richter Sándor és Csaba László írásai (i.m.), de számos egyéb publikáció is foglalkozik ezzel a divatos kérdéssel.

Ugyamakkor a viszonylagos elmaradottság pótlólagos terhet ró a közösségi kasszára (ez, mint láttuk, nem jelentéktelen), fenyegeti az eddig közösségi támogatásból nagyban részesülő korábbi tagországokat. Számos uniós tagország tart a nagy különbségek hatására Nyugat-Európa felé meginduló munkaerő-áramlástól (amelyben az ily módon nagyobb profithoz jutó befogadó országok hazai tőkéje is érdekelt lehet), de tartanak attól is, hogy megindul az olcsóbb mezőgazdasági termékek versenye vagy a magas bérszint mellett egyes romló versenyképességű iparágak Keletre „szökése”.²³ Csaba László idézett írásában optimista módon úgy ítéli, hogy az itt csak vázlatosan felsorolt veszélyek, illetve - legyünk előkelőbbek - kihívások messze eltörpülnek azokkal az előnyökkel szemben, amelyeket hosszú távon az integráció piacbővítő és munkamegosztás-racionalizáló hatása nyújt az egész közösségnek (a fejlett és kevésbé fejlett országokban egyaránt).

Valószínűleg ő áll közelebb az igazsághoz, mint a kétkedők. A helyzet azonban semmiképp sem egyértelmű. Minden azon múlik, hogy a kétségkívül kialakuló feszültségekre milyen válaszreakciók születnek. A kevésbé fejlett országoknak például módjuk van arra, hogy még a monetáris unióhoz való csatlakozást megelőzően felértékelődő árfolyampolitika segítségével védjék meg elavult struktúrák fennmaradását, ahogyan a fejlettebb országok is rendelkeznek olyan burkolt protekcionista eszközökkel, amelyek segítségével akadályozni lehet a piactisztulást és a racionálisabb munkamegosztás kialakulását, vagy fejlettebb országokba irányuló - az olykor ijesztő mértékűnek feltüntetettnél sokkal szerényebb mértékű - munkaerő-áramlást. Röviden: nem zárható ki, sőt nem is valószínűtlen olyan válaszreakciók sorozata, amely a status quo fenntartására, a racionális regionális szintű alkalmazkodás fékezésére, így az integrációból fakadó előnyök realizálásának nehezítésére irányul. ■

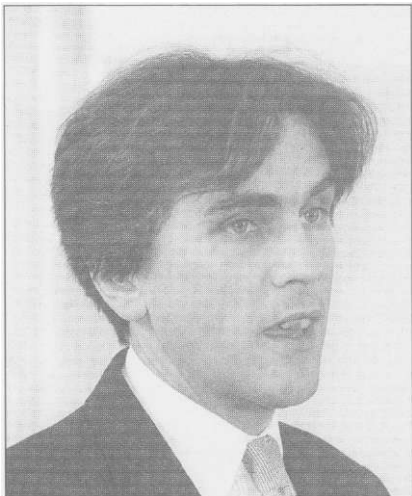
Fekete-fehér fotóink csak látszólag függetlenek az „európai gondolattól”. Ezek a tárgyiasult emlékek is hozzátartoznak, a „kik vagyunk, honnan jövünk, hová megyünk” aktuális kérdéséhez.

1848 OSZTRÁK TANULSÁGAI

Akárhogy csüri-csavarja az ember, az 1848-as forradalom Közép-Európában a megkésett Francia Forradalmat jelentette. Csakhogy forradalmakat nem lehet pótolni, és ezért nem is csoda, hogy a forradalmi események eredményei jelentősen különböznek egymástól.

Csaknem hatvan évvel 1789 után a Habsburg-monarchiában még aktuális

Metternich (jobbra)

Császári állatsereglet... Korabeli gúnyrajz a bécsi forradalom idejéből

V. Ferdinánd

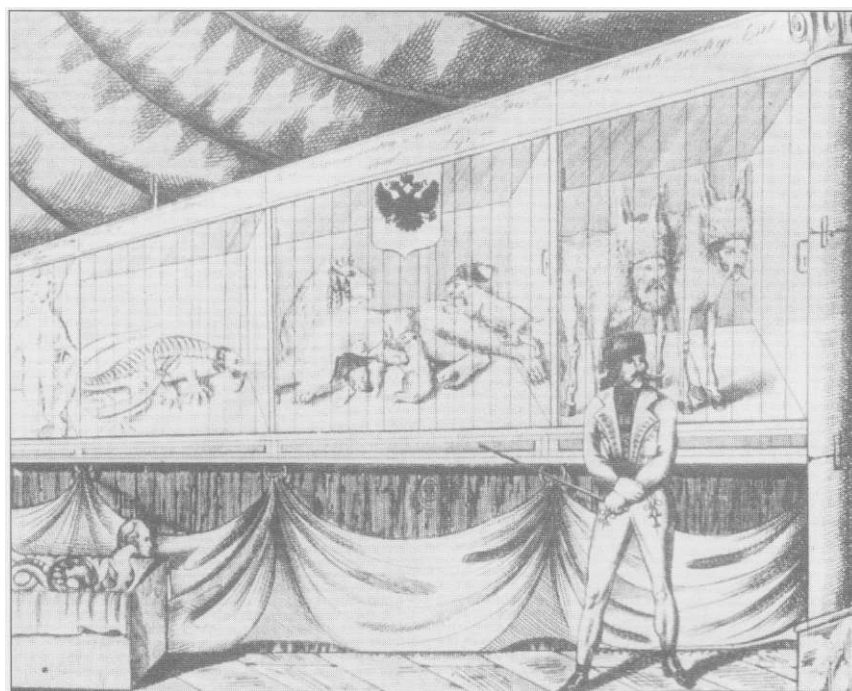
volt ugyan a „szabadság, egyenlőség, testvériség” követelése, de már nem volt olyan jelszó, amely egy egész társadalmat megmozgathatott volna a párókás-púderes feudális uralom ellen. Párókák eddigre már nem léteztek. A hatalmasok már rég modernizálódtak, és megtanulták Párizstól, hogy az erősen centralizált bürokrácia egyedül is képes összetartani egy igen inhomogén államot. 1848 márciusában viszont az új társadalmi képződmények (polgári nemzeti mozgalmak, munkásszervezetek, radikális-liberális polgári csoportosulások, parasztszervezkedések) csak elindítani tudták a forradalmi eseményeket a monarchia nagyvárosaiban, de a forradalmi közösség gyorsan szétesett, amint a külön-külön csoportterdeket kielégítette az állam, vagy más forradalmárok veszélyeztették azokat.

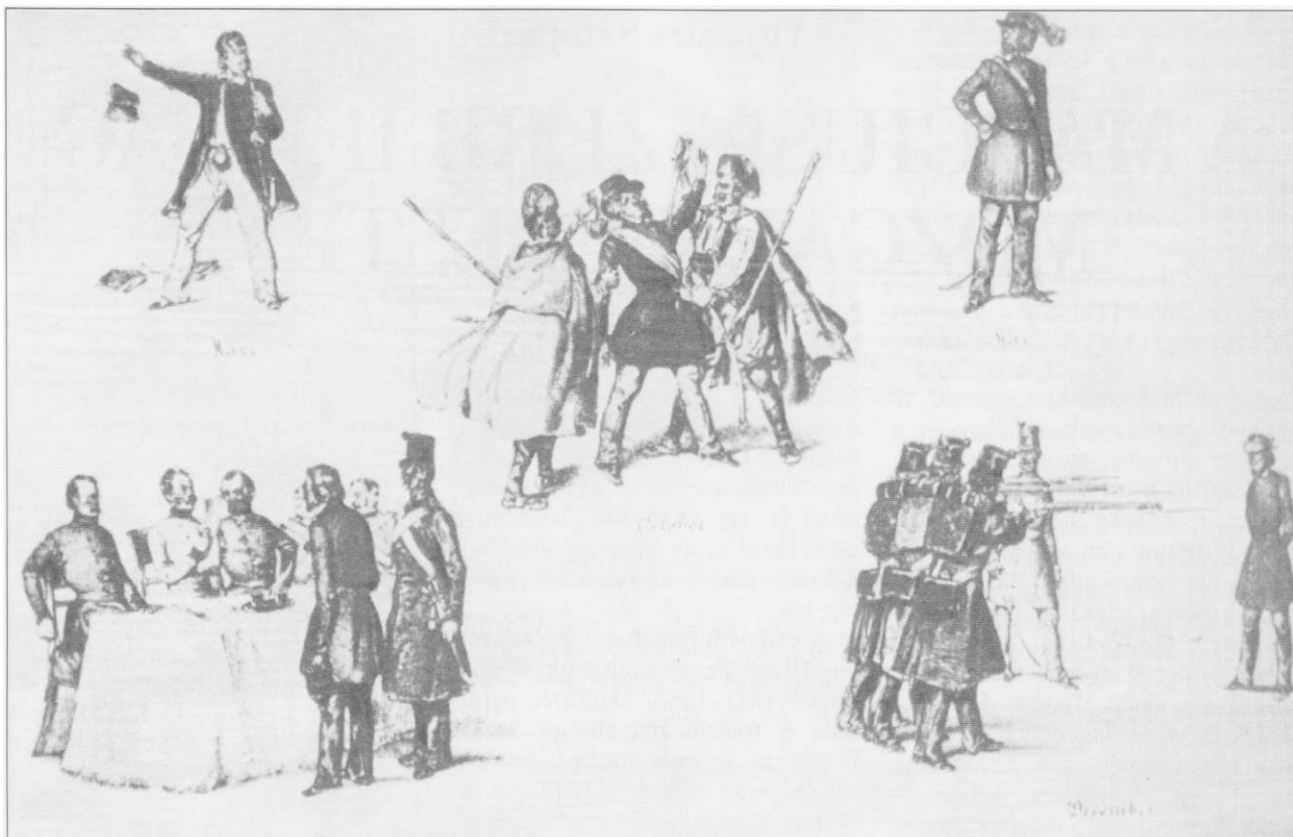
Társadalmi szolidaritás lényegében inkább csak az időtlennek érzett régi (egyház, uralkodóház, állam) és az új (nép, nemzet) egységekkel vagy osztályokkal szemben nyilvánult meg. A polgári társadalom adta szabad mozgásterek nem politikai irányba tolódtak, s ez - bár valószínűleg ennek köszönhető 1900 körül Bécsben a művészeti és tu-

dományos robbanás is - máig meghatározza Ausztria politikai felépítését.

„1848” ma bármit jelenthet

1848 értékelését furcsa módon felemásá teszik az idej zajos évfordulós ünnepségek. Kell-e mondani, hogy legalábbis Ausztriában 1848-at nem lehet

minden további nélkül a polgári társadalom és a demokrácia kezdeteként ünnepelni? Kiverhetjük-e a fejünkből, hogy a „Jóságos” Ferdinánd sajnos talán mélyebben ragadt meg bennünk, mint az egyenlőség követelése? Igaz, hogy csaknem mindent, ami ma Ausztriában demokráciának és jogállamiságnak számít, 1848-ban vitattak meg először nyilvánosan: az alkotmányos államot, a parlamenti demokráciához vezető utat, a legfelsőbb bíróság kezébe letejt alkotmányvédelmet. Ezzel egyidejűleg alapította meg viszont a levert forradalom az osztrák eszmetörténetben a radikalizmust, a polgári nacionalizmust, a nagynémet nacionalizmust. A politika hagyományos szemszögéből tekintve 1848 ma bármit jelenthet mindenkinek. Oly különböző figurák, mint Kudlich, Fischhof, Windischgrätz, Radetzky, Bem, Jellačić, Kossuth, sőt még Metternich is hőssé válhattak. Ausztria későbbi történelmében 1848 így nem vált alkalmassá a nemzeti integrációs hagyomány megeremtésére.

Csak a császárt cserélték ki

Az 1848-as forradalom nem hozta meg Ausztriának sem az „ancien régime” bukását, miként Franciaországban, sem a társadalmi modernizációt, mint 1688-ban Angliának a „dicsőséges forradalom”, sem pedig az államalapítást.

Az osztrák forradalom - egy forradalmár sorsán keresztül. Korabeli rajz

ahogy az Egyesült Államokban 1772. Megmaradt a monarchia, csak a monarchát cserélték ki. A liberális elvek csak húsz évvel később kezdtek érvényesülni, és akkor is inkább csak átmenetileg. Az államot hetven év múlva újraalapították, de ez sem volt valóban új alapítás, mindössze az államforma módosítása.

1848 az osztrákok kollektív tudatába belevéste azt, hogy a megújítási szándék akkoriban nem az uralkodótól, nem az államhatalomtól és nem is elsődlegesen kívülről indult ki. Egy nem homogén „polgári társadalom” szolgált 1848-ban a modernizálódás modelljéül, mint még előtte soha. Amit Helmut Rumpler 1848 végéről ír, ma is aktuális: „A forradalmat végül mégis a liberális polgárság győzte le, amely valójában az állam szolgálatába állt abban a reményben, hogy egy kicsit változtatni tud rajta”.

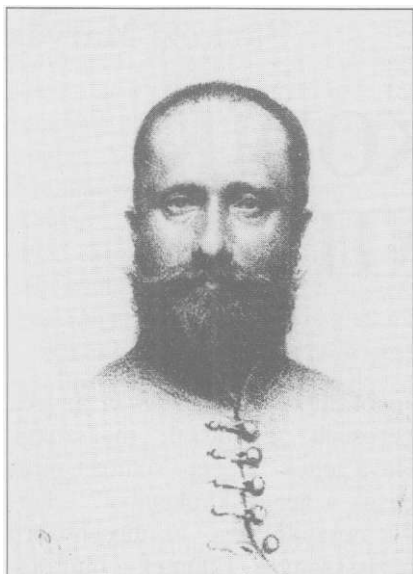
1848 tanulságai közé tartozik az is, hogy a hatalmat ott kell keresni, ahol van és ahol otthon érzi magát. Az akkori nem demokratikus állapotok elleni kritika az egész monarchiában a Metternich által megtestesített bécsi rendszer és nemcsak a prágai és pozsonyi államigazgatás ellen irányult. Ma az a

kérdés az osztrák polgári társadalom számára, hogy vajon a közös döntéshozatal és a demokratizálódás problémája saját államát és pártviszonyait érinti-e elsősorban, vagy hogy az Európai Unió még nem kész politikai struktúrája legyen-e a polgári kritika célpontja.

Metternich, Haider és Zilk

Az európai nemzetállamok története azt mutatja, hogy jót tesz a népeknek, ha történelmük folyamán legalább egyszer eredményesen kelnek fel az öröklött hatalom ellen. Ennek emléke később aztán egy egész társadalmat integrálhat, és a meglévő lehetőségeket a társadalmi reform irányába mobilizálhatja. Mit jelent hát, hogy az egyetlen osztrák forradalom reálisan és kötelező hagyományként nem volt eredményes? Egy kreatív és kritikát elviselni tudó térség számára ez nem megfelelő kiindulási pont. Talán túl sokat gondolkodom ezen, és nem is túlságosan emelkedettem. Végül is néhány dolog összeköt minket 1848-cal. Clemens Metternich azt mondta, hogy „Bécs nem Párizs”, néhány évvel ezelőtt pedig a Szabadságpárt plakátjain ezt a mondatot olvashattuk: „Bécsből ne legyen Chicago”. A bécsi önkormányzat ebben az egyszerű mondatban foglalja össze Ausztriát: „Bécs más”.

Molnár Andrea fordítása

Jakov Ignjatović szerb író (Szentendre 1822-1889 Újvidék) (Marastoni József kőrajza, Pest 1862)

Bárá Nyáry Pál (1806-1871), a magyar küldöttség szónoka a pesti Tökölyánum collegiumban

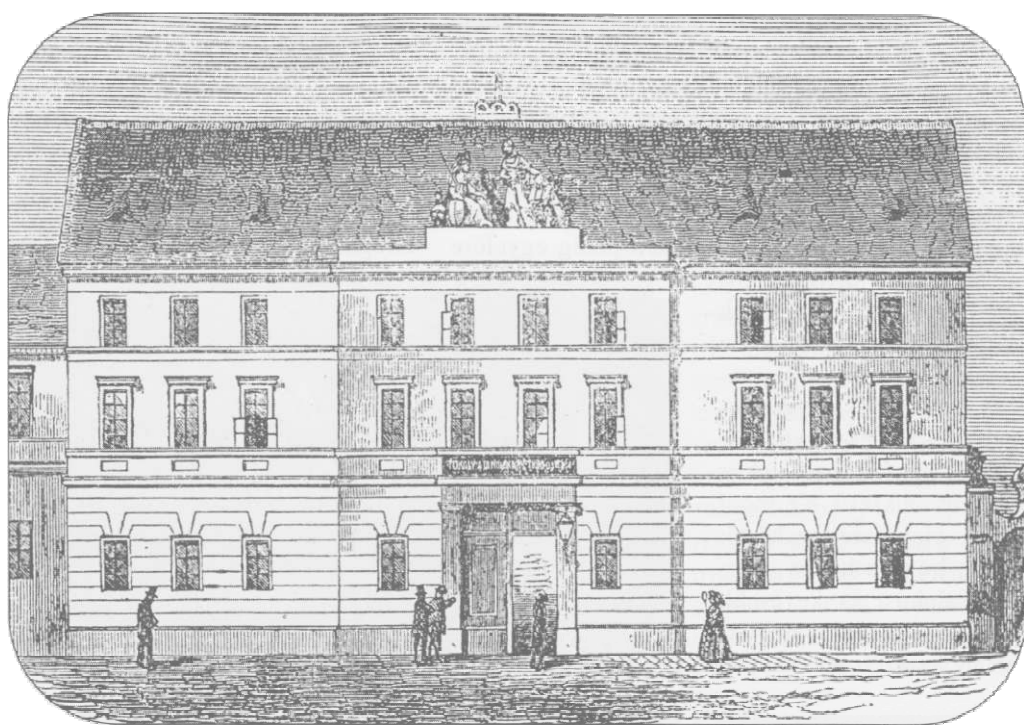
zott szabadságjogokra épülnek, s tiszteletben tartják a magyar nemzetiség és a magyar nyelv „diplomati- kus” méltóságát a magyar birodalomban, de meghatározott nemzeti- egyházi és művelődési autonómia igényekről is tanúskodnak, a függetlenség, szabadság és jogegyenlőség elve alapján a hazában. E „Protocol- lumokat” a tizenhét ponttal egyetemben kinyomtatták, s magyar nyelven is közzétették.

A március 15-ét követő napokban a magyar ifjúság küldöttsége kereste fel a *Tökölyánumban* a szerb mozgalom vezetőit. Bárá Nyáry Pál Pest megyei alispán, a liberális nemesség egyik képviselője, és Kopcsányi József jogász vezette a küldötteket. „Jó szónokokat választottak - írja az eseményről emlékezéseiben Jakov Ignjatović. - Szépen fogadták őket. Nyáry ékesszólóan, a megbékélés

szellemében javasolta, hogy a szerbeknek és magyaroknak mint egyazon honfiainak közösek az érdekeik, s kölcsönös bizalommal és béke- ségben élve, a ha- za üdvében van minden polgára üdve is.” Jakov Ignjatović vá- laszolt, hasonló érte- lemben, azzal a biza- kodással, hogy a szerb kívánságoknak is eleget tesznek. A találkozó kölcsönös meglepéssel ért véget.

Ignjatović emlé- kezéseiből tudjuk, hogy a pesti szerb if- jak rövidesen viszo- nozták a magyar kül- döttség látogatását.

Szerb nemzeti színű és magyar országos lobogók alatt vonultak fel a Nemzeti Múzeumhoz, szerb kár- dárkkal mellükön, ahol fogadták őket. Felvonultak a lépcsőkön, s Ja- kov Ignjatović szónokolt. Utána a váci származású Nikola Krstić (1829-1902) bölcsészhallgató is szólt. A pesti szerb és magyar ifjak találkozója a Nemzeti Múzeum lépc- sőjén a megbékélés jegyében ért vé- get 1848 márciusában. ■

A pesti Tökölyánum collégium és a Szerb Matica székháza a Belvárosban (a Veres Pálné utca 17-19. szám alatti új épület helyén) (egykorú rajz, 1858)

összesereglett szerbek gyülekezési helye a márciusi napokban a *Tökölyánum* collegium volt a Belvárosban (a Veres Pálné utca 17-19. szám alatti új épület helyén), mely egyben a *Matica srpska* szerb irodalmi és tu-

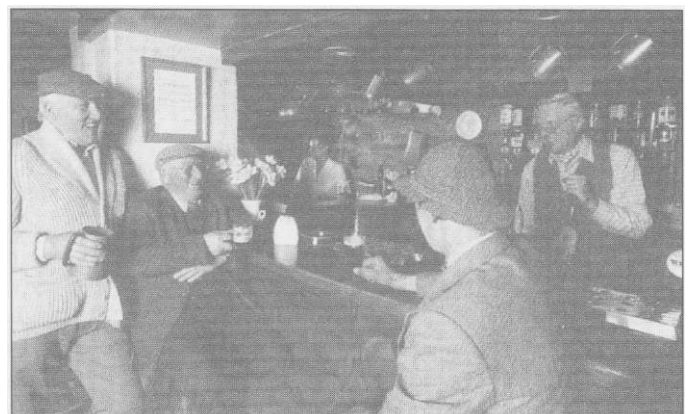
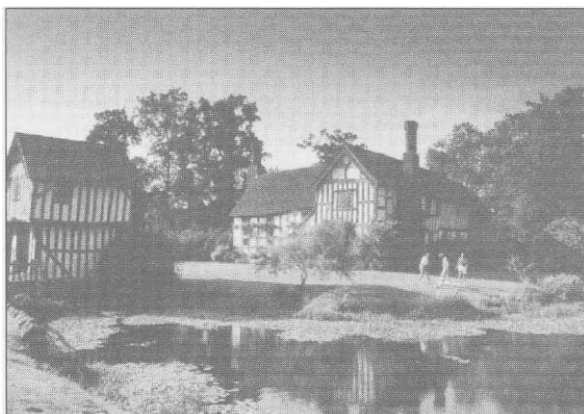
dós társaság székháza is akkoriban. 1848. március 17-19. között három napon át itt tanácskoztak, s „tekintet- be véve a viharos erővel és feltartóz- hatatlan gyorsasággal egész Európá- ban nyilvánvaló jelenségeket”, egy külön bizottság tizenhét pontban fog- lalta össze a „Szerb Nemzet Kíván- ságait” az országban, a nemzeti egyenjogúság és szabad nyelvhasz- nálat jegyében. E követelések a ma- gyar tizenkét pontban megfogalma-

ANGLIA RAGASZKODIK A GÖRBE BANÁNHOZ

A fenti cím talán kissé meglepő, de Nagy-Britanniának néhány éve valóban volt sajtóvítákat kiváltó banánafférja az Európai Unióval. Ázsiából bizonyos cégek elkezdtek Európába importálni azt a körkörös görbülő, apró banánfajtát, aminek a fogyasztása káros az egészségre. A mindennel törődő brüsszeli EU-központ hamarosan meghozta a rendelkezést, miszerint e banánféleség kereskedelme a közösségen belül tilos. Több se kellett azoknak az egyesült Európa iránt mindig bizalmatlanságot tápláló angoloknak, akiket összefoglaló néven „euroszeptikusokként” ismer a brit zsurnalisztika. Hangoz tiltakozásba kezdtek, hogy lám, Brüsszel mindenbe belebeszél, immár azt is központilag rendelte el, hogy a banánnak ne legyen hajlata, hanem legyen egyenes. Előzőleg ugyanis érte már néhány sérelem és megrázkódtatás a szigetország hagyományoszerető lakóit. Az európai uniformizálódás jegyében először a pénz tizes rendszerét kellett átvenniük, lemondva arról, hogy tizenkét penny tesz ki egy shillinget és húsz shilling egy fontot (volt a dolgok bonyolítása végett egy félkoronás pénzdarab is, amely két shilling hat pennyt ért). Azután a benzinkutaknál szűnt meg, hogy gallonban (ami négy és fél liter) mérjék az üzemanyagot. A sört szintén decire és literre ürmértékezték át a kocsmák, de nincs olyan angol, aki ne pintben kérné kedvelt seritalát. Az autópályák mentén pedig egyelőre még mérföldben jelzik a helységek távolságát a táblák, de bizonyos, hogy ennek is meg vannak számlálva a napjai. Hihetnénk, hogy az angol a praktikumot méltányoló emberfajta. De a hagyományoszeretete még ennél is erősebb, és a megszokott dolgokat akkor sem adja fel szívesen, különösen amikor erre külföldről kényszerítik, ha a vak is látja, hogy a változás előnyös és célszerű. Az angol kolbászt az Európai Unió élelmiszer-szakértői megvizsgálták és elrendelték, hogy a közös szabványnak megfelelően több színhúst és kevesebb darált belet kell belé tenni. Ilyesminek a hallatán az angol ember háborog, mert úgy szereti azt a vacak

angol sültkolbászt, ahogyan az ízét, kevesebb színhússal, megszokta. Hová lettek a szép, rikítóan piros húsok a hentes kirakatából? - kérdik nosztalgizva az idősebb brit háziasszonyok. Eltűntek a múlt ködében, mert az európai közösség szakértői megállapították, hogy a mesterséges húsvörös megfestéséhez használt vegyi anyag olyan káros, hogy akár rákkeltő is lehet. Tehát emiatt tényleg kár bánkódni.

A példákat sorolhatnám százával, de mindnek egy a lényege. Az angol ember nehezen adja fel évszázados hagyományait, kialakult nemzeti sajátosságait, és nagyon viszolyg a külföld beleszólási jogának elfogadásától. VIII. Henrik, önös ér-

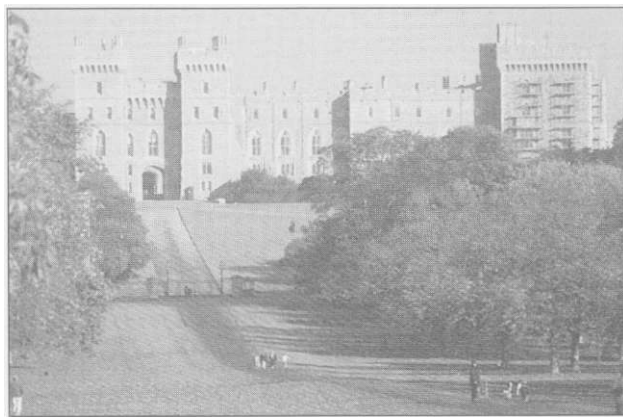
dekekből, viszonylag könnyen vitte véghez a szakítást Rómával, tömeges támogatást élvezett a saját anglikán egyháza megalapításához, mert már akkor is élt a szigetlakókban az a fajta keveset hangoztatott, de nagyon is meglévő nacionalizmus, amely a külföldről jött eszmékkel szemben bizalmatlan. A kisebbségben lévő angliai katolikus egyház híveire az egyszerű és anglikán vallású angol nemegyszer mondja némi lekicsinyléssel: „They are Romans”, azaz: „ezek rómaiak”. A kommunizmus eszméi részben ugyanilyen okból buktak meg Angliában, hiszen az az ideológia végképp nem kellett, aminek Moszkva volt a hirdetője, s a brit kommunistákat a többi britek gyakran afféle hazaárulóknak tekintették.

Az európai összefogás és közösség gondolata nem új a szigetországban, bár hosszú időn át gátolta érvényesülését előbb a rivalizálás keltette angol-francia ellenszenv, majd - két világháborút követően - a germán rokonnal, Németországgal megromlott jó viszony. Persze, a britek mindig úgy gondolták, hogy egy ilyen „klubban” nekik kell játszaniok a vezetőszerepet. S így gondolják ma is, amikor már nem gyarmati világbirodalom urai. Jól látta ezt De Gaulle tábornok mint a francia köztársaság elnöke, és elszánt igyekezettel próbálta akadályozni Nagy-Britannia befogadását a Közös Piacba. A közösségnek mai formájában amúgy is az volt a létrehozó ösztönzője a második világháború után, hogy a franciák és a németek végre megbékéljenek, és ne essenek újból egymásnak. Csak 1957-re alakult ki annak a tudata, hogy az európai egység megvalósítása egyrészt a gazdasági fejlődés, másrészt a földrész kultúrájának és befolyásának védelme szempontjából elodázhatatlan feladat. Ekkor jött létre a római szerződés. S az angolok már az így megteremtett Közös Piac szervezetén belül is akadékoskodtak, egyénieskedtek sok mindenben, például halászati és mezőgazdasági kérdésekben. 1992-re, a római egyezmény maastrichti kibővítésének idejére az ilyen érzelmeknek az európaiság új szelleme jegyében csillapodniok kellett volna, ám a britek ismét fenntartásokkal éltek, ezúttal munkaügyi és szociális közös döntésekkel szemben. Az ilyen magatartásnak sok oka-foka van. Mrs

nyival hozzájárulni a közös költségekhez, mint amennyit tőle követelnek. (Bizonyára az járt a fejében, hogy „fizessenek a németek”.) Le is nyomta a brit kontribúció összegét, ugyanakkor jelentős segélyeket vasalt ki a Közös Piacból az elmara-dott skóciai térségek vagy az iparpolitikai nehézségekkel küzdő walesi bányavidékek, észak-angol gyárvárosok segélyezésére.

A konzervatívok nemegyszer játszottak rá kormányzóhatalmuk erősítése végett a brit nemzeti érzelmekre. Thatcher asszony választást nyert azzal, hogy megvédte az argentin betolakodók ellen a Falkland-szigeteket. John Majornek meg az volt a választási taktikája, hogy erőteljesen hangsúlyozza, milyen eltökélten védi a konzervatív párti kormányzat a szigetország érdekeit a Brüsszel által képviselt erőziónak veszélyekkel szemben. Ekkor alakult ki - Magyarország és társai kétségtelen előnyére - az a brit nézet, hogy a közösséget inkább horizontálisan kell fejleszteni, tehát inkább bővíteni kell, mint hogy vertikálisan mélyítenék a még szorosabb integráció javára és a nemzeti jelleg kárára intézményesített változtatások jegyében. Tony Blair Munkáspártja nem tehette meg, hogy épp a Maastrichtban elfogadott munkaügyi megállapodások aláírását halogassa, de a monetáris unióba, az euró bevezetésébe azért a Labour sem ugrik fejest, 1999-ben még nem óhajt ehhez csatlakozni, előbb meg akar győződni arról, hogy a brit üzleti élet nem szenved semmilyen kárt. Az 1997-es amszterdami egyezmény viszont már megint más dolog. Nagy-Britannia számára

Thatchernek a jó gazdasszonyi érzelmei éledtek fel különösen erős intenzitással, valahányszor Brüsszselben tárgyalt. Bizonygatta, hogy Anglia szénbányászata és acélgártása összeomlása után nem képes any-

különösen fontos az a pont, amely az EU részéről is kimondja a faji és vallási egyenlőséget, hiszen ez nagyon sokfajú ország. Ugyanilyen fontos a munkanélküliség közös erővel történő leszorításáról szóló bekezdés, hiszen a munkakeresők száma magas Angliában.

(Ami azt illeti, a karakteresen vállalkozó szellemű angol ember nagyon élvezi az EU azon adottságát, hogy a tagországokon belül szabad a munkaerő-vándorlás.)

1998 első hat hónapjában Nagy-Britannia látta el az Európai Unió soros elnökségét, és Tony Blair külügyminiszterével, Robin Cookkal együtt ennek nagyon is tudatában volt, hangsúlyt adtak a ténynek, akár Japánban járva az ázsiai pénzügyi válság megoldása, akár izraeli látogatáson a közel-keleti béketeremtő igyekezet továbbmozdítása volt aktuális feladat. Az elnökség alkalmából a brit külügyminisztérium közvéleményfelmérést készíttetett. Az eredményt titkosnak szánták, de mégis kiszivárgott. Az egyik kérdés így hangzott: „Lépjen-e ki Nagy-Britannia az Európai Unióból és járja újból a maga útját?” Két százalék nem tudott válaszolni, 40 százalék a kilépést helyesli. 58 százalék a bennmaradást. Tony Blair gyakran jelenti ki, hogy a britek nézetei figyelemreméltó mértékben tolódtak el az évek folyamán az uniós tagság igenlése irányában. A felmérés azonban még mindig nem mutat elegendően pozitív eredményt. S abban végképp nem hisznek az angolok, hogy Nagy-Britannia vezető szerepet játszik a „klubban”. 95 százalék úgy látja, hogy a franciák kezében van a vezetés, 92 százalék Németországot is megnevezte, s csak 47 százalék Angliát. Ehhez tehetjük hozzá, hogy sokan nem a kilépést tartják célravezetőnek, csupán azt, hogy az Európai Unió a jellegében legyen másféle: ne szóljon mindenbe bele, mint egy szigorú óvónéni, ne próbáljon uniformizálni a nemzeti jelleg ellenében, és főleg legyen a jelenleginél lényegesen kevésbé bürokratikus. Mindazonáltal a megkérdezett britek 59 százaléka érzi úgy, hogy húsz éven belül létrejön az Európai Egyesült Államok. A felmérés eredménye az ellenzékbe szorult toryk ifjú vezérét,

William Hague-et lelkesítheti, aki a 2000-ben esedékes következő brit parlamenti választáson is az euroscepticizmust akarja legerősebb fegyvereként felhasználni.

Ha a mindennapi élet szintjét nézzük, a britek beilleszkednek az EU szerkezetébe. Nem morog-

nak a külföldi vendégmunkások láttán, becsületesebben tekintik az import jelenlétét a hazai piacon. Betérve a sarki élelmiszer áruházba, azt tapasztaljuk, hogy az előre csomagolt felvágottak java része német vagy olasz, a tejtermékek polcain az angol áruk harcot vívnak a vevő kegyeiért német és francia joghurtokkal, krémekkel és sajtokkal. S az angolok végre megtanultak enni. Immár inyencek is. Az utakon százegzerszámmra futnak a külföldi autók, s csak a miniszterek vagy más állami vezető beosztottak vigyáznak arra, hogy angol gyártmányú kocsin járjanak, mert különben megszólják őket. S élvezi minden angol, ahogyan az EU-hoz tartozó országok egymás közötti határain megse állítják, csak átintik. S Nagy-Britannia végtére az Unió vezetésében fontos pozíciókat tölt be, hiszen az EU „kereskedelmi minisztere” Sir Leon Brittan, „közlekedésügyi minisztere” a volt labour pártvezér, Neil Kinnock és így tovább. Közben pedig a pénzen s a bélyegen még mindig a királynő profilja díszel, s a forgalomban változatlanul érvényes a balra hajts (főleg azért, mert ezt rettentő sokba kerülne megváltoztatni), amiből láthatja az egyszerű angol polgár is, hogy az államrend alapformáin és a legmarkánsabb nemzeti jellegzetességeken nem akar változtatni Brüsszel. De vajon mindig így lesz-e? - kérdik a megrogzított kétkedők, akik félnek egy európai „szuperállam” esetleges létrejöttétől. A fontolva haladók fenntartanak a jogot, hogy Nagy-Britannia a közösség tagjaként politikai függetlenségét szinte teljes mértékben megőrizve koegzisztálhasson azokkal az országokkal, amelyek hisznek a teljes politikai unióban. Kérdés, olyan időket élünk-e az ezredvégen, amikor egy ország megengedheti magának a tömbösödésből való kimaradás luxusát. ■

HAMBURGER KNÉDLIVEL

A cseh demokrácia és piacgazdaság helyreállításának hajnalán, valamikor még 1990-ben egyik ismerősöm azt jövendölte, hogy a német megszállás, a háború, majd a kommunizmus évei miatt a világtól sokáig mesterségesen elzárt Csehszágban akkor lehet majd igazán a hagyományok és a szokások megváltozásáról beszélni, ha a Vencel tér alján található legendás Automat Koruna, vagyis a Korona Önkiszolgáló helyén megnyílik egy amerikai rendszerű gyorsétkezdé. Nos, azóta az olcsóságáról ismert büfé már rég nincs meg, de a jóslat csak félig vált be, mert a helyén ma exkluzív, többfunkciós bevásárlóközpont van, az automata büfét meg talán már senki nem sírja vissza.

Érthető, hogy a cseh főváros egyik legrágább üzlethelyiségében a kifejezetten jól szituáltak pénztárcájára kacsingató tőkeerős, részben külföldi cégek nyitottak üzletet, és csak a piacgazdaság meg nem értéséről tanúskodik, ha valaki azon sajnálkozik, hogy a város központjából kiszorultak a kispénzű nyugdíjasok vagy diákok. Tagadhatatlan tény persze, hogy a cseh városok, elsősorban Prága hihetetlen gyors mértékben internacionalizálódott, ami csak az első látásra jelenti azt, hogy ugyanazokkal az árukkal, ugyanazokkal a reklámokkal, ugyanazokkal a bolt- és étteremhálózatokkal találkozhatunk, mint Európában bárhol másutt.

További következmény, hogy nemcsak a

nyugatról vagy keletről származó termékekkel kell megbarátkozni - ami melleleg igen könnyen megy - hanem mindazokkal az emberekkel is, akik üzleti vagy egyéb tevékenység, a munka, a megélhetés miatt hosszabb-rövidebb időre itt telepedtek le, kisebb-nagyobb kolóniákat alkotva, természetesen magukkal hozva a nemzetükre jellemző sajátosságokat is. Az elmúlt évtizedekben a kulturálisan és nemzetiségileg szinte teljesen homogén cseh főváros így többé-kevésbé multikulturális centrummá vált, aminek sajnos egyelőre a cseheknek csak egy része örül, többségük inkább a cseh identitást veszélyeztető elemet lát a külföldiek beáramlásában, mintha elfelejtették volna, hogy Prága eddigi történelme folyamán mindig is többnyire multikulturális település volt. E termé-

zetes, évszázadokon át kialakult, persze konfliktusoktól sem mentes együttélést törte meg előbb a holocaust, majd a németek háború utáni kitelepítése.

A kommunista történetírás, de méginkább az oktatáspolitikáé ezekről a történelemszerű eseményekről csak az aktuális politikai jelszavak szintjén nyilatkozott meg, ami egész generációk számára emlékeztetőkésést eredményezett. Eme fehér foltok fokozatos elűntetését tartja egyik feladatának például a Kafka-társaság, amely kiállítások, irodalmi estek és egyéb rendezvények révén próbálja ismételtén tudatosítani, hogy a cseh kultúra mindig is szorosan együtt élt más kultúrákkal, és ez nemhogy gyengítette volna, hanem inkább erősítette a saját nemzeti kultúrát, még akkor is, ha annak nacionalista vonala mindenfajta külföldi, vagy

egy kis népnek a saját kultúrájához való ragaszkodását jelképezi. A cseh kisember világlátására oly jellemző, a humort és a fájdalmat, a kicsinyességet és a nagyvonalúságot egyszerre ötvözni képes történeteket ugyanis csak cseh szerzők képesek olyan hitelt érdemlően kitálalni és előadni, hogy az az átlagember számára olyan legyen, mintha tényleg róla szólna, mintha csak a tükörbe nézne.

Ennek köszönhető, hogy még a kereskedelmi televíziókban is fáradhatatlanul döntögetik a nézőrekordokat az olyan régebbi cseh filmek, amelyeket itt-tartózkodásom öt éve alatt már én is legalább évente egyszer láttam valamelyik adón, de biztos lehetek benne, hogy hamarosan valahol ismét műsorra tűzük. Ami már nem annyira nyilvánvaló, a kíméletlen tény: aki alkotni akar, annak kénytelen-kelletlen alkalmazkodni kell a megváltozott és gyakran kegyetlenné vált üzleti környezethez. Nem elég pusztán tehetséges vagy akár kiemelkedő művésznek lenni,

ha úgy tetszik, idegen befolyást me-reven elutasított és elutasít.

Nem kevesen vannak ugyanis a csehek között ma is olyanok, akik féltik a nemzet identitását, akik attól tartanak, hogy Csehország csatlakozása az Európai Unióhoz végső soron a cseh hagyományok fokozatos feloldódásával, eltűnésével végződik majd. Paradox módon részben ennek is köszönhető, hogy minden siránkozás és a nemzeti kultúra halálát jövendőleg legsötétebb jóslat ellenére a cseh kultúra termékeinek továbbra is sikere, még hozzá közönségsikere van. Csak egy példa: a cseh mozikat és televíziókat is előntő amerikai filmdömpinggel csak a hazai gyártmányú alkotások vehetik fel a versenyt, persze nem pénzügyi értelemben. Egyesek szerint ez a csehekre oly jellemző, búvópatak-ként hol felszínre törő, hol eltűnő nacionalizmus tipikus megjelenési formája, mások - például Jan Svěrák, az elmúlt évek legsikeresebb filmjének, az Oscar-díjas *Kolja*-nak a rendezője - úgy vélik, ez inkább

rendelkezni kell megfelelő üzleti érzéssel, vagy ennek hiányában egy kiváló ügynökkel. A pénzt ugyanis ma már Csehországban sem adják, hanem szerezni kell. És hogy a pénzszerzés képessége nem feltétlenül jár együtt a tehetséggel vagy az értékteremtéssel, annak talán legnyilvánvalóbb bizonyítéka az úgynevezett nemzeti intézmények, például a Nemzeti Színház vagy a Nemzeti Galéria permanens válsága, amelyet az egymást váltó vezetők előszere-ttel csak a financiaális nehézségek számlájára írnak.

Óriási közhely persze, hogy pénz nélkül nehéz bármit is elérni, viszont ugyanekkora igazság van abban a megállapításban is, hogy kellő ügyességgel, kitartással és szerencsével mindenhez lehet pénzt találni, még akkor is, ha ez néha hosszadalmas, bonyolult, esetenként akár megalázó procedúra eredménye is. Az persze egy másik kérdés, hogy lesz-e, van-e elegendő befogadója a nemzeti kultúra alkotásainak, hogy kialakul-e az a légkör, amelyben

nem kényszerű kötelesség, hanem elismerést kiváltó tett lesz a bármilyen értelemben vett kultúra támogatása, a mecenatúra. Némely szociológus szerint ugyan még a cseh üzleti világban is inkább a „bunkokrácia” uralkodik, de a megerősödő helyi kapitalisták, vagy legalábbis azok gyermekeinek nagyobb része vélhetően hamarosan rájön arra, hogy érdemes pénzt fektetni a kultúrába, és belátható időn belül talán az állam pénzügyi helyzete is olyannyira rendbe jön, hogy az adófizetők koronáiból is érezhetően több jut majd a kultúrára, és ami különösen fontos, az oktatásra, hogy az iskolából kikerülő új nemzedékek legalább nagy vonalakban tisztában legyenek azzal, hová tartoznak, honnan jöttek és hová szeretnének tartozni.

Mellesleg, aki ma a cseh nemzeti kultúra elsorvadásáról vizionál, annak érdemes megnézni a nagyobb városok kulturális kínálatát, és meglepő sokszínűséggel találkozik. Nyilvánvaló, ezek egy része ala-

acsony színvonalú, csak bevételi forrásnak tekintett hakni vagy a kultúra mezében eladni próbált szintiszta szélhámosság, másik része viszont így vagy úgy figyelemre méltó alkotás, vagy legalábbis arra való törekvés.

Azon pedig nem igazán érdemes csodálkozni, hogy a számítógépen és az interneten felnövő új generáció számára esetleg nem a nemzeti ébredés korszakából származó hazafias operák jelentik a kultúra csúcseit, és hogy ezek a fiúk és lányok a prágai Nemzeti Színház helyett inkább alternatív klubokat látogatnak, ahol hamarabb találkozhatnak a saját korosztályuk problémáira választ kereső művekkel, arról már nem is beszélve, hogy ők - szüleik többségével ellentétben - képesek valamely idegen nyelven (angolul vagy németül) előadott produkció megértésére is. A kultúra amúgy sem csak az erre a célra létrehozott ünnepélyességet és magasztosságot árasztó épületekben és termekben tenyészik, és a nemzeti hagyományok letörése amúgy sem olyan egyszerű.

Teljes kudarccal végződött például az egyik világszerte ismert tömegélelmiszerlánc kísérlete a hamburger és a tipikus cseh nemzeti eleddel, a párolt káposztával és knédli-vel fogyasztott, jól átsütött disznó zsíros hasaaljának, az úgynevezett „bucek”-nek az összeházasítása. A McBucek névre keresztelt kulináris rémálmot a csehek gyomra a szó szoros értelmében nem vette be. Márpedig ha a konyha a nemzeti hagyományok, ha tetszik, a nemzeti kultúra része, akkor nem kell félni a jövőt; az pedig csak a közönség javát szolgálja, ha választhat: hagyományos knédli húst akár egy jó korsó sörrel a sarki kocsmában, egyenhangigert egyenűdítővel a szemben lévő, amerikai maszkírozott önkiszolgálóban, vagy valami egzotikus az egy utcával arrébb lévő ázsiai, olasz, orosz vagy argentin vendéglőben.

Kultúráról pedig általános vagy legalábbis európai értelemben úgyis csak akkor beszélhetünk, ha az említett vendéglátóipari létesítmények mindegyikében tiszta - a mosdó. ■

FINNORSZÁG: A MÉRLEG KEDVEZŐ

Finnország csaknem három éve tagja az Európai Uniónak. Három év viszonylag rövid idő, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a tagság több következménye feltehetően szerkezeti jellegű, és jó ideig még nem érzékelhető. A felvételt sem egyetlen óráútés jelezte 1995. január elsején. Finnország már 1994 elejétől tagja az Európai Gazdasági Övezetnek, de ezt megelőzően is hosszú ideje szabad ipar-cikk-kereskedelmet folytatott az uniós országokkal. Néhány hatást már korábban is tapasztalhattunk, mivel a gazdasági szereplők jóval a tényleges belépés előtt számoltak a felvétel lehetőségével. Maga a belépési szerződés különleges rendelkezéseket tartalmazott az átmeneti időszakra, elsősorban a mezőgazdaság vonatkozásában, és ezek a rendelkezések jelenleg is hatályban vannak.

A tagság hatásainak vizsgálatát az is akadályozza, hogy Finnország számára a kilencvenes évek eleje gyakorlatilag renkdívuili időszak volt. Ezekben az években élte az ország háború utáni történetének legmélyebb gazdasági visszaesését; 1990 és 1993 között a bruttó hazai termék (GDP) több mint 11 százalékkal csökkent, a munkanélküliek aránya az 1990-es 3,4 százalékról 1994-re 18,4 százalékra emelkedett.

(Árak és infláció) Az 1990-es évek elején a fogyasztói árak az OECD-tagállamok közül Finnországban voltak a legmagasabbak. Az önellátásra törekvő agrárpolitika és a kedvezőtlen éghajlat miatt leginkább az élelmiszerárak voltak kirívóak. A véleménynyilvánító népszavazás előtt rendezett nyilvános vitán éppen az élelmiszerárak remélt csökkenése volt az egyik fő érv az uniós tagság mellett.

Az alacsonyabb élelmiszerárakra vonatkozó várakozások igazolódtak. A Nemzeti Fogyasztáskutató Köz-

pont tanulmánya szerint 1994 novembere és 1995 novembere között az élelmiszerárak átlagosan 11 százalékkal csökkentek, majd röviddel ezután kisebb mértékben, de tovább estek. 1996 végén a fogyasztói árindex élelmiszer-összetevője elérte a mélypontot.

Bár a nyolcvanas évektől kezdve az infláció megközelítette az uniós átlagot, Finnország hosszú éveken keresztül a viszonylag gyors infláció országa volt. A kilencvenes évek mély recessziója tovább lassította az infláció ütemét, míg végül az utóbbi években az OECD-tagállamok viszonylatában az egyik legalacsonyabb értéket mutatja. Nem könnyű megítélni, hogy a folyamatosan alacsony infláció mennyire tulajdonítható az uniós tagságot követő élénkebb hazai versenynek, és mennyire a recesszió hatásának. Érdemes viszont megjegyezni, hogy az utóbbi néhány év gyors növekedése ellenére (1994–96-ban az éves GDP-növekedés 4,2 százalék volt) az árak rendkívül szerény mértékben, körülbelül egy százalékkal nőttek.

(Külkereskedelem) A finn külkereskedelem működési feltételeire az Európai Unióba való belépésnek valójában csekély hatása volt. Az iparcikk szabad kereskedelme Finnország és az uniós tagállamok között már 1984 óta létezik, ekkor törölték el a végső vámkokat az 1973-as szabadkereskedelmi egyezményrel összhangban. Finnország harmadik országokkal való kereskedelmi politikája is jórészt megegyezett az Unió hasonló vonatkozású politikájával már a belépés előtt is, tehát ebből a szempontból sem történtek érdemi változások.

Ha megvizsgáljuk Finnország kereskedelmét a jelenlegi Európai Unióval, láthatjuk, hogy a kilencvenes években az Unióba irányuló finn exportrészesedés lényegesen visszaesett. Ez természetesen nem az ország uniós tagságának következménye, hiszen a

folyamat már a felvétel előtt megindult. A legfőbb ok a kérdéses időszakban az uniós államokban elért gyenge gazdasági átlagteljesítmény. A finn exportpiac tekintetében lényegesen megnőtt Kelet- és Dél-Ázsia sebesen fejlődő gazdaságának jelentősége. A második ok a korábbi Szovjetunióval folytatott kereskedelem feléledése a birodalom összeomlása után, ugyanis a kétoldalú kereskedelem az évtized elején megszűnt, és a Szovjetunió felbomlott. Finnország kulcsfontosságú kereskedelmi partnerei elsősorban Oroszország és Észtország, ketjük együttes részesedése a finn exportból az 1992-es 3,6 százalékról az 1997 januárjától augusztusig terjedő időszakban 9,6 százalékra nőtt. Az import tekintetében a különböző területek piaci részesedése sokkal kevésbé változott, mint az exportot illetően.

(Pénzpiac) A finn pénzpiacot még a nyolcvanas évek jó részében is szigorú szabályozók irányították. A kamatlábak magasak voltak, nagyrészt a háború utáni években végrehajtott ismételt leértékelések miatt. Mivel a nyolcvanas években krónikus és növekvő fizetési mérleghiány volt, egy újabb leértékeléshez komoly várakozások fűződtek, s ezek 1991 novemberében megalapozottan bizonyultak. 1992 szeptemberében a finn márkát lebegtették, majd további lényeges csökkenés következett be a nemzeti valuta külföldi értékében.

A kamatkülönbség Finnország és Németország között elég nagy maradt 1996-ig, majd ekkor gyakorlatilag eltűnt. Nem nehéz észrevenni Finnország uniós tagságának hatását a kamatkülönbségek alakulásának irányára: 1994 második felében, ahogy az uniós felvétel egyre bizonyosabbá vált, a kamatok esni kezdtek. A finn és a német kamatok mértékének 1996-tól megfigyelhető közeledése közvetlenül kapcsolatos azzal, hogy Finnország valószínűleg tagja lesz az 1999 elejére tervezett Gazdasági és Pénz-

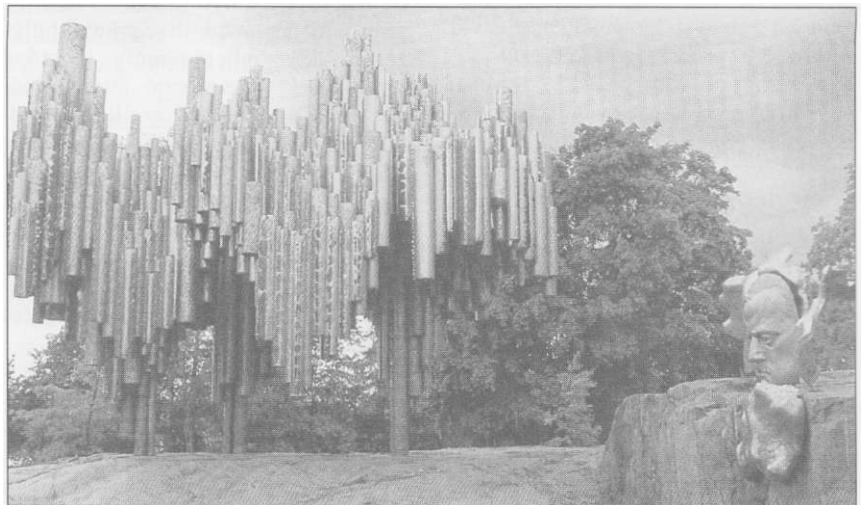
Helsinki déli kikötője

*Az Eila Hiltunen tervezte
Sibelius-emlékmű*

ügyi Uniónak (Economic and Monetary Union, EMU).

A Gazdasági és Pénzügyi Unió harmadik szakaszában csökkenni fognak külföldi valuta-kockázatok és a fedezeti ügyletek költségei is. A nemzetközi tőke mozgás deregulációja óta ezek a kockázatok számottevő tényezőt jelentenek a vállalatok számára. A kilencvenes évek elejének finn gazdasági pangását súlyosbította, hogy számos, a hazai piacon tevékenykedő vállalatnak devizatartozásai voltak, és a finn márka 1991 és 93 közötti meredek értékcsökkenése miatt ezek hazai pénzben számított ellenértéke emelkedett.

(Mezőgazdaság) Az előzetes várakozások szerint Finnország uniós

csatlakozásakor a mezőgazdaságnak kell szembenéznie a változtatás legerősebb kényszerével. Komoly gondot jelentettek az ország földrajzi fekvéséből adódó éghajlati viszonyok és a gazdaságok csekély átlagmérete. A nemzeti agrárpolitika alapját képező termelői árak sokkal magasabbak vol-

tak, mint az Európai Unió közös mezőgazdasági politikája (CAP) szerinti árak. A termelői árak így átlagosan 39 százalékkal estek 1990 és 1996 között. Ezt természetesen a fogyasztói árak is tükrözték, amint arra már utaltunk. A mezőgazdasági beruházási árak szintén csökkentek ugyanekkor,

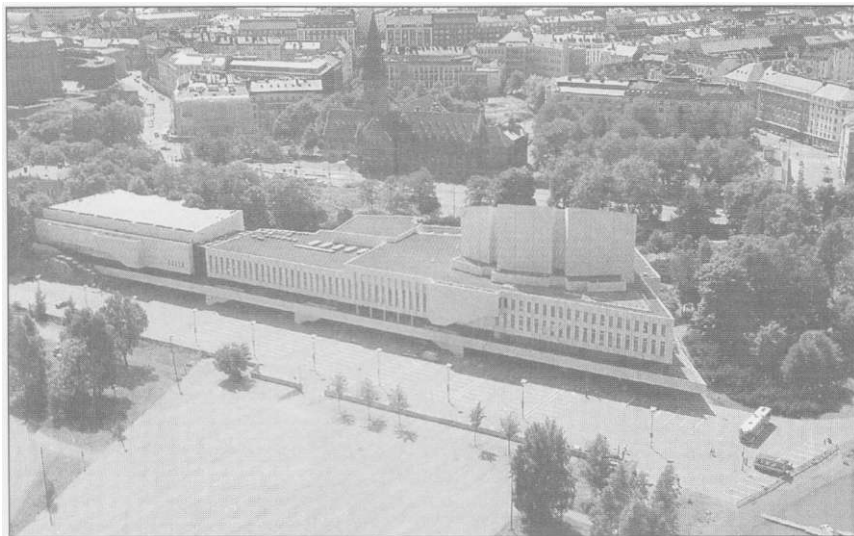
de csak 12 százalékkal. Becslések szerint a mezőgazdasági termelők jövedelme 17 százalékkal esett vissza 1994 és 1995 között, ha beszámítjuk a rendszerváltozást ellensúlyozó, egy összegben juttatott kompenzációt.

Az uniós tagsággal a mezőgazdaságban együttjáró változások egyértelműen több év elmúltával fognak jelentkezni. A tagságot illető várakozások már a belépést megelőzően éreztették hatásukat, míg az átmeneti időszak idejére juttatott támogatások további néhány éven keresztül érvényben maradnak. 1990 és 1994 között a mezőgazdasági beruházások reálértéke 60 százalékkal csökkent. Ez részint az általánosan kedvezőtlen gazdasági kilátásoknak és a magas kamatlábaknak a következménye, bár amikor Finnország 1992-ben benyújtotta tagsági kérelmét, az uniós felvétel megelőgezett hatása bizonyos szerepet játszott. A kilencvenes évek elején a művelhető földek ára szintén alacsonyabb lett, a mélypontot 1993-ban érte el. A mezőgazdasági szerkezetváltás, a gazdaságok számának csökkenése és a gazdaságok méretének növekedése nagyjából azonos mértékben folytatódott Finnország uniós felvétele után is. A mezőgazdasági termelés lényegesen kevésbé csökkent a kezdeti várakozásokhoz képest.

A finn mezőgazdaság jövőjét befolyásoló fő tényezők a racionalizációs intézkedések, melyeket az átmeneti időszakban kell megvalósítani, valamint az Európai Unió *Agenda 2000* elnevezésű programjában vázolt közös agrárpolitikai (CAP) reform. Amennyiben a termelői árak a tervezett jelentős mértékben csökkennek, akkor veszélybe kerül a finn gabona-termesztés.

(Költségvetés) Finnország költségvetési többletnek örvendhetett az 1990-es évek elejéig, amikor az adóbevételek a recesszió következtében zuhanni kezdtek, a bruttó adóösszegek növekedése és a növekvő közkiadások ellenére, elsősorban a munkanélküli segély és a társadalombiztosítási kifizetések következtében. Finnország költségvetésének állapota a jelentős alkalmazotti nyugdíjalap-többlet miatt valójában még rosszabb, mint amit az összevont számok mutatnak. Ezek a pénzalapok elkerülhetetlenül csökkenésnek indulnak legkésőbb 2010 körül, amikor a háború utáni népes korosztályok nyugdíjas korba jutnak.

Az állami erszény üressége az utóbbi években lényegesen átalakítás-

Alvar Aalto tervezte a Finlandia palotát

hoz vezetett. Emelkedtek az adók és csökkentek a kiadások, következésképpen az 1997. évi költségvetési hiány a várakozások szerint az EMU harmadik szakaszában való részvétel kritériuma (a bruttó nemzeti termék 3 százaléka) alatt lesz. Finnország általános kormányadóssága szintén könnyedén eleget tesz az EMU követelményeinek (a GDP maximum 6 százaléka); valószínűtlen ugyanis, hogy a kérdéses szintet bármely évben meghaladná az adósság mértéke. Ez nagyrészt a nyolcvanas évek végéig tartó szilárd költségvetési helyzetnek köszönhető, mely lehetővé tette, hogy a recesszió éveiben lényegesen növekedjék az állami hitel felvétel nélkül, hogy az adósság nemzetközi mértékkel mérve különösen magas szintet ért volna el. Az EMU-hoz fűzött remények idézték elő a kamatlábak csökkenését, s így a költségvetés egyensúlyának helyreállítására tett kísérletek is értek el bizonyos eredményeket.

A költségvetés szerkezetének átalakítása azonban nemcsak az uniós tagság vagy az EMU harmadik szakaszhoz való csatlakozásra irányuló törekvések eredménye volt. Mindenképpen szigorú szerkezetátalakításra lenne szükség, hiszen az eddigi intézkedések ellenére a finn jegybank tanulmánya szerint a finn költségvetés sebezhető marad a gazdasági növekedés rövid távú megtorpanásaival szemben. A növekedés komoly lefékeződése vagy a negatív növekedés megállíthatná a fellendülést, illetve az állami hitelfelvételek elviselhetetlen sorához

vezetne. Hosszú távon a nyugdíjasok számának növekedése, és így a nyugdíjalapok tartalékainak csökkenése szükségessé teszi az állami költségvetés további reformját, amennyiben a mértéktelen kölcsönfelvétel elkerülése a cél.

Az uniós tagság közvetlen hatása a költségvetésre viszonylag csekély. Finnország nettó hozzájárulása az uniós költségekhez a tagság első éveiben nem volt számottevő. 1995-ben némely területeken úgy tűnt, hogy Finnországra csak költenie kell az Uniónak. Az Európai Unió keleti irányú bővítése növelni fogja Finnország hozzájárulását, bár a jelenlegi helyzetben képtelenség megjósolni a növekedés nagyságát, mivel az új tagok felvétele előtt az Európai Unió agrárpolitikáját és szerkezeti alapjait alaposan átvizsgálják.

A gazdasági integráció egyik hatása a nemzeti adóautonómia visszaszorulása lesz, még akkor is, ha az adózásról formálisan az egyes országok önállóan döntenek. Az integráció biztosítja a gazdasági tevékenység telepítésének szabadságát, a magas adók pedig elriasztanak tőkét és befektetőt. Meg lehet kísérelni a magas közvetett adóztatás elkerülését például külföldön való vásárlással.

A társasági adót és a tőkehozadék-adót már az uniós felvétel előtt versenyképessé alakították (mindkettő 28 százalék), azonban a magas közvetett adók gondot okozhatnak. A finn általános forgalmi adó 22 százalék, a harmadik legmagasabb az unióban, ezen kívül a folyékony üzemanyag, a gépkocsi, az alkohol és a dohányáru fogyasztási adója szintén súlyos terhet jelent. Finnországban a személyi jövedelemadó magas és meredeken

országukat illetően; a válaszadók 67 százaléka szerint az ország hozzájárulása jelentősen emelkedni fog, 58 százalék úgy véli, hogy bonyolultabbá válik az EU döntéshozatalának rendszere, 53 százalék szerint pedig a finn mezőgazdaság veszíteni fog versenyképességéből.

(Következtetés) Finnország belépése az Európai Unióba alapvetően in-

Finn jégtörő hajó

Akseli Gallen-Kallela egyik legismertebb Kalevala-témájú festménye

progresszív, következésképpen a legjobban iskolázott vagy legképzettebb munkaerő el fog menni oda, ahol az adók alacsonyabbak. Amennyiben az országok közötti verseny alacsonyabb adókat kívánna, a költségvetés átalakítása még sürgetőbb lesz.

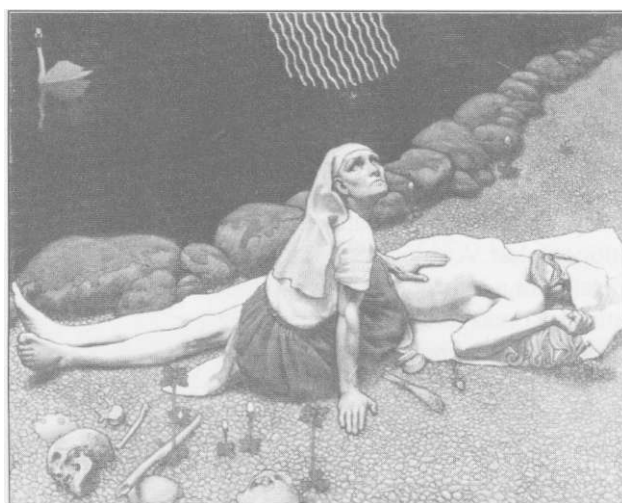
(Közvélemény) Finnországban az uniós tagságról és integrációról alkotott vélemények a belépés óta eltelt három évben kedvezőek maradtak. Ebből a szempontból Finnország jelentősen különbözik az ugyanabban az évben csatlakozott Ausztriától és Svédországtól. E két országban az EU-tagság támogatottsága az utóbbi néhány évben szemmel láthatóan csökkent. A Finn Gazdasági és Politikai Kutatások Központja 1992 óta rendszeres felméréseket végez az integrációval kapcsolatos vélekedésekről. Az alábbi információk a legfrissebb, 1997 szeptember-októberében készült felmérésen alapulnak (ld. Centre for Finnish Business and Policy Studies honlapja, www.eva.fi.)

A válaszadók 38 százaléka általában helyeselte Finnország EU-tagságát, 32 százalékuk számára a belépés semleges volt, 29 százalék pedig negatívan vélekedett. A megkérdezetteknek csupán 23 százaléka támogatta az unióból való kiválást. Az integráció leggyakrabban említett kedvező hatásai az export és az élelmiszerárak alakulása, a Finnországról alkotott kép, a cégek helyzete és a finnországi beruházások voltak. A kedvezőtlen hatások mindenekelőtt a mezőgazdasági kistermelőket és a nemzeti önállóságot érintették. Összességükben azonban a hatások annyira elenyészőnek bizonyultak, hogy arra a kérdésre, amely az életkörülményekre gyako-

rolt hatásra vonatkozott, a megkérdezettek 62 százaléka úgy válaszolt, hogy a belépésnek „nincs jelentős hatása”. Ez a vélekedés több mint 50 százalékos támogatást nyert a részletekre vonatkozó kérdések során.

A lakossági vélemények az EMU-val kapcsolatosan megoszlanak. Amikor azt kérdeztük, hogy Finnország az első hullámban csatlakozzon-e az EMU harmadik szakaszához, csak 21 százalék értett egyet, 59 százalék ellenezte. Amikor viszont a kérdést úgy tettük fel, hogy csatlakozzon-e Finnország, ha a többi EU-tag is csatlakozik, 50 százalék támogatta és csupán 31 százalék nem értett vele egyet. Mindazonáltal a válaszadók 79 százaléka, tehát az egyetértőknél lényegesen többen elég valószínűnek tartják a részvételt az első perctől fogva.

Az EU bővítését illetően a finneknek vannak fenntartásaik. Csak jó 25 százalékuk gondolja úgy, hogy Finnországnak 1999. második félévi elnöksége idején az unió bővítése érdekében kell dolgoznia. A húsz lehetséges válasz közül ezt a megközelítést támogatták a legkevésbé. A legnépszerűbb válasz az volt, amelyik a nemzetközi bűnözés elleni harc hatásosabb eszközeit tartotta a legfontosabb feladatnak. Úgy érzik, az EU bővítésének kedvezőtlen következményei lesznek

kább politikai, mint gazdasági döntés volt. Ez a tény igen jól illik az EU jellegéhez, hiszen az európai integráció, Jean Monnet-től és Robert Schuman-tól kezdve mindig is politikai célokra irányult, bár a gazdaság eszközeivel. A finn gazdasági viszonyok változása az uniós tagság következtében azért is csekély volt, mert az ország már a belépés előtt is jelentősen integrálódott Európához, tehát a belépés jó ideje folytatott politika logikus következménye volt.

A nyilvánvaló gazdasági hatások elsődlegesen kedvezőnek bizonyultak. A felvételt megelőző félelmek még a mezőgazdaságban sem igazolódtak, ahol a végeredmény kétségkívül csak az átmeneti időszak végén és a közös agrárpolitika (CAP) reformja után lesz ismert. A legnyilvánvalóbb előny talán az élelmiszerárak csökkenése volt. Az EMU harmadik szakaszának és a finn részvételnek a valószínűsége növekszik, előnyeit már élvezhetjük az alacsonyabb kamatok formájában.

Bálints Éva fordítása

NE FELEDKEZZÜNK MEG A SZOMSZÉDOKRÓL!

A kelet-közép-európai országok elég hamar (már 1991 végén) megszerezték az Európai Uniónál a társult államok státusát, de aztán majdnem hét évet kellett várniuk a teljes jogú tagsághoz vezető tárgyalások megkezdésére. Mennyit kell várniuk a csatlakozási tárgyalások sikeres befejezéséig? Erre a kérdésre ma még senki sem ismeri a választ, bár különféle dátumok keringenek, a politikusok pedig mindkét oldalon bűvészként rázzák kabátujjukból az időpontokat. A valóság sajnos kicsit más, mint a retorika. A kelet-közép-európai országok Európai Unióhoz történő csatlakozása nem csupán politikai döntés kérdése - mint a NATO-csatlakozás esetében (bár az is) -, hanem mindenekelőtt a poszt-kommunista gazdaságok elkerülhetetlen modernizációjától és az Európai Unió támasztotta követelményekhez való alkalmazkodástól is függ. A kelet-közép-európai országok tehát példa nélküli kihívásokkal találták szemben magukat, és óriási erőfeszítéseket kell tenniük, hogy kiemelkedjenek az előző, csődbe ment rendszertől örökölt jól látható elmaradottságból.

Stratégia nélküli Unió

Nem kisebb kihívások előtt áll azonban az Európai Unió is, amely éppen most - a legesélyesebb jelöltekkel folytatandó tárgyalások megkezdésekor - kénytelen tisztázni önmagával, hogy képes-e korlátozni saját érdekeit, saját önzését, sőt egy időre esetleg lemondani jóléti vívmányainak egy részéről, hogy elébe menjen a kelet-közép-európai régióban elkerülhetetlen modernizáció-

Kelet-Közép-Európa az Európai Unióba vezető úton

nak. Az EU eddig - minthogy lefoglalták saját gondoljait, problémáit - nem mutatott fel világos és koherens stratégiát a keleti bővítést illetően. Úgy tűnik, mintha az EU sokkal fontosabbnak tartaná a - szintén elkerülhetetlen - belső reformokat (például a közös pénzügyi politika és a közös valuta kidolgozását), mint az új tagok felvételét, amelyetől - némely nyugati értékelésekből és nyilatkozatokból ítélve - az EU legalábbis eleinte inkább gondot és bajt, semmint sikert várhat.

Egyértelműen ki kell jelenteni, hogy az EU - ellentétben egyes magas rangú politikusainak kijelentéseivel - nem áll még készen a keleti irányú bővítésre. Arra törekszik, hogy miként a társulási szerződések alapján történt, ugyanúgy most is a

lehető legnagyobb hasznot húzza a kontinens keleti piacainak 1989 után bekövetkezett megnyitásából és liberalizálásából (amit az egyes kelet-közép-európai országokkal folytatott kereskedelem statisztikai adatai és a növekvő pozitív szaldó is bizonyítanak). Mindezzel azonban nem jár együtt átgondolt, hosszú távú, koherens stratégia.

A tényekre, még ha azok keserű tények is, nem szabad haragudni. Kelet-Közép-Európa országainak már az évtized elején szembe kellett nézniük az átalakítás kínjaival, majd a belső struktúrák és mechanizmusok részleges rendbetétele után, a reformok második szakaszában a modernizálás erőfeszítéseivel. Most a jelek szerint egy újabb, harmadik kihívással kerültek szembe - elkerülhetetlenül tudatosítaniuk kell a gazdagabb nyugati partnerekkel, hogy az új, gazdaságilag gyengébb keleti partnerek felvétele mindenkinek kifizetődik. Ha a Nyugatnak nincs az EU keleti bővítésére vonatkozó stratégiája, legalább a kelet-közép-európai államoknak legyen

Énekeljünk együtt!

Mi a teendőnk most, hogy megkezdődtek a tárgyalások, vagyis bizonyos értelemben intézményesült a kétoldalú párbeszéd? Mindenekelőtt egymással kell közös hangot találnunk. Ahogyan Václav Havel cseh köztársasági elnök többször is hangsúlyozta: *A kórust jobban hallani, mint a szólót.* Közösen kell tudatosítanunk a nyugati partnerekkel, hogy azon államok számára, amelyek átértékelték a kommunista kísérletet és a „reális szocializmust”, a gazdasági és civilizációs elmara-

dásból történő kiemelkedés egyetlen esélyét „a nyugati civilizációba történő lehorgonyzás” jelenti (a lengyel külügyminiszter, Bronislaw Geremek szavai).

Mekkora legyen ez a kórus? Ebben a kérdésben vitákra számíthatunk. Hiszen minden posztkommunista állam, a szovjet utódállamokat is beleértve, szeretne az Unió tagjává válni. Ez pedig valóban nem lehetséges. Mi marad hát? A reáliák. Először is azokat az országokat kell teljes jogú tagokká tenni, amelyek erre a leginkább rászolgáltak. Vagyis ez az első lépés egyfajta jutalom lenne az „osztályelsőknak”; azon országoknak, amelyek a legnagyobb erőfeszítéseket tették a reformok, az átalakítás, a modernizálás terén. Ez a logika alapvetően már működik, amit a tavalyi madridi NATO-csúc (július) és a luxemburgi EU-csúc (december) „történelminek” nevezett határozatai is bizonyítanak. Ha a madridi határo-

zatok „az Egyesült Államok diktátumaként” (Lengyel László megfogalmazása) születtek is, a luxemburgi csúc nem mást erősített meg, mint a tényleges állapotot; jóváhagyta az Európai Bizottság korábbi ajánlását, amely - szakmai kérdőív (AVIS) alapján - osztályozta a kelet-közép-európai jelölteket, és az első csoportba Csehországot, Észtországot, Lengyelországot, Magyarországot és Szlovéniát sorolta. Így alakult ki tehát a „madridi hármasszög” és a „luxemburgi ötfeszög”. Mindkét csoport sikerrel tölthetné be a már említett kórus szerepét, különösen pedig a Csehország, Lengyelország, Magyarország alkotta hármasszög látszik erre alkalmasnak, hiszen a kiválasztottak mindkét körébe bekerült. Ezen országok politikusai, elitjei - politikai meggyőződésüktől függetlenül - akarva-akaratlanul újra az egymásra-

taltság állapotába kerültek, s minél előbb vissza kell térniük a visegrádi szellemhez, még ha ebből az együttműködésből Szlovákia - ideiglenesen - kimaradt is.

Az ellenzők hangja

A Varsóból, Prágából, Budapestről verbuválódott, egyazon dallamot éneklő kórus (hogy ez technikailag lehetséges, a legutóbbi, naganói téli olimpia is bizonyította) könnyen válhat irigykedés és csipkelődő megjegyzések tárgyává. Az lenne tehát a kívánatos, hogy az egyes fővárosokban lévő kórusok különbözzenek - ez egyenesen szükséges! - nemzeti viseletükben, de ne vigyék félre hamis énekléssel a közös melódiát. Vége a szépségversenynek! Budapestnek, Prágának és Varsónak ugyanazok a céljai és érdekei: teljes jogú tagként jutni

be minél előbb a NATO-ba és az EU-ba. Csakhogy ezzel nem mindenki ért egyet. A három ország mindegyikében vannak olyanok, akik szívesen túljárnának a riválisok eszén.

Ezek többek között olyan érvekkel állnak elő, hogy Lengyelország jóval nagyobb, mint Csehország és Magyarország, vagyis sokkal nehezebben lenyelhető falat az EU számára. Csakhogy ez kétélű fegyver. Más szempontból ugyanis magától adódik a felvetés, hogy Lengyelország a régió legnagyobb piaca, amely népességét és területét tekintve egyedül nagyobb, mint a többi négy EU-jelölt ország együttvéve.

Még könnyebben találkozhatunk a keleti bővítést ellenző hangokkal magán az Unión belül. Vannak, akik nem hajlandók lemondani saját jólétükről, nem akarnak kockázatot vállalni azzal, hogy fájdalmas és nehéz átalakítással, modernizálással küszködő államokat fogadnak be maguk közé (hiszen ezek az erőfeszítések még nem értek véget, ezt mi, a ré-

gió lakói tudjuk a legjobban). A szűklátókörűség és rövidlátás tehát legyőzhető a hosszú távú érdekeket. Pedig az egyesült, új, már dinamikus fejlődő keleti piacokkal kibővült Európa erősebb és versenyképesebb lesz a világpiacon. Végül pedig akadnak majd nyugaton - és nemcsak ott - olyanok is, akik azt fogják mondani: *Nem akarunk új elválasztó vonalakat. Az ő álláspontjuk szerint azzal, hogy bizonyos országokat felvesznek az EU-ba, másokat meg nem, új választóvonalak és ellentétek keletkeznek az amúgy is gondokkal és feszültségekkel küszködő régióban.*

Nehezen találhatnánk ennél hibásabb és megtévesztőbb nézetet. Hiszen elválasztó vonalak a kontinensen így is léteznek: éppen csak a „vasfüggöny” helyén 1989 után egy kevésbé látható, de nem kevésbé kellemetlen, civilizációs-gazdasági sorompó ereszkedett le. Ezt jelzi, hogy kapuk jelentek meg a határátelőkölő-helyeken (például a schengeni egyezményt aláíró országok és a kelet-közép-európai országok, így Ausztria és Magyarország között, illetve Lengyelország és Németország között), de ezt a határt szinte mindenütt érzik a kelet-közép-európai átlagpolgár, akinek állama liberalizálta a saját piacára és médiumaiba való bejutást, miközben saját állampolgárainak képtelen volt tisztes jövedelmet biztosítani.

Az előző rendszerhez hasonlóan továbbra is „nyugati áraink és keleti béreink” vannak (még akkor is, ha számos társadalmi rétegnél jelentősen emelkedtek a jövedelmek). Az ilyen „tudathasadásos” állapot, az árubőség és a vásárlóerő között meglévő ilyen feszültség robbanó elegyet alkot. Esélyt kell adni a földrész keleti felén élő európaiaknak! Szép lassan be kell őket kapcsolni az európai vérkeringésbe. Enélkül Európa nemhogy biztonságosabb és stabilabb nem lesz, hanem épp ellenkezőleg, kialakulhatnak benne további gyűlékony góccok, sőt új konfliktusok tüzfészkei is. Nyugat-Európának le kell győznie saját egoizmusát, meg kell értenie, hogy akkor válik biz-

tonságosabbá és stabilabbá, ha máshoz vonja a posztkommunista államokat.

Félelmek, szorongások és kellemes álmok

Egoizmussal azonban nemcsak Európa nyugati felén találkozunk. Legalább annyira tapasztalható az önzés a mi régióinkban is. Ha tehát Varsó, Budapest és Prága az EU lassú kibővítését támogatja - mert csak ennek van reális esélye! akkor közben a szomszédokról sem szabad megfeledkeznie. Az uniós tagságért folyamodó Lengyelországnak figyelembe kell vennie a balti államok és Ukrajna érdekeit. A magyaroknak, közismert okokból, Romániára is gondolniuk kell. És az egész privilegiált hármast fogat nem feledkezhet meg Szlovákiáról. Hiszen gondjaink továbbra is hasonlóak. Hiszen hasonlóak a tapasztalataink. Hiszen szinte ugyanolyan kihívásokkal állunk szemben.

Mit tehetünk közösen? Először is vigyázzunk rá, hogy ne nézzünk magas lóról a mások gondjaira. Bármely pillanatban bekövetkezhet ugyanis, hogy mi is ugyanazokban a bajokban találjuk magunkat. Kelet-Közép-Európában még mindig több a hasonlóság, mint a különbség. De ne a gyengeségben hasonlítsunk, mert ez fog történni, ha megszűnik köztünk az együttműködés, ha nem növeljük a kölcsönös gazdasági cserét. Ha a mi körünkből valaki kiesik, akkor Kelet-Közép-Európában (ezúttal nem gondolok a szovjet vagy jugoszláv utódállamokra) kialakulhat egyfajta fekete lyuk, egy másfajta valóságot jelentő terület. Ez pedig önmagában is veszélyt jelenthet a feszültségekben és veszélyforrásokban amúgy sem szűkölködő régió biztonságára és stabilitására nézve.

Említettem már, hogy az EU-hoz való csatlakozás óriási kihívás a kelet-közép-európai államok politikai elitjei számára. Ezt a célt azonban nem lehet elérni sem széles körű belső konszenzus, sem társadalmi

támogatás nélkül. És itt is támadhatnak démonok. Feltűnnek majd olyanok - rövidesen, az EU-tárgyalások közben már meg is látjuk őket -, akik azzal fognak érvelni, hogy az EU-csatlakozás *nemzeti szuverenitásunk korlátozásával* fog járni. Lesznek aztán olyanok is, akik azt fogják állítani, hogy az EU-csatlakozás nem más, mint *lemondás a nemzeti önazonosságról*. Nem is beszélve azokról, akik majd elmondják, hogy *csőbörből vödörbe estünk; csak a szovjet fennhatóságot cseréljük föl amerikai fennhatóságra és a brüsszeli hivatalnokok uralmára*. Travesztálom ezeket a véleményeket, de ezek mindenütt ugyanolyanok vagy hasonlóak, nem cseh, lengyel vagy magyar specifikumok. Mindenütt vannak az Uniónak támogatói és ellenzői. A támogatók száma, szerencsére - ahogyan a közvélemény-kutatások is mutatják - jóval nagyobb. De ne ringassuk magunkat kellemes álmokba! Minél közelebb vagyunk a tagsághoz, paradox módon annál több ellenző akadhat. Mégpedig azért, mert az Unió - s itt ne legyenek illúzióink - keményen fog velünk tárgyalni, s egyre újabb feltételeket fog szabni. Ez pedig nem mindenkinek fog tetszeni.

Hogyan lehet semlegesíteni az ilyen elégedetlenkedést? A legegyszerűbb módon - minél több ismerettel. Az összes EU-tagságra törekvő kelet-közép-európai társadalomnak nemcsak a modernizáció a feladata, hanem az ismeretek mélyítése is. A politikai elitek dolga, hogy megfelelő „kommunikációs stratégiát” alakítsanak ki, és meggyőzzék az embereket arról, hogy az EU-tagság közös érdek. Manapság ugyanis a kelet-közép-európai államokban az *euro-remények* (amelyek már nem olyan nagyok, mint az évtized elején voltak) gyakran azonosak az *euro-naivitással*, hogy ne mondjam, az *euro-tudatlansággal*. Hogyan lehetne ezeket *euro-tudatossággá* alakítani?

Óriási munka vár ránk. *Europa ante portas* - ez itt a kihívás!

Szenyán Erzsébet fordítása

SZÍVÓS FELVILÁGOSÍTÓ MUNKÁRA VAN SZÜKSÉG

A Konrad Adenauer Alapítvány 1990 januárjában nyitotta meg budapesti irodáját, a képviselő mostani irányítója 1998 januárjában foglalta el állomáshelyét, s vette át a munkát elődjétől, Erhard von der Banktól. Josef Duchač 1938-ban született a morvaországi Bad Schlagban, a második világháború után Gothába került együtt a családjával, 1957-ben érettségizett, az 1989-es politikai változások bekövetkeztéig mérnökként az iparban dolgozott. 1959-ben lépett be a volt NDK-beli Kereszténydemokrata Unióba. Politikai pályája valójában 1989-ben kezdődött. 1990 novemberétől 1992 januárjáig Thüringia tartományi miniszterelnöke volt. 1993 januárjától két esztendőn át Lisszabonban képviselte a Konrad Adenauer Alapítványt. 1995 elejétől Szentpétervárott, s most Budapesten, a Váci utcai irodában folytatja a munkát, s szeretné szerzett tapasztalatait a magyarországi viszonyokba beépíteni.

Beszélgetés
Josef Duchač-csal,
a Konrad Adenauer
Alapítvány
budapesti irodájának
vezetőjével

- *Duchač úr, ön a politikából jön, a Konrad Adenauer Alapítvány, mint előzetes beszélgetésünkben is hangsúlyozta, többek között a politikai képzést, a politikai kultúra kiművelését tekinti munkálkodása egyik céljának - s ön még a közös Németország megteremtése előtt a keleti, szocialista berendezkedésűféltekén töltötte életének nagyobb részét: hogyan tudja tapasztalatait épp olyan helyen, mint Budapest (vagy korábban Szentpétervár) hasznosítani?*

- Én amolyan „későn elhivatott” politikus vagyok. Valójában a nagy európai változások s személy szerint Lothar de Maizière, a volt NDK utolsó miniszterelnöke csábított a politikába - de Maizière aztán nagy sajnálatomra

túl hamar távozott a politikai színtérről. Ellenzékinek sem mondhatom magam, hiszen a mi Kereszténydemokrata Unióunk nem volt ellenzéki párt, s nem is voltam különösen aktív - politikai tevékenységem, mint mondtam, a változásokkal együtt kezdődött. Az igazi ellenzékiek a polgári mozgalomban tevékenykedtek, együtt alakítottuk ki a két Németország szövetségét, nagyobb részük belépett a Kereszténydemokrata Unióba. Az 1990-es választás a volt NDK történetének nagyszerű pillanata, hogy az alkotmány által előírt többséget megkapjuk, s így az alkotmányon változtathassunk, koalícióra léptünk a szociáldemokratákkal, a miniszterelnökre mint jogászra is hatalmas munka hárult.

- *Őn azóta gazdag európai tapasztalatra is szert tehetett, Németország s ezen belül az ön pártja, a Kereszténydemokrata Unió következetesen és hangsúlyosan képviseli az európai gondolatot - miképpen látja ebben a folyamatban Magyarországot? Helyzetünket, lehetőségeinket, a jövő Európájában elfoglalandó helyünket?*

- Legelőször is el szeretném mondani, amit már annyiszor hangsúlyoztunk, s önök talán már unják is, gondoljaik között nem tartják annyira szem előtt s meg-megfeledeznek róla. Az önök hazája Németország számára azért is a legkedvesebb partner (s ezt a többiek ne vegyék udvariatságnak) az Európai Unió bővítésében, mivel azt tették a megváltozott Európáért s a közös Németországért, amit megtettek. Bennünk, keletnémetekben eleve nem él még, hogy itt, a Balaton partján találkozhattunk nyugati rokonainkkal, barátainkkal, hogy Magyarország úgyszólván az NDK-ban nem szívesen látott „német-német párbeszéd” színhelye volt. Azok, akik lekezelően gulyáskommunizmust emlegettek, nem is értették ezt igazán. Bennünk, bennem azonban mindmáig megmaradt. A dróttakadály elvágásával aztán megindult az a folyamat, amelynek eredményeit a ma ideérkező vállalkozók, befektetők derűlátó nyilatkozatain is lemérhetjük. Ugyhogy Magyarország lehetőségeit tekintve magam is derűlátó vagyok - ez a mentális része a történetnek. Persze valamennyi aspektus fontos: a parlamentarizmus, a jogállamiság, a föderalizmus. De nézhetjük az ökológiai és szociális piacgazdaságot, csupa olyan tényező, amelyre szükség van az integráció szempontjából - s ha föltesszük a kérdést, hol tart mindebben Magyarország, hál’istennek az rá a válasz, hogy jó úton halad.

- *Szoktunk úgy vélekedni, hogy ezt már 1989 előtti lehetőségeinknek is köszönhetjük. Ma viszont, itthoni szemmel nézve, elég sok kétség merül föl, vagyunk-e még az a bizonyos példakép?*

- No igen. Nem úgy van azonban, hogy muszáj mindig elsőnek lenni. A

csatlakozási tárgyalások Lengyelországgal, Csehországgal, Magyarországgal folynak, a csatlakozás szempontjából ez a lényeges, s nem az, hogy hármuk közül ebben melyik tart előbbre. Milyen az inflációs ráta, a privatizáció helyzete, hol tart a parlamentarizmus - nekem úgy tetszik, nem kell hogy föltétlenül versengés támadjon az említett országok esetében. S hogy ki mikor lesz tag? Tízen vannak rajta a listán, közülük egyik-másik előnye (Magyarországé különösen) nyilvánvaló. Magyarország lehetőségei véleményem szerint rendkívül jók.

- Az elmúlt napokban az önök tévéhíradójában láttam a német gazdák demonstrációját az európai uniós csatlakozásokkal kapcsolatban. Ha önöknél is nyugtalankodnak, gondolja el, a magyar vidék, a gazdák, a mezőgazdasági vállalkozók, az egész agrárszféra ugyancsak tele van aggodalommal. Sok a kétség a csatlakozással kapcsolatos tájékoztatás körül is. Önöknél a zöldek szintén aggodalmuknak adnak hangot - mindennek előtt a NATO-bővítés ügyében.

- Természetesen hiba volna, hogy úgy mondjam, „ártatlan kék szemekkel” nézni a csatlakozás körüli problémákat. Az is baj volna, ha a fordulat utáni csalódás újabb csalódással, sokkjelenséggel tetéződne önöknél is, másoknál is. Itt most már nem lehet azon a jóhiszemű, naiv állásponton megragadni, hogy majd fölébredünk, s minden másképp lesz. Megvannak erről az emlékeim a volt NDK-ból. A ránk váró folyamat nem lesz mentes a fájdalmas elemektől sem. S nekünk magunknak kell gondoskodnunk, hogy a fájdalom minél kisebb legyen. Teljes reformra lesz szükség mindennütt. Elkezdődött a felkészülés az Agenda 2000 megvalósítására - leginkább talán a mezőgazdaságban lesz szükség szerkezetváltásra, s ez nem könnyű dolog. Én ezt néhány éve, utolsó előtti álláshelyemen, Portugáliában is láttam, megéltem. Ott hasonló volt a helyzet, a portugálok az Európai Unió tagjaként rákényszerültek, hogy kíméletlenül végigcsinálják a változtatásokat, s ezek még ma sincsenek lezárva. Hasonló folyamat zajlott Németország „új tartományai-ban”, a volt NDK-ban. Ha közelebről nézzük, nálunk ezek a változások viszonylag csöndben lezajlottak. De vegyünk egy másik, a mezőgazdaságnál kényesebbnek látszó területet. Az egyesüléskor ott volt a néphadsereg egyfelől, a nyugatnémet szövetségi hadsereg másfelől - különösebb sűr-

lódások nélkül vált egységes hadsereg belőlük. A mezőgazdaságban nálunk a szerkezetváltás is viszonylag nyugodtan végbement, nem támadt különösebb csatazaj körülötte. Úgy gondolom, a mi keleti tartományaink tapasztalatából annyit meg lehet tanulni, s itt említtem újra az Agenda 2000-t, hogy belső készség és külső segítség milyen mértékben egészítse ki egymást.

- A mi helyzetünkre, gondolkodásunkra lefordítva ez azt jelenti: az Európai Uniónak van elég tapasztalata, hogy ezekben az ügyekben valószínűleg elegendő óvatossággal, de kellő bölcsességgel is járjon el, s a csatlakozó országok a nagyobb bajt elkerüljék?

- Reméljük, hogy így lesz. Ez azonban még nem jelenti, jelentheti, hogy az egyes embert ebben a folyamatban nem érik esetleg fájdalmas tapasztalatok. Szívós felvilágosító munkát kell végeznünk. Bár nekem úgy tűnik, él ugyan szorongás egyes emberekben, csoportokban, de nem vált tünetté a csatlakozás előtt álló országokban. Inkább valami jóleső reménykedés a jellemző.

- Van egy másik terület, ma e terület képviselői az átlagosnál derültöbbről tetszenek, ha nem fűti is őket akkora remény, mint a gazdasági szféra jeleseit. Ez a terület a művelődés, a kultúra s a művészet.

- Említhetnénk az oktatást, bár ez benne foglaltatik a művelődés fogalmában. Nem ismeretlen előttem ez a magatartás, s nagyon rokonszenves nekem, amikor egy magát kis népként deklaráló ország, mint az önöké is, azt mondja: legfőbb értékünk a kultúránk, a művészetünk, ez az, amit Európának adhatunk. A gazdaságban mindig túl

fognak szárnyalni bennünket, ebben nem. S ez így igaz, akár a magyarokról, akár a lengyelekről, a csehekről vagy más népekről van szó. S a nyugati ember válasza erre sohasem lehet az, kultúránk nekünk is van, nagy kultúránk. Mint német nem hivatkozom Goethére, akit önök is ugyanúgy ismernek és tisztelnek, mint mi, s aki az

irodalom mellé odaemelte a „világ” szót s megalkotta a világirodalom fogalmát. Goethéről Thüringia jut eszembe - tartományi miniszterelnök koromban ugyancsak megéltem ennek a gyönyörű kis régióknak gazdag kultúráját s azt az öntudatot is, amellyel a thüringiaiak ápolták és büszkék voltak rá. Akkor tizenhárom nagy zenekarunk volt Thüringiában - megvan-e még mind, nem tudom. Az egység csak a sokféleségben létezhetik. Egy uniformizált Európa teljes képtelenség lenne. Ezt elsősorban a kultúrával kapcsolatban kell hangsúlyoznunk. Magyarország vagy Lengyelország, Csehország sajátos eredetű, önálló kultúr-nemzet. Sajnos, ami a finanszírozást illeti, azzal mindig lesznek problémák. Gyakran elgondolkozom azon, s mindnyájunknak érdemes rajta gondolkodnunk, hogy nemzetközi vi-

szonylatban például valahol határt kel-
lene vonni a felléptidíjak terén is. Ér-
telmes díjazással tenni. Ha olykor hal-
lom, nagy művészek micsoda honorá-
riumot várnak el akár csak egy estére,
óhatatlanul a nehézségekkel küszködő
intézmények jutnak eszembe s a vi-
szonylagosság fogalma. Úgy hiszem
azonban, ha a szocializmusnak nem si-

Az NDK utolsó napjai

került a kultúr nemzeteket tönkretene-
nie, nekünk meg kell találnunk szilárd
helyüket ebben az Európában.

- *A Konrad Adenauer Alapítvány
nem foglalkozik közvetlenül a kultúra
támogatásával?*

- Nem. S magam mint politikus an-
nak idején inkább a szubszidiaritás, az
ésszerű kölcsönös támogatás s a föde-
ralizmus fogalmaiban mélyedtem el
az NDK alkonyán, mert mindez nem
volt olyan egyértelmű nekünk. Veze-
tője lettem Németországban a födera-
lizmus-bizottságnak, és nagyon inten-
zíven kellett ezekkel a problémákkal
foglalkoznom. Jó hasznát vettem en-
nek későbbi portugáliai és oroszorszá-
gi munkámban.

- *Ha megenged egy kis személyes
emlékezést: önnek mint volt NDK-po-
litikusnak és állampolgárnak szintén
elegendő emléke, élménye lehet erről
- én hosszabb ideig éltem Kelet-Ber-
linben, s ottani ismerőseimmel, bará-
taimmal érintkezve legnagyobb élmé-
nyem éppen egy, a kultúra őrzéséből
eredő szolidaritás, sőt ellenzéki-
ség volt. Aki hozzánk, Magyarországra
jött, vagy máshova ment, nyilvánvaló-
an ugyanezt tapasztalta. Én napjaink-
ban ezt a szolidaritást, ezt az opponá-
ló dacot azért hiányolom.*

- Ismerős, amit mond, s ennek min-
denütt meg lehetett találni a változata-
it. S ebből mindjárt adódik a kérdés,
milyen lesz az egyes nemzetek kultú-
rájára nézve az a szolidaritás, amelyet
majd az Európai Unió belül megélhe-
tünk. Én pozitívumnak tartom, hogy a
kultúra védelme többé nem kötődik
össze az ellenzékiesség fogalmával. El-

várhatjuk-e,
hogy az Unió
szeme mindig
egyformán raj-
tunk, a kultú-
ránkon legyen?
Ezt meghatáro-
zott finanszíro-
zási keretek
fogják elevenen
tartani. Pillanat-
nyilag sehol
sem rózsás a
helyzet, még az
úgynevezett jó-
léti államokban
sem.

- *A prognó-
zis?*

- Én a prognózissal óvatos vagyok.
Sok mindent hangoztattunk már itt
Európában - legutóbb a mélypontról
való elrugaszkodás, a munkanélküli-
ség nyomasztó légköréből való kilá-
balás volt nálunk állandó téma. Volt
különbféle jóslatok 1992-ben, 93-
ban; most 1998-at írunk, s nem lehet
persze nem észrevenni, hogy fölfelé
haladunk. Az időfaktor nagy szerepet
játsszik, s nehéz előre megmondani, mi
mikor következik be. Ami ebből min-
dannyiunkra vonatkozik; nem lehet,
nem szabad mindig másban remény-
kednünk, magunknak kell jól dolgoz-
nunk. Sorsunk a saját kezünkben van,
elsősorban azokkal az eszközökkel él-
jünk, amelyekkel magunk rendelkez-
zünk. S próbáljuk a legjobbat kimun-
kálni belőle. A nagy Európában akkor
találja meg ki-ki a maga helyét. Ne-
kem úgy tűnik, Magyarország ezt me-
gértette. Egy ilyen kultúr nemzet, mint
az önké, nem tehet mindent a pénztől
függővé.

- *Reménykedjünk, hogy így lesz.
Végül még egy kérdés, amit mi ma-
gyarok is gyakran fölteszünk egymás-
nak: ön szerint az Európai Uniónak
milyen érdeke fűződik ahhoz, hogy
Magyarországot, a környező ország-
okat ekkora elánnal hívja, ennyi rokon-
szenvvel kitiintesse? Nem csak nekünk
fontos, hogy odatartozzunk?*

- Kellően ismerjük az integráció
fogalmát. Értelme, lényege egy nagy

egész visszaállítás, úgy mondanám,
helyreállítás. Európát a második vi-
lágháború után akarata ellenére kímé-
letlenül kettéválasztották. A szóban
forgó országok mindig úgy érezték,
odatartoznak, európaiak, akárcsak a
nyugatiak, csak hát ennek az érzésnek
sokáig nem lehetett nyíltan kifejeződ-
nie. A tapasztalat, amit az Európai
Unió eddig szerzett, nyugati tapaszta-
lat. Ha Európáról beszélünk, kultúr-
nemzetek sokaságát értjük rajta, Len-
gyelországot, Csehországot, Magyar-
országot természetesen, s azokat az
országokat is, amelyek csak a másod-
dik vagy egy harmadik körben csatla-
koznak majd. S nem lehet, hogy kör-
nyezetvédelmi vagy egyéb kérdések
döntsenek, amelyek egyébként sincse-
nek határokhoz kötve. Jogállamiság,
parlamentarizmus, mezőgazdasági
kérdések, a föderális állam felépítésé-
nek kérdései, piacgazdaság, szubszi-
diaritás - csak ismétlem: minde-
zekben adódnak, adódhatnak problé-
mák, de a jövőben már csak olyanfé-
leképpen, hogyan oldjuk meg őket kö-
zösen. A Konrad Adenauer Alapít-
vány programja egyébként a maga
szerény eszközeivel ugyancsak igyek-
szik a megoldáshoz hozzájárulni. Én
mint politikus feltétlenül hangsúlyo-
zom a politikai műveltséget, a politi-
kai magatartás általános kiművelődé-
sét is.

- *Alapítványuk Konrad Adenauer
nevét viseli, azét az államférfiét, aki
annak idején történelmi szerepet ját-
szott az európai egységi alapjainak le-
rakásában. A mostani német cancel-
lár Helmut Kohl is ezt a hagyományt
folytatja.*

- Számomra egyértelmű: a német
újraegyesítésnek ő az építész, sok
minden múlt az ő személyes erején és
megfontolt döntésén, ami ma már
meg nem kérdőjelezhető. Elég sok
politikus volt akkor, aki a haloga-
tás taktikáját választotta volna, van
tapasztalatom, emlékszem, magam is
az újraegyesítés végrehajtásán mun-
kálkodtam. Azonkívül köztudott,
hogy Helmut Kohl az európai egység
gondolatának legrégebb, legma-
kacsabb hirdetői közé tartozik. Jövőre
Németország lesz az Európai Unió
soros elnöke. 1999-ben nagyon fontos
döntések várhatók, s ha mindez olyan
meggyőződéssel európai személyi-
ség vezetésével történék, amilyen
Kohl kancellár, az az általános fejlő-
dés felől nézve, az európai gondolat
felől, úgy érzem, nagyon szerencsés
lenne.

Kalász Márton

KELETI BŐVÍTÉS, OSZTRÁK FÉLELMEK

Május 7-én, csütörtökön sok aló-ausztriai házban és Bécs néhány részén üresen maradtak a levélszekrények. Előtte való éjjel az állami posta buszvezetői... nem, nem sztrájkoltak, Ausztriában nem szoktak sztrájkolni, hanem „üzemi szakszervezeti gyűlést” tartottak. Épp akkor, amikor a postai küldeményeknek el kellett volna indulniuk Kelet-Ausztria nagy része felé. Mi ellen tiltakoztak a buszvezetők? Az ellen, hogy néhány, évek óta erősen deficités buszjáratot megszüntettek, és néhány ötvenöt feletti buszsofőrt elbocsátottak, hogy nyugdíjaztatásukig, vagyis hatvanéves korukig 80 százalékos javadalmazás mellett az osztrák szabadidős társadalom létszámát szaporítsák. Másutt a korosabb munkaerők, ha ilyen ajánlatot kapnak, bizonyára örömtüzet gyújtanak, vagy a templomban hálaadó misét tartanak. Ausztria azonban különös ország.

Néha azokra a kis üveggömbökre emlékeztet, amelyeket itt-ott még látni a szuvenirboltokban. Műhó szállong bennük, s hullik a hegyre-völgyre, a Grossglocknerre vagy a Stephansdomra. Ha a hó már mindent befed, az ember csak megfordítja a gömböt, és megint egy kis kavargás. Különben minden marad a régiben. De ha jobban megnézzük, apró repedéseket látunk a gömbön, egyre növekvő számban. Az első repedés akkor esett rajta, amikor a vasfüggőnyt eltakarították. A második, amikor Ausztria az Európai Unió tagja lett. Az üveggömbben már nem olyan otthonos az élet.

Pedig az osztrákok mind a kettőt erősen kívánták, a vasfüggőny eltűnését nem kevésbé, mint az uniós csatlakozást. És most? A huzat mind erősebb. Nyugatról a konkurencia kemény szele fúj iparban, mezőgaz-

daságban és a szolgáltató szektorban, sorra bontják el a kereskedelmi sorompókat, szüntetik meg az állami monopóliumokat, folyik a liberalizálás, szűkül a protekcionizmus játéktere. Keletről a sok olcsón és hatékonyan dolgozó kis- és középzem jelent konkurenciát, asztalosok, építőcégek, autójavító-műhelyek, trafikok és fogorvosok. Az Unió jelenlegi külső határának osztrák szakaszán szigorú az ellenőrzés. Majd minden nap hosszú sorok gyűlnek föl a Magyarországról, Szlovéniából, Szlovákiából és Csehországból beutazókból. Schengen miatt, mondják, mert miután megszűnt az ellenőrzés az Unió belső határain, nagyobb éberségre van szükség a külső határokon. Pedig hát nem csak Schengen miatt. Főleg az osztrákokat szűrik, akik Sopronban, Mariborban, Pozsonyban vagy Budván jártak bevásárlóúton.

Mi történik majd, ha Csehország, Magyarország, Szlovénia, Lengyelország, Észtország s talán valamikor Szlovákia is tagja lesz az Európai Uniónak? Ha a külföldi álláskereső már nemcsak olyan helyet találnak maguknak, amelyre az osztrákok nem pályáznak, hanem erős motiváltsággal és magas képzettségükkel

oda is benyomulnak, ahol eddig az osztrákok voltak az urak? Mi lesz, ha a vállalkozó egyszer csak szabadon választhat egy intelligens és nagy munkakedvű ingázó vagy betelepülő és egy kevésbé intelligens és kisebb munkakedvű osztrák között? Jelenleg az osztrák munkaerőpiacot szigorú kontingensek bástyázzák körül a külföldi munkavállalókkal szemben, belülről a kordvezményes nyugdíj nagyvonalú rendszere védi. az egyetemekre való szabad bejutás, amely egyfajta parkoló pályát jelent a fiatal munkanélkülieknek, és az elmúlt évtizedek sok más kisebb-nagyobb rendszabálya - de meddig megy ez így?

Júliusban egy fél évre Ausztria veszi át az Európai Unió elnöklését.

Az Unió keleti bővítése rajta van a prioritások toplistáján. Miközben a kormány és a diplomácia összeurópai tűzpróbájára készül, a pártokat, kamarákat és szövetségeket átszelve alakul a keleti bővítés ellenzőinek frontja. A gazdasági kamara, a munkáskamara, az osztrák szakszervezeti szövetség funkcionáriusai, szociáldemokrata és kereszténydemokrata politikusok csatlakoznak a kórushoz, melynek Jörg Haider Szabadságpártja adta meg a hangot: első az osztrákok, Ausztria mindenek felett. Míg Haider világos és egyértelmű nemet mondott a keleti bővítésre, az osztrák populizmus neofitái félreérthetetlenül kétértelműek. Keleti bővítés? Igen, igen, de ne így, és főleg ne ilyen gyorsan, hanem tíz, tizenöt, húsz év múlva, amikor már a szomszédok elég „érettek” lesznek - vagyis osztrák olvasatban: majd ha a jövedelmi különbségek kiegyenlítődnek, a szociális és környezeti normák osztrák szintre állnak. Azzal áztatják magukat, hogy az átalakuló posztkommunista országok elé szabhatnak olyan normát, amely minálunk is egyre kérdésesebb, s amelyet az európai integráció dinamikus fejlődése és a globalizált gazdaság már rég tarthatatlanná tett. Ahogyan az is csak illúzió, hogy Brüsszelben majd jóindulatúan nézik, ahogy az osztrákok kimazsolázzák a kelet-európai kalácsot, miközben mindent megtesznek, hogy saját országukat

elrekezzék a konkurencia csípős szele előtt.

Akiben van még egy csöpp valóságérzék, jól tudja, hogy a keleti bővítés nem így fog menni. Az osztrákoknak nem áll módjukban, hogy feltartóztassák ezt a történelmi folyamatot. Szerencsésükre: mert ahogy korábban a vasfüggöny leomlása és az európai uniós csatlakozás, úgy most a keleti bővítés is arra fogja kényszeríteni Ausztriát, hogy végre hozzálasson a régen esedékes strukturális változtatásokhoz. Ausztria, mondják tréfásan, a keleti tömb utolsó állama Európában. Ez rossz vicc és igazságtalan, de mint minden viccben, ebben is van valami.

Gordon Brooke-Sheldernél szellemesebb társalgót keresve sem lehet találni. Az immár nyolcvanadikban járó brit történész, szenvedélyes vadász és teniszjátékos, bécsi Trieszt szállóbeli szobájában csevegő portyára indul az osztrák történelem ezer évén át. S mint manapság annyiszor, a beszélgetés a keleti bővítésnél köt ki. Mi lesz itt tulajdonképpen? Hogy fognak viselkedni majd egymással ezek az országok, amelyeket századokon át egybefogott a Habsburg-dinasztikus keret, majd szétválasztott a nacionalizmus és a totalitarizmusok korszaka, s a történelem szeszélyéből most megint együvé kerülnek? Egyszerű, az nem lesz, véli Brooke-Shelder. Pél-

dául a magyarok, vannak hátrányai, hogyne volnának, a nyelv, a gazdasági lemaradás, de van motivációnk, erős motivációnk. No meg a csehek. Meg a szlovének. Arról nincs szó, hogy ezek az országok az EU-ban együtt fogják az érdekeiket képviselni, arról meg pláne nincs, hogy Ausztriával együtt lépjenek föl. S Ausztria: Hogyan is áll a dolog az osztrák identitással? Kitart-e ez a történelmileg nézve elég effermer képződmény abban az Európában, ahol a nemzetállami jogosítványok egy részét felülre adják, egy másikat pedig alulra, a régióknak? Stájerországban, Karintiában, Tirolról nem is beszélve, a tartományi tudat mindig is erősebb volt, mint az Ausztria-tudat, márpedig Ausztriát a két világháború után a tartományokból szerkesztették össze. Csak a bécsiak, mondja Brooke-Shelder kis mosollyal, csak ők mondják első helyen: „Osztrákok vagyunk”.

Az osztrákoknak átkozott szerencsésük van. 1945-öt elég jól megúszták, a rájuk kényszerített semlegesítés megadta nekik a lehetőséget, hogy a nukleáris blokkok árnyékában azzal áltassák magukat, hogy ők valahogy másfajta. Ehhez annyira hozzászórtak, hogy a semlegességet nemzeti karaktervonásnak kezdték látni. Háborúznak mások, *tu felix Austria...* A NATO-vitában most a Szociáldemokrata Párt maradt felül. Az érv, mely az osztrákok-

ra oly meggyőzően hatott, így formulázható: Eddig a többiek gondoskodtak biztonságunkról, mi megspórolhattuk magunknak a költségeket. Hát érdekünk nekünk, hogy eztán másképp legyen? Ez egy kicsit arra a vasúti tisztviselőre emlékeztet, aki családtagjaival együtt évtizedeken át ingyen vonatozhatott, s most hirtelen jön valaki, és kéri a jegyeket. A menetjegyet fizessék csak a többiek, a németek, az olaszok, esetleg a magyarok, a csehek, a lengyelek, előbb-utóbb ők is felszállnak.

Az európai közösségben ránk váró valóságos konfliktusok lényegük szerint nem nemzeti jellegűek lesznek. Lehet, hogy egyik-másik kérdésben még nemzeti formát öltenek (mint például legutóbb az európai központi bank vezetése körüli német-francia vitában), de tartalmukban már nem nemzeti konfliktusok lesznek. Az Európai Unió polgárainak alapvető kérdésben kell dönteniük: hogyan szabályozzák egymás közti viszonyaikat. Két különböző modell között áll a választás: az etatista és a liberális modell között. Az etatista modellhez Franciaország adja a mintát. De Közép-Európában, Németországban és Ausztriában is ez dominál. Ausztriában, ahol minden ötödik munkavállaló közalkalmazott, a diplomások több mint hatvan százalékából hivatalnok lesz, az etatizmusnak dinasztikus, mindekelőtt jozefinus gyökerei vannak.

Az etatizmus partiarchális modell: Az államátya illetékes mindenben és felelős mindenért. Ausztriában például egyáltalán nem szokatlan, hogy már tíz vagy húsz éve privatizált vállalatok üzemi tanácsa konfliktushelyzetben a kancellár közbenjárását kéri. Szokásos, hogy kollektív célkitűzéseket dolgoznak ki, és törvényként terjesztik a polgárok felé. Az etatizmus kényelmes. A személyes felelősséget ritkán firtatják, ami történik, abban a kollektíva az illetékes, párt, szakszervezet, kamara vagy egyszerűen „az állam”. Az etatizmus leghatékonyabb formája a modern jóléti állam, melynek lényege, hogy az állam belenyúl a javak elosztásába. A hatalmas bürokráciák és szövetségek az osztrák korporatív rendszer igazi urai.

Csak az a baj, hogy az újraelosztó gépezet tovább már nem finanszírozható. A szociális kiadások csillagászati méreteket öltenek. A jóléti állam osztrák modellje nem finanszírozható tovább, akkor sem, ha az adósságterheket a jövő nemzedékekre hárítják át. Túlszabályozás, túlméretezett adminisztratív ráfordítás és túlzott járulékos bérköltségek nyomasztják az Ausztria nevű gazdasági telephelyet, s riasztják el a külföldi befektetőket. Az amerikai és ázsiai menedzserek, akiknek hat hónapig vagy tovább kell várniuk a tartózkodási engedélyre, és újabb meg újabb dokumentumot kell benyújtaniuk,

végül elvesztik a türelmüket. Egy üzem telepítésének engedélyezése gyakran egy évnél tovább is eltart. Ha arra gondolunk, hogy a termelési ciklusok egyre rövidülnek, gyakran már csak két évre szűkülnek, nem nehéz elképzelni, hogy az egyébként vonzó feltételek ellenére Ausztria hátrább szorul az üzemek telepítéséért vívott nemzetközi versenyben. Ausztriának sokba kerül a status quo fenntartása. Egy idő után az ár kifizethetlenné válik.

Az utóbbi évek európai fejlődésének figyelemre méltó vonása, hogy egyre több ország igyekszik szabadulni az etatista euroszklerózistól, s fordul a liberális modell felé. A szociáldemokrata Tony Blairnek eszébe sem jut visszacsinálni Margaret Thatcher éveken át kárhoztatott reformjait. Hollandia, Spanyolország, sőt Svédország is látható sikerrel igyekszik követni a brit példát. Magyarország, Lengyelország, Csehország és Szlovénia európai uniós csatlakozása újabb lökést adhat ennek a liberalizáló tendenciának: a poszt-kommunista társadalmaknak elégük van az állami intervencionizmusból, és nemigen van kedvük, hogy gazdasági fejlődésüket a nyugat-európai jólétiállam-modellek átvételével terheljék. Az Európai Unióban zsugorodik a blokk, mely Franciaország és Németország körül tömörül, s melyhez Ausztria is tartozik.

Ausztriának minél előbb meg kell értenie, hogy ez a fejlődés pozitív, mert segíti a fölösleges ballasztok elvetését, a piaci erők felszabadítását és a kreatív képességek mozgósítását. A tapasztalat azonban azt mutatja, és épp a posztkommunista országoké a legvilágosabban, hogy muszáj előbb összehúzni magunkat, s csak aztán lehet kiereszteni. Kétségtelen, hogy az Európai Unió keleti bővítése a következő években kíméletlenül fel fogja tární az osztrák rendszer gyenge pontjait, és bizonyos régiókban válságos fejleményeket idéz elő. Ezek a fájdalmak erősíteni fogják a lakosságban a fordulat kívánságát. Az ember legyen óvatos az előrejelzésekkel, de annyi bizonyosnak látszik, hogy Ausztria a gyors és mélyreható strukturális változtatások időszaka elé néz.

Farkas János László fordítása

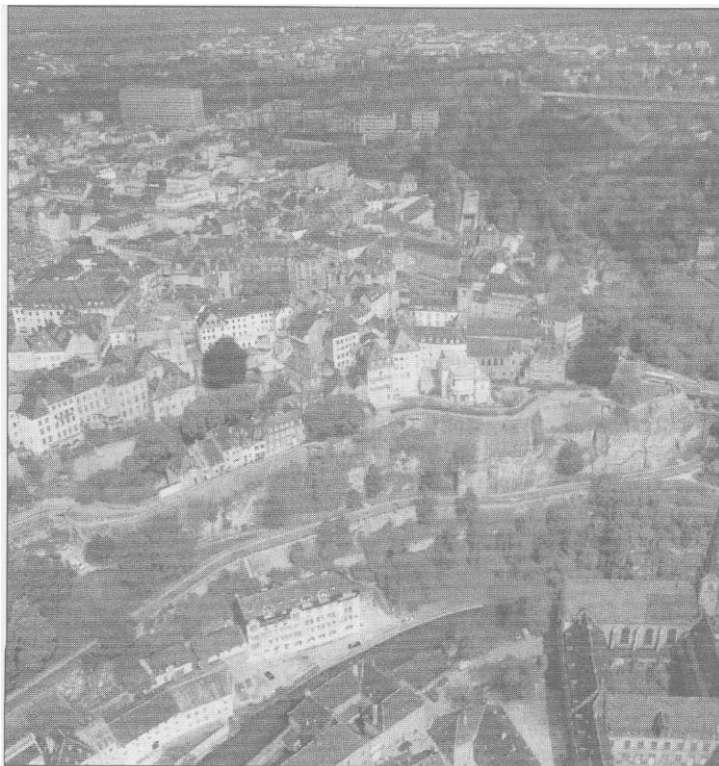
LUXEMBURGI SZÍNEK

Luxemburgban novemberben még lombosak a fák. Sárgákban, vörösekben, barnákban színlenek az erdők és a parkok, az őszi ismerős, mégis egészen különös hangulata borítja a tájat. Nem is igen értem először, honnan ez a szokatlanság, azután rájövök: onnan, hogy mikor Magyarországon a fák már régen száraz, csupasz karokkal himbálnak, ebben a sokkal északabbra fekvő országban még dúsan pompázik a vegetáció. Az időnek valami furcsa elcsúszását éli át a Magyarországról érkezett utazó, ami azonban jóleső érzést, harmóniát sugall.

A dolog magyarázata nyilván egészen prózai. A sajátos klíma, a hegyektől övezettség, az óceán viszonylagos közelsége okozza ezt a jelenséget, de én hadd érezzem benne azt a naptárral is szembezegethető kielélt nyugalmat, amely e kicsiny ország életének minden mozzanatát áthatja.

Az ország

Nem volt mindig ilyen nyugodt itt az élet, mint a XX. század vége felé. Luxemburg egy volt a sok nyugat-európai fejedelemség között, előbb grófság, majd hercegség, végül nagyhercegség, *grand-duché*, évszázadokon keresztül hol egyik, hol másik birodalom része, hol egyik, hol másik uralkodó család alatt. Mikor 1839-ben függetlenné válik, területének kétharmadát elveszíti. A korai Trianon-élmény azonban nem frusztrálja őket, ellenkezőleg: kicsinységükből erőt formálnak, s büszkének rá. Mikor egy kiadói beszélgetés során valakiről említették, hogy el kellett mennie, s én megkérdeztem, hogy messzire ment-e, a jókedvűen önironikus válasz ez volt: ebben az országban komoly erőfeszítést kell

tennie annak, aki messzire akar menni. Az pedig, hogy Budapestnek kétmillió lakosa van, őszinte bámulatót váltott ki. Az ország pirinyó, de minden van benne, aminek egy önálló államban lennie kell, minden kicsi, és minden működik. A parlament hatvan képviselői helyet befogadó ülésterme - Luxemburg alkotmányos monarchia parlamenttel és hét párttal - ötször belefér a mi fővárosi önkormányzatunk üléstermébe, a városközpont minisztériumai - tüneményes barokk palo-

Észak
Gibraltárja

Kisváros a folyó
kanyarulatában:
Esch-sur-Sûre

tácskák, esetleg valamikori kolostorok - legfeljebb kétemeletesek, a nagyhercegi palota vagy a fővárosi városházája sem méreteivel tüntet. A Bibliothèque Nationale központi olvasóterme - amúgy a Notre Dame székesegyházhoz simuló egykori jezsuita kolostor épületében - bár-

melyik budapesti kerületi Szabó Ervin könyvtári fiók fogadóhelyiségénél kisebb. Személyzet mindenütt alig, mégis minden hozzáférhető, elintézhető. A főváros két színházának saját társulata nincs, de a legjobb európai produkciókat és saját alternatív társulataik bemutatóit látják vendégül; vendégektől gazdag a zenei élet is. A valaha nagyon szegény mezőgazdasági ország az egyetlen lehetséges utat választotta: a nyitottságot. Exportcikkük kevés, talán egyedül a moseli bor, amivel mint saját termékkel esélyel indulhatnak a világpiacon, viszont Luxemburg városban jelenleg

közel két és félszáz bank található, s itt van a székhelye az egyik legnagyobb európai médiabirodalomnak is, melynek egyik fiiláléjához már nekünk, magyaroknak is van szerencsénk. A főváros északkeleti területén felépített modern városrészt, ahol az Európai Unió központi intézményei és hivatalai működnek, jórészt külföldi alkalmazottakkal, a világ legnevesebb építészeinek tervei alapján építették fel. A felsőoktatás mindössze két évfolyamot fog át: az alapokat mindenki megkapja, a magasabb évfolyamok hallgatói tanulmányaikat folytatandó menjenek külföldi egyetemekre: Németország, Belgium, Franciaország egyetemi városai karnyújtásnyira. Amint Luxemburgban is rengeteg a szomszéd országokból átjáró munkavállaló, akik naponta hazatérnek otthonaikba: az autóval, vonattal megteendő távolság nem nagyobb, mint akármelyik nagyobacska világváros agglomerációja, az egész ország kisebb Pest megyénél.

A lakosság

Luxemburg azért rokonszenves ország, mert az életmód és a temperamentum valahol félúton van a németeké és a franciáké között. Jőmagam imádom Párizst, s életem során, ha megadatott, mindig örömet és felszabadulást jelentett oda megérkezni. Most, amikor Luxemburgból érkeztem, fejbevágott a zaj és az élet intenzitása: eltartott egy napig, míg akklimatizálódtam, s rátaláltam a régi élményre. Mert Luxemburg nyugodt és csöndes. Ugyanakkor nem olyan merev és feszes, mint az építészeti környezetükkel egyébként szintén lenyűgöző német városok. Este ugyan hamar kihálnak az utcák, de nappal nagy az élet, a nyüzsgés, az emberek barátságosak, közlékenyek, az utcákon furcsa hangzavar uralkodik. Ennek egyik oka a nyelv. Luxemburg háromnyelvű ország, az iskolások hatéves koruktól tanulnak németül, héteves koruktól franciául, de maguk között saját nyelveket használnak, az 1984-ben külön törvénnyel nemzeti nyelvvé nyilvánított *lëtzebuergesch*. Ez valójában egy német dialektus, írásban a német nyelv ismerete alapján megérthető, de a beszédélménynek semmi köze a némethez. Mikor a vendég kedvéért franciául beszélő luxemburgiak egymás között hirtelen saját nyelvükre váltanak, valami egészen furcsa, a fülnek egyáltalán nem kellemetlen és semmi másra nem emlékeztető zeneiség hangzik fel. Német szót se utcán, se munkahelyen nem hallottam, a német határ környékén bizonyára használatos, a francia viszont gyakori, ma-

ga a luxemburgi nyelv is használ jócskán francia szavakat. Az újságok háromnyelvűek, mindig a cikk tárgya szabja meg az épp használt nyelvet, de természetesen vannak egynyelvű kiadványok is. Az Európai Unió Tanácsának luxemburgi elnöksége idején szervezett kulturális események

Kirchberg, az európai negyed

programfüzetében találtam a szlogent: Luxemburg a hidak földje, meg a nyelveké, melyek hidak az emberek között... Saját nyelvükre viszont rendkívül büszkéek, és művelésére az utóbbi időben egyre nagyobb gondot fordítanak. Az 1984-es törvénnyel egységesítették a nyelvtant és a helyesírást, ennek nyomán indult meg a luxemburgi nyelvű tévéadás, nagy tisztelet övezi saját íróikat, írjuk ide a legismertebbek nevét: Roger Manderscheid, Guy Rewenig és Nico Helming.

A nemzeti identitás megtartása, sőt erősítése (jelmondatuk: *Mir wölle bleiwe wat mir sin* - Azok akarunk maradni, amik vagyunk) kényelmesen megfér a sokféle nemzetiség folyamatos jelenlétével és azzal, hogy a luxemburgiak élete is ezer szállal kötődik a külföldhöz. Büszkéek rá, hogy a XIV. században királyt adtak a cseheknek: Vak János kegyeletlőt övezett teste a Notre Dame katedrálisban pihen. De ugyanilyen becsben tartják azokat a helyszíneket, ahol Goethe és Victor Hugo időzött luxemburgi tartózkodása során, s nem egy prospektusban olvashattam, emléktábla is

megemlékezik róla, hogy Liszt Ferenc élete utolsó koncertjét Luxemburg város társasági életének központjában, a Casinóban adta, mely manapság képzőművészeti kiállításoknak ad otthont. Államköltészen tarták fel és restaurálták (nem újjáépítették) Vianden városka fantasztikus, hegytetőn álló várának romjait, mely az uralkodó Nassau dinasztia bölcsője volt (a várban természetesen a család történetét dokumentáló kiállítás is látható) - de

Robert Schuman szülőháza

legalább ennyire büszkéek arra is, hogy luxemburgi születésű Robert Schuman, az Európa-eszme atyja (az övékénél nagyobb Schuman-kultuszt csak Brüsszelben, a másik európai fővárosban tapasztaltam), s noha az ország, sőt még a város mindennapi életén sem látszik különösebben az európai intézmények jelenléte, öntudatuk, nyitottságuk egyik forrása, hogy már az

Európai Szén- és Acélközösség, a Közös Piac, a mai Európai Unió egykori magja Luxemburgban székelt, s a nagyhercegség azóta is zászlóshajója az európai egyesülésnek.

A város

Lëtzebuerg-Stad történelmi és földrajzi körülményeinél fogva különleges. A sok birodalom és uralkodó között hányódó hercegség azért maradhatott fenn évszázadokon keresztül, mert az első ezredfordulótól kezdve folyamatosan egyre szilárdabb erődítménnyé vált. Szűk egy évszázaddal azután, hogy Sigefroi, azaz Siegfried gróf 963-ban székhelyéül választotta s csere útján megszerezte a Bock szikláját, és az ott talált kis kastély - *Lucilinburhuc* - helyén várat épített, Gisbert gróf falat kezdett húzni köré, melyet a későbbi uralkodók tovább erősítettek. Európa egyik legszilárdabb erődítménye született így meg, mely joggal kapta a XIX. században az „Észak Gibraltárja” nevet. 1867-ben a londoni szerződés megsemmisítette a város stratégiai fontosságát, az immár három évtizede független or-

szerencsére ma már a világörökség része. A látvány másik összetevője az a két kis folyócska, mely a város valamikori magját körülöleli. Itt folyik egymásba egy, a városközpont szintjéhez képest mélységes mély völgyben az Alzette és a Pétrusse. Az erődítmény egyik megmaradt részéből teraszt képeztek, ez lett az Alkotmány tere, itt áll egy 12 méter magas obeliszken az első világháború önkénteseinek emlékére a győzelem istennőjének koszorút tartó szobra, a *Gëlle Fra*, az arany asszony, a város egyik szimbóluma. Itt szoktak parkolni a turistabuszok, hogy a városba megérkező vendég első pillantását a valamiko-

Arany asszony

Nagyhercegi palota

szág fővárosát nyílt várossá nyilvánította, az addig jogszerűen ott tartózkodó porosz csapatokat kikergette, s a hatalmas falrendszert lebontani rendelte. A katonai épületek és falak lebontása 16 éven át tartott és másfélmillió aranyfrankba került, a maradék

ri erődítmény magasából erre a hatalmas szakadékra vethesse. Aki itt körülnéz, annak tekintete átfogja a két merész völgyhidat, balról a múlt század közepén épült Viaducöt, jobbról a századfordulón vert „új hidat”, *Nei Brécket*, a Pont Adolphe-ot, lába alatt

közel ötvenméteres mélység, melyben parkoktól övezve - itt a novemberi vörös-sárga-barna kavalkád - bátortalan kis erecske csordogál, ez a Pétrusse, s a látvány nem árulja el, hogy a völgy túoldalán modern város lüktet, tőle balra, túl a Viaducön, a másik folyó, a némileg tekintélyesebb Alzette elkanyarodó völgyének falába pedig nem fák kapaszkodnak, mint a Pétrusse fölött, hanem házak - ez a *Grund*, az egykori erődítményt, a mai városközpontot, a „magasvárost” körülölelő és kiszolgáló XIV. századi városrész. Majd ha a nézelődő a fal mentén tovább ballag, a Corniche sétányán át eljut a Bock szikláján, ama nevezetes csere helyszínén kialakított kis emlékparkig, s ámulva tapasztalja, hogy egy templomtorony keresztjének magasában áll - lába alatt a völgyben s a szakadék túoldalán szűk macskaköves utcák, egymáshoz szoruló házak, s tovább balra, valahol egészen a magasan a legújabb völgyhíd, a 234 méter fesztávú, 355 méter hosszú Pont Grande-Duchesse Charlotte vörös sziluettje. Charlotte nagyhercegnő emléket, aki negyvenöt évi uralkodás után 1964-ben adta át a hatalmat fiának, a népe által ugyancsak igen tisztelt és szeretett János nagyhercegnek, megkülönböztetett csodálat övezi. Ha a sétáló most hátrafordul, és az itt is meredek és macskaköves utcákon a Saint Michel templom és a Nemzeti Múzeum érintésével felkapaszkodik a „magasvárosba”, a kormányépületek és a nagyhercegi palota környékére, a külügyminisztérium melletti kis téren megtalálja az ő bronzból öntött szobrát is.

Az, hogy az erődítmény falát le kellett bontani, lehetővé tette a város terjeszkedését. A folyócska túlsópartján, a plateau Bourbononon, a városközponttól mintegy másfél kilométernyire a múlt század végén épített pályaudvar (barátságos faépület volt, leégett, 1913-ban építették ma is álló utódját - köztünk szólva, nem ez a kedvencem a város épületei közül) és az Adolphe nagyherceg nevét viselő völgyhíd tengelyében épült ki az avenue de la Liberté, melynek két oldalán üzletekkel zsúfolt bérházakat húztak a század első évtizedeiben. A sugárútnak a Pétrusse völgyére letekintő végében ma gondosan felújított szecessziós épület áll: a *Spuerkess*, az első luxemburgi állami bank székháza. Az 1913-ban felállított épület fogadóhelyiségében működik a Bankmúzeum, mely nemcsak a luxemburgi pénzügyi és telekommunikációs szorgalom történetét öleli fel a kezdetektől napjainkig a modern kiállítási apparátus minden el-

képzeltető eszközével, hanem egyben a legátfogóbb összefoglalóját adja e kis ország történelmének: hatékonyabb minden úgynevezett közművelődési akciónál. De ez még nem minden. A székházat és a bank többi épületét háromszintes föld alatti folyosó köti össze: ennek egyik szintjét ajánlotta fel a bank vezetése, mikor a kilencvenes évek elején megfogalmazódott egy luxemburgi modern művészeti múzeum létrehozásának gondolata. Ma ebben a 350 méter hosszú, hang-, szigetelési és fényapparátus segítségével tökéletes kiállítóhelyiséggé alakított alagútban működik a Galerie d'Art Contemporain „Am Tunnel”. Általában kortárs luxemburgi művészek kiállítóhelye, de időről időre nemzetközi tárlatokat is rendeznek benne. Ennyit a történelem, a nagytőke és a kultúra együttműködéséről.

A szakma

Mármint a könyvszakma természetesen. Az ösztöndíj ennek tanulmányozására szól, lévén a két kis országnak (ha a miénk onnan nézve nagyoknak tűnik is) feltehetően hasonlóak a problémái. Ami igaz is, nem is. Itt is probléma a terjesztés, de az ország elég kicsiny ahhoz, hogy az egyes kiadók maguk elérjék az összes lehetséges partnert, s akár mindenhol saját maguk szállítsák ki a könyveket. A felvevőpiac szűk mivolta tehát a terítés szempontjából még akár pozitívumnak is tekinthető, legalábbis Magyarországról nézve, másfelől azonban a példányszámok tekintetében mégis gondot okoz. A könyvtermés egy része világnyelven születik ugyan, de a luxemburgi német és francia nyelvű könyvek nem igazán érdeklik a környező német és francia nyelvű könyvkereskedelmet: elég nekik a saját termékük. Saját piacra viszont csak nagyon kicsiny példányszámban s így kevéssé gazdaságosan lehet termelni, még akkor is, ha a könyvek ára természetesen abszolút számban kifejezve három-négyszerese a magyarországinak. Ennek megfelelően kevés a könyvkiadó, s mindegyik igyekszik lehetőleg több lábón állni. A *Jeudi* című újság épp ott-tartózkodásom idején megjelent könyves melléklete „a luxemburgi könyvkiadás rövid áttekintése” címmel tizenhárom kiadót sorol fel. Ezek között vannak „igazi” nagy cégek, de van egyszemélyes könyvkiadó is. Francis Van Maele holland mérnök közel két évtizeddel ezelőtt települt Luxemburgba, s megalapította az Éditions Phit. A könyveléstől a tradicionális litográfiai eljárással készült könyvek előállításáig és a terjesztésig mindent ő maga csinál. A német

határ mellett egy kis faluban álló lakóháza műhely, kiadóhivatal, könyvraktár egyben, a legmodernebb számítógép, a festékes bödönök és a csomagolt könyvoszlopok között az egyik falnál gyönyörű régi betűszekrény áll. Kézzel előállított, egyedi kötetei külföldi vásárlókat vonzanak, az általa kiadott versesköteteket és regényeket francia, a színdarabokat német nyelvterületen tudja értékesíteni. Mindemellett különös hangsúlyt helyez luxemburgi nyelvű könyveire: rendszeres kiadója a már említett kortárs íróknak, s fordításokat

Galerie am Tunnel

is publikál: az Éditions Phi egyik nagy sikere *A kis herceg*, *De Klenge Prënz* luxemburgi nyelvű kiadása. De a fordítottja is előfordul. A *Tageblatt* október végi *Bicher/Bücher/Livres* melléklete Van Maele egyik négy év előtti kiadványának, Jean Portante *Mrs Haroy ou la mémoire de la baleine* című regényének romániai karrierjéről tudósít. A Phi példányszámai luxemburgi terjesztés esetén még így sem igen haladják meg az ezret, a külföldnek is szóló kiadványaié a hármezetet.

A kutúra itt is a relative szegényebb területek közé tartozik: az 1986-ban megalakult *Lëtzebuurger Schrëftstellerverband*, a luxemburgi írószövetség elnöke, Lambert Schlechter a *Jeudi* könyves mellékletében elégedetten nyugtázza a luxemburgi irodalom elmúlt két évtizedbeli fellendülését, de hangot ad annak a kívánságnak is, miszerint az államnak nagyobb mértékben kellene támogatnia a nemzeti kultúrát. Ugyanennek a lapszámnak egy tárcája azon medítál, micsoda gond elé is állítja a „milyen

nyelven írjunk?” kérdése a két kultúra kereszteződésében álló „no man's land” íróit. Írhat sz ugyanis németül vagy franciául, német vagy francia író nem leszel. A kormány érzékeli ezt a várakozást, s épp ezekben a hetekben készül a hamarosan megalakuló Conseil National du Livre alapító okirata. A lapban Félix Molitor, a kulturális minisztérium „Monsieur Livre”-je rövid nyilatkozatot ad a Nemzeti Könyvtanácsról, melynek feladata lesz, hogy minden segítséget megadjon az írásnak és a könyvgyártásnak – részletekbe azonban nem bonyolódik, a konkrét megoldásokat egyelőre homály fedi.

A Cég

A kiadók addig is mindent megpróbálnak, hogy életben maradjanak. Az Éditions Binsfeld például az alapító család másik vállalkozásának, egy reklám- és marketingcégnek veti a hátát. A huszonegyenéhány fős cég már az itteni könyvszakma nagyjai közé számít. De bármennyire elkötelezettek is a kiadó munkatársai a luxemburgi irodalom kiadása mellett, csak ritkán engedhetik meg maguknak versek, novellák, regények megjelentetését. Ilyen volt például a híres német Róka-monda luxemburgi változata, a *Renert*, régi metszetekkel illusztrálva, ők is publikáltak Roger Manderscheidtől (németül és luxemburgiul) és Guy Rewenigtől (ugyancsak németül), kiadtak modern luxemburgi prózát németül és nemzetközi költészeti antológiát franciául. Nagy bánatuk, hogy egy éveken át jól működő vállalkozásukat félbe kényszerültek szakítani: a *Lëtzebuurger Almanach* 1985 és 1989 között megjelent öt kötete átfő-

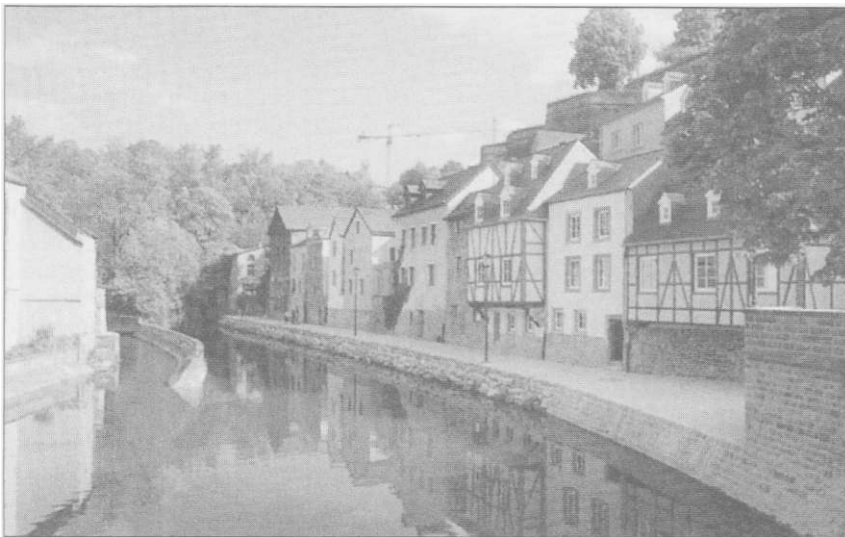
gó képét nyújtotta az ország legfontosabb politikai és kulturális eseményeinek, ám szponzor híján azóta nem tudják megjelentetni. A kiadó profiljába az előbbieket is beletartoznak, de a termés nagy részét képes albumok, az országot bemutató monográfiák, útikönyvek, szakácskönyvek, a háztartás, kertművelés népszerű kézikönyvei alkotják. Ezek egy részét saját szakállukra, más részét megrendelésre készítik, gyönyörű kiadványuk például egy hatalmas kötet a luxemburgi parlament - az épület és az intézmény - történetéről. Újságokat, periodikákat is kiadnak cégek megbízásából, de vállalatok propa-

tott, több mint 100 receptet tartalmazó kötet három nyelven, *Luxemburg kulinárisch*, *Luxemburg culinaire* és *Culinary Luxemburg* címen, „Küche, Land & Leute”, „Cuisine, pays & gens” és „Country, people & cuisine” alcímmel a luxemburgi népi étkezési kultúra hagyományaiba nyújt betekintést. A kötet megjelenését egy évig tartó rendkívül összehangolt, precíz munka előzte meg: miközben készültek a szövegek és születtek a fordítások meg fotóanyagok, folyamatosan foglalkoztak a piac „megdolgozásával”, megrendeléseket gyűjtöttek - a kötet nagyszerű ajándék, akár cégek számára is -

Búcsú

Tíz nap épp csak felületes ismerkedésre elég. Hosszabb tartózkodás talán többet mutatott volna az árnyoldakból is. Nyilván itt is van bürokrácia, itt is vannak megoldandó gondok, viták, problémák, botrányok. De talán sikerült érzékeltetnem: kár, hogy a magyarországi utazók útvonalából jószerével kiesik Luxemburg. Pedig mennyi mindről nem meséltem. Az ország természeti képeinek sokféleségéről, a tündéri kisvárosokról, a vidéki kastélyokról és várakról - ez is elfér 2587 négyzetkilométeren... A római kori emlékekről, a főváros tereiről, emlékműveiről és kazamatáiról, a kiskocsmák-vendéglők hangulatáról, a 4. nemzetközi ifjúsági és gyermekkönyvszalonnáról, melyet egy városszéli üzletközpontban épp november második hetében rendeztek... A luxemburgi fotó- és filmművészet fellendüléséről az utóbbi években... Luxemburg város fotóarchívumáról, ahol a város múltjának dokumentumait gyűjtik, melyek közül néhány tucat egykori fotó kinagyított kópiáival néhány éve telerakták a város legnevezetesebb helyeit... A place Guillaume szombati piacáról, ahol a halaktól a sok gyönyörű friss zöldségen és húson át a virágig vidám francia és luxemburgi nyelvű hangzavar közepette kavargó a nép... Az iskolásokról, akik ugyanilyen hangzavarral reggel és délben birtokba veszik a buszokat... Apropos, buszok: az áttekinthető városi tömegközlekedésről, néhány éve szervezték át, képtelenség eltévedni... Egyszóval annak a kiegyensúlyozottnak a jeleiről, amit e cikkeske elején említettem. Mert persze gazdagok ma már, így könnyű kiegyensúlyozottnak lenni, mondhatnánk. De emögött is az van: békében vannak önmagukkal. Van egy ország Nyugat-Európa közepén, igazán viharos történelemmel maga mögött, zsebkendőnyi területen, három nyelvű lakossággal, és elégedett. Köszöni, jól van.

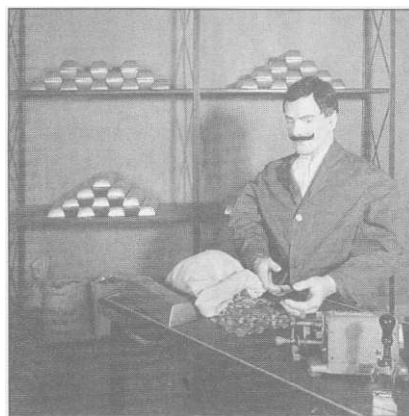
Rendez-vous Lëtzebuerg: ez Luxemburg város évente tízszer megjelenő vegyes, azaz német-francia-luxemburgi nyelvű periodikája a város kulturális programjairól. (Nem hagyhatom ki: A3, 4 szín, műnyomó, kedvcsináló ismertető és információk, beleértve a dátumokat, telefonszámokat és jegyárakat. Reklám csak és kizárólag a hátsó borítón, viszont ingyenes...) A cím egyben felszólítás. Egyszer meg kell nézni ezt az országot. Aztán párszor visszamenni. Luxemburg vár. ■

Házak az Alzette partján

Egykori bankhivatalnok - viaszból

gandaanyagainak, prospektusainak elkészítésére is vállalkoznak. Ezeknek az anyagoknak egy részét a szerkesztők maguk is írják-fényképezik, s tördelőik, grafikusaik, tipográfusai a legmodernebb technikával és a legnagyobb gondossággal és precizitással készítik elő kiadványaikat. E sorok írója különös szerencsének tekintti, hogy Binsfeldék fogadták s betekintést nyújtottak munkájukba - olyan jókedvű, barátságos és nyitott társaságot ismertem meg bennük, amilyennel itthon is csak ritkán van alkalmam találkozni. Épp ottlétem idején jelent meg a kiadó 1997-es nagy publikációja: ha akarom, ismeretterjesztés, ha akarom, művészeti album: a 240 nagyformátumú négy-színnyomásos oldalon, gyönyörű papíron, több mint 350 fotóval kiállí-

makettot, próbaféjezetet, próbanyomatot készítették, komoly reklámkampányt folytattak, s a sok megrendelés mellett novemberben ott volt a könyv minden fontosabb könyvesbolt kirakatában. Ilyenkor lehet egy percig örülni, lélegzetet venni, ünnepelni, de máris el kell kezdeni a jövő évi nagy akció előmunkálatait: 98-ban a moseli bor történetéről terveznek hasonló albumot.

ORSZÁG A NYUGATI VÉGEKEN

Portugália és az Európai Unió

Hosszú elszigeteltsége után az Európa felé csak a múlt évtizedben forduló Portugália fokozatosan behozva lemaradását ma már joggal érzi magát annak, ami valójában mindig is volt: európai országnak. A közös pénzhez való csatlakozás, a Lisszabonban májusban nyíló világkiállítás, a nagy infrastrukturális befektetések pedig már egyenesen az európai klub „első osztályú” tagállamai közé helyezik az országot, a jövőbe vetett bizalom érzetét kelve a portugálokban.

„Ahol a szárazföld véget ér és a tenger kezdődik”. Portugália évszázadokon át az európai földrész végét és egy felfedezendő új világ kezdetét jelentette lakóinak. A portugálok nézőpontja mára már megváltozott, úgy érzik, Európa nem az Atlanti-óceán partjainál végződik, hanem ellenkezőleg, itt kezdődik.

A földrész legnyugatibb szélén fekvő országot felfedezői és gyarmatosítói múltja is arra ösztönözte, hogy még a XX. században is Európának hátat fordítva, az Atlanti-óceán felé nyitva más világtájakkal tartson fenn szoros kapcsolatokat. Már megalakult - az Európai Unió ősenek tekintett - Szénes Acélközösség, amikor António de Oliveira Salazar, a korporativista „új állam” (1926-74) megalapítója fontosnak tartotta aláhúzni, hogy Portugáliának semmi köze sincs Európához. „Kapcsolataink minket Brazíliához és Afrikához fűznek”, fogalmazta meg az ország „atlanti elhivatottságát”.

Amikor Európában már a Közös Piac van születőben, Portugáliában - az ország európai elszigeteltségét igazolandó - az anyaország és az afrikai gyarmatok, mint Angola, Mozambik, fokozottabb gazdasági egységét tervezik. Európa hosszú ideig tabu volt a portugálok többsége számára. Az Európai Közösségről csak a hatvanas évektől kezdtek tudomást venni, többek között a Franciaországot, Németországot megcélzó nagyszámú emigráció és a meginduló nemzetközi turizmus hatására. A jobban informálód-

dott rétegek számára Európa egyben egy nagyobb civilizáció, modernizáció, nyitottság lehetőségét is jelenti. Kezdi érvényét veszteni a legtöbbit idézett salazari jelmondat: „Büszkén egyedül!” A politikai-gazdasági elszigeteltség egyre nyilvánvalóbbá teszi, hogy Portugália nem maradhat meg továbbra is Európának hátat fordító, magába zárkozó pozíciójában. Az afrikai vonzalom és az atlanti elhivatás végül is nem akadályozta meg a rezsim vezetőit abban, hogy felismerjék a nagy európai fórumokon való - egyelőre csak gazdasági - részvétel előnyeit. Portugáliát így már az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) alapító tagjai között találjuk, 1972-ben pedig a Közösséggel is kereskedelmi megállapodást írt alá.

Portugália, mely 1949-től a NATO és 1960-tól az EFTA tagja, hosszú évekig az egyetlen volt a tagországok sorában, amely nem biztosította állampolgárai számára az alapvető politikai jogokat. (Az észak-atlanti szervezet esetében Portugália bevételeinek egyértelműen geopolitikai és geostratégiai okai voltak.) Az ország európai klubból való kimaradása viszont már elsősorban a rezsim politikai sajátosságainak volt köszönhető. A diktatúrát 1974-ben megdöntő kapitányok forradalmát követő választások idején már „Európa velünk van!” volt a nyertesnek bizonyult szocialista párt jelszava. 1977-ben Mário Soares akkori miniszterelnök nyújtotta be a közösségi csatlakozási kérelmet, felismerve, hogy a gazdasági-társadalmi lemaradás behozása, a törvényhozási, intézményi felzárkózás, az ország modernizációja csak az integráció révén lehetséges. A politikai cél az ország törekeny demokráciájának megerősítése volt a konszolidált demokráciákhoz való kötődés által. Az átalakulóban lévő portugál gazdaságnak pedig - a gyarmatok elvesztése után - új piacokra volt szüksége. Portugália jövője szempontjából az európai integráció nemcsak az egyetlen lehetséges, hanem a lehető

legjobb megoldásnak is számított, állítják az akkori döntéshozók.

Az 1978-ban kezdődő tárgyalások ugyanakkor komoly feladatot jelentettek a portugál félnek, melynek sok nyitott kérdésre kellett megnyugtató választ találnia. Ki tudja-e védeni a portugál mezőgazdaság a közös mezőgazdasági politika következményeit? Túlél-e a portugál vállalatok a piac nyitásának sokkhatását? Fennáll-e annak a veszélye, hogy Portugália „befizető” országgá válik, vagyis hogy többel kell hozzájárulnia a közösségi költségvetéshez, mint amennyit majd onnan visszkap? Meg tudja-e felelni majd a nehéz, bürokratikus adminisztrációs gépezet az integráció megkövetelte feladatoknak?

Portugáliának mindent a tárgyalóasztalnál kellett megoldania, hiszen ideje és lehetősége sem volt a tagságra való előzetes felkészülésre, a fokozatos adaptálódásra. A közel hét évig tartó tárgyalási folyamat során végül is sikeresen kiharcolta magának a legkedvezőbb feltételeket. Az érzékenyebb szektorok számára könnyítéseket, átmeneti periódusokat, halasztásokat eszközölt ki annak érdekében, hogy e területek fokozatosan alkalmazkodhassanak a közösségi feltételrendszerhez. A legkényesebbnek számító mezőgazdasági szektor tízéves adaptációs időszakot kapott, az ipari szektor számára - melyen belül a textilipar mutatkozott a legsebezhetőbbnek - hétéves periódust sikerült biztosítani.

Portugália számára hátrányos volt, több éves idővesztéseget jelentett, hogy a Közösségnek nagyobb gondot jelentő Spanyolországgal párhuzamosan folytak a tárgyalások. A résztvevők úgy vélik, ha nem kellett volna „bevárniuk” Spanyolországot, három-négy évi tárgyalási periódus után Portugália már közösségi taggá válhatott volna.

1985 decemberében még Mário Soares írta alá a belépési nyilatkozatot, az 1986 januárjától kezdődő tagság gyakorlati tennivalói azonban már utódjára, a szociáldemokrata párt élén

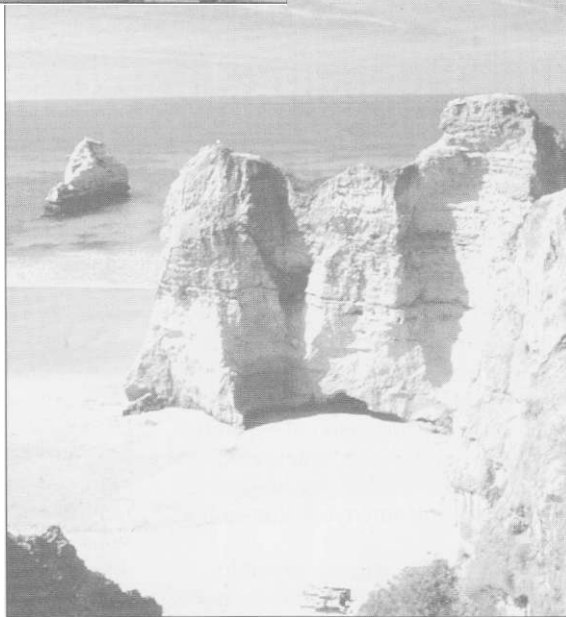
Óbidosi utcakép

Algavei tengerpart-részlet

álló Anibal Cavaco Silvára hárultak.

Portugália volt az egyetlen olyan belépő, melynek az integrációval párhuzamosan gazdasági átalakítást is végre kellett hajtania.

Az 1974-es „szekfűs” forradalom utáni államosítási hullám a portugál gazdaság szinte minden szektorát érintette, így a csatlakozás idején állami tulajdonban voltak a pénzintézetek, a közlekedés, a legfontosabb ipari nagyvállalatok. A közösségi tagság azonban szükségessé tette a tőke szabad mozgását, a szabad letelepülési jogot, a közszolgáltatások szabadságát biztosító feltételek megteremtését. Így annak ellenére, hogy a Közösségnek nem volt beleszólása a termelőerők tulajdonjogába, és nincs közvetlen összefüggés közösségi követelmények és privatizáció között, a piacgazdaság működési szabályainak nyomására 1989-től kezdve fokozatosan sor került a visszamagánosításra.

Az Európai Közösség már a tárgyalások hosszú éveit alatt az „ígéret földjévé” kezdett átfőrdni a portugálok szemében, amelytől minden problémájuk megoldását várták, s amelyről ugyanakkor nem voltak megfelelő ismereteik. A tagság első éveire nyújtott könnyítések, a bőkezűen osztott pénzügyi támogatás csak tovább erősítették ezt a képet. Az Európai Közösség által - mint a négy szegényebb tagország egyikébe - folyó-

az Európai Bizottság volt elnöke, Jacques Delors által kapott „jó tanuló” elnevezést, amit nemcsak a közösségi pénzalapok „példamutató” elköltéséért, hanem a kollektív érdekek melletti kiállásért, konszenzusra való képességéért kapott. Amit Brüsszelben értékelték, azt Lisszabonban ugyanakkor nemegyszer bíráltak, mondván, Portugália nem képes a „kis ország” szerepköréből kilépni, a nemzeti érdekekért keményebben kiállni. Az igazán fontos kérdésekben, mutattak rá a bírálók, Portugália a saját érdekeit jobban érvényesíteni tudó Spanyolország uszályába kapaszkodva ért el eredményeket.

Az újonnan épült autósútráda-kilométerek, kórházak, oktatási intézmények, bevásárlóközpontok ellenére idővel kiderült, hogy a kép nem annyira rózsaszínű, mint amilyennek tűnt. Ráadásul, miután a portugálok nem voltak felkészülve arra, hogy az integrációnak nemcsak előnyei, ára is van, a tagságból adódó későbbi problémák nagyfokú értetlenséget váltottak ki. A kiábrándulás nem váratott magára. Az időközben bekövetkezett gazdasági recesszió felszínre hozta a termelő szektor gyengeségeit, a beinjektált milliárdok ellenére nem sikerült a végelgyengülésben szenvedő mezőgazdaságot talpra állítani. Az oktatásra, továbbképzésre költött európai pénzek úgy folytak el, hogy a portugál munkaerő változatlanul az egyik legalacsonyabban képzett Európában. Világossá vált, hogy a közösségi támogatásnak ellentétele is van, megkívánja a fokozottabb európai integráció érdekében tett erőfeszítéseket. A közös pénzhez való csatlakozás megkövetelte kritériumok teljesítése, a költségvetési hiány csökkentésére tett erőfeszítések csak tovább nehezítették a jólétet már megszokni kezdő portugálok helyzetét. Az europesszizmus, melynek egyik kiváltója a Maastrichtra adott norvég „nem” volt, itt is erőre kapott. És míg az eufória időszakát a Cavaco Silva vezette liberális politikát folytató kormány a saját sikereként igyekezett megélni, a kiábrándulást „Európa” számlájára próbálták írni. Habár 1994-től sikerült a pénzügyi támogatásokat megduplázni, és a század végéig összesen 16 és fél milliárd ecu áramlik az országba, az is nyilvánvalóvá vált, hogy a pénz önmagában nem old meg mindent. Ez a pénzeső megkönnyíti ugyan az euróra való felkészülést, de az első támogatási csomag látványos sikerét nem lesz képes megismételni.

sított pénzalapok rendkívül hasznos eszköznek bizonyultak a hazai gazdaság modernizációjához, a többség számára az életszínvonal is érezhetően javult. Érdekes módon még ekkor, az európai eufória idején is szükségét érezték annak, hogy a maguk számára is megerősítsék, immár valóban „Európában vagyunk”. Legalábbis a kék alapon aranyló csillagos táblákon, amelyek minden közösségi finanszírozással készülő nagyszabású építkezést jelöltek, ezt is fontosnak tartották közölni.

Portugália igyekezett kiérdemelni

Az europesszimizták arra hívták fel a figyelmet, hogy Portugália történelme folyamán mindig parazitaként, külső segélyekből élt. Míg gyarmatai voltak, az onnan származó gazdagság oldotta meg az ország problémáit. A gyarmatok elvesztése után a fejlettebb európai országokban élő emigránsok jelentős mennyiségben hazautalt keresete segítette ki a gazdaságot. Majd pedig megindult a brüsszeli pénzeső. Ideje lenne már azt kideríteni, mutatnak rá, képes-e az ország külső támogatás nélkül a saját lábán megállni.

Ugyanakkor az Európához tartozás sem vált mindenki számára egyértelművé. Európába utazunk, mondták, amikor például Franciaországot akarták meglátogatni. A közösségi tagságnak tulajdonított problémákról szólva is Európáról nemegyszer mint valami tőlük függetlenül létező valmiről beszélnek. Sokan tartanak attól, hogy a homokos tengerparttal övezett, kellemes klímájú, az év nagy részében napsütötte ország „Európa” számára csupán a „hétvégi ház” szerepét tölti majd be, míg az „európaiak” (értsd franciák, németek, belgák) továbbra is számíthatnak arra, hogy a Portugáliából származó képzetlen munkaerő elvégzi az őket kiszolgáló alacsonyabb rendű munkát. A tagországok közötti szolidaritás nem létezik, állítja egy másik kiábrándult. E vélemény szerint a közösségi pénzalapok nem voltak elegendőek ahhoz, hogy az ország behozza lemaradását, így függő helyzetbe került a gazdagabb tagországokkal szemben.

„Portugália jelentéktelen, gazdasága jelentéktelen, létezése az Európai Unió számára közömbös. Ha egy nap eltűnne a föld színéről, Európa észre sem venné” - hangzik a leginkább pesszimista vélemény.

Az Európával szembeni kifáradás egybeesett a liberális kormányzás kifulladásával. A tíz éven át háromszor hatalomra juttatott Cavaco Silvát 1995 végén felváltotta a szocialista párt élén álló António Guterres.

Az új kormány stílusbeli váltással ugyan, de az Európa-politika folyamatosságát ígerte. Mégis, nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy az elődje által félbehagytni kényszerült nagyszabású projektek kivitelezője lehetett, leartatva ezekért a babérokra is, visszahozta a portugálok számára az euro-optimizmust. Ez a kormányzás váltja majd fel az escudót euróra, rendez meg az óceánok világának szentelt lisszaboni világkiállítást, avatta fel nemrég - igaz, az előző vezetést is meghíva - Európa leghosszabb hidját

Lisszabonban. Optimizmust sugall az építés lázában élő főváros, az impozáns híd, az Expo miatt az ország iránt érezhetően megnőtt nemzetközi érdeklődés, a látóhatáron felcsillanó, a többi EU-tagországgal kézzelfogható egyenjogúságot teremtő euro. Mint a kormányfő emlékeztetett rá, két évvel ezelőtt még nem volt olyan szakértő vagy politikus, aki bízott volna abban, hogy Portugália az euroalapító országok között lehet majd. Ennek elérése viszont nemcsak gazdaságának hitelét és versenyképességét erősíti meg, hanem ösztönzi azoknak a belső reformoknak a végrehajtását is, amelyek nélkül elképzelhetetlen a tartós fejlődés. Ugyanis az Expót is, mely nem utolsó sorban egy városfejlesztési program, a jövőbeni fejlődés tényezőjének tekintik. Az európai projekt nagy protagonistája, az örök euro-optimista Mário Soares szerint Portugália „végérvényesen az első világ országai közé sorakozott fel”.

A portugál társadalmi folyamatokat elemző szociológus úgy látja, hogy az országra a „ciklikus optimizmus” jellemző. Az elmúlt két évtizedben a portugálok életét a „stop” és „go” ritmusa szabályozta. Jelenleg újból a „szabad az út” periódusát élük: növekszik az általános komfortérzés, visszafordult a születések számának évek óta csökkenő tendenciája, a fogyasztásra csábított tömegek egyre bátrabban vásárolnak hitelre, megnőtt a nyüzsgés a lisszaboni tőzsdén, megugrott a gépkocsik, komputerok, mobiltelefonok száma.

Most lenne itt az ideje, hogy Portugália szolidaritást tanúsítson azokkal a kelet-európai országokkal szemben, amelyek szintén az integrálódástól várják sorsuk jobbra fordulását, demokratikus intézményeik konszolidációját.

Habár ez a kormány hivatalos álláspontja a bővítéssel szemben, nehéz nem tudomásul venni azt, hogy a nemrég megszerzett előnyeit féltő átlagpolgár számára az új országok belépése kevéssé szívesen fogadott lehet. Mint az utóbbi időben készült több tanulmány is rámutat. Portugália lesz a bővítési folyamat első számú vesztese. Egy huszonegy tagú, Kelet-Európa egy részét is magában foglaló Unióban a súlypont, állítják, Kelet-Közép-Európára helyeződne át, újból periférikus helyzetbe hozva Portugáliát. Az új tagok földrajzi helyzetüknél, a nagy piacokhoz való közelségüknél fogva több termelési és szolgáltatási szektorban is konkurenciát jelentenek Portugália számára. Emellett számíta-

ni lehet arra is, hogy magukhoz vonzzák a külföldi befektetések jó részét. Ráadásul, mutatnak rá, a portugál vállalatok kevésbé felkészültek az új piacok adta lehetőségek kihasználására, ami szintén hátrányt jelent más, az új helyzethez jobban alkalmazkodni képes tagországokkal szemben. Tapasztalt politikusok ugyanakkor ezeket a megállapításokat egy statikus állapotot vizsgáló tanulmány végkövetkeztetéseinek tartják, s a helyzetet ennél árnyaltabban látják. A siránkozás helyett dinamikus hozzáállásra van szükség, mondják. Az országnak, ha nem akar a perifériára kerülni, a bővítéstől függetlenül is fel kell készülnie a globalizáció kihívásaira.

Viszont ők is egyetértenek azzal, hogy a portugál gazdasági növekedést fenyegető egyik legnagyobb veszélyt az oktatás és szakképzés területén jelentkező hiányosságok jelenthetik. Az Európai Unión belül a portugálok töltik a legkevésbé órákat az iskolapadban, a munkaképes népesség egyike a legalacsonyabban kvalifikáltaknak. Egy felmérés során a nyolcadik osztályos portugál tanulók - 56 más ország diákjaival összehasonlítva - az egyik legrosszabb eredményt nyújtották matematikából és természettudományi tantárgyakból. Amennyiben nem történik változás ezen a területen, Portugália hátrányba kerülhet az integráció adta lehetőségeket minden bizonnyal jól kihasználni tudó, felkészült szakemberekkel rendelkező kelet-európai országokkal szemben, szól a figyelmeztetés.

A portugál kormány - annak ellenére, hogy egyes társadalmi szervezetek kifejezetten felhívták erre - nem fog vétőjogával élni a bővítéssel szemben. Portugáliának a várható hátrányok mellett egy nagy előnye is származik a bővítésből. Mint közepes dimenziójú ország szövetségeseget nyer a - Lengyelország kivételével - hasonló méretű új tagokban az intézményi reformokért vívott harcban.

Portugália ma már nem tudja jövőjét az Európai Unión kívül elképzelni, még akkor is, ha ezen belül fontosnak tartja saját identitásának megőrzését, nem akar teljesen lemondani történelmi múltjából következő atlanti hivatásáról. mediterrán elkötelezettségéről, észak és dél közötti párbeszédet elősegítő szerepéről. A bővítést a közeljövő legnagyobb kihívásának tartja, amelyre megfelelő választ kell találnia, anélkül hogy rövidlátó, egoista álláspontot képviselne. Ha erre nem lenne képes, azt kockáztatja, hogy kimarad a nagy európai folyamatokból. ■

VÁROS - HATÁROK NÉLKÜL

Budapest sokarcú, sokszínű város. Természeti szépségei, műemlékei és programjai vonzó idegenforgalmi célponttá teszik. Helyet ad az ország reprezentatív kulturális intézményeinek: itt épültek fel és működnek azok is, amelyekből rendszerint csak egyetlenegy van minden országban: nemzeti múzeum, nemzeti színház, nemzeti könyvtár...

S mindezekon felül Budapest közel kétfélmillió ember otthona is. Ők azok, akik létrehozzák és táplálják a város össze nem téveszthető kultúráját, hangulatát, a „genius locit”. És ők azok,

előregedő egyedülálló vagy körülményeik miatt máshová költözni nem tudó belvárosiak maradnak a city polgárai. Az üzletek egymás után települnek át a város sűrűbben lakott részeibe. A városmagot körülvevő átmeneti gyűrű pedig szinte törvényszerűen elindul a gettósodás felé. Leromlottabbak errefelé a házak, szűkösebb az üzletek kínálata. A felső- és középosztály tagjai innen is kivonulnak a kertvárosokba, a budai hegyoldalakat választják lak helyül. A megürült városrész-

szekbe az alacsonyabb társadalmi státusú csoportok költöznek be.

Efolyamatok megjelennek a város kulturális életében, s nyomon követhető, miképp szorulnak ki a kulturális javak megszerzésének lehetőségéből a szegényebb rétegek.

Ennek ellenére sem lehet kizárólag borúsán ítélni e helyzetről. A munkanélküliség kevésbé sújtja a fővárosia-

akik pontosan felismerik a kivételezettek és kiszorítottak egymástól gyakran néhány saroknyira lévő övezeteit.

Budapest átalakuló, változó állapotban van. Felerősödtek a city-képződés és a gettósodás folyamatai is. A pesti tradicionális belvárosban egyre nagyobb teret nyer az üzleti, banki, közhivatali élet. A gombamód szaporodó irodaépületek lassan át alakítják a városrész arculatát. A negyed élete kettéválk: napközben nyüzsgő tömeg, élettől pezsgő utcák jellemzik. Munkaidő után és hétvégeken pedig csöndes a környék, hiszen egyre kevesebben laknak itt. Jószerivel csak az udvari frontok kis lakásainak gazdái és a mellékutcák

lemi foglalkozású. Pezsdítően hat az is, hogy Budapest iskolaváros: 146 ezer általános iskolás, 114 ezer középiskolás, és 30 ezer egyetemi polgár élettere.

Mindennek ismeretében válik érthetővé, hogy a budapestiek miért ragaszkodnak oly makacsul ahhoz, hogy fenntartsák az elmúlt tíz-tizenöt évben újra virágzásnak indult helyi agorákat. A városi létnek azokat a színtereit, ahol megtárgyalhatják a világ dolgait, a kis- és nagypolitika eseményeit, a helyi pletykákat. A budapesti polgárok ezt a szerepkört sokféle helyszínre osztják: összegyűlnek egy-egy kisvendéglőben, kocsmában, tercskén, egy hétvégén is nyitott iskolai sportudvaron. De agorává válhat egy könyvesbolt, antikvárium, kávézó vagy az egyre népszerűbb teaházak egyike. Az ifjabb korosztályoknak még a gyorsétterem-láncokat is sikerült magyarrá fordítani: társasági életet élnek egy hamburger, egy üdítő mellett - estébe nyúlóan.

E sajátos kapcsolatrendszer, különös puzzle az, amit ma Budapestnek hívunk. Rendszerint független a közgazgatási egységektől, a kerületektől.

Éppen ezért egyre nagyobb a jelentősége annak, hogy a városkép is ennek szellemében alakuljon ki.

A cityt ölelő „peremvidék” felemelése, a szlamosodás visszaszorítását szolgáló program megvalósítása évekkel ezelőtt kezdődött. A Ferencvárosban sikeresen lezajlott tömbrehabilitációkat újabbak követik a belvárosban, az V., VI., VII. kerületben. Nem mondhatunk le arról sem, hogy valamiféle közösen elfogadott rendezőelv érvényesüljön - például - a parkolási rend kialakításában, a portálok, a világitótetek, az utcanévtáblák stílusában, elrendezésében. Mert mindez hozzájárul ahhoz, hogy a polgárok személyes élményévé váljon: ez a mi városunk.

Ezt a sajátos „mi” élményt hordozza, közvetíti a kultúra is: a város vagy a városrészek ünnepei, a polgároknak szóló rendezvények, fesztiválok, a kivilágított színházak, az Opera, a kiállítótermek. Vélhetően ennek is köszönhető, hogy a fővárosiak - bár a családoknak bőven kijutott a gazdasági-társadalmi átalakulással járó hét szűk esztendőből - erejükhez mérten áldoznak a kulturális javakra, s életben tartják azokat az intézményeket, amelyek táplálják a város országhatárokon túl is ható kisugárzását.

Igaz: az MTA Regionális Kutató Központjának az elemzése szerint a budapestiek gondolkodásában elválik egymástól a hasznosítható tudás és a hagyományos értelemben vett kulturális értékek birtoklása. A többség úgy véli: a megfelelő egzisztencia megteremtéséhez a hasznosítható tudás megszerzésén keresztül vezet az út. A hagyományos kulturális értékek birtoklása, vagyis a tradicionális értelmiségi életforma pedig megadhatja azt a társadalmi tekintélyt, amelynek révén könnyebb kialakítani és megtartani ezt az egzisztenciát. A kulturális „fogyasztás” így a mindennapokban is nagyobb hangsúlyt élvez, mint az ország más településein. Az állami és önkormányzati mecenatúrát pedig - vélhetően a családok korlátozott anyagi lehetőségének is köszönhetően - szükségesnek ítéli a polgárok nagyobb része. Ezt a közvélekedést pedig sem a politikának, sem a város vezetésének nem szabad figyelmen kívül hagynia.

Igaz: a mögöttünk álló évtizedben

kat, mint a kevésbé szerencsés régiók és városok lakóit. A képzettségi mutatók is jobbak az országos átlagnál, a foglalkoztatottak 53,2 százaléka szel-

a kulturális ágazat mély finanszírozási válságon ment keresztül, és ma sem tudunk elegendő közpénzt e területre költeni. Olykor úgy látszott: maga a kultúra került válságba. Holott csak az

történt - s ez sem kevés hogy az egyes intézmények piaci vagy majdnem piaci viszonyok közé kerültek. Versenybe kellett szállniuk egymással az állami támogatás megőrzéséért, megszerzéséért, a közönség támogatásáért. E korábban ismeretlen terepen a gyengébb érdekérvényesítő képességek, az alacsonyabb színvonalú, korszerűtlen szolgáltatást nyújtók elvéreztek. Mindez egybeesett azzal, hogy Magyarország kulturális életére is egyre nagyobb hatást gyakorolnak a világban zajló változások: a kultúra ipari tömegtermelése, a kultúragyártás és -fogyasztás uniformizálódása, a digitalizált információs szórakoztatás megjelenése. Nálunk is megnyitk a hétvégeken is üzemelő, szórakoztató programokat is kínáló bevásárlóközpontok, amelyek 200-500 ezres példányszámban terítik reklám-árjegyzékeiket az adott centrumok programajánlataival, rockegyüttesek, countrykoncertek és gyermekműsorok kínálatával. Megjelentek az első multiplexmozik, s komoly versenyhelyzetet teremtettek a kereskedelmi mozik piacán.

Az Európa-szerte híres Art-mozihálózat 11 vetítőhelye azonban - csekély veszteséget leszámítva - sikeresen megőrizte törzsközönségét: tavaly több mint félmillióan voltak kíváncsiak azokra a komoly művészi értékeket felmutató filmekre, amelyeknek egy részét ma már csak Budapesten láthatják rendszeresen a mozirajongók.

Radányi Géza, Máriássy Félix, Szabó István, Jancsó Miklós, Makk Károly városában tehát él a filmkultúra. Ez jó háttérrel kínálja a magyar filmszekciónak, akik létszámuknál - s a honi filmre fordítható tőkénél -

nagyságrendekkel nagyobb befolyással bírnak a nemzetközi filmvilágban.

Színházi életünk is világszínvonalú, bár a nyelvi korlátok miatt nem képes olyan erejű kisugárzásra, mint a filmművészet. A tizenhárom budapesti színház azonban meghatározó szerepet játszik az ország színházi életében. Épületeik felújítása folyamatosan zajlik, fenntartásuk érdekében pedig rugalmasabbá kellett tennünk működésüket, hogy a köztámogatás mértékét garantálni tudjuk. A korábbi válság felhőit - úgy tűnik - sikerült eloszlatni. A polgárok pedig honorálják az erőfeszítéseket. Az utóbbi két-három évben megállt a kilencvenes évek elején viharosnak tetsző nézőszámcsökkenés, másfélmillió körül stabilizálódott a színházba járók száma. Emellett örvendetesen megnőtt az alternatív színházak közönsége. Ez is mutatja: e társulatok támogatásáról nem

mondhat le a főváros. Az e műhelyekben zajló kísérletek ugyanis megújítóan hatnak a neves repertoárszínházakra: a frissítő fuvallat ráfér az öreg falakra.

Budapest zenei térképe is hallatlanul sokszínűvé alakult az elmúlt évek alatt. Be kell azonban vallani: e sokszínűség kezdetben inkább kaotikus állapotokat teremtett. Az egyidőben rendezett, jó nevű művészeket felvonultató, színvonalas koncertek megsztották a közönség figyelmét: fél és negyed házzal zajlottak le a rangos zenei események. Mára sikerült valamelyest összehangolni a zenei programkínálatot. Ma már január végén lehet tudni, milyen hangversenyeket és egyéb programokat kínál a város a zenerajongóknak.

Budapest ugyanakkor a fesztiválok városa is. Rendezvényeivel rangot vívott ki magának a város nemcsak az országon belül, a határokon túl is. A fesztiválok eseményei olyan nézőket is képesek megszerezni maguknak, akik a hétköznapi életben eléggé visszafogottan áldoznak kulturális javakra. A családok tekintélyes része ugyanis csak ritkán áldozhat a nagyobb kiadással járó programokra. A kultúra áldásairól azonban sokan mégsem akarnak lemondani. Ezt mutatja az a tény is, hogy minden negyedik fővárosi rendszeres könyvtárlátogató. Egyre népszerűbbek a múzeumok és közgyűjtemények is.

Szerencsére e területen is bővelkedünk a javakban. Budapesten 84 múzeum, gyűjtemény, kiállítóterem van. A budapesti múzeumokat, kiállításokat közel hárommillióan látogatták meg 1996-ban. Élő közgyűjtemé-

tatták a fővárost azért, mert elszívja az erőt az ország más településeitől. De óvatosnak kell lennünk azért is, nehogy Budapest túlnövekedjék saját lehetőségein.

tanulnak, tanítanak egymás egyetemein, művészeti műhelyeiben.

A három város közötti versengés éppen ezért hiábavaló. Annál is inkább, mert az idegenforgalmi szakemberek által kidolgozott arculattervek is sok hasonlóságot mutatnak.

Bécs önmagát a „kerिंगő városának”, illetve a régi császári székvárosnak nevezi. A zene, a bállok, a kedélyes kávéházi beszélgetések és a nosztalgia városának szereti látni és láttatni magát.

Az Arany Prága - miként az image-formálók elnevezték - a történelmi múltra támaszkodva építi

a kulturális város képét. Jelentős anyagi erőfeszítésekkel folyik a történelmi városrészek rekonstrukciója, sokat áldoznak az építészeti örökség megővésére. A város felkerült az UNESCO World Heritage List-re is, mint a legnagyobb kulturális városrész örökség. A városvezetés a Prágai Tavasz Fesztivált is a világörökség részeként kívánja elismertetni.

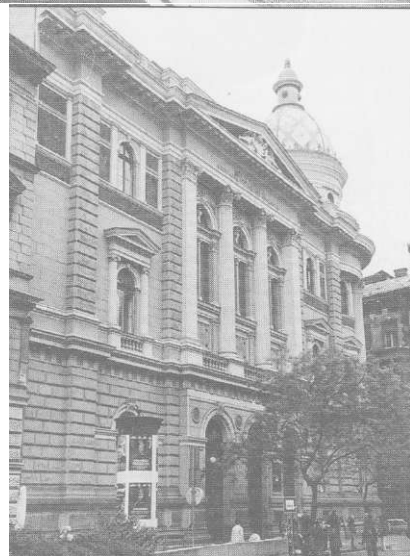
A sajátos közép-európaiság, amelynek mind a három városban más és más részletét hangsúlyozzák, leginkább együtt lehet érvényes és igaz. Éppen ezért öröndetes, hogy Bécs városával jók és egyre szorosabbak kapcsolataink. Prága némileg hűvösebben kezeli az együttműködési elképzeléseket. E hűvösségben vélhetően a város politikai megosztottsága is közrejátszik. Persze a várospolitikusok összhangja nálunk sem mindig zavartalan. A politikai rendszerváltozás hajnalán sikerült olyan jogszabályokkal felruházni a kerületeket, amelyek olykor gátat szabnak a közigazgatási határokon túllépő elképzeléseknek. Az ellentétek pedig gyakran nem is a szakmai meggyőződések miatt ütköznek össze: politikai megfontolások és nézetkülönbségek is közrejátszanak a városatyák és a helyi képviselő-testületek hatásköri villongásaiban.

A város természetesen e vitáktól függetlenül éli a maga nyüzsgő, színes és küzdelmes életét. Igyekszik felkészülni arra a szerepre, amely reá vár az uniós csatlakozás után. És bizakodik, hogy az új hídszerep nem lesz annyira fáradságos, mint kompszájként csapódni parttól partig a jebes áradatban. ■

nyünket, a százéves Állatkertet egymillióan keresték fel. Ezek az intézmények mégis állami és önkormányzati támogatásra szorulnak. Költségvetésük 73 százaléka ilyen forrásból származik. Közgyűjteményeinket a jövőben sem lehet piaci körülményeknek kitenni.

Sajátos pezsgést mutat azonban a műtárgypiac. Csak becslésekre támaszkodhatunk ugyan, de ezek szerint több tízmilliárd forintra tehető az utóbbi tíz évben gombamódra szaporodó magángalériák, valamint régiségkereskedések éves forgalma. Igaz, az előbbiekké jóval szerényebb bevétellel kénytelenek számolni, mint az utóbbiak. Sorra nyílnak az aukciós házak, és folyamatosan növekszik az árverések száma. Majd minden hétre jut egy-egy nagyobb aukció. Minden biztonnal ebben közrejátszik, hogy a vagyonosodó emberek - elkerülendő az infláció következményeit - igyekeznek műtárgyakba fektetni a pénzüket.

Ez a négy évtizedes tetszhalál után tapasztalható virágzás határainkon túl is szembeszökő volt: a hazai műtárgypiac egyre több szállal kötődik a nemzetközi műtárgykereskedelemben. A sokszínű, sokszálú nemzetközi kapcsolatokat pedig ápolnunk kell - önrédekből is. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az egységesülő, határok nélküli Európában jelentősen megnövekszik a városok szerepe. Ezek kisugárzása, vonása lehet az, amely megadja az összetartozás szövetét a kontinensnek. Budapestnek pedig fel kell készülnie a reá háruló szerep eljátszására. Annak ellenére, hogy valószínűleg ez nem kizárólag öröndetes következményekkel jár majd. Hiszen eddig is sokan kárhoz-

Fel kell készülni arra is: élesedhet a verseny Bécs, Prága és Budapest között. E három város ugyanis meglehetősen hasonló portékát kínál Európa népeinek: a közép-európaiságot. A térség lakóinak azt a képességét, hogy fittyet hányanak a politikai viharoknak és játszmáknak, minduntalan legyőzik a nyelvi nehézségeket s az éppen aktuális kül- és belpolitikai irányvonalakat. Fesztelenül - és gyakran vámszabálytalanul - kereskednek egymással, átrándulnak a határokon meginni egy sört vagy egy pohárka bort. Napfürdőt vesznek - ha tehetik - az Adria partján, másutt színlelődáást néznek, vagy zenét hallgatnak. Ha politikusaik bántják is egymást: ők maguk szívesen illesztik az étrendjükbe a szerb csebabcsicsát, a cseh knédlit, a magyar pörköltet, a szlovák töcsnit vagy az aranybarnára panírozott borjúszületet. És persze

rületemnek, településnek ilyen és ilyen értékei, adottságai vannak. Nekünk - az infrastruktúra szintre hozása és az elérhetőség, az ellátás biztosítása után - itt kell boldogulnunk. Innen is lehet integrálódni, bevinni akár az európai köztudatba is a mi értékeinket, fontosságunkat - szólnak az identitást optimistán építők „nem csak” jelszavai. Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan! - a Római Klub első jelentése után megszületett jelmondat valójában ebben, az 1980-as években egyre inkább teret nyerő európai regionális politikai, tervezési, fejlesztési és elosztási eszközrendszerben vált igazán érthetővé és megvalósíthatóvá. Az eddig általam bejárt európai régiókban számtalan példáját láttam, hogy mindezek valóságos programmá formálása és megvalósítása mennyire erősíti a kötődést, a helyi társadalom hitét abban, hogy helyben is boldogulhat.

Regionális fejlesztési politika

Természetesen e szép meghatározásokhoz, általános elvekhez azért nagyon szigorú további, s nem csak technikai jellegű elvek, tervezési és elosztási mechanizmusok is kapcsolódnak. Azon túl persze, hogy ezek egészében jól kiszámíthatóak, s egy-egy fő irányelvhez kapcsolódó regionális indíttatású fejlesztési programcsoportnak tisztességes időtartamú, általában négy-öt éves, garantáltan finanszírozott kifutása is van, általában mindenütt jól felkészült szakembergárda vezeti a programokat. Igen fontos elem például a regionális programok társadalmisítása, önkormányzati és civil kontrollja, s a sikereket és az esetleges kudarccokat figyelő, ellenőrző monitoring-rendszerek szerepe is. Bár a rendszer első látásra bonyolultnak tűnhet, elvei tiszták, előírásai teljesíthetők s többségükben sikeresek is. A beépített garanciális elemek pedig végeredményben mindenféle szereplő számára fontosak. Például ilyen a hiteles, „eurokonform” statisztika, a programok nyilvánossága, sőt más országokból, pályázat útján érkező vezető szakértőkkel való közös lebonyolítása. Számos program - a hasonló adottságú régiókban - közösen fut le. Csak egy példa: a pe-

riférikus, foglalkoztatási gondokkal küzdő, elmaradott térségek munkahelyteremtő fejlesztéseinek közös hatását egy tíz országból szervező közös kutató-team vizsgálja egységes metodikával, szorosan együttműködve. Ugyancsak nagyon fontosak a tudatformálást, a képzést-átképzést segítő programok is, amelyek az egész regionális fejlesztési politika adaptálhatóságát s bizonyos átfomálását teszik lehetővé, a *genius loci*-nak, a táj, a hely szellemének megfelelően.

Az általános európai regionális és kohéziós politika irányelvei és elosztási mechanizmusai, úgy tűnik, eredményesen, sőt sikeresen tartják „mozgásban” az egész rendszert. Elvei és elosztási kritériumai is viszonylag egyszerűek. Az összeurópai területi fejlesztési politika első fő célja közismert. Lehetőség szerint csökkenteni kell a tagországok közötti területi (gazdasági, infrastrukturális, humán erőforrás stb.) különbségeket. Ebben a tekintetben az összehasonlítási alap a nemzeti jövedelem színvonala és azok európai átlaga. Ha egy ország nemzeti jövedelme nem éri el az EU-átlag 75 százalékát, akkor gyakorlatilag az egész ország elmaradott területnek (régió) számít, s jelentős forrásokat kap - természetesen saját források, az úgynevezett additív részek hozzáadásával - a saját területi fejlődési színvonalának javítására, európai léptékű szintre hozására. Ezt követően aztán az adott országok (például Portugália, Görögország) saját belső régiói között, de EU-konform módon tovább osztják ezeket a forrásokat, hogy a saját területi kiegyenlítésük elveinek és szükségleteinek is megfeleljenek. Az ezeket összefoglaló és magas állami szinten jóváhagyott nemzeti területfejlesztési koncepciók megléte persze feltétele annak, hogy a rendszer működőképes legyen.

A másik fő csoportba azok az országok, illetve régiók tartoznak, amelyek ugyan a nemzeti szinten felette vannak annak a bizonyos átlagnak, de vannak viszonylag súlyosan elmaradott, az előbb említett átlag alatti színvonalon teljesítő régiók. Ők csak ezekre a régiókra kapnak fejlesztési forrást. A két fő csoport mellett, bár természetesen sokkal kisebb összegekből, de nagyon

sok különleges, a regionális eszmét és fejlesztéseket sokoldalúan kiteljesítő programok is futnak. Ilyenek az ipari válságterületek újrashasznosításának, feltámasztásának programjai vagy az igen sokoldalú vidékfejlesztési programok, amelyek már olyan országokban is elérhetőek, ahol az átlagos területi fejlettségi különbségek ugyan kicsik, de vannak azért válságterületeik, s ahol európai léptékben is fontos, hogy a leszakadásuk ne fokozódjék. Az egész regionális fejlesztési politika - lévén, hogy a műszaki-infrastrukturális feltételek már nagyrészt kiegyenlítettek - egyre gyakrabban fordul a komplex környezetfejlesztési és humán erőforrások kiteljesítését szolgáló programok felé.

Kulcsszavak

Az elvek világosak. Persze számos olyan bűvös szó is körülengíti ezt a politikát, amelyek értelmezése nem mindig pontos, mégis valahol a közös összeurópai területi gondolkodást szolgálják. Ilyenek a szolidaritás, amely nyilván nem jelenti azt, hogy a nagy befizető s az ilyen típusú forrásokat alig visszakapó országok és a másik csoport között ne zajlanának heves érdekegyeztető viták. A mi számunkra - éppen ilyen alapon is - eléggé tanulságosak az „elmaradott” osztrák Burgenland régióból „áthallatszó” deklarációk. Ha mi is gyorsan bekerülnénk, akkor az a bizonyos - az elosztás alapját képező - területi GDP-átlag is alaposan módosul lefelé, s a brüsszeli források nem oda, hanem szükségképpen ide jönnek majd. Fontos elvek a „k”-val kezdődők: *komplexitás, kooperáció, koordináció és koncentráció*. Bizony így együtt olvasva őket, rájuk férne némi magyarosítás és a pontos magyar értelmezés is, még mielőtt csatlakozunk. Az első - talán - azt jelenti, hogy a területi fejlesztési beavatkozások csak együttesen lehetnek sikeresek. Egy valamirevaló regionális fejlesztési tervben, koncepcióban egyszerre kell átgondolni a környezet, a gazdaság, az infrastruktúra, a települések és a társadalom (a kultúra, az oktatás, az egészségügy) együttes fejlesztési lehetőségeit. Bár azt mindenki jól tudja, hogy egyszerre minden nem vagy nagyon nehezen megy, de mégis a programozás kritériumrend-

szere alapján lehet meghatározni azokat a bizonyos jövőbe mutató fejlesztési prioritásokat, amelyekből egy-egy regionális fejlesztési program elindul. Ez azonban valóban sikeres csak akkor lehet, ha más területi szférákat is áthat, a kölcsönhatások tervezettek. Hiába építenek egy autópályát, ha a forgalom csak „átrohan” az általa feltárt vidéken. Hiába létesítenek új munkahelyet, ha nincs szakképzett munkaerő. Hiába indulna bárminő program, ha nincs valódi társadalmi támogatottsága. Ezekre a dolgokra igen nagy figyelmet fordítanak, ellenőrzik is, s a sikeres régiók összeurópai propagandája sem marad el. A verseny nemcsak a forrásokért, hanem az eredetiség, a szellemiség alapján is folyik. S a sikeresek igenis büszkék magukra mint régióra.

A kooperáció két szinten zajlik. Egyrészt a már említett módokon a régiók között, másrészt a régiókon belül, a területfejlesztés számos térségi szereplője között. Ez a sikernek elengedhetetlen feltétele. A koordináció azt is jelenti, hogy a különböző forrásból és forráshelyekről származó pénzeket területi hatásaiban igyekezzenek a legjobban összefogni, fejlesztő hatásukat maximalizálni, egy-egy adott térben koncentrálni. Az első olvasásra talán bonyolultnak tűnő regionális fejlesztési és elosztási elvrendszerek - a gyakorlatban történő professzionális végrehajtásukat látva - már korántsem ilyen riasztóak. Sőt. Segítik, orientálják, megalapozzák a közös európai területi fejlődést, amely összességében sikeres. Virágozzék sok helyen sokféle virág. S egyik helyen ehhez nagy segítségre, máshol csak némi öntözővízre van szükség - szólhatna a képletes szentencia. Nem is volna ez hihető akkor, ha a szerző nem látta volna saját szemével egy sarkkör közeli 300 lelkes svéd faluban azt a teleházat, ahol a helyi iskolaigazgató-polgármester vezetése mellett a fiatalok nem ott s a szemünk láttára vitték volna be az összes lappföldi falu internet bemutató lapját, s nem vette volna elő a „falu lelke és szelleme” azt a kis információs prospektus, amely a Brüsszelből idáig vezető európai vidéki infomációs rendszerfejlesztő projekt végállomásként aposztrofálta a több évtizedig hanyatló s most stabilizálódni látszó

kis falusi települést. Az euroszkeptikusok számára talán az ilyen típusú „csodák” gyógyírt jelenthetnek. Igaz, angolul még a tanyai vendégfogadót ugyanott működtető fiatalasszony is beszélt.

A magyar lehetőségek

A magyar csatlakozási folyamatnak is valószínűsíthetően egyik legfontosabb tényezője a várható s a csatlakozásunk időpontjára már ismét változó új regionális (környezeti, közlekedési, területfejlesztési stb.) programok kritériumainak való megfelelés lesz. Bár pontosan ma még nem tudható, hogy a sokat vitatott *Agenda 2000* alapján mennyire változnak meg a feltételek, az biztos, hogy a fentebb vázlatosan bemutatott „lépcsőkön” nekünk is felfelé kell majd lépkedni. Ha változik is a rendszer, kihagyni azokat a lépcsőfokokat, amelyeken az egész európai regionális fejlesztés már áthaladt, aligha lehet. Szerencsére a törvényi alapfeltételek jó része adott. Van fejlesztési törvényünk, országos területfejlesztési koncepciónk, környezet- és természetvédelmi törvényünk, a nagy európai közlekedési folyosókhoz való csatlakozási dokumentumunk. A három fő hiány megítélesem szerint: a *pénz*, a bizony igen költséges, de elengedhetetlenül fontos és az egész ország regionális politikáját vidéken is szakszerűen végrehajtó, valódi, professzionálisan együttműködő *intézményrendszer* s talán a *szellemiség*, az abban való hit, hogy a magyar régiók is valódi utat találnak ebbe a regionális rendszerbe. Szerencsére vannak kedvező jelek is, hiszen már csaknem minden megye elkészítette területfejlesztési koncepcióját; lassan, de formálódnak az intézményi keretek is, ám a szellemiséget, a valódi szolidáris összefogást, a partnerséget, a jó ötletek programmá fejlesztését még tanulnunk kell. Az is igaz, hogy Magyarországon a területi különbségek még mindig növekednek. S egy leszakadó megközelíthetetlen, tartós munkanélküliséggel sújtott térségtől aligha várható el szárnyalás. De ott is vannak már fejlettebb, kisugárzó városi központok. S az bizonyos, hogy az EU-támogatásokból ide sokkal több fog jutni. A hiteles fogadókészség megteremtése azonban ott is feltétel.

A hárommegyés tervezési régiók szintjén a helyi gazdaságnak is komoly szerep kellene hogy jusson a saját, pusztá gazdasági hasznán messze túlmutató területfejlesztési programokban. Stabil nyelvtudás nélkül, a „hamarabb érjen össze a kezünk, mint a könyökünk” elve nélkül nehéz lesz, akárcsak némi optimizmus s méltóságteljes önbecsülés hiányában. Ahogy egy kedves skandináv regionális jelmondatban olvasható: Egyszer el kell döntened, hogy hol élsz, s ez adja az erőt ahhoz, hogy ott jobb körülményeket teremts a magad és polgártársaid számára. Mint egy EU-felmérés jelzi, kis hazánkból nem várható tömeges elvándorlás a csatlakozás után sem. Ez pedig mi mással lenne magyarázható, mint azzal, hogy nemzeti tudatunk mellett/alatt van regionális tudatunk is? Alföldiek, pestiek, dunántúliak vagyunk, vagy még közelebről bácskaiak, ormánságiak, jászágiak, vagy éppen órségiak, beregiek. Az emberek tudatában mélyen gyökerező történeti, táji, földrajzi, néprajzi, összefoglalva etnoregionális kulturális ismeret nélkül nehéz lesz megtalálni a regionális utakat. Mindezek korszerű megújítása éppen olyan feltétele az európai regionális szervezetre szerezhető csatlakozásnak, mint a pénz, a terv, vagy a sok esetben látványosnak tűnő s szólamokat hangoztató, modern területi marketing vagy menedzsment.

Felelősségünk - Európa térképére nézve s történelmünk nem mindennapi tanulságaiból kiindulva -, legalábbis ami a harmonikus összeurópai regionális fejlődést illeti, igen nagy. Messze túlmutat országunk határain. Nagyon fontos regionális utak rajtunk vezetnek át. A fejlett európai centrum és a Balkán, illetve Kelet-Európa között majd fokozatosan s remélhetően végre békeken kiépülő gazdasági erővonalak, utak, folyosók, átkelők regionális hatásai adottak lesznek számunkra. Hogy élünk-e velük? Remélem, igen. A siker csak finom módszerekkel, az eltérő régiókat gondosan építve, együttműködve, felelősen, tanulva és folyamatosan megújulva érhető el. Így alakulhatnak ki az igazi európai, regionális léptékű és oda a szó valódi és képletes értelmében elvezető útjaink.

A BUDAPESTI EURÓPA INTÉZETRŐL

A Budapesti Európa Intézet története 1989 őszére nyúlik vissza - a kibontakozó új magyar kultúrpolitika egyik fontos célkitűzése volt olyan intézmények létrehozása, amelyek elősegítik a fiatal magyar értelmiség bekapcsolódását a nemzetközi tudományos, kulturális élet vérkeringésébe, és ugyanakkor magyarországi fórumot biztosítanak kiemelkedő külföldi személyiségek számára. A nyolcvanas-kilencvenes évek végének Magyarországon - akárcsak az összeomlott szovjet típusú rendszerek más országokban - igen sokan hittek abban, hogy a demokratikus politikai intézményrendszer, a piacgazdaság gyorsan kiépíthető, és az élet minősége igen rövid idő alatt közel hozható a „nyugati” normákhoz. Azok a személyiségek, akik számára 1989 őszének egy csillagórája lehetővé tette egy új intézet megalkotását, sokkal józanabban gondolkodtak.

Alapítás, célkitűzések

Glatz Ferenc művelődési miniszter sokszor hangsúlyozta, hogy a fejek átalakítása, a mélyre ivódott, a piacgazdaság követelményeinek nem megfelelő munkamorál megváltoztatása szívós aprómunkát igénylő, hosszadalmas folyamat. E folyamatot olyan intézmények segíthetik elő, amelyek napi munkájában következetesen érvényesítik ezeket a normákat - fejtegette előadásában, és néhány kiemelkedő európai személyiségben partnerre talált a terv megvalósításához. A neves liechtensteini ügyvéd, Dr. Herbert von Batliner szenátor és a liechtensteini Peter Kaiser Stiftung biztosították az intézetet működtető alapítvány megalakításához szükséges tőkét, és ismert európai személyiségek vállalták a közreműködést az intézet tudományos tanácsában: Andrej Plešu román filozófus, volt kulturális miniszter, Alois Riklin, a St. Galleni Egyetem politikatudományi intézetének vezetője, Karl Ottmar Freiherr von Aretin, a mainzi Európa-történeti Intézet igazgatója, Fejtő Ferenc, a Párizsban élő magyar író, a bécsi Erik

Streissler közgazdászprofesszor. A tudományos tanács első magyarországi tagjai Jeszenszky Géza, Kosáry Domokos, Manherz Károly, Mádl Ferenc és Vékás Lajos voltak - a kuratórium alakuló, 1990. május 7-i ülésén kérte fel őket. (A kuratórium első tagjai Dr. dr. Herbert von Batliner mellett Erhard Busek osztrák alkancellár, tudomány- és kutatásügyi miniszter, Manherz Károly és Vékás Lajos professzorok, elnöke Glatz Ferenc).

Az intézet vezető testületei 1990 nyarán jóváhagyták az intézet tudományos programját és így az Ajtósi Dürer sor 19-21. alatt bérelt helyiségekben megindulhatott a munka.

A tudományos program három pontban összegezte a feladatokat - a mai napig ezek jegyében folyik az intézet tevékenysége:

- európai látókörű társadalomtudományos utánpótlás nevelése,
- magyar-európai összehasonlító tematikájú tudományos témák kidolgozása,

- a magyar értelmiség európai horizontjának bővítése előadások, szemináriumok, publikációk szervezésével.

E feladatok megvalósításához az intézet külföldi és magyar kutatók számára ad ösztöndíjakat. Általában évi 40-45 doktorandusz szintű vagy doktori fokozatot már megszerzett 35 év alatti fiatal és néhány idősebb kutatót támogattunk átlagosan két-há-

rom hónapon át. Az intézet ösztöndíjaisai - a bécsi Kelet- és Délkelet-Európa Intézettel kötött megállapodás alapján - indokolt esetben 2-4 hetes bécsi kutatási ösztöndíjban is részesülhetnek. Az ösztöndíjkiírást az intézet rendszeresen eljuttatja magyar és külföldi tudományos intézetekhez, egyetemekhez, főiskolákhoz, és a volt ösztöndíjasok évről évre bővülő köre is számos helyen ismerteti e lehetőséget.

Az intézet tudományos munkájában és így a pályázatok elbírálása során is előtérbe állítja a Közép-Európa társadalmi, politikai, kulturális viszonyaihoz kapcsolódó, ezeket európai perspektívában összehasonlító kutatásokat, valamint a Magyarországot Európával összekötő kapcsolatokkal foglalkozó aktuális és történeti kérdéseket. Valamennyi témaválasztás elbírálásánál fontos szempont az összehasonlító jelleg és a szó legtágabb értelmében vett európai integrációs folyamatokhoz való illeszkedés. Az intézet feladatának tartja a művészeti jelenségek európai szempontú vizsgálatát is - nemegyszer ad fórumot jeles művészek számára is.

Dr. Erhard Busek alkancellár Memorial-Lecture-je 1994. április 20-án, balra Göncz Árpád, középen Glatz Ferenc

Az intézet belső szervezete

Az intézet élén a kuratórium által választott igazgató, az alapítástól kezdve Glatz Ferenc áll. Napi munkáját két igazgatóhelyettes (a gazdasági ügyekkel foglalkozó Kovács György és a tudományos ügyekkel foglalkozó Pók Attila) segíti. A hetenkénti igazgatósági ülések további résztvevői az intézet tudományos stratégiáját formálni segítő tanácsadó professzorok: a kezdetektől elmúlt év októberi váratlan haláláig Hanák Péter és szintén a kezdetektől mindmáig Nemeskürty István. Az intézet titkárságát Horváth Gudrun vezeti.

Az igazgatóság heti megbeszéléseit a délután 4 órakor kezdődő „Kaffeerunde” követi. Az alapítók elképzeléseinek megfelelően ugyanis az intézet fő nyelve a német, és egy, az intézet munkatársai által régen ismert németországi tudományos intézet, a mainzi Institut für Europäische Geschichte példáját követi ez a rendszeres heti összejövetel. Munkatársak és ösztöndíjasok (heti átlagban 10-15 fő) itt találkoznak: kávé és tea mellett hangzának el beszámolók a folyamatban lévő kutatásokról (persze a német mellett szükség esetén, a résztvevők mindenkori összetételétől függően az angol, sőt alkalmanként a francia vagy az orosz nyelv használata is elfogadható, és az is előfordult már, hogy tíz különböző országból érkezett ösztöndí-

jasok a magyarban találták meg a közös nyelvet), és a legkülönbözőbb aktuális témákról zajlanak sokféle ágazó viták. Az intézetben eddig megfordult több száz ösztöndíjas többek között foglalkozott a kelet-közép-európai országokban zajló 1989-90 utáni változások számos aspektusával; a jogharmonizációval, a piacgazdasági átmenet intézményeivel, a pártstruktúrák alakulásával, a társadalmi struktúrák átalakulásával, a kisebbségi és nemzeti kérdés legkülönbözőbb jelenségeivel, a környezetvédelem problémáival. Igen sok a gazdaság-, társadalom-, politika- és művelődéstörténeti téma a városfejlődéstől az iskolapolitikán át a migrációig vagy a föderációs eszmék történetéig. Az elmúlt nyolc évben alakította ki bővítési stratégiáját az Európai Unió és a NATO - ennek a folyamatnak is számos elemével foglalkoztak nyugat- és kelet-európai ösztöndíjasok.

Rendezvények

Az eddigi nyolc „akadémiai év” során kialakult az intézet rendezvényeinek hűséges törzsközönsége - a témától függetlenül minden intézeti eseményre (évi 15-20) ellátogató néhány tucat személyiség. Természetesen igen nagy gondot fordít az intézet arra is, hogy minden témakörben a leghozzáértőbbek közül minél többen jelenjenek meg.

A konferenciák egy meghatározó vonulata a kelet-közép-európai régió belső feszültségeivel, integrációs stratégiáival foglalkozik. (Közép-Európa-fogalom, a Habsburg-monarchia bürokráciája és hadserege, a kisebbségi kérdés; agrármozgalmak, az államközi kapcsolatok elhigedülése során is tartalmas magyar-román, magyar-szlo-

vák értelmiségi találkozók a *Szomszédok Európában* című sorozatban, migráció, a zsidóság problémái stb.) Kezdeményező szerepe volt az intézetnek a kisebbségi magyar tudományosság problémáinak felvetésében és az intézményes kutatási segítségnyújtás módozatainak kimunkálásában.

A konferenciák egy másik nagy tematikus csoportja Magyarország európai, illetve euroatlanti integrációját vizsgálja igen széles körű összefüggésben. A témakörrel kapcsolatos rendezvények fő partnere a legnagyobb európai tudományos alapítvány, a Güterslohban székelő Bertelsmann Tudományos Alapítvány. Két alkalommal (az EU-bővítéssel kapcsolatos döntés-előkészítési folyamat fontos pillanataiban, 1995 és 1996 tavaszán) rendezett az intézet átfogó felmérő konferenciát Magyarország integrációs felkészülésének helyzetéről. A müncheni egyetemen működő Európa Kutatócsoport és az MTA Világgazdasági Kutatóintézete vett még részt az előkészületek koordinálásában. A nyugat-európai elméleti és gyakorlati szakemberek, közöttük az Európai Bizottság magas rangú döntéshozói tapasztalhatták, hogy a szocialista-liberális kormánykoalíció csakúgy, mint az 1990-94 között hatalmon volt keresztény-nemzeti elit egyértelműen az ország európai integrálódásának híve.

Volt és aktív miniszterek, különböző szemléletű, pártállású egyetemi tanárok, kutatók, parlamenti képviselők és nem kormányzati szervek munkatársai együttesen fejtették ki a jogharmonizációval, a piacgazdaság átalakulásával, a szociálpolitikával, a biztonságpolitikával, a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos nézeteiket, a nemzeti érdekeket következetesen érvényesítő, pártszempontokon felül emelkedni kívánó magyar integrációs stratégiát.

E konferenciáknak köszönhetően az Európa Intézet és az MTA Világgazdasági Kutatóintézete a német partnerektől felkérést kapott 1996 őszétől kezdve rendszeres havi „helyzetfelmérések” készítésére az integrációs felkészülés haladásáról. A közvetlenül brüsszeli döntéshozókhöz is eljutó anyagok egy részét az intézet kiadványai is publikálják. Fontos szerepet vállal az intézet az 1991 óta rendszeresen, évente megrendezésre kerülő német-magyar fórumok előkészítésében és lebonyolításában is. Magas rangú állami tisztségviselők és független kutatók (alkalmanként

Pódiumbeszélgetés a Parlamentben a közép-európai politikai és gazdasági konszolidációról, 1994. szeptember 10-én

120-150 fő) mindig az európai, illetve euroatlanti integráció folyamatával összefüggésben vizsgálja a kétoldalú kapcsolatokat.

Jónéhány konferencia foglalkozik egy harmadik nagy témakörrel: a szovjet típusú rendszerek intézményeinek felszámolásával. Konferenciasorozat zajlik a lengyel, csehszlovákiai, magyarországi és az NDK-beli államszocialista rendszerek közös és egyedi vonásairól, több széles körű nemzetközi részvételű konferencia tárgyalta a szovjet típusú tudományszervezés (különösen a történettudomány intézményrendszere) történetét.

1994 áprilisában zajlott az intézet eddigi legnagyobb rendezvénye. A magyarországi holocaust 50. évfordulója alkalmából három napon át több száz fős közönség előtt a média rendkívül nagy figyelmétől követve közel ötven előadás hangzott el. A New York-i városi egyetemen működő Rosenthal Holocaust Kutató Intézettel és az MTA Történettudományi Intézetével közösen szervezett konferencia az első ilyen jellegű rendezvény volt a korábbi szovjet tömb országaiban.

Az intézet napi életének - a Kaffeerundék mellett - leggyakoribb rendezvényei az előadások és munkaszemináriumok. Ritkán telik el hónap egyikét ilyen esemény nélkül. A legrangsabb előadás az intézet szellemiségét reprezentáló évenkénti Eötvös József emlékelőadás, ezen többnyire részt vesz a magyar államfő is. Ennek keretében beszélt már Kosáry Domokos az európai kis nemzetekről, Jeszenszky Géza a XX. századi magyar külpolitika dilemmáiról, Erhard Busek még osztrák alkancellársága idején a közép-európai változások osztrák szempontú értékeléséről, Kornai János az adóreformok és az állampolgári szu-

verenitás összefüggéseiről. Különösen emlékezetes volt Otto von Habsburg több, rendkívüli érdeklődéssel fogadott előadása, az újraegyesített Németország helyzetét bemutató Wolfgang J. Momsen, Jürgen Kocka és a brandenburgi miniszterelnök, Manfred Stolpe elemzése, a neves politológus, Charles Gáti, a nagy tekintélyű bécsi újságíró, Paul Lendvai és a Neue Zürcher Zeitung munkatársa, Andreas Oplatka aktuális közép-európai kérdéseket széles körű összefüggésrendszerben bemutató szereplései. Tartott előadást Andrásfalvy Bertalan a Duna-medence népcsoportjairól, Kiss Gy. Csaba (ótrészes szemináriummal kiegészítve) a XIX-XX. századi kelet-közép-európai nemzeti identitásokról, a moszkvai Tofik Iszlamov az Erdéllyel kapcsolatos második világháború alatti szovjet elképzelésekről, a coloradói Fischer-Galati professzor Ceausescu-ról, a jeruzsálemi Avineri professzor a kelet-európai átalakulások izraeli megítéléséről. A Budapesten dolgozó külföldi nagykövetek is szívesen vállalkoznak előadásokra: így Richard Prazak, a Cseh Köztársaság nagykövete (aki korábban az intézet ösztöndíjasa is volt), Erich Kussbach, az Osztrák Köztársaság volt nagykövete és az Intézettel egész magyarországi tartózkodása idején folyamatos kapcsolatot tartó Hans Beck, az Európai Unió delegációjának vezetője.

Az egyik legnépszerűbb szemináriumsorozat a piactudományokba való átmenet kérdését vizsgálja: Bácskai Ta-

Szabó István Oscar-díjas filmrendező átveszi a Corvinus-díjat, 1997. március 10-én

más, Hütter Gyula, Inotai András, Kornai János, Lotz Károly, Sárközy Tamás, Varga Csaba és más neves szakértők előadásai után általában késő estig zajlanak - egy pohár bor mellett - a késhegyig menő viták.

Egy téli este általában a művészete-ké: eddig többek között Ádám Ottó, Bacsó Péter, Darvas Iván, Görgy Gábor, Huszti Péter, Makk Károly. Moldován Stefánia, Piros Ildikó vállalkozott hitvallásra életéről, munkásságáról. A művészeti estékhez hasonló oldott légkörben emlékezett még az intézet 1848. március 15-e évfordulójáról. Zenei motívumok kapcsolták össze az „1848-as etüdöket” a kolozsvári Benkő Samu, a bécsi Horst Hosebsteiner, a prágai Richard Prazak és a budapesti író-művész-tudós kollégák, Falvai Zoltán, Glatz Ferenc és Görgy Gábor előadásait.

A Corvinus-díj

Az intézet egyik alapítója, Prof. Dr. Dr. Herbert Batliner hozta létre a Corvinus-díjat, amelyet a Magyarország, illetve a kelet-közép-európai régió és Európa közötti kapcsolatok területén kiemelkedő szerepet játszó személyiségek kaphatnak meg. Az első díjátadásra 1997. március 10-én került sor a Magyar Tudományos Akadémia központi épületében. A díjazottat, az Oscar-díjas filmrendezőt, Szabó Istvánt méltatók (többek között Göncz Árpád államfő) arról beszéltek, hogy a világhírű filmrendező életműve mily sokat tett a közép-európai régió etnikai és vallási sokszínűségének, kulturális örökségének széles körű megismertetéséért és megértéséért. Előreláthatólag minden második évben ítéli majd oda e díjat az Európa Intézet Kuratóriuma.

Kiadványok

Az első évek rendkívül intenzív rendezvény-előkészítő tevékenysége az indokoltnál kevesebb energiát hagyott a rengeteg elhangzott előadás anyagának publikálására. A célkitűzéseket összegző első magyar és német nyelvű füzeteket 1993-ban követte az intézet eddig legszélesebb körben ismertté vált produkciója, Glatz Ferenc munkája a kelet-közép-európai kisebbségi kérdés történetéről. A nagy adatbázisú történeti elemzést politikai magatartáskódex egészítette ki: a németül, angolul, szlovákul és románul publikált mű keleten és nyugaton egyaránt felkeltette mind az elméleti szakemberek, mind a politikai döntéshozók figyelmét - többek között kéz-

hez kapta a szlovák parlament valamennyi tagja. A szöveg végleges formájának kialakítását több műhelymegbeszélés előzte meg a szlovákiai, erdélyi és vajdasági szervezetek képviselőivel.

Az intézetben folyó kutatások saját publikációs fóruma a *Begegnungen* (Találkozások) című sorozat, amelynek 1995 óta öt kötete jelent meg. A sorozat német címe ellenére magyar nyelvű köteteket is publikál, így például *Magyar író és világpolgár* címmel jelent meg a Molnár Ferenc-konferencia anyaga, és hozzáférhetőek az intézetnek a délkelet-európai agrármozgalmak történetét tárgyaló magyar nyelvű konferenciájának előadásai is. Megjelenés előtt áll az eddigi legnagyobb terjedelmű intézeti kiadvány, az európai integráció manapság legtöbbet forgatott német nyelvű kézikönyvének magyar fordítása, a Werner Weidenfeld és Wolfgang Wessels szerkesztésében megjelent *Európa A-tól Z-ig*.

Az Európa Intézet falai között és máshol tartott rendezvényein sok száz ösztöndíjas és előadó, sok ezer vendég fordult meg Európa valamennyi országból és más kontinensekről is. Nehéz pontosan felmérni, hány gondolat nem jutott volna el egy ilyen intézmény működése nélkül Magyarországról Európába és Európából Magyarországra; hány tudományos projekt ötlete pattant ki a Kaffeerundék beszélgetései során. A budapesti Európa Intézet az európai horizontú magyar értelmiség fóruma - baráti együttműködést folytat a hasonló irányultságú, de más részfeladatokat ellátó intézményekkel, így a Közép-Európa Egyetemmel és a Collegium Budapesttel is. Célkitűzései kapcsolódnak az ilyen irányultságú folyóiratok (így például a *Külpolitika*, *Európai Szemle*, *Lettre International* és nem utolsósorban az *Európai Utas*) munkásságához is.

Az eddigi tapasztalat azt mutatja, hogy azok a társadalmak élnek meg sikerként az európai integrációt, ahol az nemcsak a kormányzati elit, hanem a számtalan formában szerveződő civil társadalom ügye is. Így alakíthatók ki legjobban a nemzeti érdeket ügyesen érvényesítő tárgyalási stratégiák, így remélhető, hogy mind a befogadó Unió, mind a belépésre törekvő országok méltányos kompromisszumként élnek majd meg a most kezdődött csatlakozási tárgyalásokat. A budapesti Európa Intézet ebben a munkában vállal szerény feladatot. ■

INFORMÁCIÓS KÖZPONT

A MARGITSZIGETEN

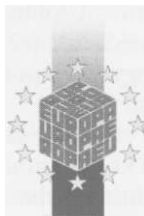
Van a Margitszigeten egy épület, melyet az Európai Unió kék alapon tizenkét sárga csillagot mintázó lo-bogói vesznek körül. Ez az épület, a Margitszigeti Európa Ház nemcsak kívülről idézi az Uniót: belül találjuk Magyarországot legteljesebb EU-gyűjteményét, melyet az Euro Info Service, vagyis az Európai Információs Szolgálat gondoz.

Amikor az Euro Info Service 1992. április 1-jén megkezdte működését, az alapítón, Szanyi Tiboron kívül csupán két alkalmazott dolgozott a cégnél. Aprócska helyiséget béreltek a Ráday utcában. A technikai hátteret egy írógép és egy telefonvonal jelentette. Az új kezdeményezés igazi tőkége, megannyi más magyar kisvállalkozáshoz hasonlóan, szellemi természetű volt. Közgazdasági végzettség, számos európai nyelv ismerete és többéves tapasztalat az akkor még Európai Közösségekkel való agrárkereskedelem terén jelentették azt az alapot, melyen mára az Euro Info Service tucatnyi alkalmazottat foglalkoztató irodává nőtte ki magát. Az alkalmazottak magas fokú szakmai felkészültségére a mai napig nagy hangsúlyt fektetnek.

Nem volt könnyű eljutni a jelenlegi szintre. Megfeszített munka kellett hozzá, s arra van szükség ma is. Az induláskor a kiadványértékesítő cég több száz lehetséges ügyfelet értesített levélben, egyetlen kiadványa, az *Official Journal of the European Communities* (az *Európai Közösségek Hivatalos Közlönye*) című orgánumra összpontosítva. Így teremtődött meg az Euro Info Service vevőköre. A paletta fokozatosan színesedett. Az ügyfelek, akiket a cégen belül europartnereknek neveznek, ma már több száz könyv, periodika és CD-adatbázis között válogathatnak. Vannak közöttük kormányzati szervek, tudományos és oktatási intézetek, multinacionális

vállalatok, s mindenki, aki komolyan veszi az európai integrációban rejlő kihívást, hiszen szabványok, rendelkezések, pályázati lehetőségek tengerében kell eligazodni. Az iroda munkatársai ezt így fogalmazták meg: „Európa munkát ad - Önnek is.”

Az Euro Info Service az Európai Unió Közzétételi Hivatala, az EUR-OP kiadványainak hivatalos magyarországi terjesztője. Minden megrendelés az irodán keresztül fut ki Luxemburgba, az EUR-OP központjába. Az elérhető kiadványok százai közül néhányat érdemes itt is megemlíteni. A már

A MEGOLDÁS

hivatkozott *Official Journal* naponta jelenik meg az Unió tizenegy hivatalos nyelvén, három sorozatban: az L-sorozat (legislation, azaz törvénykezés) az érvényes közösségi jogszabályok, vámrendeletek, agrárlefölözések stb. gyűjteménye, a C-sorozat (information and notices, azaz információ és közzététel) a jogszabály-előkészítési fázis hivatalos anyagait és az ECU napi árfolyamát közli. Az S-sorozat (supplement, azaz kiegészítő melléklet) tartalmazza az EU-tagállamok összes pályázati felhívását. Ezeknek legnagyobb része nyitott pályázat, tehát magyar vállalatok, szakmai szervezetek, közszolgálati irodák is indulhatnak rajtuk.

Az *Official Journal* évente több százezer oldalon jelenik meg, igen nehezen kezelhető adathalmazt létrehozva. Szerencsére ma már CD-ROM-on is hozzáférhető mindhárom sorozat, felhasználóbarát keresőrutinokkal felszerelve, sőt akár az interneten keresztül is, előfizetéses rendszerben.

Az EUR-OP kiadványai sajnos kizárólag idegen nyelven, elsősorban angolul, franciául és németül olvashatók. A magyar kiadásokra a csatlakozásig várnunk kell, de hiú reményeket nem szabad táplálnunk. A legfontosabb dokumentumok kivételével az EU ma sem bajlódik azal, hogy például görögre vagy dánra fordítsa kiadványai legnagyobb részét - azt maguknak az érintetteknek kell megtenniük. Az Euro Info Service igyekszik segítséget nyújtani a magyar nagyközönségnek a kulcsinformációk megszerzésében oly módon, hogy néhány kiemelt jelentőségű könyvet lefordítat. Ilyen volt az *Európa számokban* című hatalmas sikert aratott kiadvány, melyet az EU statisztikai hivatalának, az Eurostatnak engedélyével adtak ki 1997-ben, vagy a nemrégiben megjelent *EuroMarketing*. Előbbi az EU-ról tudni szükséges ismeretek abszolút minimumát tartalmazta könnyen kezelhető statisztikai megjelenítésben. Utóbbi pedig a magyar vállalkozóknak jelent segítséget az Unió egységes piacára való felkészülésben.

Az Euro Info Service értékesítési tevékenysége nem merül ki az Európai Unió kiadványainak hozzáférhetővé tételében. Az iroda az Európa Tanács, az OECD, a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank és az Északi Tanács publikációit is terjeszti. Ezek közül a leghangsúlyosabb az OECD-vel való kapcsolat. Itt kell megemlíteni az Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztériummal való együttműködést. Az IKIM elérte, hogy a szervezet Magyarországról szóló 1997. évi rendes jelentését magyarul is megjelentessék *OECD Gazdasági tanulmányok 1997 - Magyarország* címmel. E kiadványt szintén forgalmazza az Euro Info Service.

Az iroda saját gondozásában több, magyar szakértők által szerkesztett és írt könyvet adott ki eddig. Ilyen volt az *Európai politikai évkönyv* és az *Európáról a katedrán* című tanári kézikönyv. Mindkettő 1996-ban került az olvasókhöz (az integráció ütemét tekintve hosszú ideje). Az első a magyar tudományos elitnek az EU-ra és annak Magyarországgal való viszonyára vonatkozó tanulmányait gyűjtötte egy-

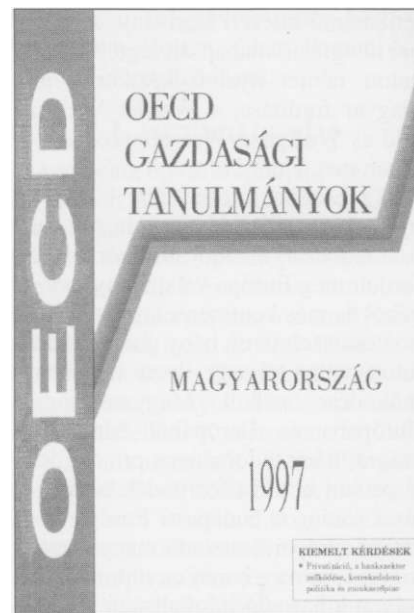

be, míg a másodikat a középiskolai pedagógusok használhatják az uniós ismeretek oktatásában. E két mű a Phare magyarországi programjának megrendelésére készült, megjelentetését is az finanszírozta.

A kiadványterjesztés mellett az iroda másik fő tevékenységi területe kommunikációs programok kivitelezése. A magyar kormány kommunikációs stratégiát dolgozott ki a közvélemény tájékoztatására és felkészítésére, hogy az ország európai uniós csatlakozását előkészítse. A cél nem propaganda sulykolása. Ez nagyon csúnyán visszaüthet, ahogyan az például 1994-ben, Norvégia csatlakozási kudarcakor meg is történt. Ehelyett hiteles ismereteket kell terjeszteni az ifjúság, a mezőgazdasági népesség, a tanárok és az újságírók körében. A kommunikációs stratégia részeként a Külügyminisztériumban összetett programot dolgoztak ki az említett csoportok, főleg a fiatalok, a tanárok és az újságírók tájékoztatására.

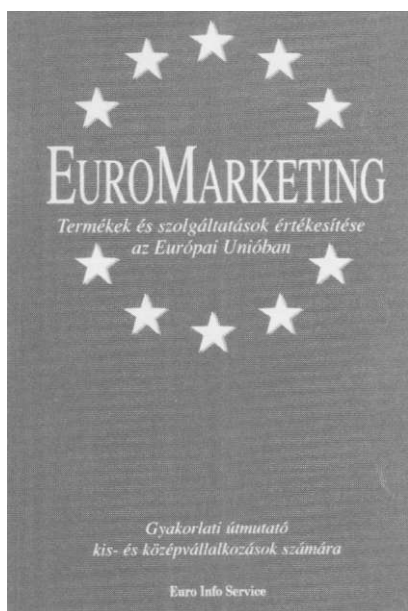
A Külügyminisztérium meghívásos versenytárgyalást írt ki a program megvalósítására. Erre az Euro Info Service-t is meghívták, ami nem volt véletlen. Az iroda korábban már bizonyította szakértelmét. Egyrészt önként segédkezett regionális Európa Napok szervezésében, másfelől részt vett Phare-programokban. Utóbbiak közül a mai napig a legfontosabb a Magyar Televízió *Úton - Európa Magazin* című műsora.

Az Euro Info Service megnyerte a versenytárgyalást, s 1996-ban összesen tizenegy alprogram meg-

valósításában vett részt, melyet a Phare finanszírozott. Az iroda tervezte meg a kommunikációs stratégia emblémáját, mely a bűvös kocka mintájára elrendezett Európa-képből áll, s ehhez jobbról csatlakozik a felirat: „A megoldás”. 1996 óta valamennyi program, amely a kommunikációs stratégia részét képezi, ezt a logót hordozza.

A tizenegy alprogram része volt a már említett *Európai politikai évkönyv* és az *Európáról a katedrán* elkészítése. Ez utóbbihoz videoprogram is készült, melynek végleges anyagát az ország valamennyi középiskolájára megkapta a tanári kézikönyvvel együtt. Az előkészítésben maguk a pedagógusok is részt vettek, hogy módszertani és tematikai javaslataikhoz a könyv- és a

programalkotók igazodni tudjanak. A hat - 1996-ban tartott - regionális tanári konferencia résztvevői egyfelől ismeretekre tettek szert az Európai Unióról, másfelől kifejtették, milyen segédanyagokra van szükségük az uniós ismeretek hatékony oktatásához.

A regionális sajtó képviselői 1996 májusában Veszprémben, majd szeptemberben Szegeden vehettek részt háromnapos szemináriumon, amelyen az ország euroatlanti csatlakozásáról kaptak munkájukhoz szükséges információkat. Az országos média témában illetékes újságírói pedig hatnapos tanulmányúton látogatást tettek az Európai Bizottságnál, az Európai Parlamentnél, a NATO politikai főparancsnokságán, a magyar EU-misszió és a brüsszeli magyar

nagykövetségen, és munkakapcsolatot alakíthattak ki ezek információs osztályaival.

Ami a széles magyar közvéleményt illeti, a Phare-program részeként az Euro Info Service kidolgozott egy pályázati feltételrendszert, melyen az országos napilapok vehettek részt egy lapjuk mellékleteként havonta megjelenő EU Hírlevél tervezetével. A versenytárgyalásra olyan magas színvonalú pályázatok érkeztek, hogy akár két első helyezést is ki lehetett volna adni. A Phare-támogatást végül a Magyar Nemzet nyerte el, ám az Euro Info Service javaslatára a Külügyminisztérium saját forrásából fedezte a Világgazdaság napilapban megjelenő hírlevél költségeit is. A Magyar Nemzet melléklete a nagy sikerre való tekintettel még 1998 első felében is megjelenik.

A középiskolai diákoknak a Phare által finanszírozott kommunikációs stratégia országos vetélkedőt szervezett az integrációs ismeretekből. AZ 1996. évi Schuman-versenyre több mint hatszáz csapat nevezett. A diákok lelkesen vettek részt a többfordulós megmérettetésben, mely sikeresen egyesítette az országos tanulmányi versenyek magas tudományos színvonalát a csapatmunka örömeivel és a vetélkedő izgalmával. A győztesek brüsszeli utat és személyi számítógépet nyertek, de a két selejtezőn kihullott csapatok sem távoztak üres kézzel.

A sikerre való tekintettel, ezúttal a Phare és a Külügyminisztérium közös finanszírozásában, az Euro Info Service idén is megszervezte a

Robert Schuman országos középiskolai tanulmányi versenyt. Összesen 662 háromfős csapat nevezett. Vagyis a verseny a felkészítő tanárokat is beszámítva legalább 2400-2500 embert mozgató meg. A vetélkedő két írásbeli és három szóbeli fordulóba áll. Az írásbeli elődöntőket januárban és februárban tartották. Csak a legjobb 36 csapat jutott tovább a harmadik fordulóba. Ez a regionális döntő volt, melyet hat helyszínen rendeztek meg. Az Egyesült Királyság Nagykövetsége szakértőket küldött a hat zsűribe, akik ezenkívül ajándékokat is osztottak a résztvevők között az EU Miniszterek Tanácsa brit elnöksége alkalmából.

E sorok írásakor a két utolsó forduló még nem zajlott le, még nem tudni, kik lesznek a győztesek, de egy biztos: a legjobb három csapat 1998 július közepén brüsszeli úton vesz részt, és látogatást tesz az integrációs intézményekben. A győztes csapatok továbbá elnyerik a Schuman Kupát, és egy-egy számítógépet kapnak jutalmul.

Ugyancsak részt vesz az Euro Info Service az 1997 decemberében indult Európa Színekben tizenkét elemből álló programcsomag szervezésében is. A cél itt is a diákok tájékoztatása, de finanszírozásába a magánszférát kívánja bevonni.

Az Euro Info Service-nek állandóan bővülő (csúnya szó, de nincs még magyar megfelelője) *website*-ja van az interneten. A hivatalosan április 1-jétől létező *Európa Szerep* (www.euroinfo.hu) magyar nyelvű, rendszeresen frissített információkat tartalmaz az Európai Unióról. Átkötésekkel (*link*) rendelkezik az EU hivatalos internet honlapjaihoz, megtalálhatók rajta az iroda által Magyarországon terjesztett legfontosabb EU-kiadványok és a magyar szakkönyvek. Átkötés kapcsolja az Európa Színekben honlaphoz és a Schuman-verseny információit tartalmazó adatbázishoz.

Az Euro Info Service tagjelöltként részt vesz az Európa Házak Nemzetközi Szövetségének (FIME) munkájában, számos rendezvénynek és ennek keretében a Margitszigeti Európa Ház szemináriumnak adott otthont.

Olter László

A KÖZÉP-EURÓPA INTÉZET

A Közép-Európa Intézet 1991-ben alakult a Magyarországi Kutató Intézet jogutódjaként. Fenntartója a Teleki László Alapítvány. Az intézet olyan társadalomtudományi kutatásokat folytat, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy Magyarország szűkebb európai környezetéről a magyar politika és a közvélemény megfelelő ismeretekkel rendelkezzen az 1989 utáni új világhelyzetben. Ennek érdekében az intézet saját és külső kutatási kapacitásokat mozgósít és nemzetközi kutatásokban vesz részt.

Az intézet kutatásainak földrajzi hatósugara tág értelemben a Baltikumtól az Adriai- és Fekete-tengerig húzódik. Szűk értelmezésben az intézet tevékenysége a Magyarország közvetlen környezetét képező többségükben vele szomszédos volt szocialista országokra terjed ki. Módszertani szempontból a szociológiai, antropológiai, társadalomföldrajzi és történeti megközelítések kapnak kitüntetett szerepet.

A Közép-Európa Intézet keretintézet. Alaptevékenységét az éves költségvetésben biztosított lehetőségekhez igazodva végzi. A kutatómunka másik jelentős hányadát az intézet céljához igazodó, egyenként és alkalmanként megszerzett, külön forrásokból finanszírozott projektek alkotják. Ebből a kettősségből adódik a folyamatban lévő kutatások bizonyos mozaik-jellege. E forma előnye, hogy a kutatás mozgékony, a tudományos és a szélesebb társadalmi érdeklődés homlokterében álló problémák vizsgálatába rugalmasan képes illeszkedni, miközben az intézet arculatát a lépésről lépésre megoldott feladatok alakítják.

Keretintézetként a Közép-Európa Intézet integráló szerepet is betölt.

A külső erők bevonásával végzett önálló kutatás, dokumentációs tevékenység munkája szerves részét alkotja. Szervezőtevékenysége a kutatások menedzselése mellett konferenciák, szemináriumok rendezésére, publikációs tevékenységre is kiterjed. Különleges hangsúlyt fektet arra, hogy mint intézmény bekapcsolódjon a felsőoktatásba: diákokat, doktorjelölteket, pályakezdő kutatókat von be a tevékenységébe. Felkutatja, felméri a nemzetközileg megszervezendő programokat, az intézethez hasonló más intézményekkel összefogva közös projektek szervezésében vesz részt, sőt igyekszik ilyeneket kezdeményezni. Stratégiai törekvése, hogy a Közép-Európára irányuló kutatásokat valamilyen módon összehangolja, közös mederbe terelje.

A Közép-Európa Intézet - a ma használatos nemzetközi nomenklaturát követve - „*problémaorientált alapkutatást*” végez. Ebben az értelemben egyrészt különbözik a „*tiszta alapkutatástól*” is. Munkája nem tekinthető sem alapvetően elméleti jellegűnek, sem pusztán gyakorlati

igény, például államigazgatási feladat által meghatározottnak.

Az intézet alapkutatási tevékenysége az az elméleti és módszertani megalapozottságú tudományos megismerés, amelynek kritériumait a társadalomtudományok normáival lehet meghatározni és megítélni. A kutatások problémaorientáltsága ellenben a jelen társadalmi-politikai igényekhez igazodik. A tudományos világ megítélése mellett ezért az intézeti kutatásnak olyan igényeket is figyelembe kell vennie, amelyet napjaink politikai, gazdasági és más szereplői kollektíven fejeznek ki vagy fogalmaznak meg, s amelyek gyakorlati megvalósítására az intézet alkalmas. Az intézetnek ebben a kettős értelemben kell elkötelezettnek lennie. Az itt folyó kutatást meghatározó tudományos érdeklődés a következő kérdésemből indul ki: „*Mi a modern demokrácia adaptációjának, kibontakozásának és megújulásának történelmi esélye a közép-európai térségben?*”

Az intézet kutatásait azok a társadalmi feszültségek, nyugtalanságok,

konfliktusok határozzák meg, amelyek a demokrácia megvalósításával összefüggő kihívással függenek össze.

A kutatás tematikai irányultságát középtávon a civil társadalom, a regionális változások és az integráció folyamata mint hármasság határozza meg. A mai Közép- és Kelet-Európában, hazánkat is beleértve viszonylag egyszerűbb arra a kérdésre válaszolni, hol tartanak a plurális demokrácia intézményei, valamint a piacgazdaság. Jóval áttekinthetlenebb azonban a helyzet, ha e kérdéseket a civil társadalom léte és jellege szempontjából tesszük fel. A kérdés ebben az összefüggésben ugyanis az, hogy képes-e az egyén mint társadalmi lény saját személyét illetően kibékíteni, feldolgozni és tudatos cselekvéssé alakítani az országos, a nemzeti, a helyi, a csoport- (köztük az etnikai, nemzetiségi), valamint az egyéni érdekeket, törekvéseket.

A kérdés a két említett további szempont szerint különleges értelmezést igényel. Egyrészt a kutatás nem elsősorban a civil társadalom elméleti vonatkozására irányul. Éppen a problémaorientáltság jegyében kell hogy hangsúlyt kapjanak a különböző szintű - helyi, regionális - eltérések, továbbá a társadalmi rétegződések, a kollektív attitűdök. Másrészt mindezt az európai integráció, vele együtt a biztonságpolitikai integráció vonatkozásában is vizsgálni kell, minthogy az integrációt döntően meghatározó demokratizálódás feltételként is, folyamatként is kölcsönhatásban van a civil társadalommal és a fejlemények regionális változataival, ellentmondásaival.

Az intézet mindenekelőtt fontosnak tartja e hármasság elméleti, előfeltevésszerű tisztázását. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a civil társadalom, a regionalitás és az integráció kutatása részfeladatok megoldására épül, éppen a kutatás problémaorientált jellege miatt. Ez abból következik, hogy az alsóbb szinteken megjelenő szociológiai, antropológiai, történeti és egyéb problémákon keresztül jut kifejeződésre, hogyan értelmezendők a társadalmi problémák az egyéni élethelyzetek konfliktusaiban.

Granasztói György

Kutatási projektek

Fontosabb témakörök:

1. Közép-Európa felfogások a XIX-XX. században.
2. A nemzeti és az etnikai identitások értelmezése, a kisebbségek társadalmi szerveződéseinek régi és új irányzatai.
3. Az állam mint a politikai és a jogi átmenet kategóriája Közép-Európában a XX. század végén. A nemzetállam Közép- és Kelet-Európában.
4. Az euroatlanti integráció mint felfogás és mint konfliktus forrása országonkénti egybevetésben.
5. Kiterjedt adatgyűjtés és dokumentációs tevékenység a Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat szervezeti keretei között, melyben külön helyet kap Közép-Európa térképes adatbázisának fejlesztése.

Könyvtár

A TLA Közép-Európa Intézetének könyvtára fiatal gyűjtemény, a következő egységeket foglalja magában:

- a) Kézikönyvtári szinten gyűjti és feldolgozza a kelet-közép-európai térségre, valamint a külpolitikára vonatkozó (döntően 1945 utáni) szakirodalmat (jelenlegi állománya kb. 10 ezer kötet).
- b) Mintegy 100 magyar és külföldi folyóirat megrendelésével segíti a tájékozódást a fenti témakörökben.
- c) A korábban a Magyarországi Kutató Intézet keretei között működő archívuma megtartásával továbbra is gyűjtőkörébe tartozik a nem publikus dokumentumok (gépiratok, statisztikák, adattárak, interjúk, konferenciajelentések stb.) feldolgozása - jelenleg a hagyományok folytatásaként főleg a nemzetiségi témakörben.
- d) Saját adatbázisok építésével, valamint külső szolgáltatások megvásárlásával és felhasználásával bibliográfiai és faktografikus tájékoztatást nyújt a kutatóknak.

A könyvtár keretében végzett fontosabb adatgyűjtő munkálatok:

Az EuroGraph program

Az EuroGraph olyan intézeti keretben fejlesztett komplex rendszer, amely számítógépen rögzített (digitalizált) térképi állományok és különböző adatbázisok több szintű összekapcsolását és megjelenítését képes kezelni. Esetünkben a térképi állomány Magyarország és több közép-európai ország községi vagy járási szintig feltárt térképeit jelenti, míg az adatbázis ezen területek nemzetiségi megoszlásának statisztikai adatait tartalmazza. A statisztikai adatbázisban 1910-től kezdődően napjainkig szerepelnek a nemzetiségi adatok, mindig a hivatalos népszámlálások számsorainak felhasználásával. 1998 első felében az etnikai adatok és térképek CD-ROM-on publikussá váltak. A CD-n a Balti államoktól Bulgáriáig húzódó terület 1930 körüli és legfrissebb népszámlálásainak etnikai adatai szerepelnek, a hozzájuk tartozó térképekkel. A magyarlakta területek községszinten, a többiek általában járásszinten kerülnek feldolgozásra.

Közép-Európa magyar kisebbségi intézményrendszere. Adattár.

A program célja az ausztriai, szlovákiai, ukrainai, romániai, szerbiai, horvátországi és szlovéniai magyar intézmények címjegyzékének összeállítása. Az adattár a következő intézménytípusokat tartalmazza: politikai pártok, mozgalmak, érdekvédelmi szervezetek, oktatási intézmények (óvodák, elemi iskolák, középiskolák és felsőoktatási intézmények), művelődési intézmények (művelődési házak, könyvtárak, múzeumok, színházak, zenekarok, énekkarok, könyv- és lapkiadók, sajtó), tudományos intézmények, egyházak (az egyházközösségek szintjéig), egyesületek, alapítványok, egyéb önszerveződések.

Kelet-Közép-Európa kisebbségeinek bibliográfiai kézikönyve

A 12 ezer tételt magába foglaló kötet Kelet-Közép- és Délkelet-Európa (Magyarország, Csehszlovákia, Ausztria, Kárpátalja, Románia, Bulgária, Albánia, Görögország és az egykori Jugoszlávia) valamennyi kisebbségére vonatkozó helyi és nemzetközi szakirodalom közreadására vállalkozik. A bibliográfia időhatára az 1918 utáni időszakra korlátozódik. A kiadvány a két háború közötti időszakban megjelent könyvek, valamint a háború után kiadott könyvek és folyóiratcikkek tanulmányok bibliográfiai leírásait tartalmazza, és az etnikai csoportok lexikoncikk-szintű ismertetésére is vállalkozik. A bibliográfia a müncheni Südost-Instituttal kooperációban készült.

A könyvtár szolgáltatásait bárki igénybe veheti. Címe: 1127 Budapest, Szilágyi Erzsébet fasor 22/c. A könyvtár vezetője Dippold Péter. Tel.: (36-1) 275-2502 ■

KÖRKÉP A KONTINENSRŐL - SZEMLE EURÓPÁNAK

Nagy örömmel fogadtam el az *Utas* megtisztelő felkérését, hogy fölvetv tiszteletre méltó klubjába, s rögtön izlelgetni kezdtem cikkindítónak szánt ötleteimet. Aztán leemeltem a polcról az *Európai Szemle* első évfolyamainak bekötött köteteit, és attól kezdve húztam az időt, hogy a kollegiálisan még megengedhető határidőcsúszás küszöbén feszengve üljek a géphez.

A feszültség oka világos: miközben a kilenc évvel ezelőtti lapszámok minden cikkére úgy emlékszem, mintha a múlt héten küldtem volna őket nyomdába, s újra átforgatva a lapokat ismét megragad a lapalapítás varázslatos láza, egyszerre szeretném lelkesülten fősorakoztatni a folyóirat erényeit, magam pedig szeretnék a háttérben maradni. Az olvasó elnézését kérem, ha egyik sem sikerül.

A lapalapítás

Többszörösen is varázslatosak a majd tíz évvel ezelőtti hónapok emlé-

litikatudományának és nemzetközi tudományos közösségnek nevezett nagy vándorcirkusz - valóban új nézőpontokat és élményeket nyújtó - világába; szakmányban fordítottuk a fölismerten *történelmi* korszakváltás reflexióit. Az olvasói éhség - úgy véltük - mindent elbír, nekünk, a frissen felszabadultaknak mindenre szükségünk és mindenre igényünk van, a világ publikációs termése pedig - a világváltás idején ki törődött holmi szerző joggal?! - a Paradijsom bőségét adta nekünk.

Paul Lendvait valamikor 89 őszén kerestem meg. Legfeljebb kétszer-háromszor találkoztunk személyesen, ennek ellenére - úgy érzem - jól ismerem. Járt hozzánk folyóirata, az *Europäische Rundschau*, és több angolul megjelent könyvét olvastam; főleg a kelet-európai antiszemitizmusról, valamint a délszláv nacionalizmusról szóló - s néhány évvel később a történelem által is verifikált - könyvét tartottam igen nagyra. A *Rundschau*-t nemcsak

gerben, amelyben a térség a legtöbbször vagy a világtörténelem epicentrumába került, vagy a másik végletbe, az „érdekességek a nagyvilágban” rovatot megillető felületes érdektelenségbe, a politikai-történelmi közhelyek gyűjteményébe süllyedt. De mindenekelőtt a műfaj és a szerzői kör ragadott meg. Nálunk akkor még csak a kiváltságos szellemi tekintélyeknek adatott meg, hogy teret találjanak maguknak a külpolitikai publicisztika és a - nagyon sokszor formai jegyek által - tudományos értékűnek minősített tanulmányok műfajai között. A tudományos és kiadói metakommunikációban általában „esszének” neveztük azokat az írásokat, amelyekre túlságosan parlaginak tetszett a „cikk” megjelölés, s vagy a szerző kvalifikálatlan akadémiai helyzete vagy a terjedelem, esetleg formai okok miatt nem adományoztuk a „tanulmány” rangját. A *Rundschau*-ban egy-másfél íves terjedelemben főhivatású publicisták írtak imponáló

kei. Lapszerkesztőknek a fékezetlen szellemi csapongás, a zabolátlan kapcsolatkeresés, a minőségben való tobzódás új élményének időszaka volt 1989. Világhírességekkel - valódi szakmai nagyságokkal és a politikaelmélet divatdiktátoraival - leveleztünk, be-bekapcsolódtunk a nemzetközi po-

kitűnő folyóiratnak találtam, hanem szerkesztői izlésemhez is igen közellónak láttam. Megragadott nyitottsága, rendkívül magas minőségi követelménye és az az orientációja, amelyben Kelet-Európa az *európai* jelentőségének megfelelő helyet kapta meg. Mértéket mutatott abban az irodalomten-

történelmi, elméleti argumentációjú, a tudományos gondolkodást megmozgató cikkeket, és közismert akadémiai emberek publikáltak rendszeres sodró erejű publicisztikákat. Lendvai professzor képzeletbeli szerkesztőségében az írástudók kasztrendszer helyett a gondolkodók egyenlőségét láttam.

AZ EUROPÄISCHE RUNDSCHAU KÖSZÖNTÉSE

1973-ban, az *Europäische Rundschau* első számában Bruno Kreisky „a kis államok reneszánszáról” írt. Meglehetősen provokatív tétel volt az a korabeli reálpolitikai tények ismeretében, amelyek annak idején - látszólag örök időkre - meghatározták az európai államok struktúráját. Az egyik oldalon volt a szabad Nyugat, míg a másikon az elnyomott Kelet. Az enyhülés lassan induló folyamatával szemben ott volt „a félelem egyensúlya”.

Ebben a környezetben az általános alkalmazkodás árnyékából egyedülálló folyóiratként lépett elő az *Europäische Rundschau*. Az akkori politikai nyelvhasználattól elszakadó, az ideológiai választóvonalakat figyelmen kívül hagyó szócsőként, s olyan fórumként, amelynek pusztá léte életre keltett egy politikailag eltorzult, háttérbe szorított szót, a maga régi, átfogó jelentésartalmával; ezt a szót: Európa. Olyan kiadványként jelent meg, amely Bécsből nézvést komolyan vette az igényes szemle (*Rundschau* - a *ford.*) megjelölést.

Széles kitekintés jellemezte a kezdetektől fogva - hihetetlenül széles, amit tanúsítanak Bruno Kreisky látnoki szavai a „kis államok reneszánszáról”. Az eltelt évtizedek során kelet- és nyugat-európai szerzők járultak hozzá ahhoz, hogy a gyenge csirából nemzetközi tekintélynek örvendő folyóirat fejlődjék. Témája az alapítás óta változatlan: Európa - a maga etnikai, kulturális, tradicionális sokszínűségével.

Az 1989-es esztendő drámai fordulatait az *Europäische Rundschau* hasábjairól prognosztizálni ugyan nem lehetett, de sejteni igen. Hiszen szinte minden írás mögött meghúzódott az a felismerés, hogy több szétrombolhatatlan közös elem maradt meg ideát és odaát, mint amennyit a vasfüggöny szabta választóvonal ismeretében feltételeztek.

Az *Europäische Rundschau* mindig nyílt fórum volt - még az európai konfrontáció legnehezebb óráiban is létrejöhettek valamiféle írásbeli párbeszéd Európa két része között. Európa átalakítása és a tömbök felszámolásának lehetővé tétele volt mindig irratlan, de soha meg nem tagadott célja.

Elértük ezt a célt. Bruno Kreisky kis államai a ma valósága. Az *Europäische Rundschau*-t, mely oly szívós türelemmel szolgálta a ke-

let-nyugati megértést, az 1989-es események sem fosztották meg központi feladatától - éppen ellenkezőleg:

- legjobb tudomásom szerint sehol sem dokumentálták a keleti nemzeti és vallási újjászületést a maga felszabadulás és fenyegetettség közötti ambivalenciájával ilyen részletesen és hozzáértéssel;

- sehol sem szentelnek ilyen széles teret Európa ma talán legrobbanásveszélyesebb témájának, a kisebbségek és az etnikumok kérdésének;

- sehol nem írják le és vitatják meg alaposabban Ausztria helyét a megnövekedett Európában, mint ebben a folyóiratban.

Nem kell szólnom arról, milyen csalódottság, milyen tehetetlenség kerít hatalmába minket, osztrákokat is a napi hírek hallgatásakor. Mindannyian érezzük, hogy Európának éppen ma van szüksége új impulzusokra az ilyen veszélyek leküzdéséhez. Gyakran teszem fel magamnak a kérdést, honnan várhatók ezek? Mert korunkban a politika és a politikai cselekvés általában leszűkül a napi politikára - a saját államhatárokat is túllépő távlati perspektíváknak a mindennapok rohanásában alig vagy egyáltalán nem jut tér.

Az *Europäische Rundschau* különleges feladata abban van, amiben fáradhatatlan főszerkesztője, Paul Lendvai professzor úr látja, hogy az európaizálás és humanizálás szócsöve, a sovinizmus destruktív erővel szembeszálló fórum és a kontinensünk újabb megosztása ellen síkra szálló értelem hangja legyen. Talán le kell győznünk a tömbök határait, ahogy ő is megtette saját tapasztalata alapján, hogy megnyílhatunk az Európában meglévő különbségek és közös vonások felfedezésére iránt.

Mert bárhol alakuljon is az elkövetkező években az európai fejlődés, egy biztos: a múlt falai nem épülhetnek újjá. A vasfüggöny áttörése nemcsak a Kelet, hanem a Nyugat javát is szolgálja. Ezzel mindannyiunk kezébe került az együttműködés, az igazságosság és az integráció felelőssége.

Ebben a szellemben kívánok az *Europäische Rundschau*-nak sok sikert a jövőben.

Thomas Klestil

Azt vetettem föl neki, hogy próbáljunk meg intézményes együttműködést teremteni a *Rundschau* és a *Világosság* között. Találkoztunk, elmondtam ötleteimet, amelyeket figyelemmel, de egyetlen közbevetett szó nélkül meghallgatott. Ugyanis még meggondolásra sem tartotta érdemesnek. Viszont volt egy más ötlete: csináljuk meg az *Europäische Rundschau* magyar változatát. A *Rundschau* magyar változataként alapítsunk egy új folyóiratot, amely elsősorban az osztrák-magyar közlekedés hídján lenne egy sáv (hogy is gondoltam volna arra, hogy kilenc év múlva a közlekedő folyosókon ennyi kátyú és zökkenő lesz!), amely Ausztrián keresztül egész Európához nyomvonalat ad. A két folyóirat - fejtette ki - majd külön-külön nyer meg magának színvonalas szerzőket, és a legjobb műveket nagyjából egy időben publikálja. Az *Európai Szemle* gerincét az *Europäische Rundschau* cikkei adják majd, de a lap hazai szellemi élet részese kíván lenni. Az én pozitív válasszom megszületése körülbelül ugyanannyi időt igényelt, mint amennyire az

előbb Lendvainak volt szüksége az én javaslatom elvetésére.

Ezután ismertem meg Paul Lendvai szervező képességeit. Néhány hét alatt megszervezte a lapindításhoz az osztrák külügyminisztérium és az *Europäische Rundschau* kiadójának támogatását, az ügy érdekében mozgósította a politikai elit színe-javát, s a hazai támogatókat nekem már úgy kellett megnyernem, hogy Paul Lendvai neve mellett hivatkozhattam Franz Vranitzky kancellár, Erhard Busek kultuszminiszter és alkancellár vagy Alois Mock külügyminiszter kurátori szerepvállalására. A következő év elejére már egy bejegyzett, új folyóirat lapszámaikat tervezhettük.

Az első szám

1990. februárban már javában szerveztem az első szám magyar cikkeit. A Politikatudományi Társaság ülésére - *Újrakezdődik az európai történelem* címmel rendezték meg - már úgy mentem el, hogy adott esetben közlésre kérem el az ott elhangzó előadásokat. El is kértem őket. Horn Gyula, akkori

külügyminiszter és a két ellenzéki párt külpolitikai szakértője, Szabó Miklós és Jeszenszky Géza volt az előadó. A három előadás néhány hónappal később az *Európai Szemle*-ben jelent meg először. Az egyiket akkor sokszor említették, és azóta is gyakorta hivatkoznak rá, ugyanis történelmivé lett. Horn Gyula, a politikusok közül elsőként itt vetette föl először, hogy idővel Magyarország csatlakozhat a NATO politikai szervezetéhez.

Az induló számhoz az éppen hivatalába lépett Antall József és Vranitzky kancellár, valamint Mock külügyminiszter írt köszöntőt - azt hiszem, folyóirat nem kapott még ilyen megtisztelő útravalót. A megjelenés időzítése is szerencsés volt. Az osztrák-magyar kapcsolatok kivételességét reprezentálva, a demokratikus Magyarország miniszterelnöke első kormányfői találkozásán - nem sokkal beiktatása után - az osztrák kancellárral ismerkedett meg, s mint egy szirupos filmben, a nyomdától kiprészelt, tényleg még festékszagú példányok éppen elérték a miniszterei-

nöki kíséretet. Az *Európai Szemle* első példányát Antall József adja át Franz Vranitzkynak. A tartalmas és őszinte gesztusok ideje volt ez...

Ha már ennyit szólok az első számról, talán a folyóirat - egyébként azóta sem változott - jellegét is mutatja, ha megemlítem néhány más cikkét is. Szerkesztési elveinkben kezdettől centrális helye volt a közép-európaiság gondolatának, aminek materializálódásában akkor oly sokan hittünk. Ausztriában Erhard Busek, itthon főleg Hanák Péter, Konrád György, Glatz Fe-

Paul Lendvai és Köriig bécsi bíboros a folyóirat jubileumi ünnepein

renc hozta föl meggyőzőnek elfogadott érveit arra, hogy nem csupán historizáló nosztalgia lengi körül a fogalmat, hanem valóban fölcillant a lehetőség a majd évszázados idea megvalósítására. Természetes volt, hogy az első számban Busek és Glatz írt az újjászülető Közép-Európa realitásáról. Hanák Péter egyébként nemcsak szerzőként, hanem kurátorként is „rezidense” volt a közép-európaiság irodalmának, több kiváló írás az ő közreműködésével jutott el a laphoz. Ugyancsak a Nyugat és Közép-Európa új viszonyáról írt Heinz Fischer - ma az osztrák parlament elnöke - s az osztrák külügyminisztérium akkori főtitkára, bizonyos Thomas Klestil...

Az első számban egyébként sikerült leközlönnünk egy friss világszenzációt. Februárban jelent meg a *Foreign Affairs*-ben Brzezinski nagyon sokat idézett tanulmánya arról, hogy a kommunizmus miként ágyazta be a társadalomba, illetve hogyan mélyítette el és „korszerűsítette” a kelet-európai nacionalista

hagyományokat. E cikk írásakor újra átfutva a tanulmányt az első reakció egyrészt a szerző iránti csodálat - nyilván tárgyi ismereteinek és óriási politikai tapasztalatának tulajdonítható, hogy döbbenetes éleslátással vetítette előre a közeljövőt - másrészt az az utólagos elégedettség, hogy akkor talán egy publikációs gyakorlatot honosítottunk meg: nagy terjedelmű, valóban a nemzetközi folyóirat-irodalomban is újdonságértékű, abszolút első vonalbeli műveket közvetlenül az első megjelenésük után és legálisan közlünk magyarul.

A szakmai szenzációk akkor - ilyen időket éltünk - sűrűn követték egymást. A *Daedalus* című folyóirat 1990 tavaszán egycsapásra közismert lett a nemzetközi politikával foglalkozók körében. Egy évig az ismeretlenségbe burkolózó szerző - George Kennan negyven évvel azelőtti híres, „X”-ként szignált cikkére utalva - magát „Z”-ként elfedve A *Sztálin-mauzóleumhoz* címmel nagy tanulmányt jelentett meg a Gorbacsov-rendszer és a Nyugat lehetséges viszonyáról. A *Rundschau* és a *Szemle* a nyári számában hozta.

Az utóbbi két példa is érzékeltetheti, hogy miközben lapjaink valóban *európai* körképnek vagy szemléként határozták meg profiljukat, még kontinentális értelemben is irtóztunk a provincializmustól. Szerzőinket és témáinkat tekintve is kezdettől fogva minden számunkban túlkentettünk az Atlanti-óceánon és az Urálon, s Paul Lendvai óriási személyes ismertségének és a *Rundschau* tekintélyének köszönhetően nagyon sokszor első közlésként jelentettünk meg írásokat olyan tudós közíróktól, mint Brzezinski, Shlomo Avineri vagy Walter Laqueur.

A magyar szellemi közéletben

A lapszerkesztő számára magasztos idők - mai memóriám inkább már csak hónapokat mondana - talán legszebb, legeredményesebb napjai azok voltak, amikor külföldön élő vagy még az „itt-hon” és az „otthon” között ingázó, a legális magyarországi szellemi közéletből évtizedekre száműzött honfitársainkat nyerte meg szerzőnek. A *Szemle* függetlensége, amelyre az *Europäische Rundschau* legendás pártok felet-

tisége is kötelezte, úgy látszik megnyerő volt azok számára, akiket a lap kívánt megnyerni, s szinte azonnaltól szerzőnk lett Kende Péter, Schöpflin György, Fejtő Ferenc, Heller Ágnes, Fehér Ferenc, John Lukacs vagy Charles Gati.

Az *Európai Szemle* természetesen nemcsak magyarul megjelenő folyóirat akart lenni, hanem hazai szerzői révén is helyet akart magának szorítani a magyar szellemi közéletben. A kitűzött cél megvalósításának értékelése nem a szerkesztő tiszte, de hadd soroljak föl - a korábban említettek kivül - néhányat az első évfolyamok szerzői közül: Almási Miklós, Berend T. Iván, Bence György, Deák István, Dunay Pál, Gömöri Endre, Görgey Gábor, Gyarmati István, Kádár Béla, Kardos Gábor, Kosáry Domokos, Lengyel László, Nyíri J. Kristóf.

Kivált megtisztelő, hogy a *Szemlé*-nek is - mint a nagy hagyományú folyóiratoknak - vannak olyan visszatérő szerzői, akik rendszeresen a lapnak ajánlják föl új munkáikat; például Schöpflin György, Charles Gati, Kádár Béla, Csaba László vagy Gyarmati István hosszú ideje ezt teszi. Személyükben is erősítik a lap arcjegyeit; a mindenfajta nacionalizmusok kutatása és a világgazdaság hullámainak érzékelése mindkét folyóiratnak kiemelten fontos érdeklődési köre.

Hiszem, hogy a folyóirat erőteljes kötődése a történelmi és elméleti polémikához ugyancsak hozzájárul ahhoz az alig meghatározható, amorf, mégis érzékletes fogalomhoz, amit szellemi közéletnek hívnak. Mert egy világra nyitott ország sajtójában helye van egy szomszéd ország nemzetudatáról folyó vita cikkeinek - azt, hogy Németország után nem kis késéssel Ausztriában is lezajlott egy történészvita, itthon csak az *Európai Szemle* regisztrálta, mint ahogy a Németországban óriási visszhangot kiváltó Goldhagen-vita első cikkeit is ez a lap közölte, hasonlóképpen az „alvó számlák” által kirobantott svájci önvizsgálat polémiaja is ebben a lapban olvasható.

Az osztrák és nemzetközi külpolitikai establishment ezen a nyáron - igen rangos tudományos ülészekkel - fogja köszönteni az *Europäische Rundschau* huszonötödik születésnapját. Az *Európai Szemle* két év múlva, indulásának tizedik évfordulóján, olyan megbecsülést szeretne kiérdemelni itthon, amelyet a *Rundschau* a világban kivívott magának.

Papp Gábor

HAZÁNK, EURÓPA

„Az Európa Ház, mint szuggesztív és szerencsés metafora, az Európai Hazát jelenti. Nekünk magyaroknak még természetesebben cseng a lakóháznak ez a magasabb és átfogóbb értelme, hiszen a nyelvünkben a házám és a hazám szinte ikerszavak, s csak az különbözteti meg őket, hogy az ékezet melyik szótagra esik.” - írta beköszöntőjében Hubay Miklós 1990 márciusában. Több mint kétéves előkészítés után ekkor alakult meg ugyanis Budapesten az Európa Ház Egyesület, mely elnökéül a neves íródrámaírórt választotta.

A tevékenységét azóta is folyamatosan és nyitottan, pártpolitikától, valamint ideológiáktól függetlenül végző civil szervezet az alapszabályában megfogalmazottak szerint feladatának tekinti, hogy „elősegítse egy korszerű, a kölcsönös egymásrautaltságon alapuló európai szellem, egy új Európa-tudat kibontakozását, térnyerését és formálását; ennek során egyaránt figyelembe veszi a történelmi hagyományokat, a jelen fejleményeit és a jövő kihívásait”.

Mit jelentett, illetve mit jelent mindez a gyakorlatban?

A nyolc évvel ezelőtti megalakuláskor abból indultunk ki, hogy nem sokkal a berlini fal lebontását követően még jelentős erőfeszítések kellenek ahhoz, hogy az európai kontinens évtizedes és mesterséges megosztottsága végérvényesen - így az emberek gondolkodásában is - a múlté legyen. Ehhez pedig a „politikacsinálók” szándékán kívül a mindennapok apró lépéseire, az új körülmények között gombamódra szaporodó civil szerveződésekre, azok színés, változatos tevékenységére elengedhetetlenül szükség van. Ezt a szándékot próbáltuk írásba foglalni 1990 tavaszán, és bár azóta sokat változott a világ - s benne magunk is -, ma is ezt a gondolatot tekintjük vezérfonalunknak.

A mindennapok demokráciájának el-sajátításához és gyakorlásához a kilencvenes évek első felében sokat segítettek számunkra a nemzetközi kapcsolatok - súlyuk nem, legfeljebb jellegük változott meg az évtized második felében -, mindenképp az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, a kontinens egyetlen átfogó politikai intézményrendszere. Mivel az EBESZ 1994-ben Budapesten tartotta felülvizsgálati konferenciáját és csúcstalálkozóját, ezért

kezdeményezői és lehetőség szerint koordinálói voltunk a hazai és külföldi civil szervezetek kapcsolódó programjainak. Általános vélekedés szerint szükséges és hasznos volt ez a munka, hiszen sok új hazai szervezet nemzetközi kapcsolatépítését segítette, és járult hozzá a civilek és a kormányok között európai mértékben folyó párbeszéd kereteinek kialakításához.

A kilencvenes évek második fele változást hozott életünkben, hiszen érthető módon nagyobb hangsúly esett a Magyarország európai integrációját segítő programjainkra. Az integráció nélkülözhetetlen előfeltétele a demokratikus játékszabályok figyelembevételével működő, aktív és jól szervezett hazai civil társadalom. Ennek előmozdítását tekintetjük ma első számú feladatunknak.

Így válik érthetővé az, hogy miért szorgalmaztuk az Országgyűlés által végül 1997 decemberében a közhasznú szervezetekről szóló úgynevezett nonprofit törvény elfogadását, és tettünk erőfeszítéseket annak érdekében, hogy az minél több civil szervezet elképzelésével találkozzon. Szolgáltató jellegű programjaink segítségével most azt igyekszünk elérni, hogy az érintettek értsék a törvény által kínált lehetőségeket, és tudjanak jól élni velük.

Tapasztalataink szerint a hazai civil szervezetek hatékony fellépésének és ebből fakadóan érdekérvényesítésének egyik legfőbb akadályá az élet egyéb területein is jól ismert s már-már magyar betegségnek tekinthető széthúzás, szükségtelen rivalizálás, az együttműködés hiánya. S itt nem a jogosan és féltve ör-

zött önállóság és függetlenség megnyirbálásáról, hanem a jól felfogott közös érdeken nyugvó együttes fellépésről van szó!

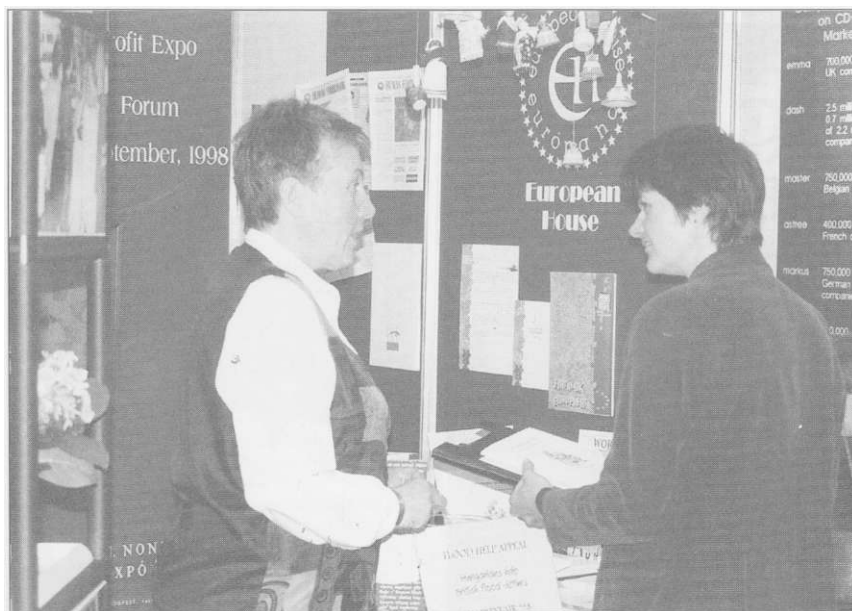
E gondolat elkötelezett híveként kezdeményeztük és szerveztük meg 1996 szeptemberében Budapesten a magyarországi civil szerveződések első országos bemutató találgatóját, mely a Nonprofit Expó nevet kapta. Az egyértelműen kedvező visszhang ösztönzött bennünket az ismétlésre. Az újabb, tavaly szeptemberben rendezett országos civil bemutatózás jelentőségét növelte, hogy vele azonos helyszínen és időpontban került megrendezésre a CIVICUS, a Civil Szervezetek Világszövetségének kongresszusa, melyre 75 országból több mint ötszáz vendég érkezett.

Az elmúlt időszak legjellemzőbb eseményeinek felvillantása mellett fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy már javában folynak az idei országos civil találkozó előkészületei. A szeptember 24-26. között, *Integráció, hagyományok és emberi értékek* címmel rendezett Európai Nonprofit Expón itthonról és az egész kontinensről civil szervezetek széles körét várjuk bemutatkozásra, tapasztalat- és eszmecserére, vagyis közös gondolkozásra és cselekvésre, hiszen valamennyiünk közös érdeke és törekvése, hogy otthonosan érezzük magunkat tágabb hazánkban, Európában.

Barabás Miklós

Címünk: Európa Ház Egyesület,
1061 Budapest, Dezső utca 3.
Telefon: 156-8440, fax: 156-8499
E-mail: civil@mail.elender.hu
Honlap: www.europeanhouse.hu

Bemutakozik az Európa Ház Londonban, az angol civil szervezetek országos találkozóján, 1998. április 21-23.

STRATÉGIAI KUTATÁSOK AZ INTEGRÁCIÓRÓL

Az Integrációs Stratégiai Munkacsoport (ISM) 1996 óta a magyar európai integrációs kutatások egyik szellemi műhelye. A gazdaság különböző ágazatait, a kutatás-fejlesztést, valamint a kül- és biztonságpolitikát átfogó témaköröket 17 koordinátor fogja össze. E szakértők az adott terület hazai és nemzetközi viszonylatban is elfogadott művelői, többségükben az államigazgatási szférán kívül dolgoznak. Két év alatt mintegy háromszáz kutató több mint hétszáz elemzést és háttéranyagot készített, amelyek szakmai bázisát jelentik az országos modernizációs és integrációs stratégiának. A kutatások során nemcsak stratégiai háttéranyagok, illetve a realgazdaság helyzetét, kilátásait értékelő szektortanulmányok, hanem a magyar tudományos, kulturális és szellemi élet egyes területeit bemutató elemzések is születtek.

Az ISM - folyamatos kutatómunkában megerősödő szakmai bázison - arra törekedett, hogy a gyakorlati hasznosítás céljaira is alkalmas szektorelemzésekkel (agrárszféra, infrastruktúra, illetve vállalati szektor) járuljon hozzá a kormány tárgyalási mandátumának kialakításához. Napjainkban - a csatlakozási tárgyalások során - a munkacsoport elsődleges feladatává a tárgyaló delegáció munkájának szakmai segítése, a stratégiai és a csatlakozási szempontok és érvek összevetése, il-

letve a *Nemzeti fejlesztési program* megalapozása vált.

A munkacsoport a megalakulásától fogva azon volt, hogy az elsődleges kormányzati döntéshozói köröknek végzett tevékenységét a szélesebb nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tegye. Ennek érdekében, hogy a kutatási eredményeket, az elkészült tanulmányokat minden érdeklődő - legyen az egyetemista, kutató, politikus vagy bármely állampolgár - megismerhesse, a munkacsoport anyagainak egy példánya le van téve az Országgyűlési Könyvtárban, és ott olvasható.

Ugyancsak ezt a törekvést szolgálta, hogy az ISM már 1996 őszén, az elemző munka első eredményeinek összefoglalásakor két kiadványsorozatot is útjára bocsátott.

A kéthavonta megjelenő *Európai Tükör* című folyóirat a maastrichti „három pilléren” épülő szerkezetben tájékoztat az integrációs kutatásokról, s egyben fórumot biztosít az ISM kutatói körén kívüli integrációs szakértőknek is. A folyóirat „szolgáltató” tevékenysége keretében a „Szemle” című oldalakon az integrációs témával foglalkozó külföldi, illetve magyar szakirodalomból közlünk rövid ismereteket; bibliográfiái tájékoztatónkban főbb témacsoportokra bontva gyűjtjük össze az idegen és magyar nyelvű, hasonló tárgykörben megjelent könyveket, publikációkat, „Konferenciák, események” cím alatt pedig integráci-

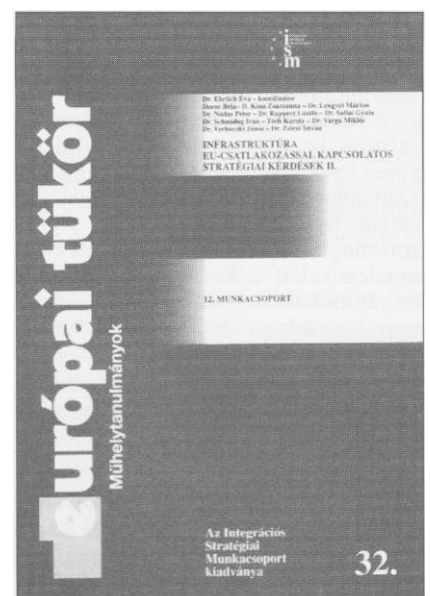
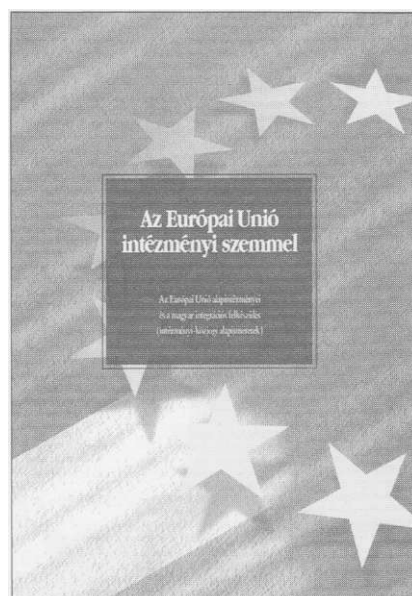
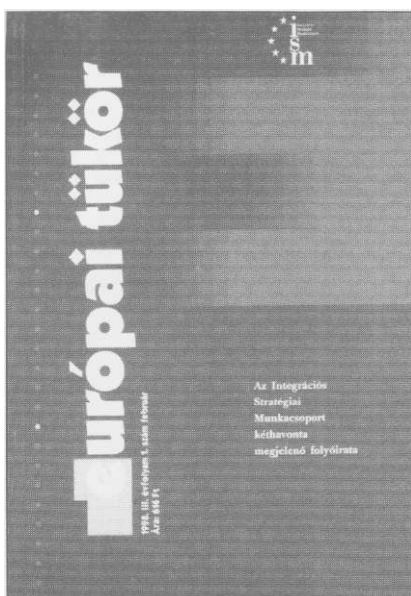
ós krónikát, illetve EU-programokat ismertetünk.

Másik kiadványunk, az *Európai Tükör* Műhelytanulmányok című sorozat - amelyből 1998 tavaszáig 35 szám jelent meg - egy-egy szűkebb szakterület iránt érdeklődő szakértői, kutatói kör, illetve államigazgatási szakember számára közöl nagyobb terjedelmű szakmai írásokat. A hiánypótló művek sorában említhetnénk a bel- és igazságügyi együttműködésről készült kétkötetes tanulmánygyűjteményt vagy az infrastruktúrát, agrárszférát elemző munkákat.

A kiadványok terjesztésekor kiemelten kezeljük a hazai egyetemeket és főiskolákat, az általános és szakönyvtárakat, továbbá mindazokat a társadalmi szervezeteket, ahol növekvő igény mutatkozik integrációs felkészülési folyamatok megismerésére és megértésére.

Az integrációs felkészülésnek alighanem az egyik legfontosabb eleme az integrációs szakmai képzés. A munkacsoport széles körű felsőoktatási tapasztalatokkal is rendelkező kutatói egyrészt már a tanulmányok megírásakor is szem előtt tartják az oktatási célú hasznosítást, másrészt az egyetemen és főiskolákon csakúgy, mint a szentendrei felső szintű közigazgatási vezetőképző tanfolyamon való részvételükkel is hozzájárulnak a hazai integrációs képzés megalapozásához.

E. K.-Sz. A.

AZ EURÓPA FÓRUM

Nyolc éve jelent meg az *Európai Fórum* című folyóirat első száma. Az 1991-ben Magyarországra európai integrációja iránt elkötelezett neves szakemberekből, közéleti személyiségekből, értelmiségiekből álló Egységes Európáért Társaság kezdeményezéséből, önrőből létrehozott folyóirat az európai integráció gazdasági, politikai és jogi aspektusaival foglalkozik. A folyóirat negyedévenként jelenik meg. 1998-tól a magánszemélyek által létrehozott Európa Fórum Alapítvány adja ki.

A szerzők köre igen széles. Rendszeresen publikálnak a folyóiratban a magyar közgazdasági, jogi, politológiai, szociológiai kutatók legjobbjai. Szerkesztőink megkeresik az integrációkutatással foglalkozó kelet- és nyugat-európai szerzőket is. Eddig lengyel, cseh, szlovák, német, amerikai, angol, francia, belga, svéd, izraeli, orosz szerzők írásai jelentek meg.

Az állandó rovatok közül a „Disputa” a gazdasági és politikai átalakulás, az integrációs fejlődés kérdéseinek tudományos vitájához nyit fórumot. A „Tanulmány” rovatban az európai csatlakozáshoz kapcsolódó, de azon részben túlmutató kérdésekkel foglalkozó cikkek kapnak helyet. Az „Európa-kutatás” rovat az európai integráció fejlődésének elemzéséről és az európai integrációs rendszer bővítéséről szóló új tudományos eredményeket ismerteti. A „Folyóiratszemele” és az „Események” cím alatt a folyóirat profiljába tartozó aktuális információt kap az olvasó. A „Társalgó” rovat interjúkat közöl a magyar gazdaság és az európai ügyek meghatározó személyiségeivel.

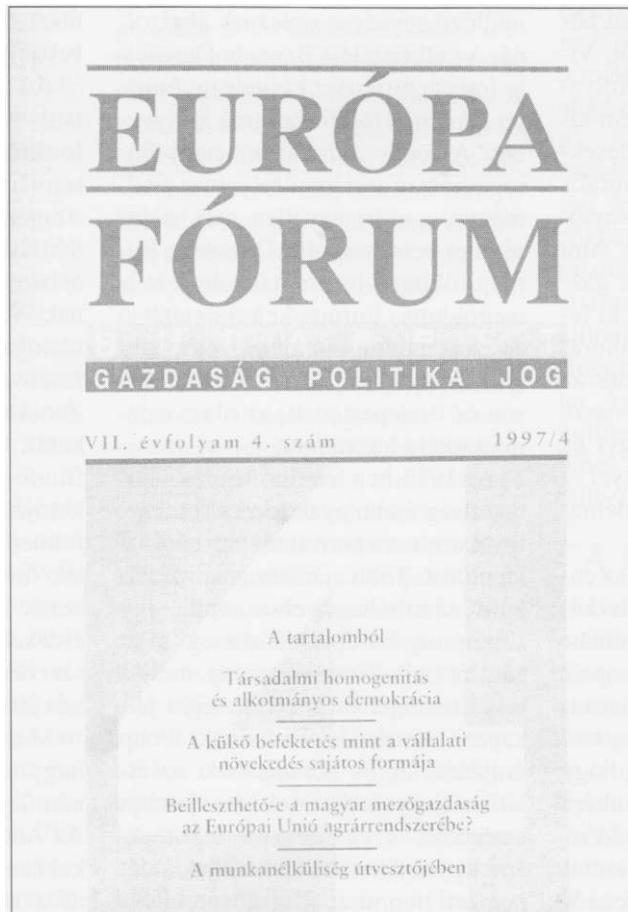
A szerkesztőség a folyóirat legszínvonalasabb íásaiból évente angol nyelvű válogatást jelentet meg. A folyóirat egyben tudományos műhely is, fennállása alatt már több tudományos konferencia szervezésében vett részt. Legutóbb 1998. március 27-én „A magyar gazdaság az EU-csatlakozás küszöbén” címmel szervezett egynapos konferenciát a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. A szerkesztőség tagjai: Balázs Péter főszerkesztő, Meisel V. Sándor főszerkesztő-helyettes, Király Miklós, Kővári György, Németh Anita és Vajda Ágnes. A szerkesztőség címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 17. Telefon: 138-2460. ■

A szerkesztőség tagjai: Balázs Péter főszerkesztő, Meisel V. Sándor főszerkesztő-helyettes, Király Miklós, Kővári György, Németh Anita és Vajda Ágnes. A szerkesztőség címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 17. Telefon: 138-2460. ■

A szerkesztőség tagjai: Balázs Péter főszerkesztő, Meisel V. Sándor főszerkesztő-helyettes, Király Miklós, Kővári György, Németh Anita és Vajda Ágnes. A szerkesztőség címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 17. Telefon: 138-2460. ■

A szerkesztőség tagjai: Balázs Péter főszerkesztő, Meisel V. Sándor főszerkesztő-helyettes, Király Miklós, Kővári György, Németh Anita és Vajda Ágnes. A szerkesztőség címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 17. Telefon: 138-2460. ■

A szerkesztőség tagjai: Balázs Péter főszerkesztő, Meisel V. Sándor főszerkesztő-helyettes, Király Miklós, Kővári György, Németh Anita és Vajda Ágnes. A szerkesztőség címe: 1088 Budapest, Múzeum u. 17. Telefon: 138-2460. ■

EURÓPAI KULTURÁLIS IDENTITÁS

„A címben jelzett fogalom mindhárom összetevője — írja a szerző bevezetésül —, »Európa«, »kultúra« és »identitás« elvont képzet, amelyet nagyon sokféleképpen lehet megközelíteni.

Tanulmányom bemutat néhány,
más és más hangsúlyú elméletet,
hogy így is jelezzem a tárgy összetettségét.”
Alább a tanulmány zárófejezete olvasható.

A kultúra mint az egység alapja

Kulturális kérdések tekintetében kétféle magatartás tapasztalható az európai egységesítés hivatalos folyamatában. A források elosztásakor a kulturálisnak címkézett ügyek kis súllyal esnek latba, amint az jól látható a költségvetési politikából. Viszont amikor az integrációs folyamat jövőjéről van szó, senki sem kívánja tagadni ezeknek a kérdéseknek a fontosságát. A „kulturális ügyekkel” az a baj, hogy meglehetősen homályos természetűek. Ami nem illik bele egyértelműen a gazdaság vagy a jog rovatába, azt ki lehet szignálni a „szociális és kulturális szektor” számára. Ezért azok az ügyek, amelyek nem függenek össze közvetlenül a kemény pénzügyi és hatalmi döntésekkel, jó eséllyel a jámbor óhajok és a politikai demagógia dossziéjában kötnek ki.

Az Európai Unió határozatait az európai identitást gyakran kulturális dolgokhoz kötik. Az európai identitást például a helyi és az „összeurópai” kultúra lényegét közvetítő oktatás eszközeivel kell megeremteni. A határozatokból az a kép kerekedik ki, hogy az identitás megerősítésének a kultúra a privilegizált eszköze. Az is eldöntöttnek látszik, hogy az európai kultúrát nagyszabású történelme és életerős

gondolati és művészeti hagyománya teszi alkalmassá erre a célra.

Az egységes Európának szüksége van saját kultúrhistóriára. Ezt ismer- te fel az Európai Unió Bizottsága, amikor felvetette azt az ötletet, hogy ki kellene adni egy könyvet, amely a történelmet a nemzeti szempontokat mellőző egységes egésznek ábrázolná. Az elképzelést Baptiste Duroselle francia történész kivitelezte *Európa népeinek története* című könyvében. A könyv summája az, hogy Európa hosszú történeti folyamat eredménye, s ezért egyetlen más világrészhez sem hasonlít. Duroselle Európa földrajzi határainak kérdését is megoldotta. Európa keleti határát ő érdekes módon Finnország és a balti államot nyugati partjai mentén, Var- són és Budapesten át, az olasz csiz- ma sarkáig húzza meg.

Az 1985-ben felállított Adonnino- bizottság újabb gyakorlati ötletekkel igyekezett megerősíteni az európai identitást. Több ajánlása a nemzetál- lami szimbólumnyelvre épül. Így kapott az Európai Közösség saját zászlót (rajta tizenkét csillag, mely a tökéletességet és a sokféleséget jel- képezi, miután Jákob fiainak, a nap órájának, az év hónapjainak, az ál- latöv jegyeinek számát juttatja eszünkbe, s együtt kört alkotnak, ami egységüket szimbolizálja), saját nemzeti himnuszt (Beethoven kilen-

cedik szimfóniájának negyedik tété- le Schiller Örömmódjával) és Euró- pa-napot (május kilencedike: 1950- ben Schuman ezen a napon tartotta azt a beszédét, amely az Európai Szén- és Acélközösséghez veze- tett).¹ A sport lényegbevágó szerepét is felismerték: Támogatott az EU tenisz- és labdarúgó tornákat, bicikli- versenyeket stb.

Az Adonnino-bizottság arra bíz- tatta az EU-t, hogy több energiát fordítson a kultúrára. Elindították a testvérváros-projektet, erősítendő a tagországok polgárai közötti szoli- daritást. Elhatározták, hogy minden évben „Európa kulturális fővárosá- nak” választanak egy várost. Az EU támogatni kezdte a Grand Prix zenei fesztivált, az Ifjú Szimfonikusok Zenekarát és az Ifjak Kamarazene- karát. Díjakat alapított a legjobb filmforgatókönyv, könyv, szobor al- kotójának megjutalmazására. Az is felmerült, hogy a kulturális projek- tek finanszírozása, valamint az em- berek Európa-tudatának fokozása érdekében közös lottójátékot kellene szervezni, melyben minden EU-la- kos játszhatna.

Mindezek fényében nem csoda, hogy a kulturális kérdések gyakran némileg komolytalannak tetszenek. Az Adonnino-bizottság munkája so- kakban azt a képet erősítette, hogy itt a megállapodott EU-elit próbál

eladni egy ideológiát a folyamatban lévő eljárás legitímálása érdekében. A kultúra volna az a bűvös médium, amelyen keresztül az embereknek be lehet beszélni, hogy egy történelmi projektben vesznek részt.

Miért pont a kultúra?

Mindeközben bizonytalan marad, mit kell értenünk „kultúrán”. E tanulmány megírásához készülődve meglepetten láttam, hogy az áttanulmányozott anyagban alig történt kísérlet a fogalom definíciójára. Ennek ellenére az „európai kulturális identitás” kifejezést gyakran használják, általában az egyszerűbb „európai identitás” szinonimájaként.

Fentebb már mentegetőztem amiatt, hogy nem tudok pontos és világos definíciókat adni, de vannak olyan képzetek, amelyeknek lehetetlen pontos határokat kijelölni. A „kultúrával” is ez a helyzet. A mindennapi nyelvben ezt a szót gyakran nagyon szűk értelemben használják; a „magas kultúrát”, a kifinomultságot, a szépművészetek birodalmát értik rajta. Ha az identitás kialakításáról beszélünk, ez az értelem túlságosan szűk ahhoz, hogysem magyarázatot adjon. Ha viszont a kultúrát a legszélesebb antropológiai értelmében vesszük, amint Robert Picht is javasolja, akkor nagyon nehéz a fogalomnak bármiféle határát találni. Én azokat követem, akik a kultúrába beleértik életmódunk teljességét, de ha definíciónak tesszük meg, hogy a kultúra átfog minden ember alkotta anyagi és nem anyagi dolgot, akkor az európai identitás kérdésének megvitatásában aligha tudjuk ezt a szót értelmesen használni.

A „kultúra” szó többértelműségét látva okosabbnak látszik, ha nem próbálkozunk egzakt definícióval, így viszont kulcsfontosságú, hogy a szövegkörnyezet, amelyben a „kultúra” szó megjelenik, magától elárulja, hogy a kultúra melyik szektorát vizsgáljuk éppen. Túl gyakran jelenik meg a szó úgy, mintha az európai identitás magától értetődő attribútuma volna. Ez tökéletesen illik az „euronacionalista” írások laza retorikájához, melyet Wilterdint bírál.

Jó példázza ezt az Európa Bizottság által kiadott általános tájékoztató, mely így fogalmaz:

„Európának kulturális identitása van, mely országainak és régióinak kulturális sokféleségére épül, ugyanakkor tudatában vagyunk a közös örökségnek. Az olyan kulturális vagyon, mint Velence városa, egy Rembrandt-kép, Beethoven zenéje vagy Shakespeare drámái, egész Európáé. Az uniós szerződés kinyilvánítja, hogy a Közösség járuljon hozzá »a tagországok kultúrájának virágzásához, tiszteletben tartva nemzeti és regionális különbözőségeiket s ugyanakkor kiemelve a közös európai örökségeket«.” (Európai Unió, az Európai Bizottság kiadványa, Tájékoztatósi, Kommunikációs, Kulturális és Audiovizuális Média Főigazgatóság.)

Miért ilyen könnyű hangsúlyozni az európai identitás kulturális vonatkozásait? Azért, jut először eszünkbe, mert az EU nem teszi lehetővé, hogy az európai identitás a hagyományos nemzeti identitások mintájára valamiféle „metanacionális” és politikai jelleget öltjön. Az EU polgárainak nincs határozott közös történelmi tapasztalatuk olyanformán, mint a legtöbb nemzetállamnak. A nemzeti identitás kialakulásában a háborúk mindig döntő szerepet játszottak. Az EU-nak nem áll módjában kijelölni egy kifejezett ellenséget, mellyel szemben a felsőbbrendű európaiak egy emberként síkra szállhatnának. A közös védelmi politika tervezetei tesznek lépéseket ebben az irányban. De Európa még sohasem alkotott egységes frontot valamely fegyveres összetűzésben. Ulf Hedetoft szerint a történelem és a jelképek mellett a háborús mentalitások - például a hősiességnek tekintett magatartás - alkotják a nemzeti identitások legfontosabb elemét. A jelenlegi EU-tagországok háborús mentalitását főként a második világháború alakította, melyben sokuk egymás ellen harcolt. Emiatt ezek a mentalitások nagymértékben eltérnek, ezért is olyan nehéz a külön-külön európai nacionalizmusokat egyetlen „metanacionalizmusban” egyesíteni.

Felmerült az is, hogy nem kelle-e európai politikai identitásról beszélni. Sokan mondják, hogy az EU igazgatása nem elég demokratikus. Az Európai Unió államközi szervezet, nem föderatív állam, s ennek az ára, hogy az embereknek nincs lehetőségük beleszólni a döntéshozatalba. Egy demokratikus rendszerben a politikai intézmények egyfelől tükrözik, másfelől teremtik az identitást. Az intézmények hatalmát az önkormányzó szuverén nép eszméje legitímálja, legalábbis a liberális államelmélet szerint. A honpolgárságra alapozott identitáshoz hozzátartozik az egalitárius politikai dimenzió; ebből nőtt ki a nemzet eszméje az 1789-es francia forradalomban vagy még korábban.² Az EU szervezete nem eléggé képviselői ahhoz, hogy hatalmát a népakaratból származtassa. A döntéshozás folyamatai egyelőre elérhetetlenek az átlag EU-polgár számára. Így aztán az Európai Unióban a politikai szintér túl bürokratikus és túl távoli marad, hogysem az európai identitás erre épülhetne.

A „kultúra” maradt mint egyetlen esély az európai identitás fix pontjainak keresése során. Bizonytalan természetével olyan metafizikai alaphoz hasonlít, amelyet sem cáfolni, sem bizonyítani nem lehet. Mindazonáltal nem lehetetlen jelentést adni a retorikához. A következőkben bemutatok néhány kitűnő bírálatot az európai kultúra jelenlegi értelmezéséről. A három igencsak különböző gondolkodó - Denis de Rougemont, Milan Kundera és Heller Ágnes - egy pontban közös: a kultúra fogalma haszontalan, ha nincs felruházva erkölcsi tekintéllyel.

A kultúra tekintélye

Denis de Rougemont, a Genfben működő Európai Kulturális Központ igazgatója a legelbűvölőbb modorú euronacionalista és elitista. Szerinte Európa nem földrajzi vagy gazdasági tény, és sohasem volt az, hanem kulturális találmány, melynek semmi köze az „anyagi alaphoz”, „társadalmi osztályokhoz” vagy „termelési eszközökhöz”. Az európai törté-

nelmet (mely véleménye szerint 2800 éves) öntudatra ébredések szakadatlan sorának tartja, melyben a szellem embereinek volt vezető szerepe (Rougemont: *L'Europe. Invention Culturelle*. In: *History of European Ideas I. Oxford, 1980, 31.*) Az általános felfordulások idején a gondolat fonalát költők vették fel Dante Alighieritől Victor Hugóig, vagy politikusok, mint William Penn és Aristide Briand, és filozófusok Vico-tól, Montesquieu-tól, Rousseau-tól, Leibniztől, Kanttól. Hegeltől és Nietzsche-től a XX. század első felének nagy gondolkodóiig.³

Az a fajta gondolkodó, akit Rougemont dicsér, leginkább a béke és az európaiak egyesítése mellett tör lándzsát. Emlékeztet bennünket arra, hogy a legnagyobb írók („néhány kivétellel”) az első világháború előtt mind Európáról írtak. Mann, Spengler, Gide, Eliot, Ortega y Gasset és a többiek feltárták Európa kulturális gyökereit, küldetését a világban, leírták az univerzalizmus és a nacionalizmus halálos ígézetének dilemmáját. A következő generáció, olyanok, mint Jacques Maritain és Karl Jaspers, honosították meg az „író elkötelezettségének” fogalmát. Az ő törekvéseiket is a háború szakította félbe.

A háborúk előtti korszak intellektueljei a békegondolat előfutárai voltak. A háborúra, amelyet látszólag senki sem akart, Rougemont szerint a nemzetállam készítette föl az elmét, a testet és a kollektív lelket a maga iskoláival, kaszányaival és napilapjaival. A háborúk után változott a helyzet. A nyugati politikusok fő gondja a béke biztosítása és a kommunizmus veszélye elleni védekezés lett. A korszak legfontosabb szellemi problémája Rougemont szerint az *európai szellem* volt (*l'esprit européen*). Ez volt a tárgy 1946-ban a genfi nemzetközi kongresszusnak, ahol a szervezőbizottságnak többek között Jaspers, Lukács és maga Rougemont is tagja volt, és Merleau-Ponty, Raymond Aron és mások tartottak beszédet. Ezt követően 1948-ban a hágai Európa Kongresszus, ahol Rougemont volt a kulturális bizottság vezetője. A bizottság azt javasolta, hogy hozzanak lét-

re Európa-kollégiumot és Európai Kulturális Központot. Mint tudjuk, mindkét javaslatot megvalósították.

Az 1948-as hágai kongresszus és a következő évben Lausanne-ban tartott európai kulturális konferencia résztvevői továbbra is tudósok, irodalmárok (nők nem szerepelnek Rougemont listáján), tanárok, nemzeti televízió- és rádiótársaságok vezetői voltak. Rougemont nagy csalódására az intellektuelek európai elkötelezettsége a hatvanas-hetvenes évekre eltűnt. Az értelmiség új nemzedéke, benne Jean-Paul Sartre távolabbi vidékekre, például Vietnamba fordította figyelmét. Ma az elkötelezett intellektuelek és művészek helyett Európa kulturális kérdéseit gyakran technokratákra hagyják.

Milan Kundera 1984-ben megjelent híres cikkében, a „*Közép-Európa tragédiája*” -ban az európai kultúra jelen állapotának hasonló kritikáját nyújtja, mint Rougemont. Elemzése szerint a második világháború után három helyzet alakult ki Európában: „a nyugat-európai, a kelet-európai és a legbonyolultabb Európának abban a részében, amely földrajzilag középen helyezkedik el, kulturálisan Nyugaton, politikailag pedig Keleten.” (*The Tragedy of Central Europe. New York Review, 1984. ápr. 26.*)

Kundera Közép-Európáról beszél, mely nem állam, hanem kultúra vagy sors. Európa e részének határai képzeletbeliek, és minden új történelmi helyzet újrarajzolja őket. *Kis nemzetekből* áll (Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Litvánia...), tehát olyanokból, melyeknek léte bármely pillanatban megkérdőjelezhető, melyek eltűnhetnek és ők tudatában is vannak ennek. Az 1945 után történtek nem csupán politikai katasztrófát jelentettek ezeknek a kis nemzeteknek. Identitásukat is a megsemmisülés fenyegette. Kundera szerint egy nép és egy civilizáció identitása abban tükröződik és összpontosul, amit a szellem teremtett - a kultúrában. A Közép-Európában kibontakozó ellenállás intenzívebbé tette a kulturális életet, mígnem maga a kultúra vált azzá az eleven értéké, mely körül a nép

összegyülekezett. Az emberek identitásuk - nyugatiságuk - megőrzéséért harcoltak.

Közép-Európának kétségbevonhatatlan helye van Európa kulturális életében.⁴ Kulturális gazdagságának a forrása azonban nem a nagy európai nemzetek történelme, mely a hódítók történelme. Közép-Európa népei nem elválaszthatók az európai történelemtől, vagy nem tudnak rajta kívül meglenni, de e történelem árnyékos oldalát képviselik, áldozatok vagy kirekesztettek ők. Kundera azt mondja, hogy Közép-Európa az a régió, ahol Európa sebezhetősége világosabban látható, mint bárhol máshol. Közép-Európa előrevetíti egész Európa sorsát. Egyértelművé válik, ha az itt született regényekre gondolunk: Musil *A tulajdonságok nélküli ember* című műve egy euforikus társadalmat fest le, mely nem fogja fel, hogy honapra eltűnik; Hasek Svejke számára a szabadság megőrzésének egyetlen módja az, hogy hülyének tette magát; végül Kafka regényei egy emlékezet nélküli világot mutatnak be, egy olyan világot, amely a történelem után következik.

1984-ben, írja Kundera, Közép-Európa már nem létezik az ő imádtott Európája szemében. Közép-Európa a szovjet birodalom egy része lett, semmi más. A kultúra egy nagy központja tűnt el, és a Nyugat még csak észre sem vette.⁵ Hogyan volt ez lehetséges? Úgy, válaszol Kundera, hogy vége a kultúra korszakának Európában. A középkorban Európa egysége a közös valláson nyugodott. A modern korról Isten átadta a helyét a kultúrának, ez fejezte ki a legfőbb értékeket, melyeken keresztül az európai humanizmus megértette és meghatározta magát. Most a kultúra adja át a helyét.

Európában immár nem létezik a kultúra birodalma, melyben felsőbb értékek szabnak törvényt. Kundera ezt akkor tapasztalta meg, amikor a rendőrség elkobozta egy cseh filozófus kéziratának egyetlen példányát. Kundera és barátja azt gondolta ki, hogy nyílt levelet küldenek külföldre (Nyugatra), és az esetből nemzetközi botrányt csinálnak. Címzettnek „egy politika felett álló

személyiséget" kerestek, „aki megkérdőjelezhetetlen erkölcsi értéket képvisel, és aki Európában általános elismertségnek örvend. Más szóval a kultúra egy nagy személyiségét kerestük.” A keresett személy nem létezett.⁶ A szellem emberei már nem töltik be az erkölcsi tekintély kivételezett helyét a társadalomban.

Kundera úgy látja, hogy Európa kulturális identitásának elvesztése felé halad. Nem tudja, mi váltja fel a kultúrát, a technikai mutatóanyagok, a piactér, a médiumok, a politika vagy valami más. Akárhogy, Közép-Európa számára az 1984-es év valódi tragédiája nem Oroszország, hanem Európa volt. A közép-európaiak, akik európai kulturális örökségükben bíztak, nem vették észre, hogy a Nyugat, melyről álmodnak, olyan hely, ahonnan a kultúra lassanként elszivárog. Azt hiszem, tíz évvel a cikk megjelenése után ez már nyilvánvaló tény mindenkinek. Közép-Európa kulturális értékéről nemigen esik szó, amikor az EU keleti kiterjesztésének gazdasági, műszaki és adminisztratív problémáit taglalják.

Rougemont és Kundera kritikája eléggé találónak látszik. Eltekintve azoktól a francia értelmiségiektől, akik erősen kiálltak a boszniai beavatkozás mellett, a nyilvános vitákban ritkán olvashatunk az utóbbi évtizedek vezető szellemeitől elemzést Európa vagy az európai kultúra jelen helyzetéről. Így aztán a kultúra, az irodalomban, filozófiában, zenében, festészetben megformálódó kultúra nem is lép fel tekintélyként napjaink Európájában. Miért? Mert fő kulturális termékünk, melyet mi magunk fogyasztunk és amelyet exportálunk - a modernizáció. (Heller Ágnes: *Europe: An Epilogue*. In: Nelson-Roberts-Veit [szerk.], *The Idea of Europe*, New York & Oxford, 1992. 17.)

Nem véletlen, hogy sok történész és filozófus Európa születését a XVIII. századra teszi, arra az időszakra, amikor a modernitás mintái elnyerték végső formájukat. Heller Ágnes szavaival: „A modernitás, Európa e teremtménye teremtette meg Európát.” (Heller, 1992, 12). A XVI. és XVII. században a művelt

osztályok felhagytak a latin beszéddel, s ezzel eltűnt a kontines *lingua franca*-ja. Az egyetemek gyorsan kibontakozó szakosodáson és elkülönülésen mentek át. Az egyetlen kereszténység helyébe sok keresztény vallás lépett. Születőben voltak a nemzetállamok, és alternatív gazdaságpolitikákkal és politikai intézményekkel kezdtek kísérletezni. A modernitásnak nevezett páratlan kalandra a tapasztalatoknak és életmódoknak ez a szétágazása sarkallt. „Egység a sokféleségben”: valóban ez volt a forma, amelyben a modernitás megjelent. „Európa”: a szó leginkább az eltérő és elkülönülő tapasztalatoknak ezt az új világát jelenti. Európa ezért ebben az értelemben gyökértelen vállalkozás.

Az európai hagyományt utólag teremtettk meg, mivel az „Európának” vagy „Nyugatnak” nevezett projektumnak kulturális támasztéokra, új kulturális mitológiára volt szüksége. Ezért értelmezték át a történelmet világtörténelemmé, „egy holisztikus elbeszéléssé, melynek utolsó fejezete történetesen Európa történelme” (i. m. 14.). Ebben a gondolati környezetben alakult ki a felhalmozásnak és felfedezésnek az a három folyamata, mely Heller (és sok más gondolkodó) véleménye szerint a nyugati vagy európai kultúra állagát alkotja: az iparosítás, a kapitalizmus és a modern nemzetállamok kormányzati technikája. Mindezeket az elemeket exportra tervezték. (I. m. 17.)

A modernitás mindenfelé rázúdult a világra. Terjeszkedésének volt egy sajátos vonása más kultúrák elterjedéséhez képest: „Bárhová jutott el a görög civilizáció, Homérosz és Platón ment utána. De a gótikus katedrálisok vagy akár Mozart nem ugyanúgy tartoznak hozzá a Nyugathoz vagy Európához, mint Homérosz vagy Platón tartozott a görögökhöz. Ha a modernitás (a Nyugat, Európa) eljut valahová, Mozart nem megy utána feltétlenül.” (I. m. 16.)

Heller szerint ez azért van így, mert a történelem, melyet Európa teremtett, nem teszi lehetővé, hogy kulturális tradíciója a modernitással, azaz valódi identitásával együtt terjedjen el. Európa a modernizáció

körében vívta ki az univerzális hatalom státusát. Ebben a szférában mutatkozott realista elgondolásnak az európai univerzalizmus abszolutista forogatókönyve - a világon minden ország része lett az egyetemes modernizáció folyamatának. Ezzel együtt a relativizmus vált realista attitűddé, minthogy kitűnt, hogy a konkrét kulturális tradíciók érintetlenek maradhatnak a modernitással szemben, ez pedig a maga részéről sok kulturális tradícióval megfér. Heller azt mondja, hogy a „közös európai kultúra” azért tudott ilyen rohamosan terjedni, mert *kultúra nélküli kultúra* volt. (I. m. 22.)

Heller szerint a modernitáson kívül nem létezik közös európai kultúra. Van Shakespeare és van a francia klasszikus tragédia, de nincs európai dráma, van az angol, a francia és az orosz regény, de nincs európai regény. Még a hajdan egyetemes, jövőbe forduló és felhalmozó modern szellem is maga ellen fordult. Európa rohamtempóban nekifogott saját kultúrájának relativizálásához, és eljutott a kulturális mazochizmus előrehaladott szakába. A szigorú kulturális kritika hatására sokan már temetnék is az egész Európa-projektumot. Véleményük szerint Európa dinamizmusa kifulladás, és új keret még nincs a láthatáron.

Heller nem osztja ezt a poszthistorikus látomást.⁷ Szerinte Európa csak akkor van a „történelem után”, ha névértékén elfogadjuk az európai identitás mitológiáját, vagyis abban a formájában, hogy a modernitás képezi az „Európa” nevű entitás hosszú történelmének legmagasabb elérhető csúcát. De véleménye szerint a modernitás nem halt meg - csupán kidolgozta önnön meghatározásait. Az európai történelem csak a XIX. században kezdődött, így ha az európai kultúra mint olyan eddig nem létezett is, a jövőben még kialakulhat. És erre Heller ígéretet is lát a jelenben (1992), amikor az európai kontinens országai a történelemben először hagyták abba a háborúskodást, a hódítást és területi terjeszkedést. A Más tradíciója is inkább vonzó lett, mint taszító.⁸ Bár a „kulturális csere” még a felszínen mozog, elérhet mé-

lyebb rétegeket is. Mindez Heller szerint elvezethet az új autentikus európai kultúrához, mely nem tartalmazza feltétlenül a boldogság ígértét, tartalma inkább „a polgári erény érvényesülése, az érzek nevelése, az érintkezés csiszoltsága, az öröm, a nemesség, a méltósággal viselt életformák, érzékenység az ember alkotta vagy megőrzött természet iránt, és a költészet, zene, dráma, festészet, az áhítat, az erotikus kultúra és még annyi minden.” (I. m. 25.)

Következtetés

Hogy mit jelent az „európai kulturális identitás”, továbbra sem világos számomra. De most már többet tudok, mint amikor a tanulmányt írni kezdtem. Van fogalmam arról, hogy milyennek szeretném látni az európai kulturális identitást.

Remélem, ez az írás megmutatta, hogy az európai identitás kérdései a teljes világlátáshoz kapcsolódnak. Ezért nincs értelme, hogy könnyű megoldásokat keressünk, melyek semmit sem tesznek hozzá önmagunk megértéséhez. Véleményem szerint a kérdés abban csúcsosodik ki, hogy mit jelent nekünk, hogy európaiak vagyunk, az európai tradíció termékei vagyunk.

Sokszor rámutattak, hogy az európai tudat fordulópontja a modernitás korának kezdete volt. A humanitásról és civilizációról alkotott fogalmaink java ekkor alakult ki. Közülük kettőt - az individualizmus eszméjét és a kritikai párbeszéd szellemét - különösen döntőnek tartok, amikor az európai kulturális identitás kérdéséről van szó.

A nyugati ember hajlamos arra, hogy az egyén szabadságát legfőbb értéknek tekintse. Egyetemes jognak számít, hogy minden egyén kereshesse saját boldogságát, olyan eszközökkel, amelyeket erre a legalkalmasabbnak lát, feltéve, hogy ezzel nem sérti mások jogát. Bármily értékes is ez az eszmény, a modernitás súlyos problémáit hozta magával. Az eltérő életformák tiszteletének parancsa összekapcsolódik a relativizáló tendenciával. Nehezen tudjuk világosan megmondani, hogy

mi az a saját életünkben, amitől az értékesebb, élni érdemesebb más életmódoknál. Amint ennek az írásnak a második felében, Charles Taylor identitás-elméletének bemutatásakor láttuk, ez az élet értelmének és irányának elvesztéséhez vezethet.

A saját értékeink felőli döntés jogaival szorosan összefügg a szabad kritika joga. A kételkedés hagyományát olykor az európai fölény forrásának tekintik. Európa fölénye abból fakad, hogy kétséget enged saját fölényéhez is. A dialógust régóta nagyra becsülik Európában. Az a kulturális hagyomány, melyben élünk, folyamatos társalgásban áll önmagával. Most azonban egyesek azt mondják, hogy ennek a társalgásnak vége. A régi értékek átértékelődtek, és újak jönnek elő. Varázsától megfosztott univerzumban élünk, melyben minden egyén maga készíti számítását és érvényesülésének eszközeit.

Azt szeretném, ha az európai kulturális identitásról más alapon folyna a vita. Osztom Taylor és Heller bizakodását, hogy premisszáinkat megtartva lehetséges az értelmes vita. Taylor azt mondja, hogy vegyük mai eszményeinket, például az individualizmust, és nézzünk a mélyükre, hogy meg tudjuk állapítani, mi az, amit a nevükben gyakorolt erkölcsi gyakorlatból még elfogadhatunk, és mi az, ami deviáció, ami valójában nem felel meg az eszménynek, ahogyan mi értjük. Heller úgy látja, hogy még mindig csak az európai kultúra hajnalán vagyunk, és szerinte nincs olyan ok, mely miatt a jövő ne ígérne valami újat, talán valami jobbat. Európa eszméje születésekor a jövő felé fordult. Azt hiszem, ha megpróbáljuk múltunkat megérteni, a lehetőségek szélesebb választékát találhatjuk a jövőre nézve.

Ezért ésszerű az európai kulturális identitás alapjait a vitára építeni. Nem elég azt mondanunk, hogy ezek és ezek vagyunk. Beszéljük meg, hogyan akarjuk értelmezni magunkat, hogy jövőnkre nézve választhassunk. Az ilyen eszmecserét nem szabad kizárólag a technokraták és kultúrtaácsnokok kezére

hagyni. Arra van szükség, amit Rougemont és Kundera fejtegetéseiből láthatunk, hogy a kultúra minden területének képviselői, gondolkodók, művészek, nevelők stb. nagyobb érdeklődést mutassanak. És komolyan kell venni azokat a véleményeket is, amelyeket a közemberek nyilvánítanak ki fontosnak tartott értékeik és az európai integráció viszonyáról. Elvégre az európai kulturális identitás létezése nemcsak egy szűk elitet, hanem embermilliókat érint.

Valóban, létezik értelmes módja az európai kulturális identitás megvitatásának. Ne tántorítson el, hogy a lényegre vonatkozó fogalmakat szinte lehetetlen pontosan meghatározni. Keressünk új megközelítéseket, hogy a maga összetettségében és mélyebb értelmében tudjuk megfogalmazni Európa eszméjének, az identitás mivoltának és a kultúra jelentőségének kérdéseit. Ehhez pedig az kell, hogy minden érintett fél komolyan kapcsolódjon be a vitába.

Bálints Éva fordítása

¹ A közös európai valutáról folyó vita is töltve van a nemzeti szimbolika szempontjával.

² A politikai részvétel természetesen már a görög poliszban is a polgárság kritériuma volt. A nemzeteszmé azonban később született.

³ Rougemont láthatóan azért húzza meg határvonalat századunk felé, mert a hatvanas-hetvenes években tapasztalta az általános értelmiségi kiábrándulást.

⁴ A prágai Károly Egyetem több mint száz év óta gyűjti össze Európa értelmiségét, Közép-Európa barokk művészete képezte a francia klasszicizmus ellenpontját a XVII. és XVIII. században, a közép-európai zene olyan alkotói, mint Liszt és Bartók. Haydn és Schönböck, magukba sűrítették az egész európai zenei fejlődést stb., stb.

⁵ A politikai veszteség természetesen nem maradt észrevétlen.

⁶ Végül a levelet Sartre-nak küldték el, aki a *Le Monde*-ban válaszolt rá, és a kéziratot végül visszaadták. Kundera elismeri Sartre-ról, hogy ő az utolsó nagy kulturális személyiség, de osztja Rougemont véleményét is, hogy Sartre elméletei is közrejátszottak a kultúra autonóm erejének megtagadásában. (Kundera, 1984. 36.)

⁷ Némely vonatkozásban azonban osztja a kulturális „dekadencia” elméletét. Szerinte Európában „félreismerhetetlen jelei vannak a teremtő fantázia elszegényedésének, a konfekcionált képzelet tömegtermelésének, a tanult ostobaságnak és a szakbarbárságnak, jelentések és jelentőségteljes gyakorlatok vesznek el a múlttal összehasonlítva” (Heller, 1992. 20.)

⁸ A délszláv háború után Heller optimizmusát már nem lehetett a jelen helyzet elemzésével igazolni. Ez a háború ismét megmutatta, mennyire könnyű - és milyen végzetes - történelmi örökségünk sötét oldalait semmibe venni.

EURÓPAI MOZAIK

Európa népek, nyelvek és kultúrák mozaikja, és éppen ez a sokszínű mozaik jelenti Európát a maga hagyományos etnikai és kulturális arculatával, amelyet a sokféleségből létrejött egység határoz meg, hasonlóképpen azokhoz a bonyolult vegyületekhez, amelyekből semmit sem lehet elvenni, mert akkor egészen más vegyület, egészen más anyag keletkezik. Az európai mozaik persze „lelki vegyület”; nyelvek, kultúrák, hagyományok egymás mellett élése és összeshívődése hozza létre, és ennek a sokféleségnek a lelki egysége alkotja Európa lényegét. Európa ugyanis nem csak a térképen található: ott legfeljebb Eurázsia nyugati „félszigete”, hanem a történelemben, a kultúrában, a lélekben is, és ez a lelki Európa talán még fontosabb mint a geográfiai, hiszen voltak idők, midőn a földrajzi Európa nagy területei igazából nem tartoztak Európához, mint a Balkán, sőt Magyarország középső vidéke a török hódoltság idején vagy Oroszország a szovjet birodalom fennállása alatt.

„Nation européenne”

Az európai mozaiknak igen sok színe van, és nemcsak a nagy európai népek és nyelvek alkotják ezt a mozaikot: nemcsak az angolok, franciák, németek, olaszok, spanyolok, oroszok, hanem a kisebb nemzetek is: a skandinávok, a finnek, a közép-európaiak, a görögök, a portugálok, sőt az egészen kicsinyek, mint a dánok, az albánok, a flamandok, az írek vagy a saját államisággal nem rendelkező frizek, fiuliak, korzikaiak, baszkok is. Ez a sokszínű mozaik teszi Európát „lelkét”, és ez a lélek kétségtelenül csonka volna, ha a mozaik kövei közül hiányozna a norvég Ibsen, a finn Sibelius, a lengyel Mickiewicz, a román Caragiale, a horvát Krleža és persze a magyar Ady, Babits és Bartók. Ők is az európai kultúra alkotói, nem egyszerűen ennek a kultúrának a peremvidékén, hanem

szellemi centrumában, minthogy nem pusztán tükörként verték vissza a nagy kultúrák fényjeleit, hanem maguk is ilyen fények voltak. Fényjelek, amelyek az egyetemes európai szellemtörténet és lelkiség üzenetét továbbították.

Az európai kultúra (és ebbe, hadd mondjam újra, minden európai nemzet, a kisnemzetek kultúrája is beletartozik) most, a huszadik század és a második évezred végén újra elindulhat a szellemi-lelki egységesülés felé. A kontinens politikai és gazdasági integrációja bizonyára meg fogja erősíteni és fel fogja gyorsítani ezt az egységesülést. Ez a lelki Európa azonban nem az európai uniós törekvések most látványos megvalósulásával születik. Igazuk van azoknak, így a francia Julien Bendának vagy a magyar Babitsnak, akik szerint a szellemi Európa mindig is létezett. A francia bölcselet egyenesen „európai nemzetről” beszélt. Valóban a Karoling-birodalom idején, a középkor világában, a reneszánszban ez az „európai nemzet” még szinte valóságos fogalomként létezett, és csak később, a XVII. század vallásháborúinak nyomán bomlott fel az a lelki egység, amely az európai nemzeteket és kultúrákat egy nagyobb (kontinentális és eszmei) közösségbe fogta. Azóta az „európai nemzet” fogalma inkább nosztalgia és program, mintsem valóság. Most talán már nem csak nosztalgia, inkább program, jövőkép és kontinentális stratégia. Ebben az európai jövőképben - és ez a jövőkép megvalósulásának elsődrendű feltétele is - mindenképpen ott kell lenniök, mint alkotó tényezőknél, a kiskultúráknak, a kisnemzeteknek. Általuk lesz teljes és hiteles az „európai nemzet” és az európai mozaik.

Kultúra és régió

A kulturális regionalizmus egész Európában széles körű szerepet ka-

pott a XIX. század fordulóján, különösen a két világháború között. Mintha az elmúlt évszázad erősen központosító és egységesítő törekvéseivel szemben újra öntudatra ébredtek volna a tradicionális művelődési és történelmi egységek. Az általi önállóságra törekvő kis nemzetek, az autonóm kulturális fejlődésüket fenntartani igyekvő nemzeti kisebbségek, a földrajzi és néprajzi tájegységek művelődési hagyományai. Sorra léptek fel azok az irodalmi mozgalmak: az ír (gael), a skót, a walesi (kyri), a flamand, a katalán, a provanszál, a baszk, a breton mozgalom, amelyek már szinte elfeledett nemzetiségi vagy regionális kultúrák újjáéledését szorgalmazták. Valóságos irodalmi mozgalommá szerveződött a kelta vagy a provanszál „újjászületés”. Az angol nyelvet használó ír William Butler Yeats és John Millington Synge, a provanszál Frédéric Mistral, a katalán Victor Catala és Joan Margall i Gorina egész Európában felhívták a figyelmet az újjáéledő regionális irodalomra.

A népszerű szellemtörténeti irány is a regionális irodalmak elismertetésének kedvezett. A huszas években általános visszhangot keltett két német tudós: August Sauner és Josef Nadler „tájirodalom elmélete” („Landschaftstheorie”), amely a nemzeti irodalom tájegységek szerint kialakult változataival foglalkozott, s a német irodalmon belül megkülönböztetni igyekezett a porosz, szász, bajor, sváb, thüringiai, sziléziai, szudéta és más hagyományokat. A helyi tudat és a „tájirodalom” kialakulását jelezte a német „Heimatsdichtung” és a francia „régionalisme” irányzata is. A „Heimatsdichtung” a modern törekvéseket támadó irodalmi konzervativizmus mozgalma volt, amely a német vidéki élet ábrázolását és a „romlatlan” falusi szellem kifejezését tűzte ki célul. A városi kultúra ellen lépett

fel, s a romantikusok néplélek-mítoszát próbálta új életre kelteni. Írói közül például Hermann Stehr a sziléziai, Emil Strauss a sváb, Hermann Lons a porosz, Eduard von Kyserling a brandeburgi, végül Peter Rosegger a stájerországi osztrák regionalizmus híve volt.

A francia „régionalisme” irányzata is a vidék ábrázolására és a hagyományos „népi lélek” megszólaltatására törekedett. Henri Bosco a provanszál, Maurice Genevois a Loire-menti, Henri Queffelec a breton, Charles Ferdinand Ramuz a svájci és Lous Hémon a kanadai francia regionalizmus képviselője volt. A francia regionalisták közül azonban csupán Giono műveiben jelentek meg erősebben a városellenes érzések és ideológiai konstrukciók.

Az európai regionalizmusok között lépett fel az erdélyi magyar (és szász) regionalizmus is. Ennek a regionalizmusnak a „transzilván gondolat” volt a hordozója. Az erdélyi magyar regionalizmus, a német és más mozgalmakkal ellentétben, már eleve elhatárolódott az etnikai romantikától és az agresszív civilizációellenességtől. A transzilván ideológia vezető eszméit a liberális hagyomány védelmének igénye és az együttélő népek kölcsönös kiegészülésének és összefogásának a gondolata szabta meg. Az erdélyi magyar regionalizmusnak ezért sohasem etnikai, mindig kizárólagosan kulturális és történelmi jellege volt. Eszmekörében a szülőföld iránt érzett hűségnek és a kulturális tradíció fenntartásának volt kiemelkedő szerepe.

A regionális tudat fejlesztését szorgalmazó írók és publicisták: Kós Károly, Kuncz Aladár, Szentimrei Jenő, Makkai Sándor, Reményik Sándor, Áprily Lajos, Tamási Áron és Krenner Miklós maguk is a történelmi, valamint kulturális fejlődés sajátos menetére és eredményeire hivatkoztak. Kós Károly már a *Kiáltó Szó*-ban a történelmi Erdély regionális önállóságának hagyományára szerette volna felépíteni a kisebbségi tudatot és közéletet. „Nem szabad elfelejteni [ti. a román kormányzatnak] - írta -, hogy mi nem az egységes magyarságból elszakasztott egyszerű lélekszám vagyunk, de külön történelmi egység

ezer esztendő óta, saját, külön erdélyi öntudattal, önálló kultúrával, önérzettel. Tudunk számolni minden helyzettel, tudunk kormányozni és tudunk nehéz vereségek után talpra állni.”

A regionális erdélyi tudat a transzilván ideológia alapvető elve és szerves követelménye lett. A helikonisták mellett részben az erdélyi szász művelődés is elfogadta a regionalizmus gondolatát, sőt a húszas évek végén, mindön az erdélyi román középírók és ellentétbe kerültek a bukaresti bojár-nagyítókés körökkel, s a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt és a Bratinau-féle liberálisok viszonya végleg megromlott, az erdélyi román szellemi élet körében is megjelentek regionális törekvések és nézetek.

Kisebbségi humanizmus

Az erdélyi gondolat vonzásában munkálkodó irodalom kettős kötésben élt: egyszerre fordult a nemzeti-élethez és a nagyvilág szellemi mozgalmához. Regionalizmusát és európaiságát egyformán őszinte hittel vállalta; a szülőföld szűkebb körében érezte otthon magát, azt azonban tudta, hogy az európai élet és művelődés nagy áramlataitól nem szabad elszakadnia. Az „itt és most” parancsa egyformán érvényesült azokban a körökben, amelyeket a kisebbségi lét valósága vagy az emberi egyetemesség igénye rajzolt a kisebbségi irodalom köré. A kisebbségi sors vállalása és formálásának vágya szabta meg ennek az irodalomnak közvetlen feladatait. És jóllehet e transzilvánista irodalom a koalíciós egység fenntartása kedvéért vagy a romantikus transzilván illúziók következtében nem mindenben tett eleget ezeknek a feladatoknak, vállalkozásának mégis jelentős erkölcsi hatása és esztétikai eredménye volt. Az erdélyi gondolat irodalmi képviselőit nem kerítette hatalmába a modern művészet elidegenedése. Kós Károly, Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Tabéry Géza, Tamási Áron, Kacsó Sándor és társaik mindig tudatában voltak annak, hogy írói megbízatásuk közösségi jellegű, munkásságuknak közösségi értelme van.

„Az erdélyi magyar életsors - alapította meg Tabéry Géza - tíz év alatt minden hivatásban, minden mesterségben, minden foglalkozásban felvetette a maga közösségproblémáit, s elkerülhetetlenül gyúrta egybe az egyén életét a kisebb vagy nagyobb kollektívumok közös kérdéseivel. (...) Ami bennünket hűs-vér-elevenen érdekelt, nem az irodalom l'art pour l'art szépségeinek elérése volt, hanem azok a kérdőjelek, amik úgy rajzolódtak elénk, mint a kisebbségi nemzet bármely reális foglalkozását űző osztálya elé, vagy azonfelül ez osztály kérdésein túl, mint az egész nemzet együttesének problémái.”

Az „itt és most” vállalt felelősség fűzte az erdélyi magyar irodalmat az európai szellemi élethez, az emberi egyetemességhez. A Helikon írói tudták, hogy széles körű kitekintés és európai tájékozódás nélkül munkásságukat provincializmus fenyegetné, s a regionális irodalom csak akkor érheti el célját, ha ablakot képes nyitni az emberiség humánus értékeire és az emberi kultúra szélesebb köreire. Nem pusztán esztétikai jellegűek ezek a körök. Az *Erdélyi Helikon* elutasította az öncélú irodalom elvét, a művészet morális és közösségi szerepét hangsúlyozta. Egyetemesebb távlatokat keresve a kor humanista irodalmához fordult erősítő példáért. A humánusot kereste a világ-, a magyar és a román irodalomban is, ezért vonzódott olyan írókhoz, mint Thomas Mann, Romain Rolland, Babits Mihály, Tudor Arghezi és Victor Eftimiu.

A humanista irodalom eszményeihez igazodott, a húszas évek Európájában ennek nagy súlya és jelentősége volt. A háború utáni szellemi zűrzavarban nemegyszer a kisépek és a kis kultúrák képviselték az egyetemes humanus eszméjét: a finnek, a dánok, a balti nemzetek. Az újonnan született Csehszlovák Köztársaság első elnöke, Masaryk is előszeretettel hivatkozott a cseh történelem humanista hagyományaira. Az első világháborút szinte mindennütt a nacionalista propaganda, szenvedélyes revansvágy, a nemzeti kisebbségek közép-európai jogfosztása követte. Ebben a korban az erdélyi magyar humanista irodalom ragaszkodása a népek és kultúrák

együttélésének ésszerű normáihoz nem nélkülözötte az erkölcsi erőt. A szerveződő nemzetiségi irodalom regionalizmusának és európaiságának határozott erkölcsi karaktere volt.

Ez az erkölcsi karakter a cselekvő humanizmus eszményében állt. Miként Csehszlovákiában Fábry Zoltán és a Sarlós-mozgalom fiataljai, vagy Jugoszláviában a *Vajdasági Írás* és a *Kalangya* írói köre, a helikonisták is részben abban látták a kisebbségi létebe került magyarság időszzerű hivatását, hogy szolgálja az együttélés új módozatait. A közép-európai együttélés szolgálatában a Helikon - találkozók és fordítások révén - vállalta az összekötő „híd” szerepét a magyar és a román művelődés között. A szükségből csinált erényt: a kisebbségi helyzetet sajátos műhelynek tekintette, amelyben jövődó eszmények formálódnak, a kölcsönös türelem, a nemzetek közötti megértés, a kelet-közép-európai testvériség eszményei. „A kisebbségi irodalmakban alakul ki - hirdette Kuncz Aladár - az elkövetkezendő Európa lelke. Amíg mindenütt másutt a hatalmi pozícióért folyik a harc, s a gondolatnak szárnya a földi tusákban megtörik, addig mi a szemünket csak az eszmék világára függesztjük.”

Az erdélyi élet, a nemzetiségi lét valósággal modellé vált Kuncz Aladár, Kós Károly, Molter Károly, Áprily Lajos és Makkai Sándor számára, a szülőföld története és hagyományvilága mintha azokat igazolná, akik kölcsönös toleranciával szeretnék feloldani a szomszédnépek ellentéteit. „Erdély - hangzott Kuncz egyik nyilatkozata - hagyományos kötelessége a kisebbségi érzés föltárása, az európai élnéltség próbája, a megférés a fajok, az osztályok változó hatalma alatt, az ítélkezés minden igazságtalanság fölött. (...) Erdély kínálkozik gyógyszerül a kontinensnek, ahol eddig mindig fontosabb volt a térképrajzolás a népek békéjénél. Itt nem uszítás a hazaszeretet, a tüze itt nem gyújt, hanem világít, hogy mellette egymástól tanulhassanak a versengő népek.” Az „erdélyi modell”, ahogy a transzilvánisták képzeletében és írásaiban megjelent, az ellentéteken és elfogultságokon felülemelkedő együttélés alkotó példáját tárta a közvélemény elé.

A kisebbségi humánus értelme: ennek az alkotó példának az érvényre juttatása volt. A kisebbségi humánus nem pusztán szép szavakat és nemes ideálokat jelentett, el-lenkezőleg, felelősségtudatot és cselekvést, józan politikát és a kölcsönös bizalom kialakításának áldozatos szolgálatát. A Helikon írói persze különbözőképpen értelmezték ezt a szolgálatot: Makkai Sándor az erdélyi magyarság „erkölcsi revíziójától” várta a kisebbségi élet biztos öntudatának és etikájának kialakulását, Kuncz Aladár a nyugat-európai liberális hagyományok szellemében képzelte el az erdélyi és a Duna-völgyi népek találkozását, Kós Károly az erdélyi történelem regionális tradíciójában látta a kisebbségi humánus zálogát, Tamási Áron és Kacsó Sándor a demokratikus fejlődés és a plebejus elkötelezettség eszméihez kötötte a nemzetiségi közéletet.

A humánus értékek védelme, a kölcsönös méltányosság és tolerancia, a *szomszédos* népek közötti összefogás gondolata jelentette eszméik és magatartásuk közös alapját. A Helikon íróit az a szándék vezérelte, hogy a kisebbségi élet általános válságából az egyetemes emberi haladás irányában keressenek kiutat.

A magyar nyelv helye Európában

A magyar nyelvet Európa és a nagyvilág kisnyelvei között szokás számon tartani. Nyelvünket valóban jóval kevesebben beszélik, mint a nagy világnyelveket, például az angolt, a németet, a spanyolt, az orosz, a franciát és kivált a kínait, mindazonáltal a magyar nyelv nem tartozik a világ kisnyelvei közé. Egy évtizede készült nagy nyelvstatisztikai felmérés szerint a Földön nagyjából háromezer nyelvet beszélnek, ezek között tizenkét olyan nyelv található, amely több mint százmillió ember anyanyelve (sorrendben: a kínai, az angol, a hindi, a spanyol, az orosz, az arab, a bengáli, a portugál, az indonéz, a japán, a német és a francia), további tíz nyelvet ötven és százmillió közötti népesség beszél (urdu, pandzsábi, koreai, olasz telegu, tamil, marathi, vietnami, török, jávai).

A magyar nyelv ebben a rangsorban az igen megtisztelő negyvenedik helyet foglalja el, előtte olyan nyelvek szerepelnek, mint az afgán, az asszam, a malajalam, a holland, a perzsa, a lengyel, a román, az ukrán, utána pedig olyanok, mint a cseh, a szlovák, a szerb, a horvát, a svéd, a dán, a finn, az újgörög, a bolgár és így tovább. A magyar nyelv ezek szerint Európában (az orosz, a német, az angol, a francia, az olasz, az ukrán, a spanyol, a lengyel, a román és a holland után) a tizennegyedik és több mint húsz nyelvet előz meg az európai nyelvek rangsorában. Vagyis ezerszámra élnek nyelvek, amelyeket a magyarnál kevesebb ember beszél.

Nyelvünk mégis teljes biztonságban, és ha a tapasztalt vagy éppen lehetséges veszélyeket számításba kívánjuk venni, külön-külön vizsgálat tárgyává kell tenni a magyar anyanyelvűek három nagy (földrajzi értelemben is) elkülöníthető csoportját: a magyarországiakat, a Kárpát-medencei magyar kisebbségeket és a nyugat-európai, valamint tengerentúli szétszóródásban élő magyarokat.

Magyarországon a nyolcvanas évek közepétől - tehát nemcsak a rendszerváltozás óta - nagyszabású civilizációs átalakulás megy végbe, és ez mint minden átalakulás a kultúrák, életformák, mentalitásmódok éles ütközését is jelenti. A széles körben tapasztalható kulturális és mentális konfliktusok természetesen kihatnak a nyelv életére is. Ennek csak egyik velejárója az, hogy nyelvünket kezdik ellepni az idegen szavak: a kereskedelmi elnevezésekben, a reklámokban, az elektronikus civilizáció eszközeinek használata során, sőt a rádió és a televízió műsoraiban is. E jelenség persze nagy civilizációs változások idején rendre bekövetkezik, így történt ez akkor is, amikor a XVIII. század végén, a XIX. század elején hazánkban megindultak a gazdasági átalakulás: a polgárosodás folyamatai.

Az idegen szavak és kifejezések befogadására szükség van, de csak akkor, ha valamely új fogalom, jelenség vagy eszköz megnevezésére nem áll rendelkezésünkre magyar szó, avagy ilyent nem tudunk némi nyelvújító leleménnyel létrehozni. Ezért kétségtelenül szükség lenne

egy új nyelvújító mozgalomra, akárcsak Kazinczy idején. Ennek a nyelvújító mozgalomnak a létrehozását és magát a nyelv védelmét azonban nem lehet úgynevezett „nyelvtörvényre” bízni, kivált nem olyan rendőri eszközökkel fellépő „nyelvtörvényre”, amelyet északi szomszédaink parlamentje hozott.

A magyar nyelvet, legnagyobb örökségünket és szellemi értékünket valóban óvni és védeni kell. De ezt nem törvényi úton, nem büntető rendelkezésekkel (nem szankciókkal) kell elérni, hanem részben a rendelkezésünkre álló korábbi minisztériumi rendeletekkel, amelyek a kereskedelmi feliratok magyarnyelvűségét kívánják meg. Főként pedig egy olyan „nyelvújító” és nyelvcséplő mozgalommal, amely az iskoláktól a tudományos műhelyekig, az egyháztól a közvélemény- és nyelvformáló médiumokig áthatja a társadalom egész életét.

Magyar nyelv: kisebbségben és szórványban

A második nagy kört, amelyben nyelvünk védelemre szorul, a kisebbségi létben élő, nagyjából három és fél millió Kárpát-medencei magyar alkotja. Közismert, hogy az ő anyanyelvi jogaik és nyelvhasználatuk ma is bizonytalan helyzetben van, és a följük növekedő államhatalom általában nem vagy csak részlegesen ismeri el azokat az elemi emberi és kisebbségi jogokat, amelyek az anyanyelvi iskoláztatást, az anyanyelvi kultúra megtartását és fejlesztését, illetve az anyanyelvnek a közéletben történő szabad használatát lehetővé teszik.

E jogok a nyugati világban már széles körben elismertek és érvényesíthetők. A spanyolországi katalánok, a finnországi svédok és a dél-tiroli (olaszországi) németek széles körű kulturális és területi autonómia birtokában fejleszthetik kultúrájukat, őrizhetik meg nemzeti identitásukat, de kulturális autonómiájuk van a dániai és belgiumi németeknek, az ausztriai szlovéneknek, sőt újabban a hagyományosan asszimilációs politikát folytató francia állam keretében élő korzikai olaszoknak is. Nem egy országban ki-

sebbségi egyetemek is működnek, így igazán figyelemre méltó az, hogy Finnországban (Turku városában) is létezik önálló svéd egyetem, noha az ország népességének csak 6,4 százaléka tartozik a svéd kisebbséghez.

A Kárpát-medencében élő magyarok helyzete ebben a tekintetben nem felel meg az európai normáknak: a Trianon óta eltelt nyolcvan esztendő alatt valójában mindig nyelvi háború folyt ellenük. Ennek szüntelenül változtak a taktikai módszerei, voltak időszakok, midőn az anyanyelv használata biztosabb jogokra épült, és voltak időszakok, midőn a kisebbségi magyarság szinte teljesen meg volt fosztva nyelvi jogaitól, így Csehszlovákiában a második világháború után vagy Romániában a Ceausescu-féle zsarnokság utolsó évtizedében. Jelenleg Romániában a korábbiakhoz képest szabadabban, Szlovákiában az etnikai kormánypolitika következtében csak erős korlátok között érvényesülhetnek a magyarság nyelvi jogai.

Végül a magyar nyelv harmadik nagy köre a nemrég még emigrációban élő magyar közösségeket fogja át. Nagyjából 1-1,2 millió ember él itt, és ez a szórványmagyarság lassan elveszíti anyanyelvét. A második emigrációs nemzedék már csak törve, a harmadik pedig egyáltalán nem beszél magyarul. Esetükben ezért nem nyelvédelemre van szükség, hanem a magyarsághoz való tartozás érzésének fenntartására, amely mára elsősorban nem nyelvőpoló erőfeszítéseket, hanem kulturális munkát kíván. Fel kell kelteni, meg kell erősíteni a nyugati világban élő fiatal magyar nemzedékek érdeklődését a magyar kultúra iránt, ami persze a nyugati magyarság körében új stratégiát követel.

A magyar nyelv most: az ezredforduló változó és sok tekintetben neuraszténias világában okos, tervszerű védelmi intézkedésekre szorul. Nemcsak gondozni, fejleszteni is kell, hogy minden tekintetben megfeleljen a korforduló követelményeinek és az új civilizációs kihívásokra is választ tudjon adni. Anyanyelvünk maga is része és alkotója annak a kulturális mozaiknak, amely Európa lelkét teszi. ■

Levendel Ádám

MAGYAROR

A Szonda Ipsos vizsgálata, melyről itt beszámolok, arra kereste a választ, hogy *Magyarország mivel járulhat hozzá elsősorban a közös európai kultúrához*, illetve hogy járhat-e és esetleg milyen hátrányokkal az ország kultúrájára nézve a csatlakozás.

A kérdések elsősorban tehát a *kultúra* összetevőire vonatkoztak, és nem terjedtek ki sem a gazdasági vagy a politikai, szociális stb. előnyök és hátrányok mérlegelésére, sem az *oktatás vagy a munkavállalás nemzetközivé válásának* kulturális vonatkozásaira, jóllehet ezek meghatározóak a csatlakozni akaró államok, köztük Magyarország kultúrájának alakulása szempontjából. Hasonlóképpen nem vizsgáltunk olyan fontos kérdéseket, mint a *magyar tudomány, a mezőgazdasági és ipari kultúra vagy a politikai kultúra* hozadécai - mindezek híján az eredmények csak igen részleges választ adnak az eredeti kérdésfeltevésre.

1. A felnőtt lakosság nagyobb része úgy gondolja: mind a művészetek, mind az idegenforgalom, mind az emberi tulajdonságok területén vannak olyan értékeink, amelyek az egyesült Európának is hasznára válhatnak. A magyar kultúra hozzájárulását a *művészetek* területén 58,2 százalék, *idegenforgalmi* értékeink által 69 százalék, *emberi tulajdonságaink* által 77,4 százalék látja „használhatónak” Európa számára (1-2-3. ábra). Ez a jelentős mértékű különbség a kultúra olyan tágabb fogalmának jelenlétére enged következtetni, amely a kevesek által üzött „magasművészeti” formákhoz képest nagyobb jelentőséget tulajdonít a nagy sokaságra jellemző képességeknek. Az említett tulajdonságok/képességek a kultúrának a tudományos és művészi objektivációknál kevésbé kézzelfogható, de az emberek által - legalábbis a fenti adatok alapján - a legalapvetőbbek

SZÁG KULTURÁLIS HOZOMÁNYA

között számon tartott (a nemzeti identitásérzésben nagyobb szerepet játszó) alapelemei. Ez az adat egyben érv a szűkebb értelemben vett kultúra és az oktatás fontossága mellett.

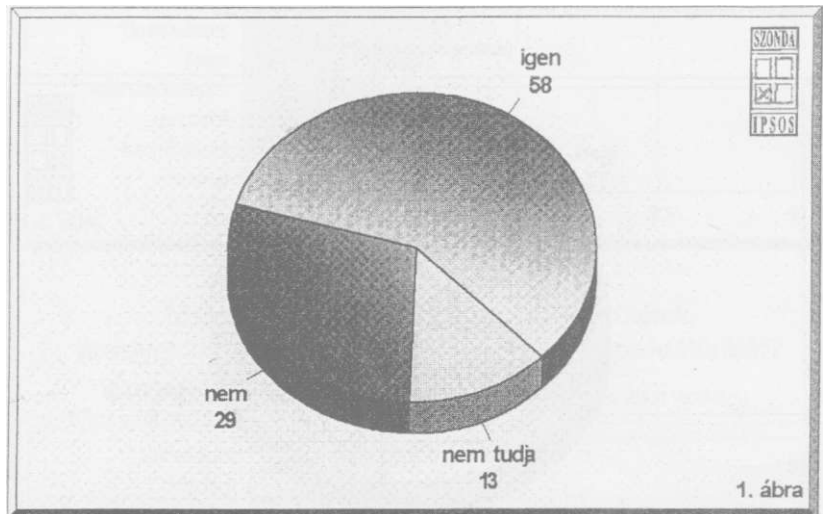
2. Az egyes művészeti ágak fontosságában a válaszolók határozott csoportjai különülnek el. (A százalék itt és a további kérdések esetében az összes „igen” válaszoló százalékos arányát jelenti.) (Lásd a 4. ábrát.)

- Jól láthatóan elkülönül egymástól
- a „magas kultúra” értékrendjét tükröző zenei csoport;
 - a tárgyias művészetek csoportja;
 - a „magas kultúra” értékrendjében alacsonyabbra értékelt műzenei csoport;
 - a verbális-teátrális művészetek csoportja; és
 - egy „modern műfajoknak” nevezhető csoport.

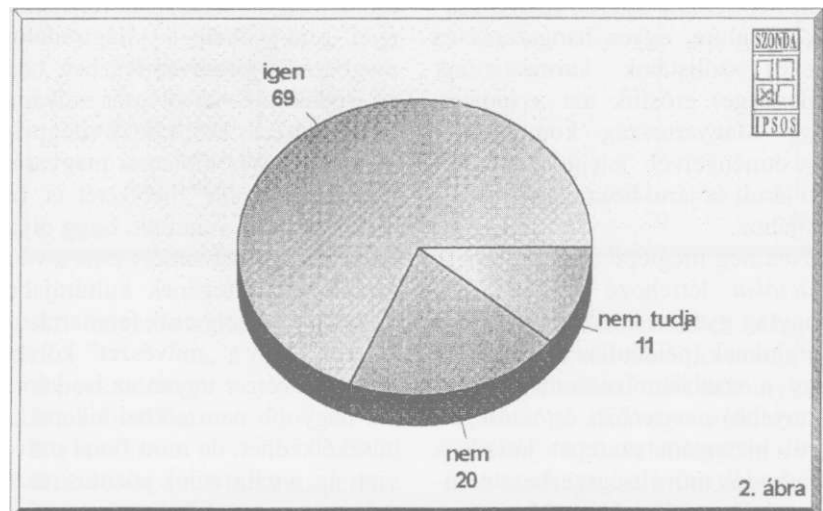
Igen érdekes, hogy ezek fontossági sorrendje szinte átfedések nélkül rajzolódik ki; a cigányzene helyezése az egyetlen kivétel, amely mint a magaskultúrában kevésbé értékelt populáris műfaj, az operett közelébe kerülhetne, ugyanakkor sokan nem érzik jelentősnek a népzeneiől való különbségét, sem a népdalok és a magyar nóták közti határokat, sem a két műfaj nemzeti identitást kifejező szerepe tekintetében. Ha nehéz is különválasztani, mennyire játszik szerepet a választásban a válaszoló egyén ízlése, illetve az a megfontolás, hogy az illető művészeti ág mennyire nemzetköziesíthető, most azt emeljük ki, hogy *mindkettő* szerepet játszik, hiszen a zenei és a tárgyias műfajok nyilvánvalóan „nemzetközibbek”, mint a verbálisak. Ugyanakkor a folklór és komolyzene „rangja” is szerepet játszott abban, hogy ezek kerültek az első három helyre.

Fontos észrevenni a népművésze-

Ön szerint Magyarország művészeti alkotásai jelentős mértékben szerepet játszhatnak-e az Egyesült Európában, befolyásolhatják-e az Egyesült Európa kultúráját?
(százalékos megoszlás)

Ön szerint Magyarország idegenforgalmi kínálata jelentős mértékben szerepet játszhat-e az Egyesült Európában, befolyásolhatja-e az Egyesült Európa kultúráját?
(százalékos megoszlás)

ti műfajok előkelő helyezését, ami egyrészt azt mutatja, hogy a *nemzeti identitás szempontjából* ezek a legmeghatározóbb műfajok (közismert, hogy például emigrációban a zenei és a táncfolklór - a nemzeti konyha egyes elemeivel együtt - tovább ma-

rad a származás megkülönböztető jele, nemzetiidentitás-jel, mint a nyelv), másrészt annak következménye, hogy a *hivatalos nemzeti arculatnak* évtizedek óta egyik leghangsúlyosabb része a folklór (ebben osztozva a cigányzenével is). Nyil-

ván szerepet játszik a *Kodály-iskola*, majd a *táncművelés* hatása is, amely a népzene-néptánc jelentőségét a nemzeti kultúra magjaként határozza meg.

A *komolyzene* második helyében - a műfaj nemzetköziségén és a zenei nevelés hatásán kívül - szerepet játszik az, hogy a *hivatalos művészeti export* tengelyében a komoly-

za, a termékeik iránt az ország külföldi vendégei által tanúsított érdeklődés is.

A válaszokból a hazai népesség sokszínű - sok műfajt hasonló súlyúnak látó/láttató - kultúráképe rajzolódik ki. (*Az irodalom* viszonylag ritka említése részben annak a több évszázados tapasztalatnak köszönhető, hogy nyelvi-kulturális elszige-

lőnböző csoportok körvonalai rajzolódnak ki.

Határozottan különválnak három, az iskolai végzettség és a foglalkozás szerint megoszló ízléscsoport. Az „elitkultúra” preferált műfaja a *komolyzene*; a „középkultúráé” a *képző- és iparművészet, az irodalom a film és az építészet*; az „alsó helyzetűeké” a *cigányzene, operett, néptánc és népzene*, bár ezek, s főleg a *színház* a középső csoporttal is összeköti ezt a harmadik blokkot. (A *balett* preferenciája az elit és a közép határvidékén jelölhető ki, a *kézművesség* pedig az alsó helyzetűek és az elit között képez hidat.)

Az egyes ízléscsoportokban különböző eredetű ízlésalakzatok egybeesése, találkozása figyelhető meg: egészen máshonnan és más értékek alapján jutnak el egy-egy műfaj preferálásához különböző társadalmi csoportok, s e műfajok egészen mást is jelenthetnek számukra (mint ezt a népzene, néptánc, a kézművességek, és részben a komolyzene, illetve a színházművészet műfajainál láttuk).

„Férfi” műfajnak számít az építőművészet, a képző- és iparművészet (és a színház); „nőinek” a balett, a néptánc, a kézművesség, a komolyzene, az operett. (A „női” műfajok nagyobb száma alátámasztja azt a hagyományos képzetet is, hogy a nőknek több kapcsolatuk van a „művészettel”.)

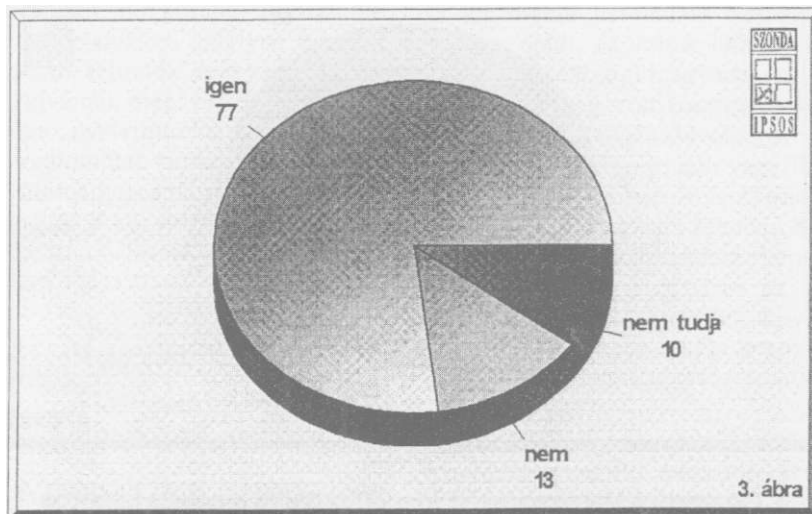
A preferenciák településtípusok szerint is elkülönülnek. Elsősorban „budapesti” műfajnak számít a *komolyzene, a színház, az irodalom*; „városinak” a *képző- és iparművészet, az építőművészet, a film, a balett, a kézművesség*; „falusinak” a *néptánc, az operett és a cigányzene*; (a *népzene* a falu és város közös preferáltja).

2. Az *idegenforgalom* kínálatát a válaszadók a művészeteknél jelentősebb szerepűnek ítélik az ország EU-csatlakozásbeli „hozományában”. Az egyes idegenforgalmi kínálati elemek fontosságának megítélésében nagyok a különbségek. (A sorrendet a 6. ábra mutatja.)

E sorrendben valószínűleg a valóságos idegenforgalom tapasztalatai tükröződnek, bár elmondható, hogy a hagyományos, közhellyé vált „puszta”-turizmussal szemben

Vannak-e a magyar embereknek olyan sajátos emberi képességeik, tulajdonságaik, amelyek fontosak lehetnek az Egyesült Európában?

(százalékos megoszlás)

zenei előadók állnak. Az e műfajban elért *nemzetközi sikerek* (Liszt, Bartók világhíre, egyes hangszeres és énekes szólistáink, karmestereink ismertsége) erősítik azt a tudatot, hogy Magyarország komolyzenei teljesítményeivel jelentős mértékben járult és járul hozzá Európa kultúrájához.

Némileg meglepő a *tárgyi objektivációkat* létrehozó műfajok viszonylag gyakori említése. Ebben e műfajoknak (például az irodalomnál vagy a színházművészetnél sokkal könnyebb) *nemzetközi érthetőségén* kívül bizonyára szerepet játszik a válaszadók műveltség szerkezete, hiszen (bár e műfajokban Magyarországnak nincsenek olyan sikerhagyományai, mint a zenében, de) a válaszadók nagy része *tudja*, hogy a képző-, ipar- és építőművészetek az egyetemes művészet igen fontos és nagyra becsült részei. A *kézműves* iparok említésében pedig meghatározó ezek *utóbbi évekbeli reneszán-*

tságunk következtében irodalmunk még oly nagyszerű teljesítményei sem váltak a világirodalom megbecsült részeivé; részben talán az irodalom és az olvasás súlyának csökkenését is kifejezi. A világpiacra való betörés kudarcjai magyaríthatják a *popzene* helyzetét is, bár tekintetbe kell vennünk, hogy olyan műfajról van szó, amely csak a válaszolók egy rétegének kultúrájához tartozik, és amely csak fenntartásokkal sorolható a „művészet” körébe. A *filmművészet* ugyan az irodalomnál nagyobb nemzetközi sikerekkel büszkélkedhet, de mint fiatal művészeti ág, a válaszolók jelentős részének ez sem tartozik igazán a művészetképebe, és a legutóbbi években e területen is az a tapasztalat, hogy az amerikai mellett a magyar vagy más kelet-európai filmek nemigen „rúghatnak labdába”.

A további elemzés azt mutatja, hogy az egyes *művészeti ágakban* rejlő lehetőségek megítélésében kü-

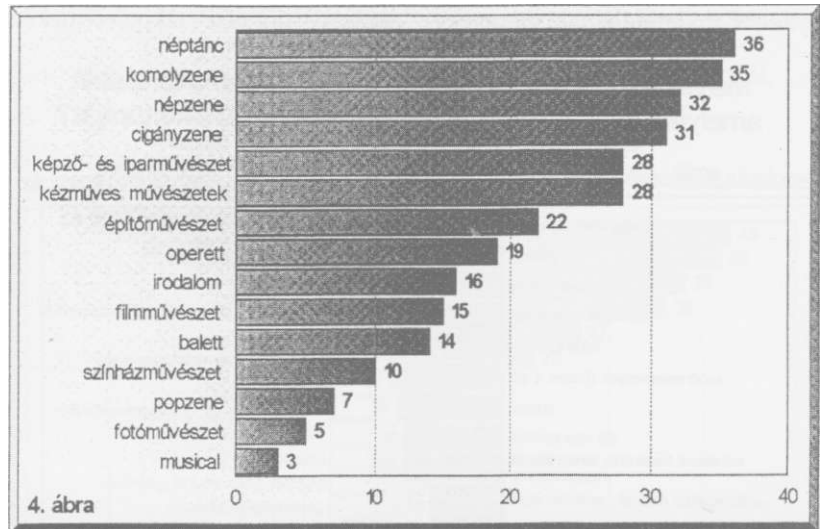
egy jóval korszerűbb képzet, a „gyógyvizek országa”, a fürdőország képe került előtérbe. Igen látványos a gyógyvizek és a Balaton említésének elkülönülése és kiemelkedése az összes többi lehetőséggel szemben. (Elemzést érdemelne a *szimbolikabeli* eltolódás a korábbi „ősi, érintetlen síkság” centrumú képzetektől a vizek szimbolikája felé.)

A valóban tömegek látogatta gyógyvizek és Balaton mellett jól elkülönülő csoportot alkot a *gasztronómiai* és *a falusi turizmus* (a hagyományos idegenforgalom e pillérei a „posztmodern” korban új, divatos arculatot is kaptak); illetve *történelmi műemlékeink*, amelyekben ugyan európai viszonylatban nem vagyunk különösen gazdagok, a közgondolkodás azonban sok más idegenforgalmi tényezőnél fontosabbnak ítéli őket, részben mert e műemlékeknél állandóan tapasztalható valóságos idegenforgalom, részben mert a történelemnek a nemzeti identitásban játszott szerepe a közítéletben fel is értékeli ezeket.

A *művészetünk* értékeire vonatkozó válaszoknak némileg ellentmond, hogy míg ott 58,2 százalék ítélte fontosnak a magyar művészet hozzájárulását Európa kultúrájához, a válaszadók idegenforgalmunk szempontjából szerényebben ítélték meg a művészet lehetőségeit, akár a népművészet, akár a művészeti fesztiválok szerepére gondolunk; a művészeti kincsek idegenforgalmi jelentőségének megítélése pedig még szerényebb. (Lehetne ugyan azt mondani, hogy a folklóregyüttesek vagy a zenei előadók elsősorban vándorló „exportcikként” kerülnek be az európai vérkeringésbe, s az anyaországban csak kevesebben zárandokolnak el megtekinteni őket, de a műkincsek idegenforgalmi szerepének alacsony említettsége azt mutatja, hogy a Magyarország vonzóerőiről alkotott összképben a művészeteknek mindenképpen viszonylag szerényebb szerepe van csupán - ami meg is felelhet az idegenforgalom realitásainak.)

Melyek azok a magyar művészeti területek, amelyek befolyásolhatják az Egyesült Európa kultúráját?

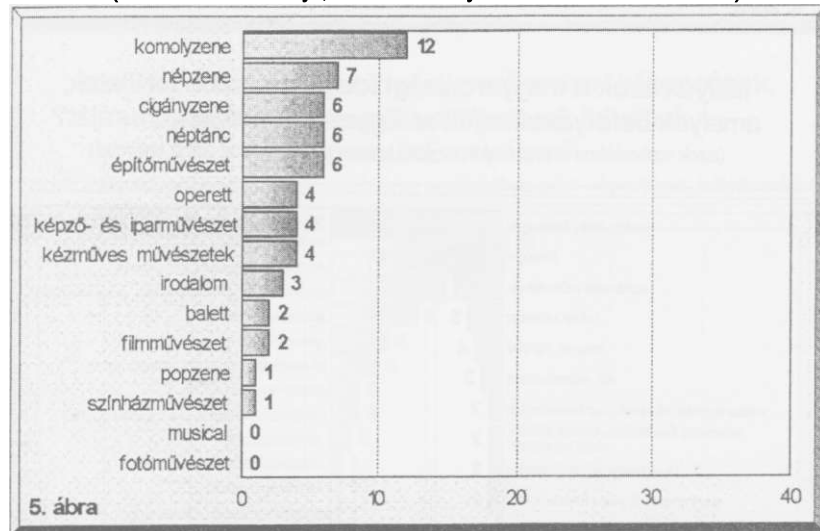
(azok százalékos aránya, akik az első három helyen említették az adott területet)

4. ábra

Melyek azok a magyar művészeti területek, amelyek befolyásolhatják az Egyesült Európa kultúráját?

(azok százalékos aránya, akik az első helyen említették az adott területet)

5. ábra

Az idegenforgalmi lehetőségek tehát:

- a rekreációs,
- a kulturális,
- a rurális és
- a szórakoztató turizmus terén

olyan összképet mutatnak, amelyben az ország idegenforgalmi sokszínűsége hangsúlyozódik.

A legújabb, s valóban csak kevesebbet érintő lehetőségek (kerékpáros, vadvízi turizmus, exkluzív sport- és szórakozási lehetőségek stb.) csak kevés említést kapnak; a *tudományos konferencia-turizmus*

azonban feltételezhetően nagyobb szerepet játszik annál az ország idegenforgalmában, mint amennyire az - minthogy csak egy szűkebb réteget érint - a közvéleményben a választok tanúsága szerint tudatosul.

3. Az Európa számára fontos és a magyarságra jellemző emberi tulajdonságok sorrendjét a 8. ábra mutatja.

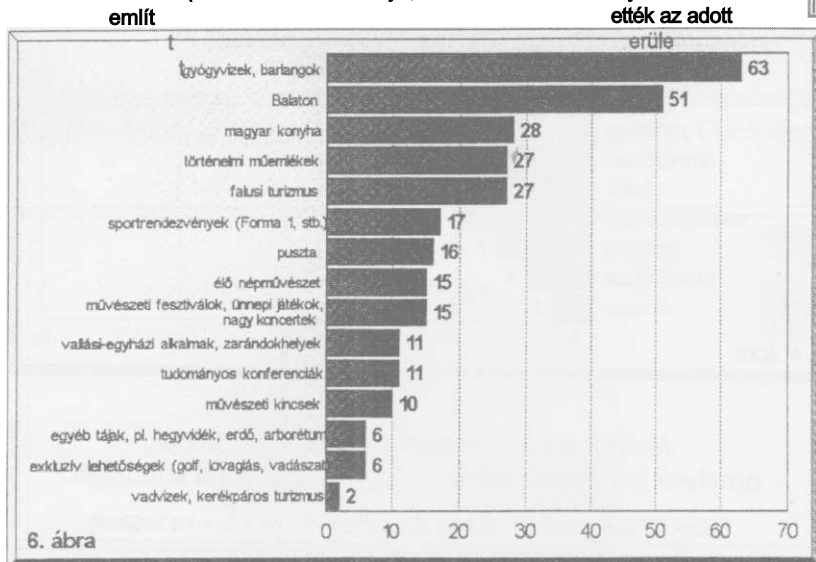
A sorrend számos tanulságot hordoz. A *kitartás, szívósság, türeklépesség* első helye minden bizonnyal nagymértében annak köszönhető, hogy nemzeti önképünkben igen

nagy hangsúlyt kap az ezeréves fennmaradás, s ez mint a nemzet alapvető képessége a jellemző tulajdonságok között is előtérbe kerül. Ugyanakkor a mindennapi élet meg-

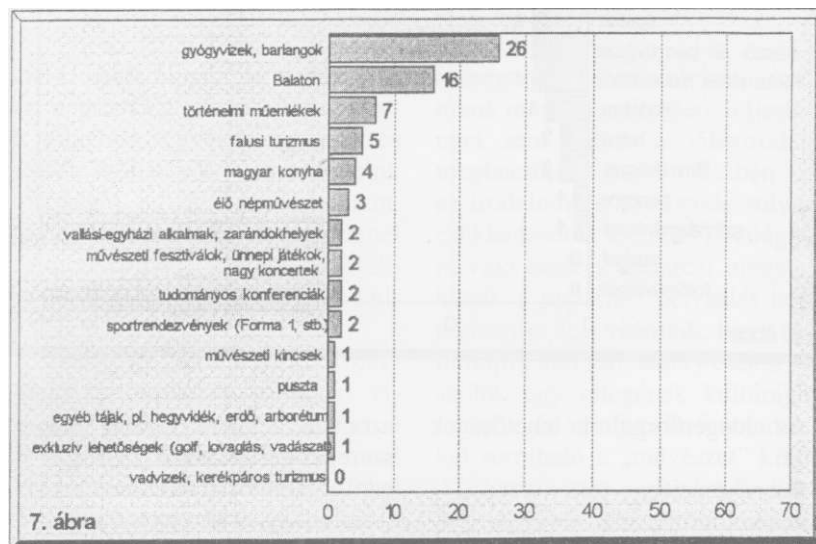
tünk.) A *vendégszeretet* és a *szorgalom* hagyományos értékek, bár az utóbbi szerepe nagymértékben meg is növekedett a XX. században a nemzeti öntudat alkotóelemeként.

„tűrő” típusú első értékcsoporttal szemben ezek aktív jellegű tulajdonságok, és az, hogy az aktivitás (innováció, kreativitás) értékei legalább ebben a második sávban tömörülnek, mindenképpen jó jelnek tekinthető.

Melyek azok a magyarországi idegenforgalmi területek, amelyek befolyásolhatják az Egyesült Európa kultúráját? (azok százalékos aránya, akik az első három helyen említik az adott területet)

Melyek azok a magyarországi idegenforgalmi területek, amelyek befolyásolhatják az Egyesült Európa kultúráját? (azok százalékos aránya, akik az első helyen említették az adott területet)

annyi nehézsége az egyes emberben is azt az önképet erősíti meg, hogy neki igencsak szívósnak, kitarónak, tűrőképesnek kell lennie, ha mindez elviseli. (Ha a magyarság „szalmaláng”-természetéről alkotott korábbi képzetekkel vetjük egybe, e területen mindenesetre figyelemre méltó értékelődést regisztrálha-

(Gondoljunk a XIX. század Pató Pál-képzeteire, vagy arra, ahogy a magyar mentalitással például a *német* szorgalmat szembeállították.)

Ma már szintén klisé, de viszonylag új keletű a magyar *talpraesettség és tehetség* hangoztatása, ami az „újítóképesség, tanulékonyág, rugalmasság” értékblokk lényege. A

Negatív értékek természetesen általában nem kapnak előkelő helyezést a nemzeti önképben. A pozitív értékek listájának végén kullogó tulajdonságokból azonban indirekt módon kirajzolódik az is, hogy melyek azok a negatív értékek, amelyeket a válaszolók jellemzőnek tartanak a magyarságra, illetve hogy mely pozitív értékek jelenlétét hiányolják. A *közösségi szellem, az önzetlenség, a demokratikus hajlam, az egyéniség tisztelete* kevés szavazatot kap, s ez a marakodó, széthúzó, együttműködésre kevésbé képes, egoista magyarság képét sugallja, amely persze egyfelől több évszázados tapasztalaton nyugszik, a nemzeti önképben azonban akár csak néhány évtizeddel ezelőtt sem volt olyan hangsúlya e jellemzőknek, mint manapság. Ide sorolható az az adalék is, hogy viszonylag kevés említést kap a *becsületesség, az igazságszeretet* vagy a *büszkeség, méltóság értéke*.

Ez utóbbi érték a hagyományos magyarságképben igen hangsúlyos volt, a *bátorság, vitézség* értékével együtt. (A hagyományos nemzetképnek két jól elkülönülő értéktartománya van: a „*nemes magyar*” és a „*romlatlan magyar paraszt*”). A nemzeti értékek látványosan visszaszorultak, de a paraszti értékek egy része is veszített erejéből. (Az említett „szalmaláng”-természet inkább a nemesi magyarságképből származott, és mellette mindig hangsúlyozottan jelen volt az inkább paraszti „józanág” értéke is. Az itteni válaszok tanúsága szerint ma ezt sem tekintik különösen jellemzőnek, mint ahogy a közösségi szellemnek a paraszti értékrendben szintén jelentős értékét sem.) A paraszti értékrend olyan összetevői, mint a „*tűrőképesség, a szorgalom és a vendégszeretet*” viszont - mint láthattuk - megőrizték vezető helyüket.

A „*furfang, ravaszág*” nem szerepel a vezető értékek között, ám relatíve magas, majdnem a „becsület-

tel" egyforma mennyiségű említése a talpraesett, életrevaló magyar képét erősíti. (A „ravasz" sokak szemében egyértelműen negatív tulajdonság.)

A *vidámság, játékoság* nem tartozik a hagyományos nemzeti önkép kulcselemei közé, és a mostani válaszból sem a „vidám nép" képzele rajzolódik ki, de ahhoz képest, hogy a választható tulajdonságok listáján ez a tulajdonság utolsóként szerepelt. mégis szembevetendő, hogy a „jó-zansággal, megfontoltsággal" csaknem egyforma számban említik.

A „fennmaradás" szempontjából hangsúlyozott és a racionális értékek vezetnek tehát a morális és szociális értékekkel szemben.

Az, hogy mely tulajdonságainkkal *nyerhetjük meg* elsősorban Európát, nem mindenkinél esik feltétlenül egybe azzal, hogy miket tekint a *legjellemzőbb* nemzeti tulajdonságoknak. A válaszok értelmezésénél e két szempont összemérésével is számolnunk kell.

A további elemzés a válaszolókat következő csoportjait különíti el:

A nemek között a legtöbb értéktérületen nincs különbség. Inkább a nők választják a *vendégszeretet* és a *becsületesség* (és a *vidámság*) értéket; inkább a férfiak az *újítóképességet*, a *furfangot-ravaszsgot* és a *jó-zanságot*.

A fiatalokra jellemző a rugalmasság és a vidámság értékének választása, a középkorúakra a *jó-zanság, büszkeség, a furfang és ravaszsg*; idősekre a *szorgalom, a becsületesség, az igazságszeretet, a takarékos-ság* és a *vendégszeretet*; a fiatalok és a középkorúak közös értéke az *újítóképesség*. Az életkor ennél a kérdésnél különösen meghatározó szerepet játszik. Összességében az idősebb korosztályoktól a fiatalok felé haladva egy individualizáltabb, pragmatikusabb, fogyasztói-hedonisztikus beállítottság irányába való elmozdulás regisztrálható.

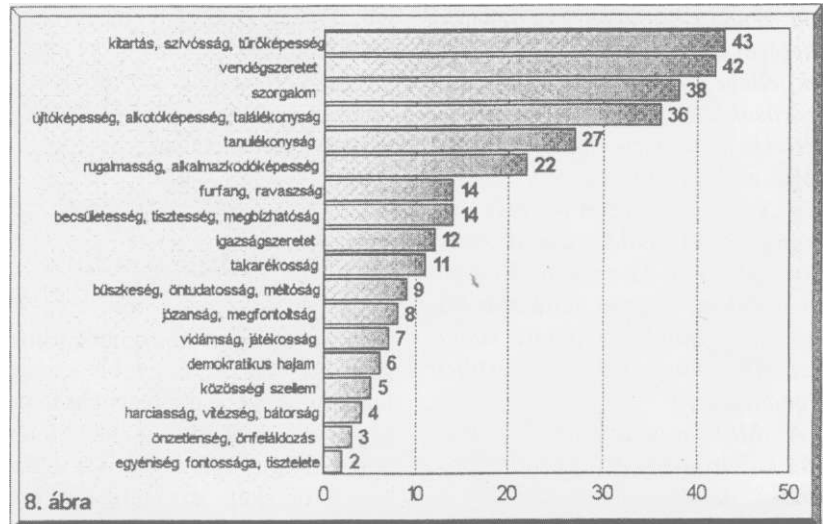
A foglalkozás szerinti megoszlás nem esik egybe a végzettség szerintivel; a különbségek itt elsősorban a munkaerő iránti - piaci - elvárások különbségeivel magyarázhatóak. A határvonal e tekintetben az aktív-inaktív metszetben húzható meg. Az alsóbb helyzetűek a *szor-*

galom, a takarékoság és az *igaz-ságszeretet* értékeit hangsúlyozzák elsősorban, a felső helyzetűeknél jellegzetes az *újítóképesség* és a *tanulékony-ság* kiemelése; a *rugal-*

vidéki városok lakóival együtt még ehhez társítják a *rugalmasság, tanulékony-ság* és *vidámság* értékeit. A vidéki városok lakói még a *jó-zanság* és a *takarékosság* értékét képviselik

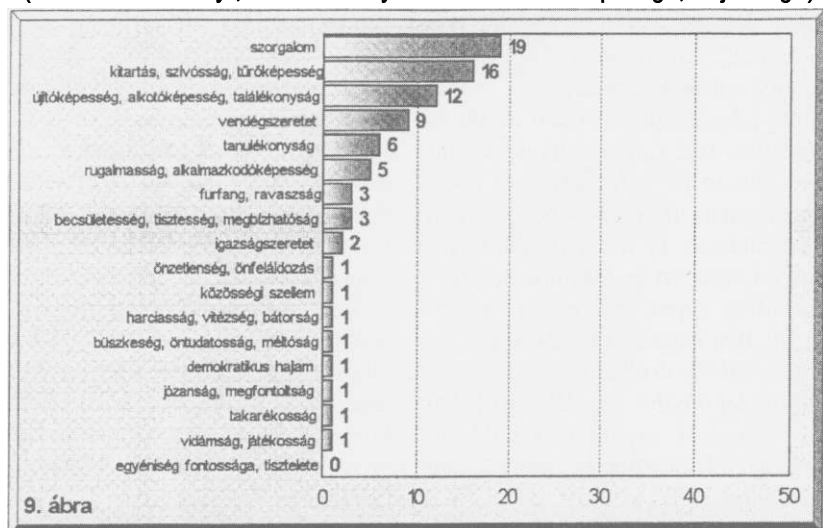
Melyek azok a magyarokra jellemző emberi képességek, tulajdonságok, amelyek fontosak lehetnek az Egyesült Európában?

(azok százalékos aránya, akik az első három helyen említették az adott képességei, tulajdonságot)

Melyek azok a magyarokra jellemző emberi képességek, tulajdonságok, amelyek fontosak lehetnek az Egyesült Európában?

(azok százalékos aránya, akik az első helyen említették az adott képességet, tulajdonságot)

masság, vidámság, a furfang-ravaszsg, a kitartás-szívósság, a vendégszeretet és a *jó-zanság* leginkább a középhelyzetűek választásaira jellemzőek.

A budapestiek által preferált tulajdonságok elsődlegesen érdekérvényesítő képességek. *Újítóképesség, igazságszeretet* és *büszkeség*; a

az átlagnál hangsúlyosabban. A falvakbeli válaszadók jellegzetes értékei a *szorgalom, kitartás-szívósság, a vendégszeretet*, és a vidéki városokkal közös értékük a *takarékosság*.

4. Az EU-csatlakozáshoz kapcsolható *vesztésekre* vonatkozó két kérdés esetében azt tekinthetjük

a leglényegesebb eredménynek, hogy szembetűnően magas a nem válaszolók aránya. A „mi nem adható át Magyarországot kultúrájából” kérdés esetében 70,8 százalék, a „milyen magyar értékeket veszélyeztethet az EU-csatlakozás” kérdés esetében 59,9 százalék. Ennyien nem látják, hogy bármit is veszélyeztethetne a csatlakozás, illetve nem rendelkeznek elegendő információval az egyesült Európáról (annak jellegéről, a benne érvényesülő elvárásokról stb.), ez pedig nagymértékben hiányzik (azért is, mert maga az egyesült Európa sincsen még „készen”, de azért is, mert a tömegtájékoztatóból kevesebbet lehet megtudni róla). Az egyesült Európával szembeni negatív várakozás minimális, legalábbis a kultúra vonatkozásában nincsenek ilyen explicit aggodalmak.

A „Mi nem adható át Magyarországot kultúrájából az egyesült Európának?” kérdésre adott válaszok lényege tehát a bizonytalanság; egy kisebbség (összesen mintegy 20 százalék) lát olyan kulturális szellemi értéket, amelyek a magyarság sajátos történelméhez kötődnek, s ezért, illetve a magyar nyelv és kultúra társtalansága miatt nem igazán használhatóak, érthetőek mások számára, egy másik kisebbség (kb. 7 százalék) teljes optimizmussal tekint az egyesülés felé („nincs olyasmi, ami nem adható át”). A művészet átadhatóságának megítélésében már a korábbiakban is megnyilvánult bizonytalanság itt is feltűnik: relatíve legtöbbször éppen művészeti értékeink átadhatóságában kételkednek.

A „milyen értékeinket veszélyeztetheti leginkább az EU-csatlakozás” kérdését ugyanúgy körülbelül 80 százalék utasítja el, mint a „mi nem adható át” kérdést, de itt sokkal jelentősebb azok száma, akik nem bizonytalanok, hanem határozottan kizárják ennek veszélyét:

nem válaszol - 59,9%

nincsen ilyen (tehát a csatlakozás nem veszélyeztet semmilyen értéket) - 22,7%

a nyelvet és irodalmat veszélyezteti - 3%

(említést kap még a nemzeti öntudat, egyes szokások, más művészeti

ágak, a magyar szellemi kapacitás és az emberi kapcsolatok, mint amelyeket veszélyeztethet a csatlakozás).

E kérdésre tehát a nem válaszoló bizonytalanokat leszámítva is jóval többen válaszolnak úgy, hogy nincsenek negatív várakozásaik (22,7 százalék, mint ahányan összesen vannak azok (17,2 százalék), akik valamely értéket veszélyeztetve láttak. Ez az eredmény megerősíti a fenti állítást, miszerint a magyar kultúra értékeinek sorsát illetően nincs igazán negatív várakozás az egyesüléssel szemben.

A legfontosabb eredmények

A lakosság nagy többsége úgy látja, hogy van mit adnunk Európára számára. Ebben nagyobb szerepet tulajdonítanak a magyar nép képességeinek, mint a szűkebb értelemben vett kulturális objektívációknak.

Az összkép azt mutatja, hogy nemcsak van mit adnunk, de sokféle tudunk adni, a kínálat széles körű.

A kínálat értékelésében a korábbiakhoz képest hangsúlyeltolódások érzékelhetők. A művészetben belül a válaszolók többféle területet is fontosnak ítélnék; köztük az irodalom súlya - feltehetőleg a nyelvi elszigeteltséget is figyelembe véve - mérsékeltebb. Az idegenforgalmi lehetőségek tekintetében elmozdulás van a hagyományos képtől (Puszták, Balaton) a gyógyturizmus és a reneszánszát élő falusi turizmus felé. Az emberi tulajdonságok területén a tradicionális és a modernizációs értékek egyensúlya (és a szerkezet elmozdulása a modernizációs értékek felé) figyelhető meg, egy alapvetően pragmatikus-alkalmazkodó mentalitás által összefogva.

A Nyugat-Európával való integrációval szembeni kifejezett fenntartások nem jelentkeznek, vagy csak látensek (illetve nem elsősorban a most vizsgált kulturális területeken jelentkeznek). A csatlakozásnak elsősorban gazdasági vonatkozásai vannak előtérben (akár mint felemelkedésünk feltétele, akár mint az ebben rejlő veszélyektől - a gazdasági kiszolgáltatottságtól, „gyarmat-

tá válástól”, további elszegényedéstől stb. - való félelem). Kulturális szempontból a megkérdezettek nagy többsége nem lát veszélyt, de itt figyelembe kell vennünk, hogy az ezzel kapcsolatos lehetséges negatív következmények sem az értelmiségi diskurzusban, sem a tömegkommunikációban nincsenek igazán jelen (ezért annál, hogy „a csatlakozással kulturális vonatkozásban nincsenek fenntartások” közelebb áll az igazsághoz az eredmények olyan értékelése, miszerint „a fenntartások e tekintetben jelenleg látensek”).

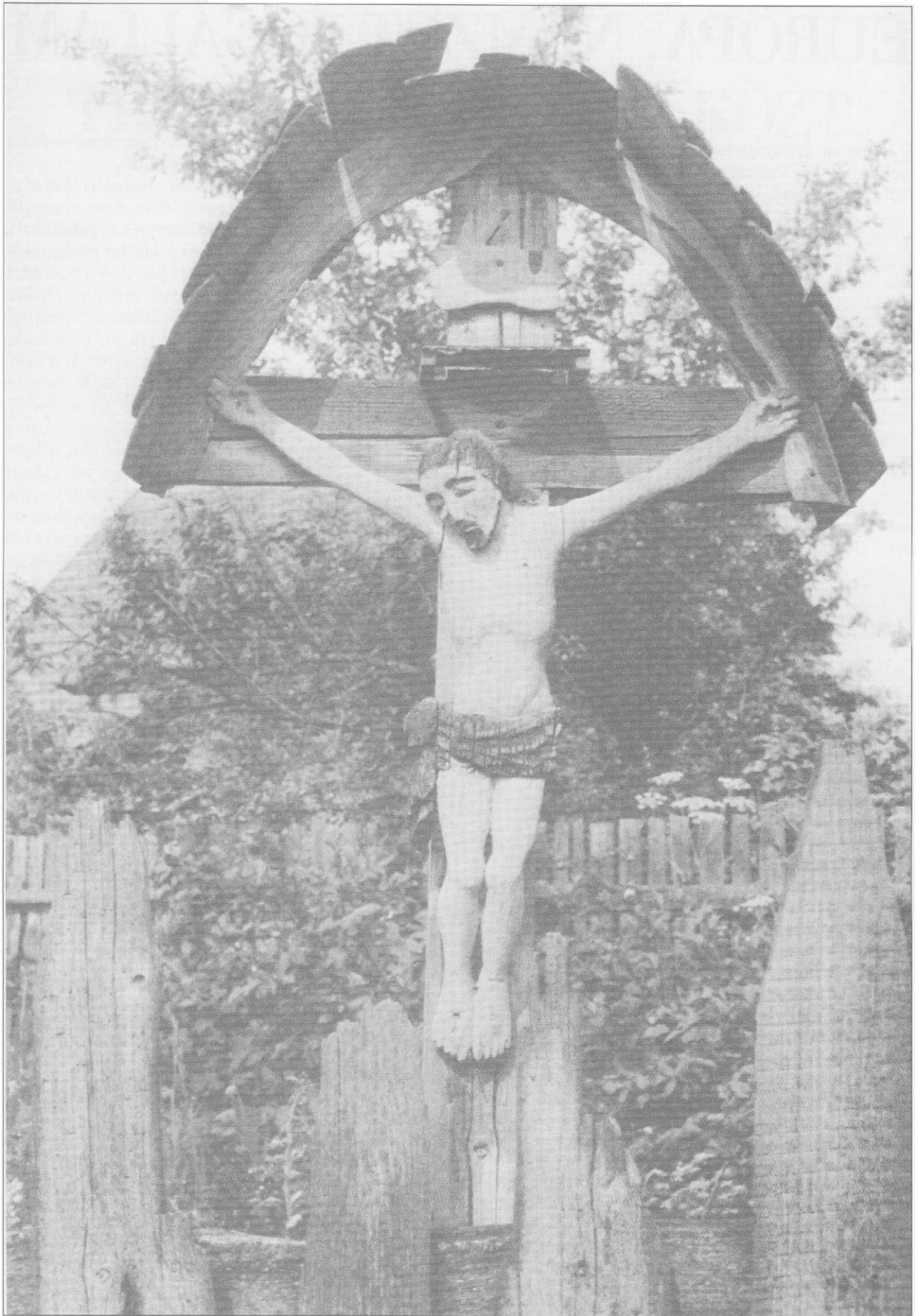
A magyar kultúra igen értékes sajátosságaként e kutatás eredményeiben is hangsúlyos a népi és városi kultúra kiegyenlített jelenléte. Ez ritkaságnak számít Európában, amelynek legtöbb országban vagy a népi kultúra eltűnése, hiánya a jellemző vagy az elmaradottsághoz kapcsolódóan olyan hagyományörzés, amelynek nincsenek kapcsolatai a modernizációval. Nálunk ez összekapcsolódik, s így olyan kulturális sajátosságnak tekinthető, amely éppenséggel az alapkérdés szempontjából („mit adhatunk Európának”) meghatározó fontosságú.

Az egyes részterületeken a megítélés-megoszlások faktorai más-más szempontok dominanciájára utalnak.

A művészet megítélésében a válaszolók vagy egy egységes művészetképpben gondolkodnak, s annak egészét tartják fontosnak, használhatóknak Európa számára, vagy egyes művészeti ágakat preferálnak (ebben viszont jól elváló ízléscsoportokat alkotnak).

Az idegenforgalom megítélésénél elsősorban az szórja a válaszolókat, hogy elsődlegesen szellemi, tárgyi, tradíciókban megragadható vagy testi élvezetekre koncentrált értéket helyeznek-e előtérbe (nyilván saját fogyasztási szerkezetükkel is összefüggésben).

A fontosnak tartott emberi tulajdonságok megoszlásában a magyarságképek összegződnek, a romantikus, küzdő vitéz képétől a szívós helytállás paraszti értékrendjén át a pragmatikus alkalmazkodóig, illetve a pesszimiztikus önképig. (Többséginek ezek közül az alkalmazkodás értékrendje tekinthető.) ■

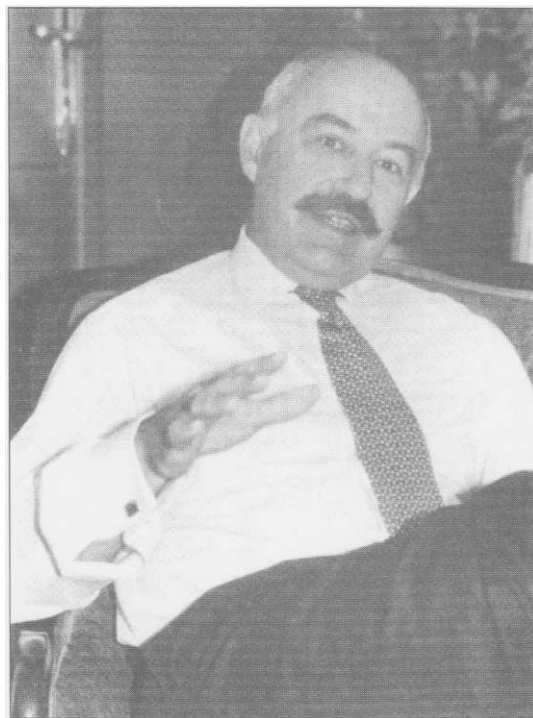

EURÓPA, NEMZET, JOGÁLLAM

E három fogalmat tette egymás mellé könyvének címében Martonyi János. Táragszerű, szakszerű olvasmányt ígér a cím, az ígélet teljesül, mi több, a magamfajta bölcsésznek öröme telik a stílusban, amely lendületes, érzékletes. A sokoldalú szerző iskolázottságának minden ága jelen van a gondolatokban, következtetésekben és elemzésekben, tehát a jogász, a diplomata, a gazdasági szakember érvelése, látásmódja rávall az íróra - a könyv mégis olvastatja magát. Martonyi születetten jó előadó. Élőbeszédben is fesszes, következetes, s előadásainak világos szerkezete és gondolatmenete van. Mindeme képessége a nyomtatásban nem erőtlenedik el - és hát: van mit mondania, és azt jól mondja el.

A könyv két részre oszlik. Az első felét tanulmányok, cikkek, esszék, előadások adják, a második részben a vele készült interjúk, beszélgetések találhatók. Elvben a második rész volna a színesebb, olvasmányosabb, nekem mégis a magvasabb rész tetszik jobban, bölcsész végzettségem ellenére is jól értem fogalmait, érvelését, élvezem látását, nyelvét, példáit.

Íme a példa: „A másságról ma sokat beszélünk. Gyanítom, fordítási hiba ezt a szót használni. Az emberek, a közösségek nem mások, hanem különbözőek. Valamennyien különbözőek vagyunk. Ettől világ a világ, Európa Európa és ettől nemzet a nemzet. Közösségekként különböző sajátosságokat tudunk felmutatni a legegyszerűbb morfológiai, fizikai megjelenési formáktól kezdve a gondolkodási sajátosságokig. Ez nem azt jelenti, hogy egyikünk vagy másikunk különb vagy akár más, egyszerűen csak különbözőek vagyunk, és az ebben a különbözőségben rejlő értékeket és előnyöket meg tudjuk ragadni, ragaszkodunk azokhoz.”

A könyv egésze igazából egyetlen lendületes előadás, okos, sok szempontú érvelés, két korszerűen felfogott fogalom - Európa és a magyar nemzet - összekapcsolása érdekében is.

A szerző hazaszeretete bár rejtett, de oly nyilvánvaló, mint volt Zrínyi Miklóse, okfejtése az otthon és nagyvilág összevetésében oly akku-

rátusan körültekintő, mint a *Hitel, Világ, Stádium* írójéé.

„Az európai integrációhoz erősödő közösségekre, nem gyengülő, morzsolódó önazonosságukat, saját magukba vetett hitüket fokozatosan elvesztő, csökkenő és visszafejlődő közösségekre van szükség. Európa gyarapodó önbizalommal rendelkező közösségekre számít, saját maga is csak ettől fog erősödni. Az a nemzet, amelynek nincs saját magába vetett hite, láthatóan fél a jövőtől, ezért gyarapodni sem hajlandó, az a gazdasági növekedés útjára rálépni sem tud - annak ellenére, hogy szomszédai ezt már megtették -, nehéz helyzetbe kerülhet egy ilyen integrációs folyamatban. Az egész élet verseny. Egyének és közösségek versenye.”

„Az esélyek adottak, a helyzet nyitott, a leglényegesebb kérdés éppen az, hogy a magyar és a közép-európai értelmiség tud-e élni a rendszerváltozás által adott eséllyel, és meg tudja-e valósítani azt, amiről korábban évtizedeken keresztül álmódott. Ez az álom pedig az egymással együtt élni és együttműködni képes demokratikus jogállamok Közép-Európája, amely jogot formál és nyer arra, hogy egyenjogú félként kapcsolódjon be a nélküle megindult európai integráció folyamatába, és egyben új lendületet adjon annak a fejlődésnek, amely végül mégiscsak elvezet a huszonegyedik század egységes Európájához.”

A citátumok igazolják, Martonyi János bizakodó és cselekvő. Érvel, dolgozik, helye van a világban, Magyarországon, a szakmában s a napi politikában. Vállalt feladatait bírja. Kedéllyel, erővel, tudással.

1998 tavaszán asztalunkra tette ezt a könyvet. Írásaiból s gesztusából is épülhetünk. A nemzet és Európa is.

Módos Péter

TRISZTÁN A ROMOK KÖZT

„Mindent egybevetve, ifjúságomat nem tudtam volna elviselni Wagner zenéje nélkül. Mert arra ítéltetem, hogy németek között éljek. Márpedig, ha az ember szabadulni akar egy elviselhetetlen nyomástól, hasisra van szüksége. Az én hasisom Wagner volt. Wagner par excellence minden »német« ellenmérge - igen, mérge, nem vitatom... Ahogy megszületett a Trisztán zongorakivonata - hódolatom, Bülow úr! - felcsaptam wagneriánusnak. Wagner korábbi műveit nem éreztem méltónak hozzám - túl közönségesek, »németek« voltak... De még egy olyan veszedelmes elbűvölő, borzongató, mégis édes végtelenséget árasztó művet, mint a Trisztán, mindmáig nem találtam - a művészetek bármely területén kutatók is utána. Ha fölzendül a Trisztán, Leonardo da Vinci minden idegensége elveszíti a varázsát.”

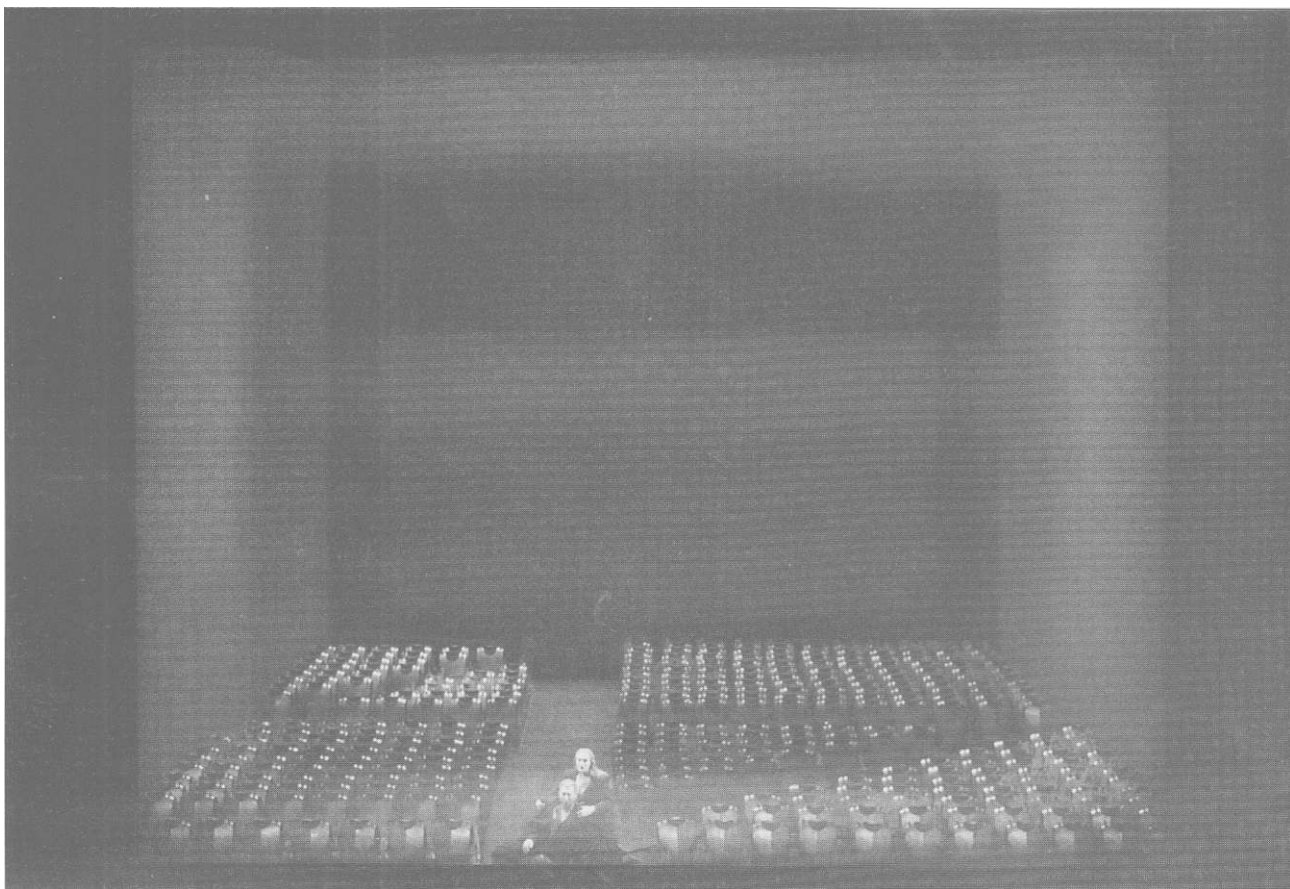
E sorokat Nietzsche vetette papírra az *Ecce Homo*-ban, nem sokkal azelőtt, hogy végleg elborult az elméje. Nem akarnám a párhuzamot erőltetni Nietzsche és a magam ifjúkori érzései között - már csak a szörnyű sors is visszariaszt, amely Nietzschére méretett -, annyi azonban igaz, hogy a Trisztán egyszer csak betört az életembe, és fenekestül felforgatott mindent. Mintegy két évtizede a zenei antikvárium böngészésében véletlen került a kezembe az EMI hanglemezalbuma (mono-felvétel, de szebbet azóta se készített senki), fedelén egy romantikus festménnyel, s rajta a legnagyobb német karmester neve fénylett. Hogy „Wagner” és „Trisztán”, másodlagosnak tűnt akkor, nem ismertem sem a művet, sem szerzőjét (talán ha a walkűrök lovaglását hallottam korábban). Két nappal és kétszáz kilométerrel arrébb, az albérleti szobámban egy hétfő délután hallgattam végig az öt fekete korongot. Jó lenne hinni, de nem igaz, hogy már elsőre ugyanazt a szorítást éreztem a gyomromban az előjáték második ütemében, mint később szinte mindig, ha felhangzik a „Trisz-

tán-akkord”. A cselekmény és a szövegkönyv ismerete nélkül mindössze homályos érzések tolultak fel bennem, amint lassan hátára vett a végelelhatatlan hömpölygés. Bealkonyodott. Fogalmam sem volt, hogy valójában az *éjszaka apoteózisa* árad a hangfalakból, de nem gyűjtöttem vilányt... Ritka találkozás; Rilketől tu-

dom, hogy mindenkinek van ilyen története, aki csak egyszer is rácsodálkozott már valamely emberi alkotásra.

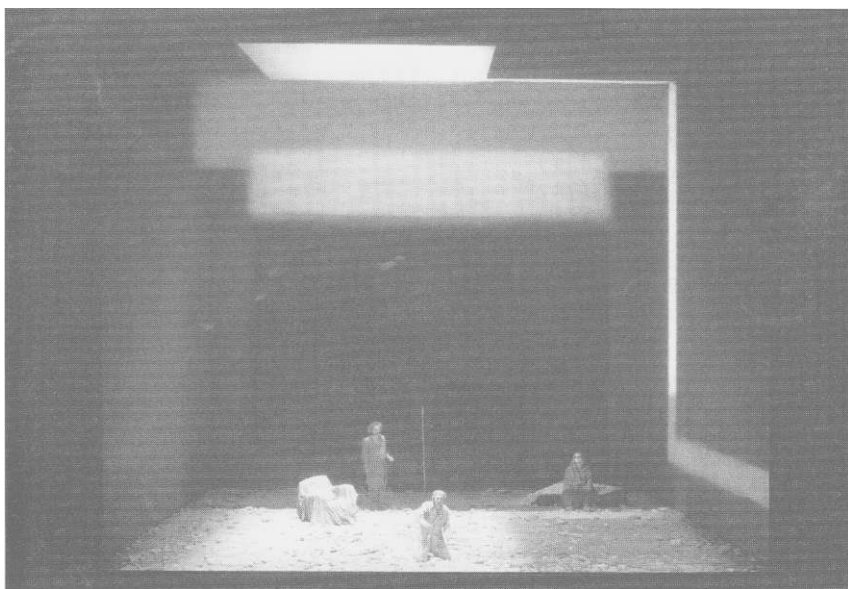
Mindent tudni akartam a műről és szerzőjéről, mindent elolvasni, meghallgatni, megszerezni, de mindenekelőtt színpadon látni a *Trisztán*-t. Nyolc évet vártam rá, hogy aztán el-

A szerelmi jelenet a második felvonásból, Bayreuth 1997

Trisztán, harmadik felvonás, Bayreuth, 1997

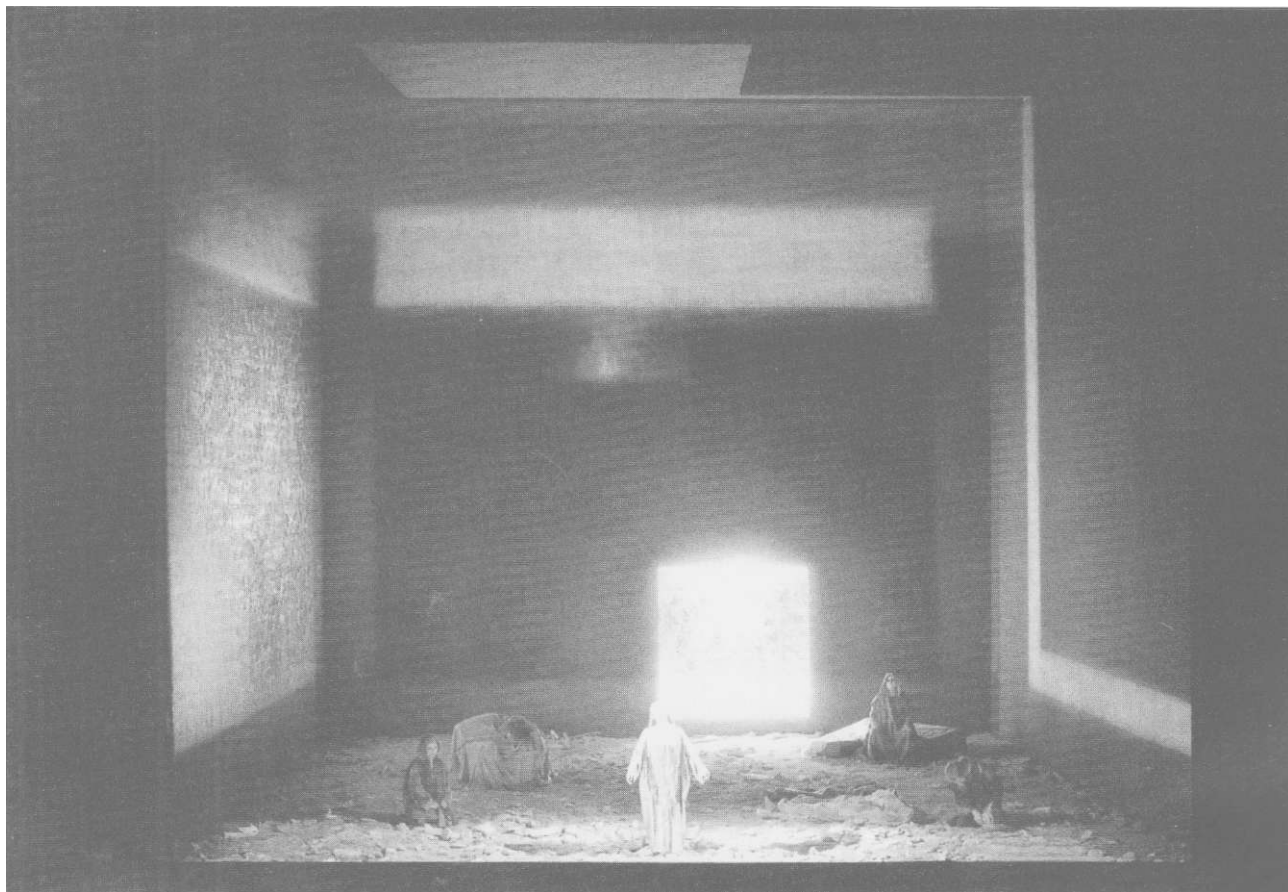
szenvedjem a legszörnyűbb csalódást az Operában: az ideális közönségség, a magasztos alantassá, a heroikus nevetségessé züllését. „Ebből a Trisztánból valami félelmetes kerekedik! Ez az utolsó felvonás!!! Félek, ezt az operát betiltják - hacsak valami rossz előadás paródiává nem torzítja az egészet; csak a közepeszerű előadás mentheti meg, mert az igazán tökéletesen jótól megbolondulnának az emberek - másképp nem képzelhetem...” - így írt Wagner Wesendonck Matildnak, a *Trisztán és Izolda* műzsájának még a darab komponálása közben. Félek, látnoki szavak ezek, ha másként is, mint ahogy a szerző gondolta. Wagner érezte, mennyire kézenfekvő lesz majd a *Trisztánt színházban elrontani*. Hiszen nincs még egy opera a zeneirodalomban, amelyben ennyire semmi se történjék a színpadon. Minden dráma a zenei dimenzióba van bezsúfolva, mintha e

mű csak arra született volna, hogy a gyakorlatban cáfolja a „Gesamtkunstwerk” teóriáját. Van-e ír vajon kishitűségem sebére?

Jó sorsom lehetővé tette, hogy utazzak. A nyomasztó színházi élményt követő nyolc évben háromszor keresztezte utam a *Trisztán*, és háromszor szökött meg előlem. Először Brüsszelben, a Théâtre de Monnaie-

ben *nem láttam*. „Désolé, Monsieur, ez az utolsó előadásunk, hetekkel korábban elkelt már minden jegy.” És hiába próbálkoztam Londonban, a Covent Gardenben, és nem jutottam be a bécsi Staatsoper előadására sem. Furcsa hazárdjáték: véletlenszerűen eltalálni az idő- és tér-koordinátákat: hogy éppen *ott* és *akkor* adják a darabot, s akadjon rá belépőjegy is a

*Izolda szerelmi halála,
Bayreuth, 1997*

*A szerelmi jelenet a Trisztán má-
sodik felvonásából, Graz, 1997*

kasszában vagy jegyüzérnél. Aztán fordult a kocka. Fél év leforgása alatt három változatban is megnéztem a Trisztán és Izoldát.

Persze mindig is bayreuthi előadást kívántam magamnak: és, íme, elsőre megkaptam a *baljós Trisztánt*. A bayreuthi rendezéseket különös hiedelem lengi körül. Jó száz éve mondogatják már, hogy azon esztendőök-

ben, mikor Trisztán-bemutatóra kerül sor a Festspielhausban, a Wagner-családot és zenészi holdudvarát súlyos csapás éri. Az első áldozatot még a müncheni premier követelte 1865-ben: három héttel a bemutatók után váratlanul meghalt a férfi címszerep alakítója, Ludwig Schnorr von Carolsfeld: a huszonkilenc éves tenor, akinél Wagner nem ismert nagy-

szerűbbet, s akinek elvesztését - tanúsítja számtalan írása - sosem heverte ki teljesen. *Megölte a szerep* - rebesgették a jólétesültek, az ellenfelek hada pedig nem volt rest világgá kiáltani: Wagner iszonyú műve emberfeletti követelmények elé állítja az énekeseket. Az első bayreuthi bemutató évében, 1886-ban elhunyt Liszt Ferenc, Wagner apósa, egy hónapra rá követte őt II. Lajos király, a legfőbb mecénás. Az 1906-os betanulás elvitte Kniese karigazgatót, az 1927-es Eva Wagner férjét, a náci-szimpatizáns angolt, Houston Stewart Chamberlaint. A szenzációs, 1930-as Toscanini-féle felújítás évében hunyta le örökre szemét Wagner özvegye, Cosima asszony, és rá kisvártatva a zeneszerző egyetlen fia, az Ünnepi Játékok igazgatója, Siegfried Wagner. 1966-ban, amikor egy év kihagyással újra műsorra tűzték a zenedrámát, eltávozott az idősebbik

Wagner-unoka, a háború utáni „Új-Bayreuth" motorja, a Trisztán rendezője, Wieland Wagner.

Akár a *fáraó átka*, olyan e legenda, csak éppen se fáraó, se átok: úgy tetszik, a zenéből magából fakad a végzet. Igen, a szerelem és halál pogány misztikája: ebben áll a Trisztán varázsa. Talán valóban kábítószer, ahogy Nietzsche nevezte; mert rá lehet szokni, és nehéz szabadulni tőle. „Volt idő - vallja be Thomas Mann -, amikor a müncheni Udvari Színház egyetlen Trisztán-előadását sem mulasztottam volna el. Ez a legigényesebb és a legveszedelmesebb Wagner művei közül." A századfordulón a szerelmi halál dallamára ájultak csábítóik karjába könnyelmű bakfisok, és az imént idézett szerző borongós novellájában is, mi más, a Trisztán zenéje lobbantja lángra a szerelem hunytnak hitt parazsát egy beteg fiatalasszony szívében - meg is öli vele másnapra. Az Éj dicsőítése és a Nappal átkozása, az eksztatikus vágy választása a szokványos erénnyel szemben, a szerelem halálként s a halál szerelemként azonosított felfogása hevesebben dobogtatta meg a szívet, mint korábban bármi más. A tilos erotika nem a színpadon, hanem a zenében üt tanyát: elnyújtott, késleltetett akkordjaival, lebegő kromatikájával, újra és újra felhorgadó, féktelen crescendoival a Trisztán zenéje kínzó szenvedély, kielégítetlen vágy. Jól érzékeli Adorno - akinek híres Wagner-esszéje egyébként nem más, mint vegytiszta rosszindulat és gyűlölködés -, hogy a wagneri erotikában van valami beteges. Erre utalt Nietzsche is, amikor kijelentette, hogy a *Trisztán* partitúráját csak kesztyűben hajlandó a kezébe venni, és végső soron erre döbönt rá maga Wagner is, midőn visszariadván műve túlfűtött hevétől, középszerű előadásokért fohászzkodott.

Fohász, úgy tűnik, meghallgattott. Nagyszerű zenészek és énekesek csak-csak akadnak minden időben, de a *Trisztán* igazán méltó színpadi előadása a *zeneszerzővel kongeniális rendezőt* követel. Vagy éppen ellenkezőleg, egy *szerény mesteremberre* lenne inkább szükség, aki képes és hajlandó rá, hogy hüen kövesse Wagner eredeti elképzelését, scenikai utasításait? Bárhogy is legyen, manapság a sosem lankadó kísérletező kedv alanya a *Trisztán*.

Új-Bayreuth romantikaellenes mi-

Liszt leánya: Cosima, Wagner felesége

Wesendonck Matild, a Trisztán és Izolda múzsája

nimalizmusa meggyőződésem szerint nemigen szolgálja a Wagner-művek szellemét, a Festspielhaus áhítatában mégis szépnék láttam az első felvonás színpadképét. Zárt, narancsszínű terek, a főhősök önemésztő szándékkal elkülönült világa, amely szemünk láttára olvad egybe a szerelmi vágy zenei motívumára, miután megitták azt, amit a halálnak hittek: a szerelem italát. És szépnék láttam, bár idegennek, a második felvonásban Marke király kertjét, ahol a végzetes szerelemnek kell beteljesednie a történet szerint: a májusi lugas *helyett* a mélykék síkon elhelyezett üres vitézi vérték légiója (minha csak a kínai agyaghadserget állították volna színpadra) esztétikus volt végül is, ámbár ridegségével kitaróan hűtötte a zenei izzást. De, ó jaj, a harmadik felvonásban rászakadt a menyezet a szegény, halálra sebzett hősré. Kareol, Trisztán őseinek vára bombatámadás utáni üres kórteremnek tetszett síttes padlójával, a támolygó szereplőkre döntött vakolattal. *Trisztán összeomlott világát látjuk* - győzködtem magam, miközben szívesebben *néztem volna csukott szemmel* a folytatást.

Bayreuthban szinte hagyomány, hogy tomboló taps köszönti a függöny elé hívott zenészeket, míg fütty és fújolás a látványtervezőket. Ám ezúttal elmaradt az előadás végéről a háborgó *búúúh*, mert már nem volt kin bosszút állnia a publikumnak. Ebben a Trisztán-ciklusban Heiner Müller rendezőt ragadta el a zenemű babonás végzete.

Egy hónappal később, a grazi premieren aztán hujjogathatott a közönség kedvére. Itt van a grazi Opera, egy kőhajításnyira csak Pesttől, miért is nem jutott eszembe korábban soha? Hiszen Graz bájos város, stájer kedélyesség, várdomb, kastély, csinos házak, kávé és cukrászda - s mi több, a büszke Bécs árnyékában meghúzódó zenei kishatalom. A fehérhomlokú opera kedves, eklektikus épületében olyan dirigensek zenei karrierje indult valaha, mint az osztrák tradíció legnagyobbjának tartott Franz Schalk, a mostanság újralfelfedezett Oswald Kabasta vagy a mindig népszerű Karl Böhm. A grazi születésű Böhm a húszas évek elején lett itt főzeneigazgató, és éppen a *Trisztán* és a *Walkür* színpadra állításával mutatkozott be új posztján. A második világháború után egyike volt a Bayreuthi Ünnepi Játékok legtöbbet foglalkoztatott karmestereinek, kilenc évadon át vezényelt a Festspielhausban. Grazban valóságos kultusz övezi: allét neveztek el róla a várdombon, és szobrot kapott az Opera első emeletének főhelyén. A mostani premier alkalmából az 1921-es Böhm vezényelte előadás színlapjának faksimilijét osztogatták a bejáratnál. Jobb volt-e vajon a hajdani produkció, mint az általam látott, nem tudhatom, de Böhmöt sem fogadhatta nagyobb lelkesedés, mint Peter Schrottner karnagyot. A zenekar valóban szépen, szabadon játszott, a bayreuthi akusztikát megbotorság lenne a kis grazi színházon

számon kérni. Hanem a színpadkép! A cselekményt enyhén megdöntött hatalmas televízió-képernyő mögé álmolta a rendező. *Déjà vu*. Bayreuthban minden felvonást fehér vászonra vetített üres, homályos négyyszög nyitott és zárt; mint amikor gyerekkoromban apám bekapcsolta a diavetítőt, és elsöre csak az üres keret világított a meszelt falon. Diszkrét ötlet: a felvonások diaképből elevenedtek meg; három epizód Trisztán életéből. De itt, Grazban ezt a tévémetaforát a maga nyersségében vágják a képünkbe, s mikor Trisztán öngyilkos szándékkal beleront Melot kardjába, *és megszakad az adás*: se kép, se

Cipelem az élményeket. Párizsba ezúttal. Milyen sokat remélt Wagner e várostól! Német létére Franciaországban akart híres zeneszerző lenni, és soha annyi keserűséget, nélkülözést nem szenvedett, mint itt. Párizsban dolgozta át a *Tannhäuser*-t - mégsem tudott a kedvére tenni. Verdi képes volt rá, hogy fél órával lerövidítse a *Don Carlos*-t avégett, hogy a nézők elérhessék az utolsó villamost, Wagner nem volt hajlandó áthelyezni a balettet az első felvonásból a második elejére csak azért, hogy a Jockey Klub arslánjai nyugodtan elkölthessék jó ízű vacsorájukat, mielőtt megnézik karcsú lábú balerina-szeretői-

leg: azért, ha a rendezés, úgymond, méltatlan a Mester szelleméhez. A szigorú kritika már jó előre lehúzta az előadást, én azonban boldog várakozással ücsörgök a fennkölt arcú franciák között az Opera Bastille kopár nézőterén. Van okom az örömré, hiszen ügyesen kicseleztem a család jegyzéereket, és sikerült az utcán *arán* megszereznem egy *még így is mégdrága* belépőt. Amióta felépült az Opera Bastille, ez a remek akusztikájú termálfürdő, vagy inkább mosoda, minden valamire való opera-előadás itt látható; a pompázatos, öreg Garnier-palotában többnyire csak balettet adnak. Hát a Fantom biztosan nem költözött át a színtársulattal, hogy itt, e sivár falak alatt rendezze be álombirodalmát! Az ezredvég nem kedvez a szerelmes szívű fantomoknak, és az álomvilágok díszletei is jobbára száműzettek az operaházakból. Mint valami elhullott, hatalmas afrikai állat gerince, olyan a Trisztán hajója, a vörösre pácolt bordázat szabdalta térben bújócskázna az énekesek. Szikár, túlságosan is az, de nincs benne semmi bántó, s legalább állandó mozgásban tartja a szereplőket. A szerelmi jelenet a felfordított hajóváz alatt játszódik; végre egy szellemes ötlet: a bordák lugast formáznak eképpen. Korai öröm. *A már jól ismert meglepetést*: a „Trisztánra omlott plafont” a harmadik felvonás tartogatja. A szín ólombunkerre emlékeztet ezúttal. A magasból négy metál-lajtortja csüng alá, s a padlózatot perverz lomhalom borítja: szikladarabok és bentontömbök, vasszékek és rozsdás asztal, csorba lavór, szakadt matrac, kopott termosz, löszerek... Haláltusájában szerencsétlen Trisztán ezen a roncsstelepen kúszik keresztül a háttérben belépő Izoldához, aki tanács-talanul álldogál, amíg a hős borzas, malteros feje ki nem emelkedik a törtmelékkupacból. Conlon karmesternek hála, a látvány mégsem temeti maga alá a muzsikát. Függyöny. Taps és fütty.

A tragikus sorsú Ludwig Schnorr von Carolsfeld (Trisztán) és felesége Malwine (Izolda) a darab ősbemutatóján, 1865-ben

hang, a szín hangyás képernyőre vált... feszengeni kell. A harmadik felvonás meg akárha a bayreuthi görbétükre volna. Beszakadt mennyezet (ez a jelenet Wagner szerint a várkertben játszódik), törmelék és szét-hajigált bálák, cók-mók mindenütt. A seblázás hős kiterítve egy lerogyott zongorán, mellette eleven németjuhász kutya... Rokonszenvvel szemlélgettem a pompás állatot, ahogy a szerelmi halál hangjaira ki-be botorkált a romos díszletek között. Nem tudott rendezőről. Zene és látvány: összehétközhetetlenek.

ket az Opera színpadán. Rendeztek hát az ifjancok olyan botrányt, aminőt nemigen látott senki korábban a párizsi Nagy Operában. Bülow karnagy sírva fakadt a pulpituson, Wagner pedig a harmadik, katasztrofális kísérlet után elmenekült francia földről. Mi sem természetesebb, hogy e zajos epizóddal kezdetét vette a francia Wagner-kultusz! „*Bár adna az Isten nekem ilyen bukást!*” - fakadt ki Gounod, és Baudelaire sem volt rest azonnal védelmébe venni a német muzsikust: „*Azok, akik úgy vélik, hogy megszabadultak Wagnertől, túl korán örültek, erről biztosíthatjuk őket (...)* Az igazságtalanság ezer rokonszenvet ébresztett...”

Szó mi szó, valóban nincsen wagneriánusabb a francia wagneriánusnál. A párizsi publikum manapság is szívesen tüntet az Operában, de a legkevésbé sem a zene ellen, ellenkező-

Hajjaj, bajor, stájer és gall Trisztán, miért vagy te olyan reménytelenül uniformizált? Sebaj, budapesti otthonomban tucatnyi hangfelvétel közül válogathatok. Fel-felteszem a lemezjátszómrára, és ha képes lennék rá, rendeznék fejben valami *korszerrütlent*, valami XIX. századit! Persze, hogy nem vagyok képes... A Trisztán megmarad egyelőre zenébe zárt titoknak. ■

ALAPSZERZŐDÉSEK ÉS KISEBBSÉGI JOGOK

Egy spanyol vélemény

A történelem folyamán Közép-Nyugat-Európa népeinek sokszor kellett ugyanazon társadalmi és politikai problémákkal szembenézniük. Jó ideje már annak, hogy Voltaire erre a következtetésre jutott. Ő állapította meg ugyanis, hogy az említett földrajzi terület, azaz a keresztény Európa államai - Oroszország kivételével - ugyanazon közjogi és politikai princípiumokra épülnek. Montesquieu még ennél is tovább ment, amikor azt írta: "Európa nem más, mint egy sok tartományból álló állam."¹

Jóllehet az idézett szerzők e megállapításaikkal az egyes európai országok között fennálló szembeszökő hasonlatosságokra utaltak, a térség államai sok tekintetben különböznek is egymástól, de ismerni kell mind a hasonlatosságokat, mind az eltéréseket, hogy ezeket az országokat hitelt érdemlően összevegyjük.

Pillantás a történelemre

Mindezt előrebozsátva elmondhatjuk, hogy Magyarország egykori és mai problémái is számos ponton találkoznak a spanyolországiakkal. Spanyol szemmel - tekintve, hogy a földrajzi távolság objektívebb vizsgálódást tesz lehetővé - Magyarország történelmében sok olyan vonást látunk, amelyeket a spanyol történelemmel párhuzamba állítva mindenképpen nagyon tanulságos eredményre juthatunk.²

Az egy adott területen megtörtént események historiográfiája igencsak különböző értelmezéseket tartalmazhat aszerint, hogy a történéseket megfigyelő és leíró szerző milyen nemzetiségű volt. Nincs ez másképpen Spanyolország esetében sem, hiszen más képet festenek az országról a spanyolok, mást a katalánok és megint mást a baszkok, de az eltérő interpretációkat nem választja el olyan mély szakadék, mint amilyen a román és a magyar vélemények között húzódik Erdély történetének megítélésében.³

A magyarok által 1867 óta kormányzott terület erőteljes magyar centrumból és kiterjedt perifériából tevődött össze. A magyar fennható-

ságot olykor presztízből fogadták el a nemzetiségek, más esetekben viszont ez kényszerből fakadt. A magyar történetírás nem is tagadja, hogy valóban létezett erőszakos magyarosítás.⁴ A spanyol centrum a XIX. század közepéig természetes és spontán módon kerekedett felül a periférián, majd a periféria két legmarkánsabban fejlődő területén, Katalóniában és a Baszkföldön kibontakozó ipari forradalom a saját nemzeti kultúrák újjászületését eredményezte. Az újjászületés politikai következményei (regionalizmus, nacionalizmus, független-ségi törekvések) ugyanakkor akaratlanul is utat nyitottak a diktatórikus módszerek bevezetésének Primo de Rivera (1923-1929) és Franco (1936-1975) kormányzása alatt. Mindkét rendszer olyan agresszivitással lépett fel a perifériák nyelve és kultúrája ellen, hogy ahhoz képest a Ceausescu által a magyarokra kényszerített korlátozások szinte enyhének tűnnek. Franco ugyanis a baszk és a katalán civilizáció teljes és végleges kiirtását követelte.

Magyarország első világháborús vereségét követően történelmi területének nagy részét elvesztette. A központi hatalmak megalázására irányuló Párizs környéki békek újrarajzolták a határokat. Ezzel az addig alávetett népek független nemzetté válhattak, vagy csatlakozhattak olyan szomszéd nemzethez, amelyhez etnikailag tartoztak. Másfelől viszont a békeszerződések azzal a következménnyel jártak, hogy magyarok millióinak kellett új kulturális, társadalmi és politikai közegbe illeszkedniük az újonnan meghúzott magyar határokon kívül. Ebben az értelemben nyíltan kimondhatjuk, hogy a trianoni békeszerződésben megrajzolt határok egyáltalán nem voltak tekintettel a magyarokra. A magyarok a határok megváltoztatása után lankadatlanul ragaszkodtak anyanyelvükhöz, és ennek jegyében utasították el az új kulturális közeghez való asszimilációjukat is. Ebben a tekintetben jelentős eltérés mutatkozik a spanyol és a magyar nép között, ugyanis a latin népek rájuk jellemző módon jól illeszkednek be az új

földrajzi környezetbe. Napjainkban a spanyolok minden különösebb nehézség nélkül asszimilálódnak Katalóniában. Amit ma Barcelonában láthatunk, hasonló ahhoz a rugalmassághoz, ahogyan az olaszok hispanizálódtak Buenos Airesben. A kisebbségek kezelésének egy, a szomszédos államok számára is lehetséges modelljét vázolja fel a nemrégiben kihirdetett és meglehetősen nagyvonalú magyar kisebbségi törvény.⁵ Ez a nagyvonalúság akkor tűnik fel igazán, ha tekintetbe vesszük a magyarországi nemzetiségek számbeli arányát és szétszórtságát. Kétségtelen, hogy ezt a modellértékű törvényt nem lehet betűszerint alkalmazni más országokban, az eltérő társadalmi körülmények között magától értetődően más-más törvények a megfelelőek. Éppen ezért Romániában például a törvényhozás a nemzetiségeket illetően az Európa Tanács egyezményeinek etalonjaihoz alkalmazkodik.

Tipikusan identitás-jellegű differencia mutatható ki Spanyolország, valamint a magyarok által lakott területek (Magyarország és a környező államok) között. Spanyolországban a katolikus egység évszázadokon keresztül meghatározó volt. A magyar területeken ugyanakkor mindig is vallási pluralizmus uralkodott (katolikusok, reformátusok, zsidók, ortodoxok, görögkeletiek stb). Nem vitás, hogy Spanyolországban a katolikus egység a széthúzó erőkkel ellentétes irányú hatást fejtett ki, és ezt az állam és az egyház összefonódása is elősegítette. Ha nem így történt volna, ezek az egyáltalán nem elhanyagolható erők hamarosan szétzilálták volna a kialakult egységet. Magyarország esetében viszont a románok ortodoxiája és Kárpátalja görögkeletisége megkönnyítette a szétválást.⁶

A történeti bevezető után rátérhetünk Magyarország Ukrajnával, Szlovákiával illetve Romániával kötött egyezményeinek elemzésére.

A határok elfogadása

A Magyarország által megkötött egyezmények egyik közös eleme az a

kompromisszum, hogy magyar részről elfogadják a trianoni békeszerződés után kialakított határokat. Romániával szemben még érvényes volt a trianoni békeszerződés, Szlovákia és Ukrajna esetében viszont újra kellett azt fogalmazni, hiszen ezek az országok még nem léteztek 1920 júniusában. Ezen kívül a helsinki egyezmény aláírói és az európai biztonsági és együttműködési értekezlet résztvevői kötelezték magukat a határok tiszteletben tartására. Mindez nem véletlenül történt, ugyanis már a legkisebb gyanú, hogy Magyarország revideálni akarná a békeszerződést, félelmet kelt szomszédaiban, és szélsőjobb, nacionalista érzelmeket ébreszt Romániában éppúgy, mint Szlovákiában. A Magyarországgal szomszédos államok féltékenyen figyelik annak lendületes gazdasági fejlődését, erős társadalmi összetartását és a nemzetközi körökre gyakorolt jelentékeny befolyását. Magyarország a maga részéről a revánról való lemondás jegyében újíttotta meg a békeszerződést, amely gesztus mindenképpen viszonzást érdemelt volna a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek egyéni és kollektív jogainak biztosítása által.

A kétoldalú egyezmények megkötése legalább annyira szükséges volt Magyarországnak, mint a környező államok számára, hiszen a Duna-vidék földrajzi adottságai az ott elhelyezkedő országoktól szoros együttműködést követelnek meg. Ugyanakkor a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozás igénye magyar részről azt feltételezte, hogy a csatlakozást megelőzően a térségben minden lehetséges konfliktushelyzet megoldódjék. Végül is a politikai realitás kerekedett felül, és Magyarország aláírta a Trianon elfogadásáról szóló egyértelmű kompromisszumot. A megállapodás ezzel a térség békéjének jelentős tényezőjévé vált.

A határok elfogadása semmiképpen nem kényszeríti zsákutcába a magyarokat. A mai Európa többféle lehetőséget kínál arra, hogy miképpen lehet felülemelkedni a határokon. A rendelkezésre álló lehetőségek közül az alábbiakat emeljük ki: 1. Az 1980. május 21-i, a területi közösségek és hatóságok határon túli együttműködéséről szóló európai keretegyezmény, 2. Eurorégiók kialakítása, 3. Az Európai Közösség országai közötti államhatárok eltörlése (a schengeni egyezmény óta).

A baszkok és a katalánok jelenlegi

helyzete nagyon hasonlít a magyarokéhoz. A francia-spanyol határ túloldalán létezik ugyanis még egy Katalónia és még egy Baszkföld. A katalán zóna az 1659. évben a Pireneusokról szóló egyezmény megkötéséig Spanyolországhoz tartozott, és a francia forradalom idején majdnem sor került a visszafoglalására. A mai politikai helyzet lehetővé teszi a kulturális, gazdasági és politikai átjárhatóságot, és ez egyre közelebb hozza egymáshoz Észak- és Dél-Katalóniát. A jövőre nézve ehhez hasonló kedvező helyzet kialakulása várható a határon túli magyar közösségek és Magyarország között is.

Kollektív jogok

Magyarországnak tagadhatatlanul érdeke fűződött ahhoz, hogy azok a környező államok, ahol magyar kisebbség él, elismerjék a kollektív jogokat, azaz a közösségek autonómiáját és önkormányzati képességét. Amikor a kollektív jogokat elismerik, egy meghatározott területen élő közösséget bizonyos, saját javára gyakorolandó hatáskörökkel ruháznak fel. A kollektív jogok elismerése a politikai dimenziójában nagy horderejű következményekkel jár. Az Európai Tanács és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet dokumentumai éppen ezért nem tartalmazzák ezeket a jogokat, csupán az egyéni jogok elismerésének ajánlására szorítkoznak.

Ha összevetjük egymással a Magyarország által kötött már említett szerződéseket, a következő eltéréseket figyelhetjük meg:

1. A Magyarország és Ukrajna között létrejött szerződésben - melyet a magyar parlament 1993. május 4-én ratifikált - a kollektív jogok elismerést nyertek, amennyiben utalás történik benne a magyarok által lakott körzetek autonómiájára. A magyar kisebbség kollektív jogait már ezt megelőzően is elismerte a kijevi parlament által 1992. júniusában elfogadott nemzetiségi törvény. A részben magyarok által lakott Kárpátalján a lakosság 80 százalékos "igen" szavazatával végződött népszavazáson kérte autonómiájának statútumban rögzítését, és a Kárpátalja belső területein fekvő Beregszász környékének nagy többsége is az autonóm terület létrehozása mellett voksolt.

2. A szlovák-magyar alapszerződés szövegét figyelmesen tanulmányozva világosan látszik, hogy Szlovákiának egyáltalán nem állt szándékában a kollektív jogok elismerése,

bár a szerződés értelmező rendelkezései tesznek néhány utalást ezzel kapcsolatban. Az értelmező részben az Európa Tanács Parlamenti Gyűlésének 1201-es ajánlása (1993) kerül említésre, amely tulajdonképpen az Emberi Jogok Egyezményének (1950) póttájékoztatója. A jegyzőkönyv 11. cikkelye a következőket állapítja meg: „A többség által lakott régiókban a valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek a sajátos történelmi és helyi körülmények figyelembevételével, valamint az adott állam törvényével összhangban joguk van saját helyi közigazgatással vagy megfelelő autonómiával, illetve saját statútummal rendelkezniük.”

Vajon a szerkesztők sietsége volt-e az oka annak, hogy ezek a Szlovákia számára előnytelen passzusok bekerültek a szerződésbe? Az egyezmény megfogalmazóit minden bizonnyal az a törekvés sürgette, hogy az alapszerződés 1995. március 19-re - egy nappal a párizsi biztonsági konferencia II. ülészakánának megnyitása előtt - aláírásra kész állapotba kerüljön, és ezért néhány kérdés a szlovák fél számára nem túl előnyösen fogalmazódott meg. A szlovák parlament elnapolta az alapszerződés ratifikálását, és ezzel egyidőben a szerződés részének semmiképpen nem tekinthető, előzetes értelmező szöveget prezentált. Kár, hogy a kialakított megegyezés ebben a formában nem a megbékélést szolgálta, hanem további feszültségek és viták forrása lett. Ez annál is sajnálatosabb, mivel Szlovákiát nem sokkal azelőtt ismerték el szuverén államnak. A szlovák szuverenitásnak ezeréves függőség és alávetettség után kell konszolidálódni, és ehhez a szomszédos államoknak érdekes együttműködésük révén minden segítséget meg kell adniuk.

3. A román alapszerződés szövegéből világosan kitűnik, hogy megfogalmazását a Szlovákiával már előbb megkötött szerződés befolyásolta. A kidolgozás körüli viták sokkal tovább elhúzódtak, a szöveg pedig sokkal hosszabbra és kimunkáltabbra sikeredett. Az Európa Tanács 1201-es ajánlására való egyértelmű utalás a mellékletben kizár minden olyan értelmezést, mely a kollektív jogokra vonatkozhatna. A szerződés szövege megállapítja: „A szerződő felek egyetértésével abban, hogy az 1201-es Ajánlás nem vonatkozik a kollektív jogokra és nem kötelezi a feleket arra, hogy az érintett személyeknek bármiféle jogot biztosítsanak az etnikai alapon létrejöv-

vő területi önrendelkezéssel szülő különleges státúsumhoz.

Arra sem történik semmiféle utalás, hogy a nemzeti kisebbségek országos vagy regionális szinten részt vehessenek az őket érintő döntésekben.

A kollektív jogokról való lemondás nyilvánvalóan nagy áldozathozattal feltételezett Magyarország részéről, különösen ha a magyarok által annyira szeretett Erdélyre gondolunk. Ennek ellenére el kell ismernünk, hogy ezzel a gesztussal Magyarország példamutatóan járult hozzá a nemzetek közötti béke és a közép-európai stabilitás megteremtéséhez. Kétségtelen, hogy ez a lépés elősegíti a román szélsőjobb bizalmatlanságának csökkenését is. Ez viszont mindenképpen a magyar kisebbség javát szolgálja, amint azt az alapszerződés után - 1996 novemberében - tartott választások eredményei is igazolják.⁷

Ebben a kérdéskörben a Spanyolországgal való összevetés nem célszerű. Spanyolországban a legnagyobb létszámú nemzeti kisebbségeket autonóm közösségek fogják össze, amelyek tág hatáskörrel és jelentős önkormányzati képességgel rendelkeznek. Külön kell azonban választanunk Baszkföldet, az európai régiók közül ugyanis az terület bír a legszélesebb önrendelkezési hatáskörökkel. Baszkföldnek joga van behajtani az adókat és a befolyt adókból évenként egy kétoldalú egyezményben megállapított összeget utal át a spanyol államnak a közös költségekhez való hozzájárulás címén, hasonlóan ahhoz, ahogyan ezt a nemzetközi szervezetek tagállamai teszik. Konkrétabban megfogalmazva, Baszkföld és a spanyol állam között még föderális viszony sem áll fenn, a helyzet inkább a konföderációs jellegű viszonyokra emlékeztet.

Egyéni jogok

Az alapszerződések nevesítik az egyéni jogokat, és a kisebbségek védelmének legszilárdabb alapköveként ismerik el azokat. A jogok felsorolása eléggé kimerítő, bár található bizonyos hiányosságok. A magyar-román alapszerződést a magyar-szlovák alapszerződéssel összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy az előbbi szövege konkrétabb és gördülékenyebb. Úgy tűnik, Magyarország azt, hogy lemondott a határok megváltoztatásáról, oly módon próbálja kompenzálni, hogy ragaszkodik az anyaország és a kisebbségek életét képező állam

közötti kommunikáció fenntartásához. Ezen túlmenően konkrét javaslatokat tesz a határokon átnyúló kapcsolatok szabadságának biztosítására, valamint általában az intézmények közötti viszonyok és az átjárható határok kérdéskörének megoldására. A szerződések tekintetbe veszik a személyek jogait, akár egyénileg, akár pedig csoportosan tevékenykednek. A szlovák alapszerződés kevésbé explicit a kisebbségek tagjainak ezen jogaival kapcsolatban. A néhány jogot - mint például a két szerződésben párhuzamosan jelenlévő (szlovák alapszerződés 15. cikkely, román alapszerződés 15,3 és 15,4 cikkely) nyelvhasználati jogot - részletező konkrét ellenére a romániai magyar kisebbség pártja, a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége panasszal élt a közélet bizonyos területeit érintő anyanyelv-használati megszorítások miatt.

A Romániával kötött szerződésben a két ország között fennálló jó viszonyra való tekintettel mindkét fél kifejezi azt a szándékát, hogy a viszony további jobbítására törekszik. Ebből kifolyólag a szerződés, több szakaszában - leginkább az oktatás kapcsán - utalás történik az előző szerződésekre és egyezményekre, ami teljes egészében kimaradt a szlovák-magyar szerződés szövegéből.

Politikai mérlegelések

A Magyarország keleti és északi határai körül elhelyezkedő földrajzi konglomeráció súlyos politikai problémákkal küszködik, méghozzá egy olyan területen, mely számtalan történelmi változáson esett át. A revansista attitűdök és a bezárkózás tendenciái ilyen körülmények között nagymértékben akadályozzák az együttműködést; a nyílt álláspontok ellenben megnyitják a fejlődés előtt az utat. Az a nyitás, melyről a szerződés aláírásával és ratifikálásával Románia és Magyarország - mindkettő saját akaratának megfelelően - tanúbionyságot tett, jelentékeny politikai visszhangot keltett. A kormánykoalíció felbomlása, a lakosságnak a román Nemzeti Egységpárttal és a Nagyrománia Párttal szemben leadott nemleges szavazatai a demokraták választási győzelmét hozták, az RMDSZ bekerült a kormányba, s mindez radikális változásokat indított el nemcsak Romániában, hanem a Közép-Dunavidéken is. Úgy tűnik, hogy az erősen összetartó, gazdaságilag legfejlettebb és dinamikus nemzetközi kapcsolatokkal ren-

delkező Magyarországra hárul a térség centrumának szerepköre. A magyar pártok politikai szerepvállalása a magyar kisebbségek életét képező országokban, az adott államhoz való lojalitást megőrizve, központi jelentőségűvé válik nemcsak az egyensúly tekintetében, hanem a térség azon integrációjának megindulásában is, melyet a többség az Európai Unió keretén belül kíván megvalósítani. A magyar kormányzati stílusnak azonban szakítania kell múltbéli hagyományaival, és új jellemvonásokat kell elsajátítania. Befolyásának súlya abban nyilvánuljon meg, hogy képes legyen olyan irányító közegként viselkedni, mely elfogadja mások értékeit, és mentes minden hamis gyarmatosító szándéktól. Ily módon válhat a nehezen megközelíthető és nehezen érthető magyar nyelvű kultúra is vonzóbbá az ország politikai és gazdasági kiszármazásának széles körzetében. Ennek kapcsán hadd tegyünk újabb összehasonlítást Spanyolországgal, vegyük szemügyre Katalóniának az ország többi részére gyakorolt hatását. Miután központi politikai ellenőrzés alatt álló terület volt, spontán demográfiai folyamatai, gazdasági fejlődése és kultúrájának értékei adtak neki mind nagyobb súlyt. Ezáltal befolyása is fokozatosan növekedett, egyre szélesebb hatásköröket és magasabb szintű önkormányzati jogokat tudott elérni. A múltban az európai államok a világ számos részét gyarmatosították, ma már a befolyásszerzés nem irányulhat erre. Az emberiség mobilitása elősegíti, hogy megtalálhassuk a népek között fennálló viszonyok és egymásra gyakorolt hatásuk új rendszerét.

Korencsy Zsolt fordítása

Jegyzetek

¹ Montesquieu: *Cahiers*. B. Grasset, Paris, 1941, 109. o.

² Truyol, Antonio: *La estructura de la Sociedad Internacional*. Alianza, Madrid, 1981, 34. o.

³ A magyar értelmezéshez: Köpeczi Béla. *Historie de la Transylvanie*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992; Bodea, Cornelia-Candea, Virgil: *Transylvania in the History of the Romanians*. Columbia University Press, New York, 1982.

⁴ Szász Zoltán: „L'époque des sociétés nationales bourgeoises”, Köpeczi Béla: i.m. 499-620. o.

⁵ „Act LXXVII of 1993 on the Rights of National and Ethnic Minorities” *Bulletin of the National and Ethnic Minorities in Hungary*, Budapest.

⁶ Magosi, Paul Robert: *The Rusyns of Slovakia*, Columbia University Press, 1993.

⁷ Szatmári Tibor. „Hacia una nueva Europa: el Tratado bilateral rumano-húngaro”, *Meridiano CERL*. Junio 1997. 15. 17-21. o.

MAGYAR-MAGYAR CSÚCS A STÚDIÓBAN

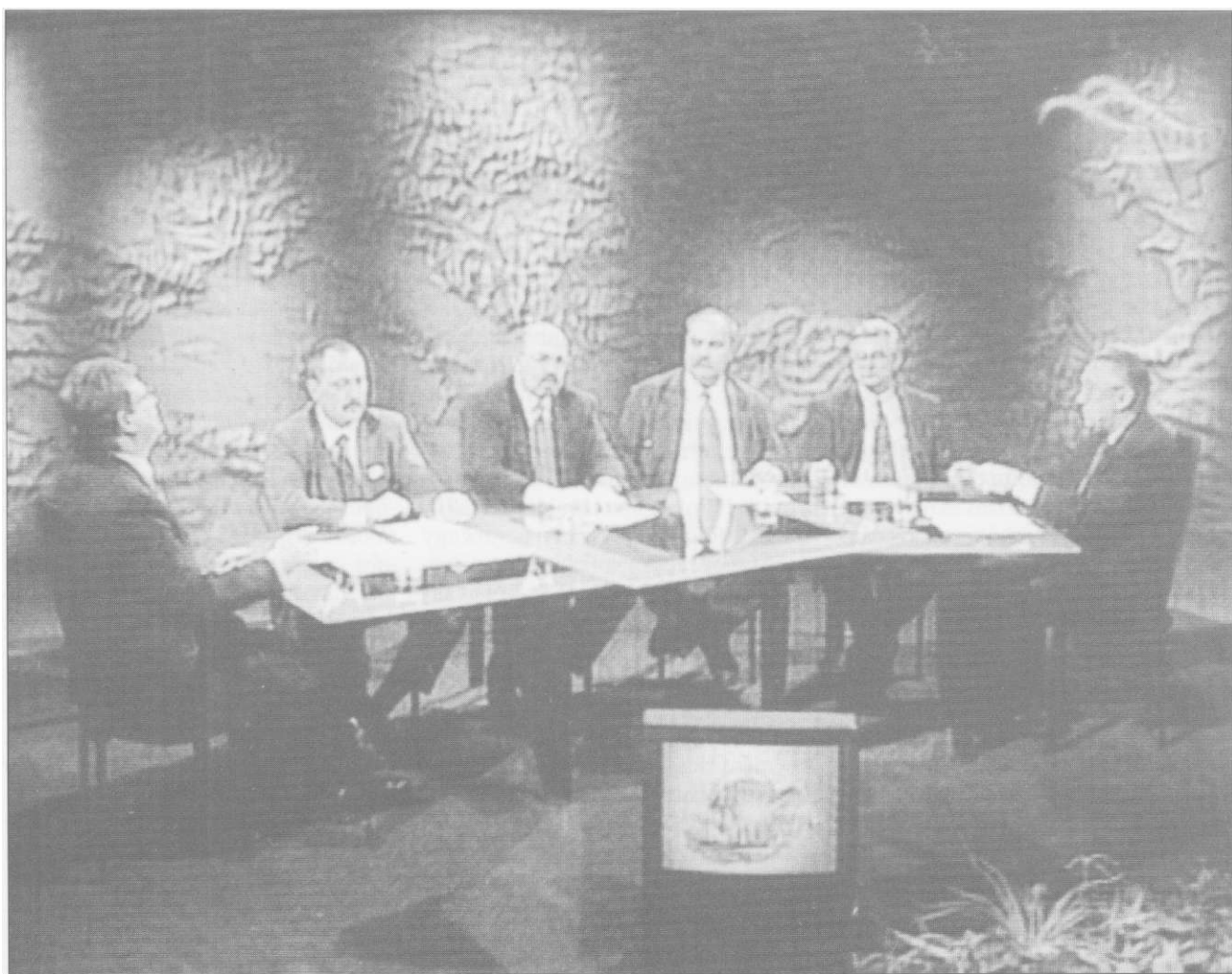
CSÁKY ZOLTÁN: A következő szűk egy órában a magyar külpolitika, annak is egy sajátos területe, a nemzetpolitika lesz műsorunk témája, hiszen a mindenkori magyar kormány számára kikerülhetetlen adottság, hogy a Kárpát-medencében három és fél millió magyar él, akiknek a támogatása alkotmányos kötelezettség. A kormány négyéves külpolitikai tevékenységét a hazai közvélemény döntő többsége sikeresnek ítéli, az ország külföldi partnerei elégedettek. Magyarország bejutott

a NATO és az Európai Unió bővítésének első körébe. Hazánk nemzetközi pozíciói a rendszerváltás óta folyamatosan erősödnek. A szomszédokkal való megbékélési szándékunkat bizonyító alapszerződések korábban nem létező jogi garanciákat teremtettek, és hivatkozási alapot adtak a határon túli magyarság kezébe jogaik érvényesítéséhez. Azt mondhatnánk tehát, hogy az elmúlt négy esztendőben a magyar külpolitika elérte mindazt, amire esélye volt. De vajon így van-e? Összhang van-e a külpolitika fő irányainak egymáshoz való viszonyában? Kévsébé törékeny és maradéktalanul

végrehajtott alapszerződések esetén a schengeni jövő említésére fellobbant-e volna ilyen riadalmasan a kettős állampolgárság kérdése? Továbbá a nemzeti érdekek, azaz a Magyar Köztársaság és a határon túli magyarok együttes érdekeinek képviselése kellő hangsúllyal foglalmazódik-e meg a csatlakozási tárgyalásokon? Sorjáznak tehát a kérdések, melyekre választ szeretnénk kapni a mai vitában.

Köszönöm a stúdióban vendégeinket: Kovács László külügyminisztert, Duray Miklóst, a Szlovákiai Együttélés Mozgalom elnökét, Kasza Józsefet, a Vajdasági Magyarok

A Duna Televízióban 1998. április 19-én tartott kerekasztal-beszélgetés szövege.

Szövetségének elnökét és Németh Zsoltot, a Fidesz-Magyar Polgári Párt alelnökét.

A szólás joga illesse meg előbb a magyar diplomácia vezetőjét. Külügyminiszter úr, kérem, vonja meg az elmúlt négy esztendő mérlegét dióhéjban, elsősorban a nemzetpolitika szemszögéből.

KOVÁCS LÁSZLÓ: Úgy gondolom, hogy az elmúlt négy év külpolitikájának eredményei valóban a nemzet érdekeit szolgálják, és én nem is szoktam különválasztani az ország és a nemzet érdekeit. Kétségtelen tény, hogy az adottságok természetesen mások azok szempontjából, akik a határon belül és azokból, akik a határon túl élnek. Mit ért el a magyar külpolitika? Bevitte Magyarországot a NATO és az Európai Unió bővítésének első körébe, és itt egyaránt hangsúlyosan szerepel az, hogy bekerültünk, és az, hogy az első körbe kerültünk. Egyáltalán nem mindegy, hogy azok a biztonsági garanciák, amelyeket a NATO kínál, azok a nyilvánvaló és kézzelfogható előnyök, amelyek az európai uniós tagsággal járnak. 1999-től vagy 2010-től kezdenek-e érvényesülni, mikortól segítik Magyarországot fejlődését, garantálják Magyarország biztonságát. A szomszédokkal mi mindent megtettünk a kapcsolatok rendezése érdekében, de természetesen ez tipikusan olyan területe a külpolitikának, ahol kettő kell az eredményhez. Tehát kell az egyik fél és kell a másik fél szándéka a megállapodások végrehajtására. És azt mondom, hogy összességében ez eredményes volt, miközben vannak relációk, ahol az eredmények lényegesen jobbak, és vannak relációk, ahol történt ugyan előrelépés - Szlovákiára gondolok - a gazdasági kapcsolatokban, vagy négy új határátkelőhely nyílt, vagy a katonai bizalomerosztó intézkedésekben is van előrelépés, és ez nem lebecsülhető és lebecsülendő eredmény, ugyanakkor nincs javulás a határon túli, pontosabban a Szlovákiában élő magyarság helyzetében. Ellenkezőleg, sok olyan dolog történt, kormányzati lépések, parlamenti döntések, amelyek korlátozták a jogukat, korlátozták lehetőségeiket, nemzeti, etnikai, kulturális, anyanyelvi identitásuk megőrzésében.

CSÁKY ZOLTÁN: *Ezt ön kudarcnak itéli?*

KOVÁCS LÁSZLÓ: Igen, nem tudom másnak értékelni, de ez nem a magyar kormány hibájából történt így, a másik oldalon nem volt készség az alapszerződésben foglaltak végrehajtására. Összességében én azért azt mondom, hogy ami a magyar külpolitikában történt, azzal tettük a legtöbbet a határon túli magyarság érdekében, a lehetséges legtöbbet. Mert itt is tisztában kell lenni Magyarországgal mozgásterével, hogy mi az, amit el tud érnei realisan, hiszen az euroatlanti szervezetekhez igen közel kerülő és rövidesen bekerülő Magyarország súlya kétségtelenül megnövekedett, fontosabb partnerré vált valamennyi szomszédja számára, főleg azon szomszédai számára, amelyek maguk is ezekbe a szervezetekbe igyekeznek.

CSÁKY ZOLTÁN: *Köszönöm szépen. A külügyminiszter úr értékelését követően halljuk a Fidesz-Magyar Polgári Párt képviselőjének, Németh Zsoltnak a véleményét is, aki nemrég úgy nyilatkozott, hogy a magyar kormány szomszédcsúcs politikája sok kívánnivalót hagy maga után, nem támogatata eléggé a magyarság törekvéseit. Ha ez így van, akkor szeretném, ha konkretizálná is a kifogásokat. Hol, mikor, melyik tárgyaláson érték volna el önök többet?*

NÉMETH ZSOLT: A kormányprogram, illetőleg a magyar-magyar csúcstalálkozó ígéreteit tartom a kormány elkötelezettsége szempontjából a legfontosabbnak. Én azt hiszem, ha megpróbáljuk tételesen megvizsgálni a kormányprogramot, illetőleg a magyar-magyar csúcstalálkozó nyilatkozatát, amit külügyminiszter úr írt alá a kormány nevében, akkor rámutathatunk néhány pontra, ahol egyértelműen azt állíthatjuk, hogy a kormány nem vagy csak részlegesen teljesítette az ígéreteit. Politikai vonatkozásban kiemelném azt, hogy nem jött létre az intézményes párbeszéd a magyar kormány, a magyar politika és a határon túli magyar szervezetek között. Ezt 96 decemberére ígérte a kormányzat. Azt hiszem, ez nagyon komoly hiány volt, hiszen az elmúlt időszakban sok olyan kérdés, mint mondjuk a vízumprobléma, kezelhető lett volna egy ilyen keret létrejöttén. Véleményem szerint a konszenzuskeresés is kívánnivalót hagy maga után a kormány magatar-

tásában, és itt nemcsak arra gondolok, hogy az ellenzékkel alapvető kérdésekben nem sikerült megtalálni a megegyezés kereteit, hanem arra is, hogy például az alapszerződések úgy születtek meg, hogy azokat a határon túli magyar szervezetek nem tudták „igen” szavazatukkal támogatni az adott országok parlamentjében. Ezt elsősorban annak tudom be, hogy nem volt megfelelő és kielégítő az egyeztetés mechanizmusa. Nem teljesítette az ígéretét a kormány a gazdasági területen sem. Azt ígérte, hogy megtartják a határon túli magyarság támogatásának a reálértékét. Azt ígérték, hogy a költségvetés rögzített százaléka fogja a határon túli magyarokat illetni. Ezek nem valósultak meg, sőt a támogatás reálértéke csökkent a 94-es összeghez képest. A legnagyobb problémának mégis azt tartom, hogy a kormány mindenképpen feladata lett volna a lelki-szellemi összetartozás megerősítése, és ugye, emlékszünk arra, amikor a miniszterelnök úgy ellenpontozta Antall József 15 milliós nyilatkozatát, hogy 10 millió magyar állampolgár miniszterelnökének tekinti magát. Nem akarok azzal viccelni, hogy ezt az ígéretét teljesítette a kormányzat, mert többről van szó. Azt hiszem, hogy itt valamilyen módon az összhang nem volt az elmúlt négy évben ideális. Nyilvánvalóan ez sosem ideális, de szerintem lehetett volna a magyar kormány és a határon túli szervezetek közötti összhang megfelelőbb.

CSÁKY ZOLTÁN: *Köszönöm szépen, és akkor lássuk, miként vélekednek az érintettek, a határon túl élő három és fél milliós magyarság legitim szervezeteinek jelenlévő képviselői. Mit értek el a több mint hét évtizedes jogfosztottságuk felszámolásában, az elmúlt négy évben megkapták-e azt a támogatást, amit a 94-es kormányprogram beígért, megbomlott-e a magyar külpolitika hármas prioritásának belső egyensúlya? Mielőtt önöknek szót adnék, hallgassuk meg egy bejátszásról a Kárpátaljai Kulturális Szövetség elnökének, Kovács Miklósnak a véleményét, aki az egyetlen magyar képviselő az Ukrán Legfelsőbb Tanácsban.*

KOVÁCS MIKLÓS: Amikor komoly problémáink voltak, és a külügyhöz fordultunk, hogy ezeket te-

gyék szavá a saját csatornáikon Kijev felé, akkor ezt megtették. Viszont ami az európai integrációnak a ránk háruló következményeit illeti, ezzel kapcsolatban nem sikerült komoly tárgyalásokat folytatni, nem sikerült komoly konzultációkat összehozni.

- *Ha már az európai integrációnál tartunk, ön szerint megváltozott a magyar külpolitikának az a hármas prioritása, ami egy deklarált cél volt?*

- A hármas prioritás mostanra el van felejtve. Azelőtt is gyakorlatilag csak a retorika szintjén szerepelt, mert fontos volt az, hogy ne legyenek éles támadások az alapszerződések megkötésekor. Amióta az alapszerződéseket megkötötték, már nem is emlegetik azt, hogy a határon túl élő magyaroknak a szempontjai összemérhetőek lennének azzal, hogy tetszeni kell az Európai Unió bürokratáinak.

CSÁKY ZOLTÁN: Igaz ugyan, hogy immár három éve megkötötték az magyar-szlovák alapszerződés, ám a végrehajtása még meg sem kezdődött. Az imént Kovács László külügyminiszter kudarcnak mondta a szlovák-magyar viszonyban a kisebbségi kérdés megoldatlanságát. A szó Duray Miklósé.

DURAY MIKLÓS: Meg kell nyugtatnom a miniszter urat, hogy az alapszerződés végrehajthatatlansága Szlovákiában valóban nem a magyar kormány számlájára írható, de bizonyos mértékben az alapszerződés számlájára igen. Nyilvánvaló, hogy az alapszerződést meg kellett kötni, mert a magyar kormány ebben a kérdésben kényszerpályán mozgott. Volt egy nemzetközi elvárás, amelynek a tartalma az volt, hogy a második világháborút lezáró békeszerződések rendszerét egy új rendszerre kell átváltani, és ezt a rendszert Magyarország számára a szomszédaival kötött alapszerződések jelentik. Ez a kényszer azonban arra is kiterjedt, hogy olyan határidőre kellett megkötni, amelyen belül egyszerűen nem lehetett előkészíteni egy minden szempontból jó alapszerződést. Az alapszerződés leggyengébb vagy legsérülékenyebb része pontosan az, hogy nem tartalmaz semmiféle végrehajtási kényszert, mert a végrehajtási mechanizmust tartalmazó jegyzőkönyvet, amit tavaly kellett volna aláírni, nem lehetett aláírni, ennek

következtében nem működik a leglényegesebb részének a végrehajtása. Ebből a szempontból úgy is vehetnénk, mintha egy üres papírt írt volna alá a két kormányfő. Ugyanakkor tartalmaz olyan kitételeket, amelyek, ha bekerülnének a joggyakorlatba, rendkívül pozitív fejlődést idézhetnének elő, sok tekintetben jogbiztonságot jelentenének, legalábbis a jelenlegi vagy a rendszerváltozás előtti jogállapotokhoz képest. Szlovákiában ezt az alapszerződést a jelenlegi körülmények között valóban nem lehet végrehajtani, de nekem vannak bizonyos félelmeim a jövőt illetően is. Ha ugyanis Szlovákiában kormányváltás történik, a végrehajtás akkor is nehéz lesz, mivel egyetlen szlovák politikai erő sem igazán érdekelt abban, hogy ezt az alapszerződést, főleg a magyarságra vonatkozó részét végre lehessen hajtani.

CSÁKY ZOLTÁN: Akkor mitől várnák a kisebbségi kérdés megoldását a szlovákiai magyarok?

DURAY MIKLÓS: Éppen arra akartam rátérni, hogy ezt az egész kérdést egy más vetületben is kellene, és talán fontos szemlélni, és akkor lehet, hogy találunk olyan megoldási formákat, amelyek talán közelebb visznek a célhoz, és itt a NATO, illetve az európai uniós csatlakozásra szeretnék rámutatni. Elsősorban arra, hogy ez, engedjék meg azt mondani, tulajdonképpen nem a magyar kormány érdeme, hanem az egész magyar nemzet munkája benne van, a magyar kormány a végrehajtója volt ennek a folyamatnak. Benne van történelmi múltunk, benne van kultúránk, benne van értékrendünk, benne van európai elkötelezettségünk, és nemcsak a magyarországi állampolgároké, hanem a Magyarországon kívül élő magyarságé is. Hiszen ha körülnézünk, akkor kiderül, hogy a környező országokban, a Magyarország körüli országokban a magyarok a legerősebb támogatói mind az illető ország NATO-tagságának, mind európai uniós integrációjának. Tehát az egész magyar nemzet munkája benne van abban, hogy ma Magyarország integrálódhat ezekbe az európai és euroatlanti együttműködési szervezetekbe. Ez is azt mutatja, hogy a magyar nemzet fejlődéséből vagy helyzetéből nem lehet kiragadni egy-egy részt, ebben az esetben

mondjuk Magyarországot, és külön szemlélni a Magyarországon kívüli magyarokat, mert sok tekintetben összefüggenek. Ez is azt mutatja, hogy például a Magyarországon kívüli magyarság kérdése Magyarországon ne külpolitikai kérdésként jelenjen meg, hanem sajátos nemzetpolitikai kérdésként, aminek vannak ugyan külpolitikai vonatkozásai, de nagyon komoly belpolitikai vonatkozásai is.

CSÁKY ZOLTÁN: Tehát Duray Miklós szerint a külpolitikát a magyar belpolitika részévé kell tenni?

DURAY MIKLÓS: Bizonyos tekintetben igen. Nem azt mondom, hogy a malajziai kapcsolatok a belpolitika részét képezhetnék, de a magyar-magyar kapcsolatok mindenképpen a belpolitika részei is, noha külpolitikai vonatkozásai vannak.

CSÁKY ZOLTÁN: Köszönöm szépen. - A kisebbségi kérdésben Románia esetében sem olyan gyors az előrehaladás, mint ahogy a magyar fél szeretné. Egyes szakírók szerint a romániai magyaroknak olyan fontos törekvései szorultak háttérbe, mint a 94-es magyar kormányprogramban és az RMDSZ programjában szereplő autonómia. Markó Béla miként vélekedik erről?

MARKÓ BÉLA: Itt mérleget kellene készítenünk, és ehhez különböző tényezőket kell figyelembe venni. Tehát amikor az elmúlt négy esztendőről mérleget vonunk, arról is beszélnünk kell, hogy a Magyarországgal szomszédos országok, a mi esetünkben Románia belpolitikai életében milyen elmozdulások történtek, de arról is beszélnünk kellene, hogy Európa, Nyugat-Európa, a különböző európai intézmények hogyan kezelték és hogyan szemlélték ebben az időszakban a kisebbségi kérdést. Miért mondom ezt? Mert amikor ezt az időszakot elemezzük, vissza kell gondolnunk arra, hogy négy évvel ezelőtt szerintem bizonyos illúziókat tápláltunk. Napirenden voltak olyan összeurópai elképzelések, mint például a Balladur-terv - ki emlegeti ma már a Balladur-tervet, és ki emlékszik arra, hogy azok a bizonyos alapszerződések egy összeurópai szerződésrendszernek vagy dokumentumrendszernek a részeivé kellett volna hogy váljanak? Tehát mindezeket a tényezőket és mindezeket a problémákat

be kell vonnunk az elemzésünkbe. Ennek ellenére én egy olyan véleményét mondanék, amivel valószínűleg nem nagyon ért senki egyet, és pedig hogy én nem látok cezúrát vagy igazi jelentős cezúrát a magyar külpolitika vagy a magyar kormányok és a határon túli magyar közösségek viszonyában az elmúlt négy esztendőben. Én azt gondolom, hogy 1989 óta egy teljesen természetes folyamatosság van. bár nyilvánvaló, hogy annak a magyar kormányban a viszonyulásában, amely magyar kormányról beszélünk, van, volt egyfajta jelentős hangsúlyváltás vagy retorikaváltás.

CSÁKY ZOLTÁN: *Milyen irányú volt ez?*

MARKÓ BÉLA: Nagyon sokszor ki szokták emelni, hogy ez a magyar kormány párbeszédpártibb, tárgyaláspártibb, alapszerződés-pártibb volt, de hát az alapszerződések megkötésének folyamata végül is már az előző kormány idején elindult, a magyar-ukrán alapszerződés például akkor született. Erről nyilván lehetne vitázni, de én azt gondolom, hogy a folytonosság az erősebb, mint a cezúra, és fontosabb, mint a retorikaváltás. Legföljebb arról lehetne beszélni - és erre Németh Zsolt is utalt -, hogy nem igazán mutatható ki egyfajta kiteljesedés, például a költségvetési támogatás kérdésében is, tehát ott maradtunk valahol egy nominálértéknél.

CSÁKY ZOLTÁN: *Ez körülbelül mennyi, tudnánk mondani egy számot?*

MARKÓ BÉLA: Pontos számot nem. Annyit tudok, hogy néhány százmillió forint például az Illyés Gyula Alapítványban a támogatás, ugyancsak van egy másfajta támogatási rendszer a Művelődési Minisztérium pénztárában, ez olyan egymilliárd forint körüli.

CSÁKY ZOLTÁN: *Tabajdi Csaba azt nyilatkozta a minap, hogy az elmúlt esztendőben a határon túli magyarság intézményei, szervezetei kevesebb pénzt kaptak Budapestről, mint amennyibe a NATO-népszavazás került. Egy rövid választ kérnék erre a külügyminiszter úrtól.*

KOVÁCS LÁSZLÓ: Ha Tabajdi Csaba ezt mondja, akkor én nem tudom megcáfolni, ugyanis ez az ő hatásköre. Mint a területet felügyelő államtitkár, ő pontosabban tudja a számokat.

CSÁKY ZOLTÁN: *Az elmúlt időszakban a vajdasági magyarság volt a legnehezebb helyzetben, háború, kilakoltatások, üldöztetések érték. Kasza József, mennyiben érezték maguk mögött ebben az időszakban az anyaország támogatását?*

KASZA JÓZSEF: Sajnos nem lehet múlt időben beszélni erről a kérdéstről, mert ez a folyamat, jogaink csorbítása és a vajdasági magyarság helyzetének romlása ma is tart, és egyelőre a kilábalást sem látjuk ebből a helyzetből. Ha a nemzetpolitikai kérdést a külpolitika hármaskörében keresztül vizsgáljuk, a vajdasági magyarság úgy látja, hogy az európai és NATO-csatlakozás egyértelműen előtérbe került, és ezt pozitívan is értékeli, hisz egy erős anyaország valószínűleg később nagyobb odafigyeléssel többet tud biztosítani, nyújtani a határon kívül élő magyarok számára. A jószomszédi viszonyok kialakítása Szerbia irányában nem az anyaország hibájából maradt el. A szerbiai, jugoszláviai politika olyan, hogy majdhogynem az egész világ nem tud vele mit kezdeni, így az anyaország is óvatosan kezelte, megkísérelte nem rontani a vajdasági magyarság helyzetét az adott körülmények között. De ahogy az egész világ meglepedkezett Vajdaságról, és a koszovói kérdést toltta előtérbe, úgy az anyaország is valahogy hátra szorította vagy elfelejtette a vajdasági magyarság kérdését, és több figyelmet szentelt a más határon kívüli magyar közösségek helyzetének.

CSÁKY ZOLTÁN: *Miniszter úr, ön most a válasz lehetősége. Itt elhangzottak értékelések, volt jó néhány bíráló észrevétel is, kérem, válaszoljon.*

KOVÁCS LÁSZLÓ: Szeretnék tényszerűen válaszolni. Talán azzal kezdve, hogy megbomlott-e a három cselekvési főirány, a három prioritás egyensúlya vagy sem, illetve Kovács Miklós valami olyasmit is mondott, hogy teljesen el is felejtődött ez a három prioritás. Nos, nem felejtődött el, és meggyőződésem szerint az egyensúlyuk nem bomlott meg, inkább helyreállt. Ugyanis 1990-94 között én azt tartottam problémának, hogy a három prioritás közül az Antall-kormány kimondatlanul és néha kimondva - mert elhangzott ez a parlamentben is - tu-

lajdonképpen a határon túli magyarság támogatását tekintette a legfontosabbnak. Nekem ezzel nem elvi problémám van, hanem gyakorlati, ugyanis ez így nem működik. Hiszen ha megpróbáljuk az euroatlanti integrációt alárendelni a határon túli magyarság támogatásának, akkor könnyen az lesz az eredménye, hogy értetlenségbe ütközünk, hogy túl adagoljuk a kérdést, és bizony, voltak erre utaló jelek. Ha pedig ennek az az eredménye, hogy Magyarország kimarad az euroatlanti szervezetekből, ez egyáltalán nem jó a határon túli magyarságnak. Itt is elhangzott több résztvevőtől, és megfogalmazódott ez például a magyar-magyar csúcs dokumentumában is, hogy igenis jobb a határon túli magyarságnak, ha az anyaország az euroatlanti intézmények tagja lesz. Duray Miklós azt mondja, hogy nincs végrehajtási kényszer az alapszerződésben. Valóban, formális végrehajtási kényszer nincs, de egyetlen alapszerződés a világon nem tartalmaz ilyet, tehát ilyet sajnos nem tudunk rajta számon kérni, vagy kár számon kérni. Viszont azért ez egy nemzetközi jogi kötelezettség, ezt a szlovák miniszterelnök aláírta, a szlovák parlament ratifikálta, és ez igenis ad végrehajtási kényszert. Egy ország szavahihetősége múlik ezen, és ez azért hosszú távon legalábbis hatásos. Az adott ország integrációs törekvéseinek sikere múlhat ezen, és látjuk, hogy Szlovákia esetében múlik is. Tehát én úgy gondolom, hogy hosszú távon igenis vannak kényszerítő hatásai ennek az alapszerződésnek. Én azon ütköztem meg, amit Duray Miklós mondott, hogy tulajdonképpen nincs szlovák párt, amelynek érdeke fűződne az alapszerződésben foglaltak végrehajtásához. Akkor nagy baj van. De akkor hogyan és kivel lehetett volna ennél jobb alapszerződést kötni? Akkor ezt csak úgy lehetne elérni, ha a három magyar párt kormányozna egyedül Szlovákiában, amire, ugye látjuk, nincs esély. Az ellenzékkel voltak vitáink, hogy miért nem vártuk meg a romániai választást, és kötöttünk utána alapszerződést, sokkal jobb alapszerződést tudtunk volna kötni. És most mit mondanak? Hogy ezzel a román kormánnyal sem mennek olyan jól a dolgok. Ha viszont ez a

romány kormány nem képes különböző okok miatt kellő gyorsasággal előrehaladni az alapszerződés teljesítésében, akkor miért gondolják azt, hogy vele jobb alapszerződést lehetett volna kötni? Ez egyszerűen ellentmond a formális logikának.

CSÁKY ZOLTÁN: *Miközben a NATO és az EU is kedvezőtlen döntéseket hoz Szlovákiával szemben, a nemzetközi diplomácia Kohllal az élen jegeli Mecsiart, a magyar politika mitől várja a magyar-szlovák viszony konszolidációját?*

KOVÁCS LÁSZLÓ: Attól, hogy Szlovákia hosszú távú integrációs érdekei ezt diktálják. Én abban bízom, hogy Szlovákiában látni fogják a választópolgárok, látni fogja a gazdasági elit, hogy Lengyelország, Csehország, Magyarország gazdasági fejlődését mennyire gyorsítja az előrehaladás az euroatlanti integráció útján, és akkor el fognak gondolkodni, hogy vajon jó úton jár-e Szlovákia. Mert véleményem szerint - és azt hiszem, Duray Miklós ezzel egyetért - nem mutatható ki, hogy ez a politika bármilyen valós szlovák érdeket szolgálja. Én megkérdeztem szlovák külügyminiszter asszony kollégámat, hogy mondja meg, mit nyert Szlovákia a kétnyelvű bizonyítványok megszüntetésén. Nem tudott rá válaszolni, nem is lehet rá válaszolni. Ez csak károkat okozott Szlovákiának.

CSÁKY ZOLTÁN: *Az ellenzék szóvá tette a párbeszéd hiányát.*

KOVÁCS LÁSZLÓ: Igen, pont erről akarok szólni, tehát hogy volt-e konszenzus-keresés. Volt. Találkozók során kerestük a konszenzust, de van egy pont, amikor a kormánynak döntést kell hozni. Ez felel meg a parlamentáris demokrácia alapelveinek, a többségi kormányzás alapelveinek. Tehát eljutottunk egy olyan pontra, amikor választanunk kellett, hogy elfogadjuk-e az ellenzék kifogásait, és nem írjuk alá mondjuk a magyar-román alapszerződést, vagy pedig aláírjuk. Utólag is azt mondom, jól tettük, hogy aláírtuk, mert ha nem írjuk alá, akkor nem vagyunk bent sem a NATO, sem az Európai Unió bővítésének első körében, és vajon előnyös lenne-e most az RMDSZ számára, ha nem lenne magyar-román alapszerződés? És a párbeszéd ügye. Az európai uniós csatlakozásról például

szeptember óta szakértői találkozók sora zajlott le, és éppen tegnapelőtt találkoztunk nagyjából ebben a körben, tehát a szakértők és a pártelnökök, a határon túli magyarság pártjainak elnökei egy konzultáción, ahol a Külügyminisztérium integrációs államtitkárságának minden számottevő szakértője, vezetője jelen volt. Én is találkoztam velük egy nem hosszú időre. Pontosan azt csináljuk, amit Kovács Miklós, aki ezen a konferencián jelen volt, most hiányol.

CSÁKY ZOLTÁN: *Kovács Miklós ma nem lehet itt, de elmondta a véleményét a héten, csütörtökön megtörtént találkozóról. Hallgassuk meg most őt.*

KOVÁCS MIKLÓS: Az európai uniós csatlakozás következményeiről folyt eszmecsere, ami egy kissé egyoldalúra sikeredett, hiszen a magyar kormány magas rangú tisztségviselői nem voltak jelen, amikor a kisebbségi vezetők előadták a gondolataikat, tehát mind a külügyminiszter, mind az integrációs államtitkár, mind a Határon Túli Magyarok Hivatalát felügyelő államtitkár a megbeszélés első részében előadta véleményét, aztán pedig sürgős ügyeik miatt távoztak. Így nem teljesen érthető számomra, hogy miért volt szükség arra, hogy mégiscsak összehívjanak egy ilyen egyeztetést néhány héttel a választások előtt, különösen annak fényében, hogy a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség kezdeményezését egy hasonló megbeszélésre decemberben, illetve januárban nem sikerült megtartani, éppen a HTMH és a külügy ellenkezése miatt.

CSÁKY ZOLTÁN: *Hát nyilvánvaló, hogy a felelős kormányzati szervek elfoglaltsága miatt sikeredett így a találkozó, ahogy Kovács Miklós megfogalmazta, de most a határon túli magyar vezetők és a külügyminiszter úr is itt vannak a stúdióban. Megkérem, akkor mondják el gondolataikat az integráció kapcsán. Miként hat az integráció a Romániában, Szlovákiában, Vajdaságban élő magyarokra?*

MARKÓ BÉLA: Attól függ, kinek az integrációja. Beszéljünk először Magyarország integrációjáról, annál is inkább, mert ez ebben a pillanatban reális, jól körülhatárolható határidőkkel a közeljövőben megtörté-

nő eseménynek látszik. Én azt gondolom, és ez itt már elhangzott, hogy a Magyarország határain kívüli magyar közösségeknek egyértelműen érdekük volt és egyértelműen érdekük az, hogy Magyarország NATO-ba és az Európai Unióhoz való csatlakozása minél hamarabb és zökkenőmentesen megtörténjen, és ha a határon túli magyar közösségek politikájáról beszélünk, arról is essék szó, hogy ezek a közösségek, ezek a szervezetek hogyan tudták támogatni ezt az integrációt. Szerintem tudták, és itt erről a kölcsönösségről is kellene beszélni. Viszont ha már integrációról van szó, akkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy kinek-kinek a saját országa integrációs lehetőségét is elemeznie kell. Hiszen az ma már eléggé bizonyosnak látszik, hogy például Magyarország és Románia között integrációs időeltolódás van és lesz. Nem véletlen, hogy az elmúlt időszakban ennyire vitatémává vált a kettős állampolgárság kérdése, kapcsolódva a határátlépés lehetőségeihez, hiszen előbb-utóbb elő fog állni egy ilyen helyzet, és annak a megoldásáról már most gondolkodni kell. Viszont itt az alapvető kérdés az, hogy hogyan támogathatjuk és hogyan kell támogatnunk a saját országaink integrációját is. Hiszen csak időlegesen áll elő egy integrációs különbség, tehát hogy Magyarország bizonyos biztonsági, politikai és gazdasági rendszereken belül van, és például Románia kívül van. Az időeltolódást át lehet hidalni, az ideiglenes megoldásokat meg lehet találni. Igazi baj akkor lenne, ha ezek az országok hosszú távon, tehát tartósan tartoznának más-más rendszerekhez, ez a határon túli magyar közösség számára drámai lehetne hosszú távon. Ezt kell nekünk mindenképpen megelőzni, ez ellen kell mindenképpen cselekedni.

KASZA JÓZSEF: Pontosan ez a hosszú távú kibontakozási lehetőség határozza meg az ott élő magyarság helyzetét. A schengeni határok kitolódásánál féltő, hogy teljesen elszigetelődünk az anyaországtól, úgyhogy itt az anyaország szakembereivel, politikusaival, a határon túli magyar szervezetek képviselőivel közösen kell találni olyan megoldást, hogy ne szakadjunk el az anyanemzettől.

CSÁKY ZOLTÁN: Járható út-e a kettős állampolgárság a schengeni szindróma orvoslására?

KASZA JÓZSEF: Nem szabad elvetni a kettős állampolgárság lehetőségét, bár vannak ellenvetések. Szerbia, Jugoszlávia tekintetében például fölmerülhet, hogy a kettős állampolgárság extrém esetben a kiszuppolás ürügye is lehet. Ha ez reális veszély, akkor elvetendő. De nagyon meg kell ezt a kérdést világitani, közösen kell elgondolkodni rajta, vagy találni más olyan megoldást, amely a szálak erősítését irányozza elő az anyaországgal.

CSÁKY ZOLTÁN: A kettős állampolgárság gondolatát, úgy tudom, éppen Duray Miklós vetette fel először.

DURAY MIKLÓS: Én ezt már néhány évvel ezelőtt felvettem, mint kérdést, és többször tartottam róla előadást, és nem háromsoros újsághír keretében, hanem több órás fejtegetésben próbáltam megközelíteni ennek minden pozitív és negatív vetületét is. De ennek kapcsán hadd térjek vissza ahhoz, hogy Magyarország mostani integrálódásában benne van a közös munkánk, a nemzet közös munkája, ennek következtében az integrációt úgy kell lebonyolítani és olyan körülményeket kell teremteni, hogy az integrációnak bizonyos pozitív hatása kiterjedhessen azon országokban élő magyarokra is, amely országok nem integrálódnak. Nem tudjuk, hogy ezek az országok mennyi ideig lesznek kívül mondjuk az Európai Unión. Szlovákia esetében például, ha bekövetkezik egy kormányváltás az ősszel, az esélyek valószínűleg megnövekednek, nem egyik napról a másikra, de megnövekszenek. De ha nem lesz kormányváltás, akkor lehet, hogy olyan pozícióba kerül, mint Szerbia. De pontosan azért, mert nem tudjuk a választ, kezdettől úgy kell kezelni ezt a kérdést, mintha hosszú időre maradnának ki a környező országok. A kettős állampolgárság kérdését az egyik szempont, Magyarország szempontjából például talán inkább úgy kellene megfogalmazni, hogy milyen feltételek mellett lehet megszerezni a magyar állampolgárságot. Egyik az, hogy alanyi jogon, tehát hogy ezen a területen született, a Magyar Köztársas-

ág területén született az illető, de ezen kívül még egyéb más feltételeket is lehet szabni az állampolgárság megszerzésére. Tehát nem úgy eleve, hogy kettős állampolgárságot ad Magyarország, hanem milyen feltételek mellett lehet megszerezni a magyar állampolgárságot, ez az egyik kérdés. A másik kérdés: a Magyarországon kívül élő magyarság magyarországi státusának a meghatározása, az hogy ne idegenként kezeljenek bennünket Magyarországon, hiszen egy nemzetnek vagyunk a részei.

CSÁKY ZOLTÁN: A szlovákok ezt már megoldották.

DURAY MIKLÓS: Igen, megoldották, nem a legszerencsésebb törvénnyel, de megoldották, egy európai stílusú törvénnyel majd valamit kell rajta módosítani, erre van törekvés. Magyarország egy európai dimenziójú törvényt ezzel kapcsolatban elfogadhat, mégpedig minél hamarabb lenne erre szükség. Minden szempontot meg kell vizsgálni a tekintetben, hogy az európai uniós taggá váló magyarországiak és a nem európai uniós tagországokban élő magyarság egy európai uniós ország területén ne két kategóriát jelentsen, ne váljanak szét, ne legyen egyik magasabb rendű, a másik pedig alacsonyabb rendű.

MARKÓ BÉLA: Én megmondom őszintén, kicsit erőltetettnek és meszterkéltnak látom a kettős állampolgárság kérdésének a fölvetését azzal a reális problémával kapcsolatosan, amit valóban meg kell oldani, és kértük is a magyar kormányt, hogy keressük közösen a megoldásokat. Én azt gondolom, hogy a tegnapelőtti tanácskozás végül is minden zökkenő ellenére egy ilyen első konzultáció volt. Tehát mi az a reális probléma? Az, hogy Romániában például az ottani magyar közösség, közvetve az egész romániai társadalom tart attól, hogy előáll a schengeni határ, és akkor a határátlépés, a kapcsolattartás rendkívül megnehezedik. Tehát az, amit 1989 után sikerült kivívni, hogy akadálytalanul kapcsolatban lehetnek az erdélyi magyarok és a magyarországi magyarok. Én azt gondolom, hogy ez a probléma, ez az aggodalom reális, és akkor erre kell keresni a megoldást. Itt több lehetőség is fölmerül.

például ha már mindenképpen vízumkényszer áll elő, akkor lehetségesnek látszik az, hogy hosszú távú, például tízéves vízumot adnak ki.

CSÁKY ZOLTÁN: Ez különben el is hangzott a magyar kormányzati szervek részéről.

MARKÓ BÉLA: Így van, tehát Magyarország egy tízéves vízumot adna a szomszédos országok állampolgárainak, hogy a szűrés az megfelelő legyen. Vagy egy másik megoldás, és talán ez lenne az első, hogy Románia és az Európai Unió között egyáltalán ne legyen vízumkényszer, és akkor Magyarország esetében sem lenne. Viszont a kettős állampolgárság véleményem szerint erre a kérdésre túlságosan bő köpeny, és ezt nagyon alaposan elemezni kellene, hogy mit jelent. Például Románia esetében kétféle magyar számára ez szerintem nem egy reális megoldás. Tehát érzelmi akármennyire is tetszetős, ha hideg fejjel és józanul elemezzük, akkor nem ez a megoldás. Fel kell készülni arra, hogy ha mégis a schengeni határ lesz Magyarország és Románia, Magyarország és Szlovákia és a többiek között, milyen megoldást lehet találni, és az Európai Uniónak is tudomásul kell vennie, hogy ez egy sajátos probléma, és úgy kell kezelni, hogy ne nehezítse meg a köztünk lévő kapcsolatokat.

CSÁKY ZOLTÁN: Köszönöm szépen, uraim, az utolsó körhöz érkezünk. Az ellenzék képviselőjétől azt kérdezném, hogy mit tennének másként, mit csinálnának másként, ha kormányra kerülnének?

NÉMETH ZSOLT: A választ összekapcsolnám az előző kérdéssel, mert a két kérdés összefügg. Tehát az egyik probléma az, hogy megvannak-e a megfelelő keretek a szükséges párbeszédhez. Markó Béla úgy fogalmazott, hogy a mostani egy első konzultáció volt, és sajnálom, miniszter úr, hogy az ellenzék képviselői nem kaptak erre a konzultációra meghívást. Elmentünk volna, és nagyon szívesen kifejtettük volna a véleményünket. Az 1996. júliusi magyar-magyar csúcs intézményesítése ebben a szellemben fogalmazódott meg, tehát az ellenzéknek az egyik fő terve, hogy ezt a magas szinten működő intézményes párbeszédet, a magyar-ma-

gyar együttműködésnek ezt a keretét meg kell teremteni. A tartalmi problémákkal kapcsolatban én úgy fogalmaznék, hogy a kettős állampolgárság mögött meghúzódó szándékkal a Fidesz a maga részéről egyetért. Úgy látjuk, hogy ennek a háttérben összekapcsolódik két ügy. Egyrészt az, hogy meg kell találni a megoldást az Európai Unió kihívására, a schengeni problémára, a vízumkérdésre, másrészt arra a problémára, hogy Magyarországon a határon túli magyarok ne legyenek turisták, tehát meg kell oldani a határon túli magyarok megkülönböztetett státusát. Úgy véljük, hogy a schengeni problémára mindenféleképpen a szomszédos országokkal együtt kell megtalálni a választ, és én látok erre lehetőséget. Horvátországgal el tudom képzelni a kettős állampolgárságot. Romániával valószínűleg olyan megoldásban kell gondolkodni, amit itt Markó Béla megfogalmazott, hogy létre kell hozni egy olyan kétoldalú megállapodást, amely az Európai Uniót gyakorlatilag, mondhatám úgy, kész helyzet elé állítja egy vízummentességi, határőrizeti, utazáskönnyítési megoldással. Ami a probléma másik részét illeti, valamilyen módon rendezni kell a határon túli magyarok magyarországi státusát, mert nem lehet őket az oktatásban, az egészségügyben a jemeniekkel egyformán kezelni. Erre külön törvényt kell hozni.

CSÁKY ZOLTÁN: Köszönöm. A határon túli magyar szervezetek képviselői, vezetői mit várnak az új magyar kormánytól? Továbbá törekvéseikben szerepel-e az autonómia megvalósítása?

MARKÓ BÉLA: Az új magyar kormánynak - itt Németh Zsolt utalt rá - nagyon konkrét problémákat kell megoldania, például ezt, ami néhány év múlva válik valóban problémává, de a megoldást most kell megkeresni, tehát a határátlépés kérdését. Ugyanakkor azt gondolom, hogy a költségvetési, támogatási kérdéseket is most már valóban konkretizálni kellene. Nagyon is kívánatos lenne végre megállapítani azt a bizonyos állandó költségvetési százalékot vagy ezreléket. Ehhez hasonló konkrét megoldásokat várnék, és az ezekkel kapcsolatos kon-

zultációk rendszeresítését. Ami Magyarország és Románia kapcsolatait illeti, itt még nagyon sok teendő van. A gazdasági kapcsolatok építése, másrészt pedig a sajátos, tehát az ottani magyarsággal való kapcsolatok építése.

CSÁKY ZOLTÁN: Egy-egy mondat az autonómiáról, szerepel-e a távolabbi programban az autonómia kérdése?

KASZA JÓZSEF: A Vajdasági Magyar Szövetség elképzelése reálisan megvalósítható autonómia-konceptió, önrendelkezés az anyanyelv használatától, az iskoláztatás, sajtó, művelődési intézmények működtetése területén át egészen a gazdasági esélyegyenlőség kialakításáig. És itt kérjük az elkövetkező kormány támogatását is, bár tudjuk, hogy elképzeléseinket nekünk odahaza kell kivívni és megvalósítani.

DURAY MIKLÓS: Én azt várom el a következő kormánytól, legyen az a mostani folytatása vagy egészen új, hogy a határon túli magyarság kérdését a kormányzati struktúrában magasabb szintre emelje, mondjuk miniszteri szintre. A másik kérdés, hogy olyan határmenti régiókat kellene kialakítani Magyarországon - erre vannak is kezdeményezések -, amelyek jogi státussal is rendelkeznek. és ezek megtalálhatnák a gazdasági együttműködés legmegfelelőbb szálait és módjait a Magyarország határain túli területekkel. Ez sokkal nagyobb támogatást jelentene az ott élő magyarok számára és az ott élő mindenki számára, mint bármelyik eddigi magyarországi alapítvány tevékenysége.

CSÁKY ZOLTÁN: A diplomácia a lehetőségek művésze. Elmondhatja-e a magyar külügyminiszter, hogy a magyar diplomácia minden lehetőséget, minden esélyt kihasznál az elmúlt négy esztendőben?

KOVÁCS LÁSZLÓ: Úgy gondolom, hogy igen, de hadd reagáljak az elhangzottakra. Magyarország a legjobb esetben - és remélem, hogy ez fog bekövetkezni - 2002-ben lesz az unió tagja, ekkortól lesz a schengeni megállapodás részese. Van négy évünk a megoldások kimunkálására, nem vagyunk késésben. A konzultáció egyébként csak abban az értelemben volt az első - ahogy Markó Béla mondta -, hogy

pártelnöki szinten az első, de szakértői szinten már jó néhány lezajlott. Hogy miért nem vontuk be az ellenzékét? Azért, mert nem akartuk megismételni azt, ami a magyar-magyar csúcs után történt, amit az ellenzék politikai célokra használt fel, a kormány elleni támadásokra. Úgy gondoljuk, ez sokkal fontosabb kérdés annál, és ez egy politikamentes és érzelmentes konzultáció volt, ahol nem választási megfontolások kerültek előtérbe, hanem a megoldások józan keresése. És akkor néhányat ezek közül. Igenis, a magyar diplomácia lobbyzik azért, hogy Románia Szlovákiához hasonlóan vízummentességet kapjon az Európai Unióban, és akkor a probléma ezzel megoldódik, a csatlakozásunk után sem lesznek a román állampolgárok, magyarok és nem magyarok vízumkötelezettek. Más a helyzet az olyan országokban, mint például Jugoszlávia vagy Ukrajna, ahol erre nincs esély. Ott igenis egy hosszú lejáratú, tehát mondjuk egy tíz évre érvényes és korlátlan számú belépésre jogosító vízum a megoldás. Ezt a vízumot tehát tízezerként egyszer kell igényelni, ezt nem tartom elviselhetőnek. A határátlépés hatékony ellenőrzésével szemben, azt hiszem, egyikünknek sincs kifogása. De ez nem azt jelenti, hogy ott feltétlenül órákat vagy napokat kell állni, hanem egy nagyon hatékony számítógépes rendszer köti össze Magyarországot mint EU-tagországot az EU központjával, és a rendszer pillanatok alatt kiszűri azt, akinek a határátlépése nem kívánatos, mondjuk, Magda Marinko nem jutna be így az országba. A kettős állampolgárságot, erről már volt szó, én nem tartom reális megoldásnak, nagyon nagyok a gyakorlati problémák, nemzetközi jogi problémák és főleg a politikai veszélyek.

És végül egy zárómondat: én azt hiszem, hogy nekünk a megoldást, bármilyen nehéz is, az érzelmeket félretéve, a napi politikai szempontokat félretéve, s különösen most a választási szempontokat félretéve, racionálisan kell keresnünk, hideg fejjel, ahogy Markó Béla fogalmazott. és ehhez a kormány és pártom, a Magyar Szocialista Párt mindig partner lesz.

REMÉNYEK ÉS AGGODALMAK

Három vélemény a határon túlról

Gálfai Györggyel Budapesten, 1997 decemberében beszélgettünk arról, hogy Magyarország az európai integráció felé halad, és amennyire meg lehet ítélni, ez a folyamat a társadalom többségének helyeslésével találkozik. De milyen problémákat és milyen lehetőségeket jelent ez egy nem Magyarországon élő alkotó számára?

Nagy várakozást, ugyanakkor néhány jogosnak érzett aggodalmat kelt bennem. A várakozás természetesen az, hogy vajon végre annyi próbálkozás után, annyi csalódás után, annyi meghökölés után valóban sikerül-e magunkat a magyar nemzet természetes részeként elfogadtatni és ugyanakkor felmutatni a világ előtt, és vajon nem jön-e közbe az utolsó pillanatban - mert az utolsó pillanatban valami mindig közbe szokott jönni -, ami minket,

nemzetiségieket megint a kuckóba, a sarokba, a búbos kemencére fog száműzni. Ha arra gondolok, hogy a világháborúban, az egyetemes német kultúra, az egyetemes angol kultúra, az egyetemes francia kultúra mindig egyetemesként szerepel, és nem számít, hogy a kultúra büszkeségei éppen hol éltek, akkor azt hiszem, teljesen jogos az az elvárásunk, hogy mi, akik Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredában, a Hargitán, vagy Pozsonyban, Kassán, vagy az Újvidéken, Óbecsén, Zentán vagy bárhol másutt élünk és alkotunk, a művek súlyának megfelelően kapjuk meg a helyünket mint a magyar kultúra képviselői.

A valóság viszont az volt, hogy nagyon sokszor még az anyaországból, tehát Budapestről sem figyeltek ránk, és ez - illúziótlanul mondom - még most is érvényes, még most sem figyelnek eléggé, vagy nem ugyanarra figyelnek, amire mi igazán büszkék vagyunk. Mi, akik a határokon túl éltük le az életünket, és valószínűleg továbbra is itt fogunk élni, talán bebizonyítottuk azt, hogy konokak és kitartóak voltunk az anyanyelvünkhöz, a kultúránkhöz, a nemzetünkhöz való ragaszkodásban, és arra kérjük az anyaországiakat, arra kérjük a világot, hogy legyenek ők is konokak és kitartóak a reánk való figyelésben, és értsék meg az aggodalmainkat. Értsék meg, hogy ha minket a bőrünkön éget, több mint hét évtizede éget a bőrünkön mindaz, amit el kellett szenvednünk, akkor érzékenyebbek

vagyunk egy sor ránk leselkedő valódi, de akárcsak vélt veszélyre is, mert az ösztöneink másra vannak - hogy rossz magyar szót használjak - beprogramozva. Erre az érzékenységre vannak beprogramozva. Az ösztöneink veszélyt jeleznek továbbra is, még akkor is, ha az anyaországból, a világból megnyugtató szavakat kapunk, miszerint minden a legjobb úton halad. Érzékenyebbek vagyunk azokra a veszélyekre, amelyek akár Pozsonyból, akár Belgrádból, vagy akár Bukarestből fenyegetnek minket, mert vannak, akik hetente üzenik nekünk a televízió képernyőjéről, a parlamentek szószékéről, a nagy példányszámú újságokból, hogy a mi kultúránkat meg kell semmisíteni. Ha vannak, akik a parlamenti immunitás védősáncai mögül újra meg újra elmondhatják, hogy a magyarok a sátán küldöttei, kultúrájuk a sátán üzenete, akkor - a szigorú tapasztalatok szerint - ennek nagy valószínűséggel következményei is lesznek, a következő lépések sem maradnak el. Tehát ezt az aggodalmat értsék meg.

Természetes, hogy egy megnyíló Európában Magyarország igyekszik betagozódni a nagyobb egységbe. De a nemzetiségi területeken élő magyarok meg kívül rekednek. Aggódunk azért, nehogy újabb válaszfal teremtődjön közöttünk. Nagyon személyes gondomat osztom meg, nem először, de higgyék el, hogy nekem olyan rögeszmém ez, amelynek élettapasztalatomban megvan az alapja. Ahányszor átjövök a határon - még most is, pedig tegnap például egy rövid fél óra alatt átjutottam a magyar-román határon -, még mindig gyomromban van a kő, hogy vajon kijutok-e a következő alkalommal is. Hiszen többször megtörtént, a hetvenes-nyolcvanas években négyszer is, hogy a határon

megkutattak, megaláztak, ott tartot-
tak, és az is megtörtént, hogy nem
jöhettem át. És továbbra is félnem
kell, hogy ez előfordulhat, hiszen a
képernyőről mondják az arcomba,
mint legutóbb Corneliu Vadim Tu-
dor, a Nagy Románia Párt elnöke,

hogy a magyar-román határt lég-
mentesen le kell zárni, függetlenül
attól, hogy mi lesz ennek a nemzet-
közi következménye. S ha ez ellen
felszólalunk, csak legyintést ka-
punk, hogy ez örült beszéd. Valóban
örült beszéd, de egy rendszer áll
mögötte. Egy olyan rendszer, amely
még nem teszi ezt az örült beszédet
alaptalanná.

**S. Kepes Lili Szlovéniában él.
Ott is elindult az európai csatlako-
zás folyamata. Arról kérdezzük,
hogy tapasztalata szerint milyen
hatással van ez a nemzeti kultú-
rákra, különösen a kisebb nemze-
tek és a kisebbségi nemzetek kul-
túrájára.**

Szlovéniából, a Muravidékről,
közelebről Lendváról jöttem, egy
magyar nemzetiségi művelődési in-
tétetben dolgozom, ahol kimondot-

tan a magyarságot, az anyanyelvet
próbáljuk megvédeni. Itt, Szlovéniá-
ban, amint az közismert nemcsak
Magyarországon, hanem másutt is
Európában, a kisebbségi politika
igen nagyvonalú. Mi, magyarok a
Muravidéken ebben a tekintetben
határozottan jobb hely-
zetben vagyunk, mint a
többi országban élő ki-
sebbségi magyarság. A
gond az, hogy ezekkel a
lehetőségekkel nem min-
dig tudunk élni. Az anya-
nyelvi helyzet a Muravi-
déken nehéz. Ezt való-
színűleg több ok magya-
rázza. A magyar nyelvet
a családokban beszélik,
de a kétnyelvű oktatás
nem hozza meg a kívánt
fejlődést. Nem a szlovén
állam akarta így, de egy-
szerűen kiürültek a ma-
gyar nyelvű iskolák. Úgy
tűnik, hogy ebben a hely-
zetben a reális cél a két-
nyelvűség az anyanyelv
dominanciájával. Erre
kellene rádöbennie az
itt élő magyaroknak is,
és ezt kellene valahogy
beiktatni az európai in-
tegrációs folyamatba is.

Szlovénia és Magyarország kö-
zött már minden szinten nagyon jók
a viszonyok. Csak valahogy a gaz-
dasági kapcsolatok kicsit féloldala-
sak még. A szlovéniai gazdaság va-
lamennyire mindig fejlettebb volt,
mint a magyarországi. Az emberek
azt látták, hogy itt jobban lehet bol-
dogulni, mint Magyarországon, és
ez a szlovén nemzethez húzta a ma-
gyarságot, inkább eltakarni akarta
sajátosságait, mint kibontakoztatni.
De úgy érzem, hogy az utóbbi idő-
ben ez kezd megváltozni. Hogy
egyre többen vannak, akik ápolják a
nyelvet, és nemcsak a nyelvet, ha-
nem a kultúrát is, szóval akik arra
törekednek, hogy megőrizték az
identitásukat. Azt hiszem, a ma-
gyar-szlovén gazdasági kapcsola-
tok fejlődése lendületet adhatna en-
nek a folyamatnak. Már csak azért
is, mert az üzleti kapcsolatok fenn-

tartásához szükség van kétnyelvű
emberekre. Ami a kultúrát illeti,
merem állítani, hogy a magyar kul-
túra még mindig domináns Lendva
környékén, vagyis a Muravidéken.
Az anyanyelv romlása a nagyobb
baj, bár ez a kettő mindenképpen
összefügg. Az ott élő emberek, az
ott élő magyarok talán jobban rá-
döbbenek, hogy nem szabadna
ennyire elfelejteni, elhanyagolni a
magyar nyelvet, ha valamennyi
hasznát is látnának ebben. Ebben a
világban, úgy látszik, hogy a haszon
szempontja mindenhol felmerül, de
ha ez javít a helyzeten, akkor üdvö-
zölni kell. Szóval, ha a gazdasági
helyzet javul Magyarországon, és a
magyar-szlovén gazdasági kapcsola-
tok tovább erősödnek, ez minden
bizonytalanságot sokat segítene a mu-
ravideki magyarság helyzetén is.

**Dobos László szlovákiai ma-
gyar íróval arról beszélgettünk,
hogy az európai integráció, amely
felé térségünk halad - bár van or-
szág, amelyik előbbre tart, van
amelyik hátrább -, vajon milyen
viszonyban van a nemzeti kultú-
rával, segíti-e a nemzeti kultúrát.
A nemzeti kultúra hogyan tud az
európai integráció folyamatához
idomulni, hasonulni?**

Mint józanul gondolkodó ember
csak helyeselni tudom, hogy Ma-
gyarország erőteljesen kötődik és
nyilvánvalóan kötődni fog Európá-
hoz, az európai kultúrához, vagy
ahogy divatos szóval mondják: in-
tegrálódik. Ugyanakkor vannak
dolgozatok, amelyek ezt beárnyékolják.
Az egyik az, hogy az én megítélé-
sem szerint ezt meg kellene előznie
a magyar-magyar integrációnak,
vagy legalább a két folyamatnak
párhuzamosan kellene haladnia.
Trianon után létrejöttek a határon
kívüli magyar kultúrák, és a 45 utá-
ni helyzetben a különállás kényszer-
rűen még fokozódott is. Ezen kultú-
rák számára Magyarország évtize-
dekig tabu volt. A hatvanas évek
elején megindult egy folyamat,
amely lassan bontakozik ki, aka-
dozva-szakadozva, de mégis csak
folyamattá válik, és minden határon
kívüli magyar kultúra, irodalom,

képzőművészet, zene Budapest felé orientálódik. Ez a mozgás, ez a folyamat egészen természetes, de az illető országok, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia ezt sokáig tiltották, és ma is rossz szemmel nézik. Viszont azt hiszem, hogy a mai magyar létnek egyik alapvető tétele az, hogy a határon kívüli magyar kultúrák természetesen betagozódnak, természetes részévé válnak az egyetemes magyar kultúrának. A helyzet most az, hogy Magyarország odébb megy Európa felé, és a környezete pedig nem. Érvényes ez Szlovákiára, Ukrajnára, Romániára, a Vajdaságra, Horvátországra. Milyen lesz ilyen körülmények között azon magyar kultúrák helyzete, melyek kívül maradnak az európai határon? Nem lesz, nem lehet egy kellemes helyzet. Nem akarom az ördögöt a falra festeni, de megint kialakulhat egy kettősség. Bár tévednék, de attól tartok, hogy ez a természetes folyamat, a magyar-magyar integrálódás nem válhat teljesé, pedig a magyar kultúra Európa felé irányulása és kapcsolódása is csak ezzel lenne teljes. Megint töredezett lesz a tükör.

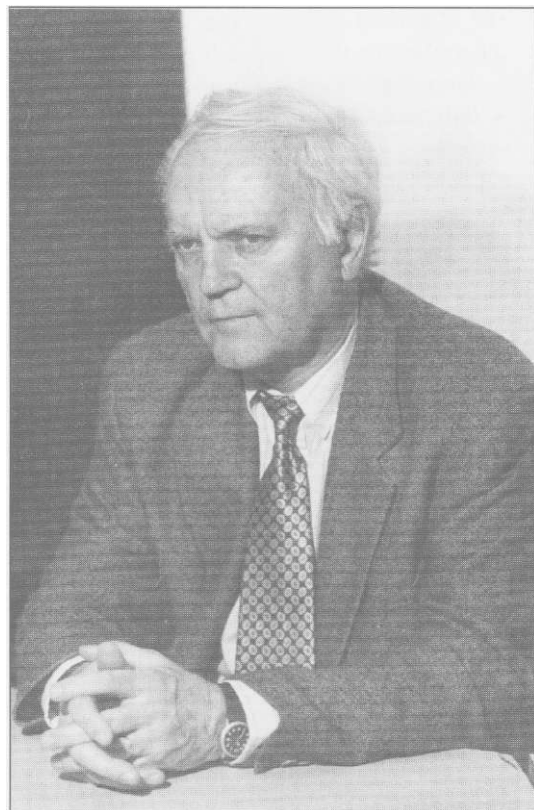
De nemcsak a határon túli magyar kultúra miatt vannak aggodalmaim. Vajon az egyetemes magyar nemzeti kultúra hogyan tudja megőrizni magát? Nem lesz-e Európa olvasztótégely? Hiszen Európát is elborítja az Amerikából ömlő kommersz kultúra. Franciaország megpróbál erőteljesen védekezni, de a kis kultúrák tudnak-e védekezni, tudunk-e védekezni, hogy ez a hallatlan agresszív hulláma a kommersznek ne szívja fel, és nem roncsolja szét a nemzeti kultúra belső szövetét és szervezetét?

Azért kérdem ezt ilyen nagy hangsúllyal, mert úgy látom, hogy az egységesülő Európában a nemzeti identitás hordozója elsősorban a kultúra lehet. Hogy ez milyen nagy erő, azt éppen a szlovákiai magyarságon tapasztalom. Most minden a politika, reggeltől estig a politika jön-megy, kaszál és zsebel és adót szed, és mindent, amit akarunk. De nézzük, mi történt 1995-ben, amikor megszűnt minden állami támogatása

a szlovákiai magyar kultúrának. Egy nagy omlás következett. És érdekes, hogy először azok a szövetségek, társulások horpadtak meg, amelyek valahol a kultúra szélén voltak. Ha áttekintem a szlovákiai magyar kultúra életének elmúlt évi és ez évi rendezvényeit, akkor azt kell mondjam, hogy a kultúra elszegényedett, de nem szűnt meg: van és létezik. És ez kicsiben ugyan, de azt igazolja, hogy a kultúra a legéletképesebb kapcsolatteremtő, a kultúra a legéletképesebb túlélő, és a kultúra az, ami a leghamarabb megtalálja a kötések, kötődések. Én bízom benne, hogy a jövőben is így lesz, de az előtt sem hunyhatom be a szememet, hogy a mai magyar kultúrában is elkezdődött sok minden értéknek a devalválódása meg devalválása, és félek, hogy ez a devalváló folyamat vagy jelenség kopogtat majd az ajtón a kultúra nevében. Mert ahhoz, hogy valóban értékorientált gondolkodás és szemlélet erősödjön fel, egy más szellemi meg talán politikai közeg is kell. Ugyanis azok a mechanizmusok, amelyek létrejöttek, amelyek a kultúrát pátyolgtják, segítik, pástorolják, egyáltalán nem reménykedőek. A magyar könyvpiacon is elhatalmasodni látszik a vad cápák uralma, mindenütt a pénzzel fogható érték költözik be a magyar könyvterjesztésbe. Ahhoz, hogy ne ez kerekedjen felül, a magyar nemzeti kultúrának kiváló szószólói kell legyenek Európa felé. Egy olyan mechanizmusnak kell megépülnie, amely valóban értékrendet emel maga fölé és más nemzetek fölé.

De hiszek abban, hogy ez létrejön, lesznek ilyen szószólók, vagy talán már vannak is. Mert az integrációnak csak akkor valósulhat meg a jó értelme, ha nem azt fogja jelenteni, hogy beleszürkülünk, beleolvaink

dunk a nagy egységbe, hanem ha lehetőséget ad, ha az eddiginél nagyobb teret ad arra, hogy megmutassuk magunkat, saját magunk létének igazságait. A szlovákiai magyarság - nemcsak a szlovákiai magyarság, de erről beszélek, mert ott

élek - most jut el önmaga igazságaihoz. Ez a kis közösség most, hogy szabadul a diktatúra, meg a többségi hatalom brutális nyomása alól, önmaga igazságait párologja ki, és mondja, fogalmazza meg elementáris módon, emléket állít az elhurcoltaknak és az odaveszetteknek, és a maga igazságainak kibeszélésében és kimutatásában minden emberi meggyalázást magához ölel. Az igazság-érzékenység, a megalázás érzékenysége és a meggyalázottak egymáshoz ölekezésének az érzékenysége örvénylik föl, a kisember történelme fonódik és alakul igazsággá; ha későn is, de a nagy igazságtalanságokkal szemben az igazságok fogalmazódnak meg. Az én reményem ebben van, mert ez nagy belső felszabadulást hozhat, és nagy műveket is, amelyeket felmutathatunk Európának, a világnak. ■

SZÁMUNK SZERZŐI

ANTAL LÁSZLÓ (1942-)
közgazdász

BRIX, EMIL (1956-)
történész, Bécs

CSATÁRI BÁLINT (1949-)
geográfus, Kecskemét

GAZDAG FERENC (1946-)
történész, politológus

GÓRALCZYK, BOGDAN (1954-)
újságíró, diplomata, Varsó

GRANASZTÓI GYÖRGY (1938-)
történész

KALÁSZ MÁRTON (1934-)
író, költő, műfordító

LENKEI JÚLIA (1952-)
szerkesztő

LEVENDEL ÁDÁM (1947-)
szociológus

MÓDOS PÉTER (1943-)
író, szerkesztő

OLTER LÁSZLÓ (1969-)
tanár, programigazgató

PAPP GÁBOR (1943-)
szerkesztő

PETSCHEN, SANTIAGO (1949-)
kisebbségkutató, Madrid

PÓK ATTILA (1950-)
történész

POMOGÁTS BÉLA (1934-)
irodalomtörténész

ROCKENBAUER ZOLTÁN (1960—)
etnológus

SÁRKÖZI MÁTYÁS (1937-)
író, kritikus, műfordító, London

SCHIFFER JÁNOS (1948-)
jogász, Budapest alpolgármestere

SCHWARZ, KARL-PETER (1954-)
a Die Presse főszerkesztő-
helyettese, Bécs

SZENT-IVÁNYI ISTVÁN (1958-)
szociálintropológus, politikus

SZÉNÁSI SÁNDOR (1953-)
újságíró

TORVI, KAI (1954-)
közgazdász, Helsinki

UDVARHELYI SZABOLCS
(1952-) újságíró

VUJICSICS SZTOJÁN (1933-)
író, művelődéstörténész

EURÓPAI UTAS - EUROPEAN TRAVELLER 31.-1998/2 SUMMARY

The series of negotiations which will lead to Hungary becoming a full member of the European Union early in the next century has already started. The hopes and anxieties involved, the gaps in information are here described. For this issue is dedicated to the European Union and Hungary's connections with it.

We begin with analyses by historians and political scientists of the wider context that will help an understanding and evaluation of what membership in the European Union might mean for Hungary. *Ferenc Gazdag* follows the shaping of the Union from World War II to the present. *István Szent-Iványi* reflects on the notion of Europe. *András Balogh* examines the historical peculiarities and the miseries of Central and Eastern Europe, comparing it with the Western and North-Western centre of the continent. *Csaba Gombár* and *László Lengyel* discuss the issues concerning Hungarian political strategies directed at joining the Union. *László Antal* describes the economic setup of the Union.

Reports, travel articles and interviews provide a portrait of some countries which are already members of the Union or are waiting to be accepted as such. London and Prague are described by *Mátyás Sárközi* and *Szabolcs Udvarhelyi*; *Kai Torvi* reports on changes in the Finnish economy; *Bogdan Góralczyk* of Warsaw warns that the "Visegrád countries" should follow a path of cooperation rather than one of rivalry as negotiations proceed. *Josef Duchac*, as a former East German citizen (now the director of the Budapest office of the Adenauer Foundation) has first hand experience on what it is to be an "insider" or an "outsider". How does a small nation, Luxemburg, in the centre of the Union, protect and maintain its language and culture? (*Júlia Lenkei*) How did Portugal, on the Union's western periphery, carry out its first steps towards catching up? (*Katalin Muharay*).

We also present some of the institutes and organisations in Budapest which are working on finding Hungary's place and basis in Europe - through collecting historical, statistical research and data collection: the foundation-sponsored *European Institute* and the *Central European Institute*; through information and communication, like *Euro-Info Service* specialist journals and *European Forum*; or through

political analysis, like the Integrational *Working Group*, which is responsible for the preparation of governmental decisions. *Paul Lendvai* founded the political journal *Europäische Rundschau* in Vienna twenty-five years ago. After introducing this journal, we present *Európai Szemle*, its Budapest version.

János Schiffer, Deputy Mayor of Budapest, writes about the role of the city in the cultural life of Europe. *Bálint Csátári* reports on the regional development programmes carried out in the Union. *Béla Pomogáts* welcomes unification in Europe, as a possibility for regional cultures to flourish. *Floora Roukonen's* study analyses the notion of the "European cultural identity". *Santiago Petschen* draws a few Spanish-Hungarian parallels in the history of minority issues. As Hungary gets nearer to the European Union, more specifically, the "Schengen frontiers" will make it more difficult in the future for ethnic Hungarians in neighbouring countries to cross into Hungary, since their countries are not in the first round of accession to the Union. The Foreign Minister, *László Kovács*, together with political and cultural leaders of the minorities in Hungary discuss the problems that will arise from this, and the possible ways of managing them. The next issue of *European Traveller* will appear in September.

Europäischer Reisender 31. 1998/2. - Resümée

Nun begann die Verhandlungsreihe, in deren Ergebnis Ungarn irgendwann Anfang des kommenden Jahrtausends zum Vollmitglied der Europäischen Union werden kann. Dieser Prozeß wird von Hoffnungen und Ängsten begleitet, vor allem aber von einem hochgradigen Nichtinformiertsein. Der Europäische Reisende hat deshalb in dieser Nummer den Themenkreis des EU-Beitritts gewählt.

In den Artikeln am Anfang unserer Zeitschrift suchen Historiker und politische Analysten nach den breiteren Zusammenhängen, die behilflich sind zu verstehen und zu beurteilen, was für Ungarn die EU-Mitgliedschaft bedeuten kann. *Ferenc Gazdag* verfolgt die organisatorische Herausbildung der Union von den Anfängen nach dem II. Weltkrieg bis heute. In seinem Essay meditiert *István Szent-Iványi* über den

Begriff Europa. *András Balogh* untersucht die historischen Eigenheiten und das Elend der ost- und mitteleuropäischen Region, vergleichend mit dem west-nordwestlichen Zentrum dieses Erdteils. *Csaba Gombár* und *László Lengyel* diskutieren die Fragen der ungarischen politischen Strategie in Verbindung mit dem EU-Beitritt. Der Artikel von *László Antal* macht mit dem Funktionieren der Wirtschaft in der Union bekannt.

Reportagen, Reiseberichte, Interviews vermitteln ein Bild über die verschiedenen europäischen Länder - die bereits Unionsmitglieder sind und die noch auf ihre Mitgliedschaft warten. Das Londoner und Prager Leben beschreiben *Mátyás Sárközi* bzw. *Szabolcs Udvarhelyi*, *Kai Torvi* gibt einen Bericht über die Entwicklung der finnischen Wirtschaft; *Bogdan Góralczyk* macht aus Warschau darauf aufmerksam, daß die „Visegrád-Länder“ während der Verhandlungen nicht den Weg des Rivalisierens, sondern der Zusammenarbeit wählen sollen. *Josef Duchač* konnte als ehemaliger DDR-Bürger (heute ist er Leiter des Budapest Büro der Adenauer-Stiftung) direkt die Erfahrung machen, was es bedeutet „draußen“ und „drinnen zu sein“. Wie bewahrt und pflegt ein in der Union lebendes kleines Volk, die Luxemburger, seine Sprache, Kultur und Lebenswelt? (*Júlia Lenkei*). Wie unternahm das an der südwestlichen Peripherie liegende Portugal seine ersten Anschlußschritte? (*Katalin Muharay*). Wir stellen die in Budapest tätigen Institutionen und Organisationen vor, die wie das *Europa-Institut* und das *Mittel-Europa-Institut* - mit historischen, ethnographischen, statistischen Forschungen und Datensammlungen -, *Euro-Info Service* und das Fachmagazin *Europa Fórum* mit Informationen und Kommunikationen oder die die Vorlagen für Regierungsentscheidungen erarbeitende *Integrationsarbeitsgruppe* mit politischen Analysen dabei behilflich sind, damit Ungarn seinen Platz in Europa findet und begründet. Vor 25 Jahren hat *Paul Lendvai* das Wiener politische Magazin, die *Europäische Rundschau*, gegründet. Wir stellen dieses Magazin sowie dessen in Budapest redigierte Variante, die *Európai Szemle* vor.

Vizebürgermeister *János Schiffer* schreibt über die Rolle Budapests im europäischen Kulturleben, *Bálint Csatári* über die in der Union zu realisierenden regionalen Entwicklungsprogramme. *Béla Pomogáts* begrüßt wiederum die

europäische Integration als eine Möglichkeit für die Entfaltung der regionalen Kulturen. Die Studie von *Floora Ruokonen* analysiert den Begriff "europäische kulturelle Identität". *Santiago Petschen* beleuchtet einige spanisch-ungarische Parallelen in der Geschichte der Minderheitenfrage. - Die Annäherung Ungarns an die Europäische Union, das Näherrücken der "Schengener Grenzen" könnte in Zukunft für die in den Nachbarländern lebenden ungarischen Minderheiten die Grenzüberschreitung erschweren, da diese Länder nicht in der ersten Etappe der EU-Erweiterung dabei sind. Außenminister *László Kovács* sowie politische Führer und kulturelle Persönlichkeiten der ungarischen Minderheiten sprechen über die sich daraus ergebenden Probleme und möglichen Lösungen. Die nächste Nummer des Europäischen Reisenden erscheint im September.

Viaggiatore Europeo 31. 1998/2

Si è iniziata una serie di negoziati che ai primi anni del nuovo millennio potrà risultare che l'Ungheria farà parte dell'Unione Europea a pieni diritti. Questo processo è accompagnato con speranze e anche con timori, ma soprattutto con una profonda ignoranza. È per questo che l'*Európai Utas* dedica il presente numero al tema dell'aderenza europea. Negli articoli a capo della nostra rivista, storici e politologi analizzano le ampie connessioni per aiutarci a capire e giudicare quali potrebbero essere le conseguenze e i significati della partecipazione all'Unione Europea per l'Ungheria. *Ferenc Gazdag* delinea la formazione organizzativa dell'Unione sin dagli inizi, dopo la seconda guerra mondiale, fino ai nostri giorni. *István Szent-Iványi* medita sul concetto dell'Europa; *András Balogh* esamina le specificità e le miserie storiche dell'area centro-europea, comparandola con il centro occidentale o nord-occidentale del continente. *Csaba Gombár* e *László Lengyel* discutono le questioni della strategia politica ungherese a proposito dell'aderenza. L'articolo di *László Antal* tratta il funzionamento economico dell'Unione.

Servizi, descrizioni di viaggi, interviste offrono quadri su diversi paesi europei - se quelli già membri dell'Unione e su quelli che stanno aspettando il loro turno. Si leggeranno delle scenette di genere da Londra e da Praga di *Mátyás Sárközi* e *Szabolcs Udvarhelyi*; *Kalo Torvi* dà un resoconto sullo

sviluppo dell'economia finlandese; *Bogdan Góralczyk* da Varsavia avvisa che „i paesi di Visegrád“ devono scegliere la strada di collaborazione anziché rivalizzare, anche in questa fase di negoziati. *Josef Duchač* da ex cittadino della RDT (oggi lui è il direttore dell'ufficio della Fondazione Adenauer a Budapest) ha potuto direttamente sperimentare cosa significa „star dentro“ e „star fuori“. Come salvaguarda e come cura un piccolo popolo, il lussemburghese, la sua lingua, la sua cultura e il suo mondo di vita, al centro dell'unione? (*Júlia Lenkei*) Come ha compiuto i primi passi per serrare le file il Portogallo che si trova alla periferia sud-occidentale? (*Katalin Muharay*)

Presentiamo istituzioni e organizzazioni che operano a Budapest e che, come obiettivo si sono poste a trovare e a consolidare la posizione di Ungheria in Europa. Attraverso ricerche e raccolte di dati storiche, etnografiche e statistiche, come l'*Istituto Europeo* e l'*Istituto dell'Europa Centrale*; attraverso informazioni e comunicazione, come l'*Euro-Info Service* e la rivista specialistica *Európai Fórum*; oppure attraverso analisi politiche, come il *Comitato Per l'Integrazione* che prepara di decreti del governo. *Paul Lendvai* ha fondato l'*Europäische Rundschau*, una periodica politica di Vienna. Presentiamo la rivista e anche la sua redazione, la *Európai Szemle*, che esce a Budapest.

János Schiffer, il vicesindaco scrive sul ruolo di Budapest svolto nella vita culturale di Europa, *Bálint Csatári* descrive i programmi di ammodernamento regionale svolti all'interno dell'Unione. *Béla Pomogáts* saluta l'unificazione dell'Europa in quanto possibilità per l'evoluzione delle culture regionali. Il saggio di *Floora Ruokonen* analizza il concetto de „l'identità culturale europea“. *Santiago Petschen* dimostra brevemente alcuni paralleli ungheresi-spagnoli dalla storia delle minoranze. - L'avvicinamento dell'Ungheria all'Unione Europea, più precisamente „i confini di Schengen“ renderanno il valico di frontiera più difficile nel futuro per le minoranze ungheresi che vivono nei paesi confinanti perché questi sono rimasti fuori dal primo giro dell'amplificazione dell'Unione. Il ministro degli esteri, *László Kovács*, inoltre dirigenti politici e personaggi della cultura delle minoranze ungheresi parlano dei problemi che ne seguono e delle loro possibili soluzioni. Il prossimo numero dell'*Európai Utas* esce in settembre.

EURÓPA UTASAIHOZ AZ EURÓPAI UTASBAN!

Európa országaiban mindenütt találkozhat a magyar Európa Biztosító Rt. francia tulajdonosának, a Gan-nak a pénzügyeivel. A világ nemzetközi pénzügyi piacán tekintélyt szerzett intézményhálózat magyar tagja az Európa Biztosító Rt.

**VELÜNK
NEM KÖTELEZŐ
VELÜNK
ÉRDEMES**

**Címünk: 1114 BUDAPEST
Hamzsabégyi út 37.
Tel.: 269-80-80**

Mindig újat mutatunk!

Az MKB magas színvonalú forintszámla szolgáltatást kínál magánszemélyek részére

- ✓ Amennyiben Ön a Magyar Külkereskedelmi Bank bármely fiókjában forintszámlát nyit, széles körű privát szolgáltatásaink révén pontosan és kényelmesen intézheti mindennapi pénzügyeit.
- ✓ Lehetősége van a számláján lévő teljes összeget vagy annak egy részét többféle módon és időtartamra költségmentesen lekötni, így a kedvezőbb kamatozásnak köszönhetően még magasabb hozamot érhet el.
- ✓ A számlavezetéshez kapcsolódóan bankkártya szolgáltatást is kínálunk, amelynek segítségével kényelmesen és biztonságosan fizethet. Forint- és devizaalapú VISA és Europay bankkártyáinkat a világ 220 országában használhatja készpénzfelvételre és kereskedelmi fizetésre.
- ✓ Megbízható befektetési formát jelentenek az MKB fiókjaiban megvásárolható, magas hozamú, különböző lejáratú értékpapírok, amelyek mögött a Magyar Külkereskedelmi Bank áll.

MKB forintszámla - Kezessük értékeiért

Magánszemélyek részére kínált szolgáltatásainkról érdeklődjön a 327-8666-os telefonszámon Központi Ügyfélszolgálatunknál, illetve az MKB pénztáiraiban és fiókjaiban.

Az értékmutató